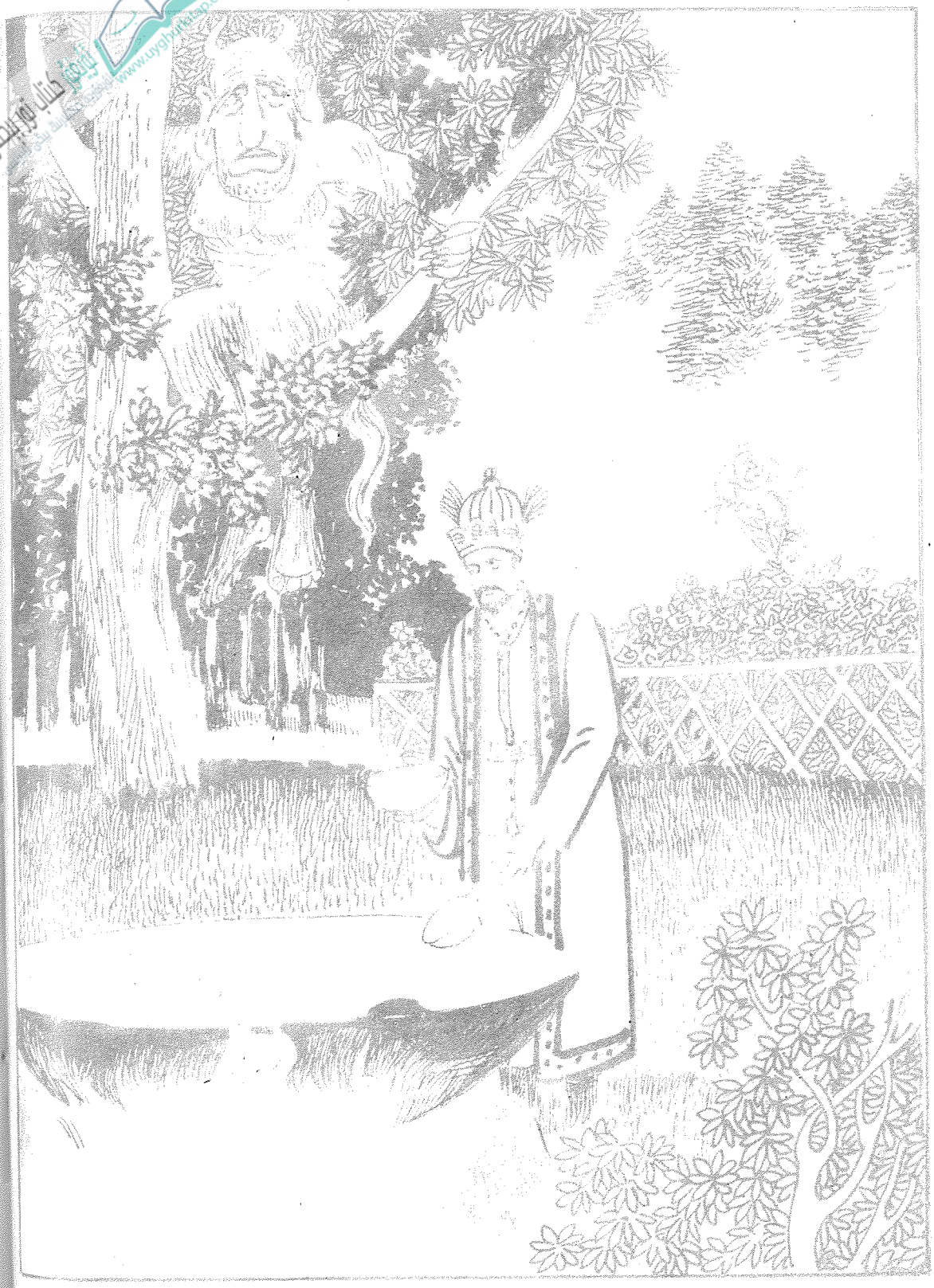

BULAK

بولاق

1991 2

« قىزىلگۈل » داستانىغا ئىشلەنگەن قىستۇرما سۈرەت

بولاق

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق

ئېغىز ئەدەبىياتى پەسىللىك ژۇرنىلى

قاتدولجليل تۇران كۇتۇبخانىسى
مكتبة عبدالجليل توران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

12-يىل نەشرى

ئومۇمىي 35-سان

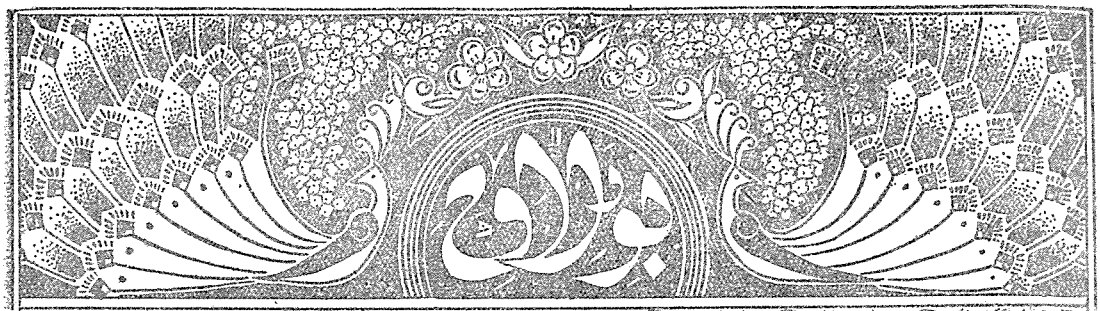

عبدالجليل تۇران كۇتۇبخانىسى

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
www.uyghurkitap.com

باش مۇھەررىر: ئوبۇل ئىسلام.
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋۇددىن.
مۇھەررىرلەر: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت، پەردە ئىمىن، يالقۇن ئىسمائىل.

تەھرىر مەيئەت ئەزالىرى (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە):
ئابدۇرېھىم ئۆتكۇر، ئابدۇسالام ئابباس، ئابدۇشۇكۇر تۇردى، ئابدۇۋۇپىلى خەلپەتوپ، ئابلەت ئۆمەر، ئەخەت ھاشىم، رەخمىتۇللا جارى، شەرىپىددىن ئۆمەر، قەيسۇم تۇردى، قۇربان بارات، مەمتىمىن يۈسۈپ، مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋۇددىن، مەھەممەت رېھىم، مەھەممەت زۇنۇن، ئوبۇل ئىسلام، ئىبراھىم مۇتىئى، ئىمىن تۇرسۇن.

1991 - يىل 2 - سان

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

بەھرام ۋە دىلئارام ..... مولا سىدىق يەركەندى 5
نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

«مۇھزىنۇل - ۋائىزىن» ..... نورۇزاخۇن كاتىب زىيائى 53
نەشرگە تەييارلىغۇچى: نەسرۇللا ھەمدۇل

بازنامە..... مولا ئەلى قۇشچى 68
نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئەخمەت ھىممەت

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

خەرنامە ..... شەيخى 76
نەشرگە تەييارلىغۇچى: سۇلايمان يۇنۇس

مەشھۇر كلاسسىكلار

شەيخى ۋە ئۇنىڭ «خەرنامە» ناملىق ئەسىرى توغرىسىدا 80
مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋۇدۇن

ئەدەبىي مۇھاكىمە

ئاھ، شائىر قىسمىتى ..... ئىبراھىم ھەققۇلوۋ 83
ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: مەھەممەت پولات

www.kitap.com كتاب توپلىقى

خەلق تېخىمۇ ئىزدەپ بىياشدىن

قىزىلگۈل (داستان) 102
توپلاپ رەتلىگۈچى: مويىدىن سايىت

مەنسە ھۆسىنباغۇ (چۆچەك) 131
رەتلىگۈچى: تۇرسۇنمۇھەممەت ساۋۇت

بىلمەچى بوۋاي بىلەن سۇ پەرىسى (چۆچەك) 136
توپلاپ رەتلىگۈچى: مۇھەممەتئىمىن ئابدۇللا

ئۇيغۇر خەلق لەتىپىلىرى 142
توپلاپ رەتلىگۈچى: تۇرام ئىسلام

رىۋايەتلەر 147
ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: روزىمۇھەممەت جۇمە

بېيىت - قوشاقلار 153
توپلاپ رەتلىگۈچى: جاپپار ئەھمەت

* *

چاغاتايچە لۇغەت «ر» 157
تۈزگۈچى: ئابلىمىت ئەھمەت

* *

رەسسام: مەھمەمەت ئايۇپ.
خەتتات: نىياز كېرىم ئەرقى.
تىتول ۋە مۇندەرىجە نەقىشلىرىنى ئىشلىگۈچى: تۇردى قادىر نازىرى.
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: لىيۇ پېيچىڭ.
مۇقاۋىنىڭ بىرىنچى بېتىدە: 1986- يىلى تاشكەنتتە نەشر قىلىنغان «بىدىل رۇبائىيلىرى» نامىلىق كىتابچىگە ئىشلەنگەن قىستۇرما سۈرەت.
ئىككىنچى بېتىدە: «قىزىلگۈل» داستانىنىڭ 106- بېتىگە ئىشلەنگەن قىستۇرما سۈرەت.
ئۈچۈنچى بېتىدە: (1) «مۇھەممەتئۇل - ۋائىزىن» نىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيدا ساقلىنىۋاتقان قول يازما نۇسخىسىدىن ئېلىنغان فوتو سۈرەت. (2) «مۇھەممەتئۇل - ۋائىزىن» نىڭ نەشرگە تەييارلىغۇچىسىنىڭ قولىدا ساقلىنىۋاتقان قول يازما نۇسخىسىدىن ئېلىنغان فوتو سۈرەت. (3) «بازنامە» نىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق قەدىمكى ئەسەرلەر ئىشخانىسىدا ساقلىنىۋاتقان قول يازما نۇسخىسىدىن ئېلىنغان فوتو سۈرەت. (4) «خەرنامە» نىڭ تۈركىيىدە نەشر قىلىنغان فاكسىمىل نۇسخىسىدىن ئېلىنغان فوتو سۈرەت.
تۆتىنچى بېتىدە: ئابدۇرېھىم نىزارى داستانىدىكى رابىيە - سەئىدىنىڭ قەشقەر يامانيارىدىكى قايتىدىن ياسالغان قەبرىسى.

بەھرامشاھ دىلئارام *

مولا سەدىق يەركەندى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

*　　*

دۇشەنبە كۈنى بەھرامنىڭ نەۋباھار گەبى يېشىل تونلارنى كىيىپ، يېشىل گۈمبەزگە كەلگەنلىكى، ئۇ يەردە مايسا رەڭلىك لىباسلارنى كىيگەن بىر يېشىل سەرۋى بىلەن بىللە زۇمرەت جامىدا ھاياتلىق شەرۋەتلىرىنى ئىچكەنلىكى ۋە ئۇ ھاياتلىق بۇلىقىدىن خىزىر ھاياتىغا ئېرىشكەنلىكى

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇق ـ مۇھەببەت ھەم مېھىر ـ شەپقەت سەمىمىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقتىكى، دۇشەنبە كۈنى بۇ ئالتۇنلار بىلەن بېزەلگەن ئاسمان تۇن ئەينىكىنىڭ رەڭگىنى سۇندۇرۇپ، يۇزلىگەن سېھرىي ھۇنەرلىرى ئارقىلىق سۇبھىنى پەيدا قىلدى؛ تۇن چېدىرىغا زۇمرەتتىن رەڭ بەردى؛ پارلاق قۇياش بۇلىقىنىڭ سۈيى بىلەن پەلەك مايىسزارىنى سۇغاردى. شاھ بەھرامۇ بوستاندىكى سەرۋىدەك رەيھانىسىمان يېشىل تونلارنى كىيىدى ۋە كۆكلەمزار بىلەن يۇرۇپ، يېشىل ئايۋان ئىچىگە كىرىپ ئورۇنلاشتى. ئۇ يەردىكى پەرى سۈپەت گۈزەلمۇ ئۆزىنى شىشە رەڭلىك لىباسلار بىلەن بېزەپ، جىلۋىگەر بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ مايسا رەڭلىكىدىن سۆيۈنگەن ھالدا تەبەسسۇم قىلىپ، لەۋلىرىدىن شېكەر تۆكمەكتە ئىدى. ئەگەر يېشىل دەرەخنىڭ مېۋىسى شۇنداق تاتلىق بولمىغان بولسا، تېخىمۇ گۈزەل بولمىدىكەن. ئۇ سەنەم كېلىپ نازكەرەشمىلەر بىلەن شاھ بەھرامغا شىشە رەڭلىك جامىنى تۇتتى. شاھمۇ ئۇنى ئارقىمۇ ئارقا قوبۇلدىن ئېلىپ، ئۆز ئەكسىنىڭ رەڭگىدىن ئۇ جامنى زۇمرەت رەڭگىگە كىرگۈزگەن ھالدا ئىچمەكتە ئىدى. شۇنداق قىلىپ بۇ زۇمرەت رەڭ پەلەك تۇن لەشكەرلىرىنىڭ چاڭ ـ توزانلىرىدىن كېچە رەڭگىگە كىردى. شاھ بەھرامنىڭ كۆڭلىگە ئۆزىنىڭ خىياللىرى پەيدا بولدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى

* بېشى ئۆتكەن ساندا.

ئۇيقۇنى ئىستىدى. شاھنىڭ قائىدە يوسۇنى بويىچە ئۇنىڭ خادىملىرى سىرتقا چىقىپ، بىر مۇساپىرنى شاھ قېشىغا باشلاپ كىردى. شاھ ئۇنى پەردە سىرتىدا ئولتۇرۇپ، دەرھال ئەپسانىسىنى باشلاشقا بۇيرۇدى. ئۇ مۇساپىر پادىشاھقا مەدھىيە ۋە ماختاشلارنى ئادا قىلىپ بولغاندىن كېيىن، بۇ گۈزەل ھېكايىسىنى باشلىدى.

ئۇچىنچى ئىقلىم يولىدىن كەلتۈرۈلگەن مۇساپىرنىڭ ئەپسانىسى

ئۇ مۇساپىر ئۆز ھېكايىسىنى مۇنداق باشلىدى:

بۇرۇنقى زاماندا مىسىر شەھىرىدە كاتتا باي بىر خوجا بار ئىدى. ھەرقانداق ھاجەتنەن ئۇنىڭ ئىشكى ئالدىدىن ئورۇن ئالاتتى. ئۇنىڭ ھەددۇ ھېسابسىز مال ـ دۇنياسى ۋە چەكسىز سېخىيلىقىنى تەرىپلەپ تۈگەتكىلى ۋە تەسۋىرلەپ ئاخىرىغا يەتكىلى بولمايتتى. مىسىر پادىشاھىنىڭ خەزىنىلىرىدۇ ئۇنىڭ بايلىقىغا تەڭ كېلەلمەيتتى. ئۇ ھۆسن ـ جامالدا، بارلىق پەزىلەت ۋە دانالىقتا مىسىر يۇسۇپىدەك ئىدى. ئۇنىڭ چىرايىدىن ھوشيارلىقى چىقىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بىر بەختلىك پەرزەنتى بار ئىدى. جاھانداكى ئۇ پەرزەنتىنىڭ تەڭدىشى يوق ئىدى. ئاتىسىنىڭ بار ـ يوق مال ـ مۈلكى شۇنىڭ ئىختىيارىدا ئىدى. ھەرقانداق ئىلىم ئۇنىڭ نەزىرىدە ئايان ئىدى. بارلىق پەزىلەت ئەھلى ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلاتتى. ئۇنىڭ ئىسمى سەئىد ئىدى. ئاتىسىنىڭ ئولتۇرسا ـ قوپسا ئويلايدىغىنى ئۇنىڭ سالامەتلىكى ئىدى. ئۇنىڭ ئاجايىپ بىر مېھمانخانىسى بار ئىدى. ئۇ يەرگە مەيلى تونۇش ياكى ناتونۇش كىشىلەر كەلسۇن، ۋە ياكى سەپەر ئەھلىلىرى كەلسۇن دەخلىسىز ھالدا كىرگۈزەتتى. كەلگەن مېھمانلارنىڭ مېھرىبانلىق بىلەن ھالىنى سوراپ، مۇرادلىرىنى ھاسىل قىلاتتى. ئۇلارغا چەكسىز ئىلتىپات ۋە ياخشىلىقلارنى قىلاتتى. سەئىد مېھمانلارنى مۇلايىملىق ۋە ياخشىلىقلىرى بىلەن تەسىرلەندۈرگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ كۆرگەن، بىلگەنلىرىنى، قىلىدىغان ھۈنىرىنى سورايتتى. بۇ ئارقىلىق ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن سىرلىرىنى بىلەتتى ۋە ئۇلۇغ ئىشلىرىنى ئۆگىنەتتى. شۇنداق قىلىپ ئۇ نۇرغۇن ئىلىملەرنى ئىگىلەپ، ئۇنىڭدا كامىل بولدى. مېتال تاۋلاش، سېھىرگەرلىك ۋە كىمىياگەرلىك ئىلىملىرىنىمۇ پۇختا ئۆزلەشتۈردى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئىككى نەپەر مۇساپىرنىڭ رەسمى يەنە بۇ تەرەپكە تارتىپ، ئۇنىڭ مېھمانخانىسىغا كىردى. ھەر ئىككىلىسىنىڭ كىيىمى باشتىن ـ ئاياغ يېشىل رەڭدە ئىدى. سەئىد ئۇلارغا ئىلتىپات ئىشكىلىرىنى ئېچىپ، تەرەپ ـ تەرەپتە زىياپەت ئەسلىھەلىرىنى تەييار قىلدى. بۇنداق قىلماسلىققا ئۇنىڭ كۆڭلى ئۇنىمايتتى. سەئىد ئۆز ئادىتى بويىچە ئۇلارغا دوستلۇق ئىزھار قىلدى، بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىككىيلەننى مەمنۇن ۋە مىننەتدار قىلدى. بۇ قەدەر چەكسىز ئىلتىپات ۋە ئادەمگەرچىلىكنى كۆرگەن ئۇ ئىككى يېشىل تونلۇق كىشى ھەيران ـ ھەس قالدى.

سەئىد بىر كۈنى ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئېچىشنى ئويلاپ، مەشرەپ تۈزدى، بەزمە ئىچىدە ئۇلارنىڭ كۆڭلى نېمىنى خالىسا، شۇنى تەييار قىلدى. مەينىڭ ئۆتكۈرلۈكىدىن

ئۇلارنىڭ نېمىرۇسلىرى قىزىپ، تارتىنىش ۋە ياتسىراش پەيدىلىرى ئارىسىدىن كۆتۈرۈلدى. سەئىد ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئۇ-تۇپ، ھېسابسىز مەيلى بىلەن ئىككىلىسىنىڭ روھىنى تېخىمۇ جانلاندۇردى، ئاندىن ناھايىتى مۇلايىملىق بىلەن ئىلگىرىكى بەزى كىشىلەرنىڭ شەھەرلىرىنى سوراپ كېلىپ:

— سىزلەر قايسى شەھەرلىك؟ نېمە سەۋەبتىن بۇ يېشىل لىباسلارنى كىيىدىڭىز-لار؟ — دېدى.

— شەھىرىمىز، — دېدى ئۇ ئىككىسى جاۋاب بېرىپ، — ناھايىتى گۈزەل شەھەر بولۇپ، ئۇنىڭ ئىسمىنى «شەھرى سەبزە» (يېشىل شەھەر) دەپ ئاتايدۇ. ئۇ شەھەر-نىڭ كۆكلەمزارى گۈياكى ئەينەك رەڭگى-دەك جىلۋىگەردۇر. ئاشۇنداق شەھەر بىز-نىڭ ۋەتىنىمىز بولغان يەردە، بىزنىڭ يېر-شىل كىيىنىشىمىز ھېچقانداق ئەجەبلىنەرلىك ئەھۋال ئەمەس.

سەئىد ئۇلارغا:

— سىلەر ئۇچراتقان ھەرقانداق ئا-جايىپ - غارايىپ ئىش بولسا، سۆزلەپ بېرىڭ-لار، — دېگەنىدى، ئۇ ئىككى مۇساپىرنىڭ بىرسى سۆز باشلىدى.

— دىيارىمىزدا بىر تاغلىق بار، ئۇنىڭ ئىچىدە جەننەتكە ئوخشاش گۈزەل بىر كۆكلەمزار بار. ئۇ دىيار كىشىلىرى ئۇ يەر-نىڭ ئىسمىنى «كەتۈر» دېيىشىدۇ. ئۇ يەر-دە بىر چوڭ بۇتخانا بار. ئۇنىڭ ئېگىزلىكى پەلەكتەك يۇكسەك؛ ئۇنىڭ پەشتاقلىرىنىڭ يۇقىرىسى كۆككە تاقاشقاندۇر. ئۇ ئىمارەتنىڭ ئىچى ۋە تېشى تاشتىن بىنا قىلىنغان. ئى-چى ۋە سىرتىغا باشتىن - ئاياغ جانۋارلار-نىڭ شەكىل، سۈرەتلىرى چۈشۈرۈلگەن. ھەرقانداق كىشى ئۇ يەردە ئورۇنلاشسا، ئۇ كىشىگە شۇنداق بىر نەتىجە ھاسىل بولىدۇكى، تەڭرى ئۇنىڭغا قانداق ۋەقە ياكى تەقدىرنى بۇيرۇغان بولسا، ئۇنىڭدىن خەۋەر-دار بولىدۇ. ھەر كىشى ئۇ بۇتخانىغا كىرىپ، كېچىسى شۇ يەردە بولسا، ئۇنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا بېرىش بىلەنلا، چوقۇم چۈشىدە ئا-جايىپ ئىككى سۈرەتنى كۆرىدۇ. ئۇ ئىككى سۈرەت مەزكۇر كىشىنىڭ قېشىغا كىرىپ، ئۇنىڭ چىرايىغا كۆز تىكىپ سەپ سالغان-دىن كېيىن، ھەر بىرى ئۆز سۆزىنى بايان قىلىپ قايتىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرى كەلگۈسىدە-كى نازۇ - نېمەت ۋە راھەت - پاراغەتلەر ھاسىل بولىدىغان ياخشى ئىشلارنى بايان قىلىدۇ. يەنە بىرى، كىشىنىڭ بەخت - تەلە-يى يانغاندا يۈز بېرىدىغان، جاپا - مۇشەق-قەتتىكە ئېلىپ بارىدىغان يامان ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىدۇ. بۇ ئىككى ئەھۋالدىن خە-ۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئۇ كىشى ئۇيقۇدىن ئويغىنىدۇ ۋە شۇندىن باشلاپ ياخشى ئىشلار ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، يامان ئىش-لاردىن ئېھتىيات قىلىدۇ.

يۇقىرىقى سۆزلەردىن كېيىن بىرىنچى مۇساپىر سۆزىنى ئاخىرلاشتۇردى. ئاندىن ئىككىنچى مۇساپىر سۆز ھېكمەتلىرىنى بايان قىلىشقا باشلىدى:

— ئاشۇ بۇتخانا ئىچىدە كۆڭلى گۈيا قۇياشتەك روشەن بىر كىشى بار. ھەر كىشى ئۇ يەردە چۈش كۆرۈپ، چۈشىدە كۆرگەنە-دەك ياخشىلىققا يول تاپالمىسا ياكى جاپا - مۇشەققەتتىن قۇتۇلۇشنىڭ ئىلاجىنى بىلەل-مىسە، بېرىپ ئاشۇ پىر - ئۇستازنى تېپىپ ئۆز ئەھۋالىنى بايان قىلسا، پىر ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ، شۇ ھامان تەدبىر ۋە مەسلىھەت كۆرسىتىدۇ. ئۇ كىشى قانداق يول كۆرسەتسە شۇ بويىچە ھەجا كەلتۈرۈش

كېرەك. شۇنداق قىلغاندا چۈشىدە كۆرگەن ئىشتىن مۇراد ھاسىل قىلغىلى بولىدۇ.

ئەلقىسسە، سەئىد بۇ ئىككى ئەپسانىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇ يەرنى كۆرۈش ئارزۇسى بىلەن ھوشىنى يوقىتىشقا باشلىدى. ئۇ كەچكىچە يېشىل تونلۇق مۇساپىرلار بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇردى. كۈن كەچ بولغاندىن كېيىن ئۇ يەرنى زىيارەت قىلىشنىڭ ھاۋايى ھەۋىسى بىلەن مۇساپىر بولۇشقا بەل باغلىدى. بۇتخانىنىڭ كۆرۈش ئىشىتىياقى سەئىدنىڭ كۆڭلىگە غەم ـ قايغۇلارنى سېلىپ، كۆزلىرىدىن ئۇيقۇنى قاچۇردى.

تاڭ ئاتتى. شىشە رەڭ ئاسمان يەر يۈزىنى يورۇتتى. بۇ ئارزۇ ـ ھەۋەس سەئىدنىڭ كۆڭلىدىن قارارىنى، قولىدىن ئىختىيارىنى ئېلىۋالدى. سەئىد ئاتىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ كۆڭلىدىكى مۇددىئاسىنى بايان قىلدى. ئاتىسى ئۇنى توختىتىپ قېلىش ئۈچۈن قانچە ئۇرۇنۇپ كۆرگەن بولسىمۇ، بىراق ئوغلىنىڭ كۆڭلىگە ھېچبىر تەسىر قىلمىدى. سەئىد بۇ ھەۋەس تۈپەيلىدىن بىچارە بولۇپ قالغاچقا، ئۇنىڭ ھەۋەس ئوتلىرىنى توسۇش ئارقىلىق ئۆچۈرۈشكە مۇمكىن بولمىدى. ئاخىر ئاتىسى ئوغلىنىڭ غېمىدە بىلەن يىغلاپ، ئاھ ئۇرغان ھالدا ئۇنى تەڭرىگە تاپشۇردى.

ـــ قانچىلىك مال ـ دۇنيا ئېلىشنى نىيەت قىلساڭ، كۆڭلۈڭ خالىغىنىچە ئال، ـــ دېدى ئاتىسى سەئىدكە.

سەئىد سەپەر ئەسلىھەلىرىنى تەييارلاشقا بۇيرۇدى. خىزمەتكارلار ئون كۈنگىچە قاتتىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، بارلىق يول جابدۇقلىرىنى تەڭ قىلدى.

شۇنداق شاھانە جابدۇقلارنى راسلىدىكى، ئۇنى سۆزلەپ تۈگەتكىلى بولمايىتتى. كۆموش يۈكلەنگەن تۆگىلەر قاتار ـ قاتار قىلىپ تىزىلدى، ئۇلارنىڭ يۈكلىرىنى مىڭ ـ مىڭلاپ ئاقچىلارنى ئېلىپ ماڭدى. ئالتۇن كەمەر، ئۇنچە ـ ياقۇتلاردىن كۆز قويۇلغان تونلارنى كىيگەن تۆتىيۈز خىزمەتكارنىمۇ بىللە ئېلىۋالدى. يۇقىرىقى ئىككى يېشىل تونلۇق مۇساپىرنىمۇ ناھايىتى كۆپ ئىززەت ـ ئېكراملار بىلەن ئۆزىگە يولداش قىلىپ ئېلىپ ماڭدى. سەئىد يولغا كىرىش ئالدىدا ئىككى كۆزىدىن دەريا ئاققۇزغان ھالدا ئاتىسى بىلەن خوشلاشتى. ئاتىسى ئوغلىغا ئېچىنغىنىدىن ئۆزىگە ئۆلۈمنى راۋا كۆرگەن ھالدا قېيقالدى.

سەئىد ئىنتايىن ئالدىراش ھالدا يول يۈرۈپ، سەپەر جەريانىدىن ئىككى مەنزىلنى بىر بېسىپ ماڭدى. ھېلىقى يېشىل تونلۇق ئىككى مۇساپىر ئۇنىڭغا يول باشلىدى. نەچچە مەزگىل شەھەر ۋە باياۋانلارنى كەزگەندىن كېيىن، ئاخىر كۆزلىگەن مەنزىلگە قەدەم قويدى. ئۇ ئىككى يېشىل تونلۇق مۇساپىر سەئىدنى بۇتخانىغا باشلاپ كىردى. سەئىد ئۇ يەرگە چۈشۈپ ئارام ئالدى، شەرىئەت ۋە تاتاملاربىلەن غىزالاندى. ئۇ ناھايىتى خۇش چىراي ۋە ئوچۇق ـ يورۇقلۇق بىلەن بۇتخانا ئەھلىگە چەكسىز ئىززەت ـ ھۆرمەت ۋە ھېسابسىز خەير ـ ساخاۋەت يەتكۈزدى. ئاندىن سەئىدنىڭ كۆڭلى بۇتخانا سەيلىسىگە مايىل بولۇپ، ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ئىككى ھەمراھىنى ئېلىپ بۇتخانا ئىچىگە قاراپ ماڭدى. ئۇ ئەتراپىنى تاماشا قىلاتتى، ھەر تەرەپكە نەزەر سېلىپ ھەيران بولاتتى. سەئىد كۈن كەچ بولغاندا بۇتخانىنىڭ ئىچكىرىسىگە قاراپ ماڭدى. بۇتخانىنىڭ ئەتراپىدىكى كىشىلەر بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، سەئىدكە:

ـــ بۇ ئىشىڭ ساڭا ناھايىتى كۆپ

پۇشايمان كەلتۈردىۋ،ــ دەپ نەسىھەت قىلدى.

ئۇلار قانچە پەندى ـ نەسىھەتلەرنى سۆزلىگەن بولسىمۇ، لېكىن سەئىدنىڭ كۆڭلىگە تەسىر قىلمىدى. بۇ ھەۋەس ئۇنى پۈتۈنلەي ئەسىر قىلۋالغاچقا، نەسىھەتكە قۇلاق سالمىدى. ئۇ بۇتخانا ئىچىگە كىرىپ، بىر بۇلۇڭدا ئۇخلاپ قالدى. بۇتخانا شەيخىلىرى ئىشكىنى گويا كى خەيبەر شەھىرىنىڭ دەرۋازىسىدەك مۇستەھكەم تاقىدى. ئاندىن سەئىد ۋە ئۇنىڭ ئىككى ھەمراھى ئۆزلىرىنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن ۋەھىمە ۋە ئەندىشىگە چۈشكىلى تۇردى. ئۇلار بۇتخانىدىن چىقىپ كېتىشكە قانچە ھەرىكەت قىلغان بولسىمۇ، لېكىن پۇشايمان ۋە ھەسرەتتىن ئۆزگە نەتىجە ھاسىل بولمىدى. لېكىن بۇ پۇشايمان پايدا بەرمەيتتى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن ئۇيقۇ قېچىپ، تاڭ ئاتقۇچە ۋەھىمە ۋە قورقۇنچ ئىچىگە غەرق بولدى. ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە ھەر نەپەستە يۈزلىگەن ۋەسۋەسە ۋە ئەندىشىلەر پەيدا بولاتتى. سەئىدنىڭ كىچىك بويى ئۇيقۇسىزلىق سۆزلىرى ئاغزىدىن چۈشمىدى. سۇبھى ۋاقتى بولغاندا ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۇيقۇغا كەتتى. ئۇخلاش بىلەنلا بۇ كونا بۇتخانا ئۇنىڭ چۈشىگە كىردى. چۈشىدە: ئىككى يېشىل رەڭلىك قۇش پەيدا بولۇپ، سەئىدنىڭ باشلىرىدىن چۆگىلەپ ئۇچۇشقا باشلىدى. ئاندىن ھەر ئىككىلا قۇش سايراشقانلىرىچە سەئىدنىڭ قېشىغا چۈشتى. بىر قۇش گويا غايىبتىن كەلگەن ئاۋازدەك بىشارەت بېرىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

ــ ساڭا بىر پەرى نىسىپ بولىدۇ، ــ دېدى ئۇ قۇش سەئىدكە، ــ ئۇنىڭ ھۆسنى ـ جامالى خۇددى شەرق قۇياشىدەك گۈزەلدۇر.

يەنە بىر قۇش قورقۇنچ ۋە خەۋپ بىلەن ئاگاھلاندۇرۇپ، سۆزلىرىنى مۇنداق تاماملىدى:

ــ سېنى بىر دەۋە ئەسىر قىلۇپلىپ، ئىككى ئايىغىڭغا غول ۋە زەنجىرلەرنى سېلىپ باغلايدۇ.

سەئىد بۇ ئاجايىپ ھادىسىدىن ھەيران قالدى ۋە بۇ ھەيۋەتلىك ئاۋازدىن سىلكىنىپ تۇرۇپ كەتتى. ئۇ كۆزلىرىنى ئېچىپ، نالە ـ پىغان چەككەن ھالدا ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈشكە باشلىدى. ئاخىر ئۇ تاڭ ئاتقانلىقىنى سېزىپ ئىشىك تەرەپكە قاچتى. شەيخىلەر ئىشىكنى ئاچتى. سەئىد بۇتخانىدىن ۋەيرانە ۋە سەۋدايى بولغان ھالدا قايتىپ چىقتى. ئاشۇ چۈشتىن ئۇنىڭ ھالى پەرىشان بولۇپ، تاكى ئاخشامغىچە بىتاقەت بولدى. ھەر ۋاقىت ئۇ نالە ـ زارە ۋە پەريات ـ پىغاندىن ئۆزگە ھېچ ئىش قىلمايتتى. سەئىدنىڭ كۆڭلىگە ئىزتىراب ۋە تاقەتسىزلىك ئۇتلىرى تۇتاشتى. خىزمەتكارلار ئاردىسىغىمۇ بۇ ئىشتىن ئوت چۈشتى. ئۇلار ھېلىقى يېشىل تونلۇق ئىككى مۇساپىرنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئەھۋالنى ئېيتىتتى:

ــ سىزلەرنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىڭىزلەردىكىدەك ئەھۋال يۈز بەرگەندىن كېيىن، سەئىد ناھايىتى قېيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىپ، سارىڭ بولدى. ئەمدى بۇنىڭ ئىلاجىنى قىلىڭىزلار.

ئۇ يېشىل تونلۇق مۇساپىرلار ئىچىدىن ئىككىنچى ئەپسانىنى سۆزلىگەن كىشى سەئىدنىڭ ئالدىغا بېرىپ مۇنداق ئىلتىماس قىلدى:

ــ بۇ ئىشقا مەن سۆزلىگەن ئاشۇ مويىسپىت پىر ئامال قىلىدۇ، قوپقىن، شۇنىڭ ئالدىغا بارايلى. بۇ ئارقىلىق چوقۇم دەردىڭگە داۋا تاپىمىز.

سەئىد ئۇلار بىلەن ھەمراھ بولۇپ ماڭدى. ئۇ ئىككىسى يول باشلاپ تاغ تەرەپكە ماڭدى. ئۇ تاغ ئىچىدە بىر قاراڭغۇ غار كۆرۈندى. ئۇلار ۋەھىمگە چۈشكەن ھالدا غار ئىچىگە كىردى، غار ئىچىدە بىر ئايۇان ناماياں بولدى. بۇ ئايۇان تاغ قازغۇچى پەرھاتنىڭ مىتىن ۋە كەسكىن بىلەن قېزىلىغاندى. مەزكۇر مويسىپىت كىشى خالايىق تىن قېچىپ ئاشۇ غاردىكى ئايۇان ئىچىدە مەخسۇس تائەت ـ ئىبادەتكە ئولتۇرغاندى. گويا ياقۇت كان ئىچىگە يوشۇرۇنغاندەك ئۇ پىر ئۇستازنىڭ جىسمى جەۋھەرلىرى ئاشۇ قاراڭغۇ غار ئىچىگە پىنھان بولغاندى. خۇددى تۇن قاراڭغۇسىدا پۇتكۈل جاھان پىنھان بولغاندەك ئۇنىڭ ئۆسۈپ كەتكەن چاچلىرى پۇتۇن بەدەنلىرىنى يېپقاندى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە بەئەينى كاندا يوشۇرۇنۇپ ياتقان جاۋاھىرلاردەك تالايلىغان ئىلىملەر ھەقىقەتلىرى ۋە سىر ـ ئەسرارلىرى بار ئىدى. ئۇ يەتتە يۈز يىل ئۆمۈر كۆرگەن بولۇپ، بارلىق سىر ـ ھېكمەتلەر ئۇنىڭ ئالدىدا ئايان ئىدى. جاھاندىنمۇ ئۇمىد كۈتمەيتتى ۋە ھېچ نېمىدىن قورقمايتتى. خالايىق ئۇنىڭ ئېتىنى «پەيلاسوپ ھېكىم» دەپ ئاتىشاتتى. سەئىد ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئۇ كىشىنى كۆرۈش بىلەنلا قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ ھەيرانلىق ئىچىدە قاراپ تۇردى. ئۇ كۆڭلى يورۇق ھېكىم بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىدىن خەۋەردار ئىدى. ئۇ يۈزلىرىدىن چاچلىرىنى ئېچىپ، جاھالىنىڭ نۇرلىرى بىلەن بۇ ئايۇان ئىچىنى يورۇتتى، گويا قۇياش نۇرىدىن بۇ ئالەم نۇرلانغاندەك بولدى. ھېكىم مېھماندارچىلىق قائىدىلىرىگە مۇۋاپىق بۇلارغا ئىلتىپات كۆرسەتتى. بۇلارمۇ ئۇنىڭ سۆلەت ۋە ھەيۋىتىنى كۆرۈپ، تەزىم بىلەن تۇپراق ئۈستىگە باش قويۇشتى.

ـ ھەي سائادەتمەن يىگىت، ـ دېدى ھېكىم سەئىدكە، ـ بۇ زامانىدىن كۆڭلۈڭگە پەرىشانلىق يەتمىسۇن. چۈنكى جاھالىڭنى كۆرۈش بىلەنلا ھەممە ئەھۋالىڭنى ئويلاپ يەتتىم. ساڭا دۇچ كەلگەن ئىشلارنى ئۆزۈڭ بايان قىلامسەن ياكى ئۇنى مەن سۆزلەپ بېرەيمۇ؟

ھېكمەت ئىبىتىشقا، ئەلۋەتتە، ھېكىمى لوقمان ياخشىراق ئەمەسمۇ ؟! ـ دېدى سەئىد يەر سۆيگەن ھالدا جاۋاب بېرىپ.

ئۇ دانىشمەن ھېكىم تەبەسسۇم قىلغان ھالدا باشلىرىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، كۆڭلىنى ئاچىدىغان ئىپسىل گەپلەرنى باشلىدى. ئۇ سەئىدنىڭ بارلىق ئەھۋالىنى بايان قىلدى؛ ئۇنىڭ يۇرتىنى، ئاتا ـ ئانىسىنى، ئۇنىڭ خەيىر ـ ساخاۋەتلىرى ۋە مېھمانخانا ـ سارايلىرىنى بىر ـ بىرلەپ تولۇق سۆزلەپ بەردى. سەئىدنىڭ ئىسلام ـ ھۇنەر ئۆگەنگەنلىكلىرىنى، ئەلنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئالغانلىقلىرىنمۇ ئېيتىپ بەردى. ئۇنىڭ مۇساپىرلارغا مال ـ مۈلۈك بەرگەنلىكلىرىدىن باشلاپ تاكى ئۇ ئىككى يېشىل تونلۇقلارنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلاپ، بۇ تەرەپكە كېلىپ غۇربەتچىلىك ۋە مۇساپىرلىقىنى ئىختىيار قىلغانلىرى، تەزىم بىلەن بۇتخانىغا كىرىپ ئۇ يەردە چۈش كۆرگەنلىكلىرى ۋە چۈشىدە ئىككى قۇشنىڭ بايان قىلغان ھېكمەتلىرىگىچە بولغان ئەھۋاللارنىڭ ھەممىسىدىن ئۇجۇر ـ بۇجۇرىغىچە خەۋەردار ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. ئۇلار ھېكىمنىڭ سۆزلىرىگە ھەم قايىل، ھەم ھەيران بولدى. ئۇلارنىڭ ئەقىل ـ ھوشلىرى بۇنىڭغا ھەم، مايىل ھەم سەرگەردان بولدى. ئۇ دانىشمەن

ئۇستاز سەئىدكە ناھايىتى كۆپ مېھرىبانلىق كۆرسىتىپ، يەنە ئۆز سەرگۈزەشتىسىنى باشلىدى:

يۇزۇڭنى كۆرمەك مېنىڭ ئارزۇيۇم ئىدى. مەن سېنىڭ چۈشۈڭنىڭ تەبىرىنىمۇ ئېيتىپ بېرىمەن ھەم ئۇنىڭ تەبىرىنىمۇ قىلىمەن. بىراق بۇ ئىشتا بىر زۆرۈرىيەت بار، بۇنى ساڭا ئېيتمىسام بولمايدۇ. بۇنى ساڭا ئېيتىشىم نېمىشقا زۆرۈر بولۇپ قالدى؟ چۈنكى مېنىڭمۇ سەندىن ئۆز مەقسىتىمنى ھاسىل قىلىشىم زۆرۈر بولماقتا. ئىلگىرى مەن ئاشۇ قەدىمىي بۇتخانىدا ھېكمەت ئەھلىگە پېشۋا ھەم يولباشچى ئىدىم. ماڭا مۇ بىر ھەۋەس پەيدا بولۇپ، مەنمۇ ئاشۇ سەن ئۇخلىغان يەردە ئۇخلاپ، چۈش كۆرگەن ئىدىم. شۇ ئاخشىمى مېنى بۇ ئىشتىن ئىلىم - ھېكمەتلىرىم ۋە ئەقىل - ئىدراكلىرىم قانچە تۇسقان بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا ھەۋەسىم غالىب كېلىپ، بېشىمدا ئەقىل-ھوشۇمنى قويماپتۇ. شۇندىن كېيىن مەن بىتاقەت ۋە بىئىختىيار ھالدا ئۇ يەرگە كىرىدىم - دە، بىر بۇلۇڭدا ئورۇن تۇتۇپ، كۆزۈمنى يۇمۇپ، ئۆزۈم زوربىغا ئۇخلىدىم. چۈشۈمدە ئۇ بۇتخانىنى كۆردۈم، ئۇ يەردە يۈز مىڭلىغان ھادىسىلەر يۈز بېرىپ، مېڭەمدىن ھوش ۋە ئىدراكنى ئېلىپ قاچقانىدەك بولدى. ئۇ ئىككى سۈرەت ماڭىمۇ خۇددى ساڭا كەلگەنىدەك قۇش سۈرىتىدە كېلىپ، خۇشناۋالار قىلغان ھالدا ھەر ئىككىلىسى تىلغا كىردى. بىر قۇش:

— ئەي ھەۋەس قىلغۇچى كىشى، راھەت - پاراغەتكىنىڭ شېمى ئۆچۈپ، ئىككى ئايىغىڭغا ئىشكەل چۈشۈپ، ئورنۇڭ قاراڭغۇ گۆر بولغۇسىدۇر! — دېدى.

ئاندىن كېيىن يەنە بىر قۇش:

— غەم قىلمىغىن، ساڭا بەخت - سائادەت يۇلتۇزى تۇغۇپ، ئىككى قانات ھاسىل بولىدۇ، نىجاتلىق يولىنى تاپسەن. ئاخىرى خۇشال ۋە شادىمان بولسەن، — دېدى.

ئۇ ئىككى قۇشنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاش بىلەنلا كۆزلىرىمدىن ئۇيقۇ قاچتى. كۆڭلۈمگە ھېسابسىز ئىزتىراپلار چۈشۈپ مېنى ۋەيران قىلدى. خىيالىلىرىمدا ۋەھىمە غالىب بولدى. ئەمدى بۇ چۈشۈمنىڭ تەبىرىنى ئۇچۇرىنى ئاڭلاش ئۈچۈن بىر تەبىرچىگە ھاجەتمەن بولدۇم. تەبىر بىلىدىغان كىشىنى ھەرقانچە ئىزدىگەن بولسامۇ تاپالمىدىم. بۇ ئەندىشىلەر تۇپەيلىدىن تېنىم زەئىپلەشتى، جېنىمغا جاپا، كۆڭلۈمگە خاپىلىق يەتتى. بۇ ۋەھىمە ئوتلىرى جىسمىمنى كۆيدۈرۈشكە باشلىدى. «بالا - قازا ۋەھىمىسى ئېچىدە بولغاندىن كۆرە، بالا - قازانىڭ ئېچىدە بولغان ياخشىراق» دەيدىغان ئاجايىپ ياخشى بىر تەمسىل بار. مەنمۇ ئاشۇ تەمسىل بويىچە ئىش كۆرۈپ، جېنىمنى جەۋر - جاپاغا تاپشۇرۇپ، ئۆلىمەكتىن ئۆزگە چارە تاپالماغاندىن كېيىن، ئاخىر جاندىن قولۇمنى يۇدۇم. ئەنە شۇ چاغدا قېشىمدا خىزىردەك بىر كىشى پەيدا بولدى، ئۇ كىشىنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىمۇ يېشىل، سەللىسىمۇ يېشىل بولۇپ، ئۇ بەئەينى ھەزرىتى خىزىر پەيغەمبەرنىڭ ئۆزى ئىدى.

— ھەي ۋەھىمە ئىچىدە قالغان كىشى، — دېدى ئۇ ئادەم ماڭا، — غەم قىلىپ مۇشەققەت تارتمىغىن، ئۆز جېنىڭغا قورقۇنچ ئوقلىرىنى ئاتمىغىن. چۈشۈڭنىڭ تەبىرىنى ئېيتىپ بېرىمەن، بىراق مەن نېمىنى بۇيرۇسام سەن ئۇنىڭ ئېيتماسىتىن ئۇنى قوبۇل قىلىشقا ۋەدە بەرگىن، ئۇنداق بولمىغاندا ئۆزۈڭنى خاراب قىلسەن.

مەن ئۇ كىشىنىڭ ئالدىدا يەر سۆيگەن هالدا:

— مېنىڭ بۇ مۇشكۈلۈمنى ئاسان قىلىڭ. مەن قانداق بۇيرۇقۇڭ بولسا، جان ۋە دىلىم بىلەن قوبۇل قىلىپ، سېنىڭ دېگىنىڭ بويىچە ئىش تۇتاي، — دېدىم.

ئۇ دانىشمەن كىشى بۇ سۆزۈمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن مۇنداق دېدى:

— جاماس هېكمىنىڭ كىتابىغا قاراپ، ئۇنىڭدىكى هۆكۈملەرنى تولۇق ئوقۇپ چىقتىم. چۈشۈگىگە كىرگەن بۇ ۋەقەنىڭ تەبىرى شۇ كىتاب ئىچىدە بىرمۇبىر يېزىقلىق بار. ساڭا شۇ شەرتنىمۇئېيتىپ قويايكى، بۇ نىڭغا ئوبدان قۇلاق سالغىن. بۇنىڭدىن كېيىن باشقا ئىلىملەرگە كۆز سالماي، مەخسۇس تەبىر ئىلمىنى مۇلاهىزە قىلىپ ئۆزلەشتۈرگىن. ئۇ ئىلىمگە كىرىشىپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىش سەندىن، ئۇنىڭ سىرلىرىنى ساڭا بەخش ئېتىش بىزدىن بولسۇن. هەرقانداق كىشى بۇتخانا ئىچىدە چۈش كۆرۈپ، زار ۋە بىقارار بولسا، سەن ئۇنىڭ غېمىگە ئىلاج، دەردىگە داۋا قىلغايسەن.

ئۇ كىشى شۇ سۆزلەرنى بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن غايىب بولدى. مەن ئۇنىڭ ئاياغ ئىزلىرىغا كۆزلىرىمنى قويۇپ، ئۇ يەرگە كۆز ياش گۈهەرلىرىنى چاچتىم. ئاندىن كېيىن جاماس هېكمىنىڭ كىتابىنى تېپىپ، ئۇنى ئاچقاندىم، شۇ هامان مېنىڭ ئەهۋالىمنى يېزىپ قويغان جۈملىلەرگە كۆزۈم چۈشتى. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەنىدى: «پالان زامانىدا پالان كىشى ئىلمىي هېكمەت بىلىشكە تەلەپكار بولسا ۋە بۇتخانا ئىچىدە ئۇخلاپ، چۈش كۆرۈپ، دەردئەلەمگە مۇپتىلا بولسا، ئۇنىڭ چارىسى شۇكى، بۇ تاغ ئىچىگە كىرىپ، قاراڭغۇ غار ئىچىدە ۋەتەن تۇتسۇن. يۇز يىل مۆهلەت توشمىغۇچە ئۇ يەردىن هەرگىز تاشقىرىغا ئاياغ باسمۇچى بولمىسۇن. چۈنكى ئۇ كىشى چۈشىدە كۆرگەن قۇشنىڭ «ئورنۇڭ قاراڭغۇ گۆر ئىچىدە بولغاي» دېگەن ئىشارىتىگە مۇشۇنداق تەبىر تېپىرا كېلىدۇ. يۇز يىل مۆهلەت توشقاندىن كېيىن ئۇ كىشى ئۆز جېنىغا هاياتلىق خۇش خەۋىرىنى تېپىپ نىجاتلىققا ئېرىشىدۇ. ئاشۇ قاراڭغۇلۇق ئىچىدىكى تارتىنىقان دىشۋارچىلىقلىرى تامام بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ كۆزلىرىنى بىر ساتادەت يۇلتۇزى كېلىپ يورۇتىدۇ. ئۇ ساتادەت يۇلتۇزى دېگىنىمىز بىر ساتادەتمەن كىشى بولۇپ، ئۇنىڭ بېشىغىمۇ ئاشۇ بۇتخانا ئىچىدە كۆرگەن چۈشتىن غەم پەيدا بولغان بولىدۇ. ئۇ كىشىنىڭ ئىسمى سەئىدىدۇر. ئۇنىڭ هۆسن - جامالىغىمۇ ساتادەت يۇلتۇزى باغلانغانىدۇر. ئۇ يېگىت قاراڭغۇ غارغا كىرىپ، ئۆزىنىڭ كۆرگەن چۈشىنى مەزكۇر هېكمىگە بايان قىلىپ، ئۇنىڭ تەبىرىنى سورايدۇ. ئۇ هېكمىمۇ ئۇنىڭ تەبىرىنى ئاشكارىلاپ، جاۋابىنى بەرگەي، سەئىد ئۇ هېكمىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە يولغا كىرىپ، تىرىشىش ۋە ئىزدىنىش ئارقىلىق ئۆز مۇددىئاسىنى هاسىل قىلغاي. تەبىر ئېيتقۇچى هېكمىمۇ مۇرادىغا يېتىپ، قېيىن ئىشلىرىغا ئاسايىشلىق تاپقاي. يەنى تولا ئىشلارغا دانا بولۇپ، پەلەكىيات (ئاستىرونومىيە) ئىلمىنىڭ مۇشكۈلىرىنى ئاسان قىلغاي. ئۇ ئۆز پىكىرلىرى بىلەن كۆكنى سەيلە قىلغاي. پەلەك بوستانى ئۇنىڭغا جىلۋىگەز بولۇپ، ئاسمان ئىشلىرىنى بىلىش ۋە ئۇنىڭ سىرلىرىنى ئېچىشقا قۇدرەت تاپقاي؛ پەلەكلەر ئۇنىڭ ئالدىدا يەردەك پەس بولغاي. چۈنكى ئۇ كىشى قاراڭغۇ غار ئىچىدە

ريازەت چېكىپ، ئۆز نەپسىنى خار تۇتتى. شۇڭا ئۇ كىشى جىسمانىي چەكلىمىلەردىن ئازاد بولۇپ، ئۇنىڭ زاتىمۇ روھانىي سۈپەتلەرگە ئىگە بولغۇسىدۇر. ئالەم ھادىسىلىرى تۇپەيلىدىن چەكلىنىپ قالماي، ئىلىم-ھېكمەتتىن مۇراد-مەقسەتلىرىنى تاپقۇسى ۋە ھەممە شەيئىنىڭ ئىلملىرى ئۇنىڭغا نېسىپ بولغۇسىدۇر. بارلىق پەنلەر ئۇنىڭغا ئايان بولۇپ، ئەل ئىچىدە «دانا پەيلاسوپ ھېكىم» دەپ ئاتالغۇسىدۇر.» ئۇ كىتابتا مەن كۆرگەن چۈشنىڭ تەبىرى يۇقىرىقىدەك يېزىلغاندىن سىرت، ئۇ تەبىرنىڭ داۋامى يەنىمۇ مۇنداق شەرھىلەنگەنىدى: «ئۇ ھېكمەتنىڭ چۈشىدە قاناتلارغا ئىگە بولىدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىلىشى ئۇنىڭ ئىلىم-پەندىن كەشپىياتلارغا ئىگە بولۇپ، بۇ ئارقىلىق ئاسمانلارنى سەيلە قىلىدىغانلىقى، بارلىق شەيئىلەرنىڭ ھەقىقىتىنى بىلىپ، بۇ ئايلانغۇچ چەرخنىڭ سىرلىرىغا ئالىم بولىدىغانلىقىنىڭ بىشارىتىدۇر.» كىتابتىن جاماس ھېكمەتنىڭ سۆزلىرىنى كۆرگەندىن كېيىن، خىزىر پەيغەمبەر ئېيتقان سۆزلەر يادىمغا يەتتى. شۇنىڭ بىلەن تەبىر ئىلمىگە كىرىشىپ كۆپ مۇشەققەتلەرنى چەكتىم. تەگىردىم ئاخىر ماڭا ئۇ ئىلمىنى ئاتا قىلدى. بۇ غار ئىچىدە يۈز يىلدىن بېرى ئېتىكاپتا ئولتۇردۇم. ھەرقانداق كىشى ئۇ بۇتخانىغا كىرىپ، چۈش بالاسىغا گىرىپتار بولۇپ قالسا ۋە قېشىمغا كېلىپ ئۆز ئەھۋالىنى بايان قىلسا، ئۇنىڭ مۇشكۈلىنى ئاسان قىلىدىم. يەنە بىر تەرەپتىن، سېنىڭ ۋىسالىڭغا قاچان يېتەرمەنكىن، دەپ كۆزلىرىم ئۇدىسا بىلەن يولۇڭغا تەلمۈرمەكتە، جانلىرىم ئىنتىزارلىق بىلەن سېنى كۈتمەكتە ئىدى. تەڭرىمگە كۆپتىن-كۆپ تەشەككۈر ئېيتىمەنكى، بىر نەرسىنى يۈز يىل تىلىگەن ئىدىم، سېنىڭ قەدىمىڭنىڭ بەرىكىتىدىن ئۇنىڭغا ئېرىشتىم.

ئۇ دانىشمەن ئۇستاز ئۆز كەچمىشلىرىنى بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن يەنە سۆز باشلىدى:

— ئەمدى سېنىڭ ئىشلىرىڭغا كېلەيلى، چۈشۈڭدە بىر قۇش سايراپ: «ساڭا بىر پەرى نېسىپ بولدۇ» دەپ بىشارەت بەردى. ئۇ قىز يېشىل تونلۇق پادىشاھنىڭ قىزىدۇر. ئۇنىڭ ئاياغلىرىنىڭ ئىزى قۇياشنىڭ كۆزلىرىنى روشەن قىلغۇچى سۈرمىدۇر. ئۇنىڭ پايتەختى سەبزە شەھىرى بولۇپ، بۇ شەھەرنىڭ خانى گويا كى سەبزىزارەدەك گۈللەپ ياشنىغان پادىشاھتۇر. ئۇنىڭ بۇ پەرى سۈپەت قىزىنىڭ ھۆسن-جامالىدىن پەرىلەرنىڭ كۆڭلى پەرىشان، ئەقل-ئىدراكلىرى بىسەرەمجاندۇر. ئۇ پەرىنىڭ گۈزەل رۇخسارىنىڭ سۈپەتلىرىنى بايان قىلىشقا تىل ئاجىزدۇر. جەننەت ھۇرلىرى ئۇنىڭ ئاددىي كېنىزىكى، بۇ پەلەك كەمپىرى ئۇنىڭ ياساپتارىغۇچى كەمپىردۇر. ئۇنىڭ ھۆسن-جامال ئەينىكى قۇياشنى خىرەلەشتۈرۈپ قويىدۇ. ئۇنىڭ چېھرىلىرى قۇياش ئەينىكىنى كۆزگە ئىلمايدۇ ۋە ھېچبىر ئەينەكىكە موھتاج بولمايدۇ. ئۇنىڭ گۈزەللىكىنى سۆپەتلىيەلمەي تىل ھەيران ۋە سەرسانىدۇر. چىرايلىرىنىڭ سۈپىتىنى بايان قىلىپ بولالماي ناتىقلارنىڭ دېمى سىقىلىپ كېتىدۇ. ياقۇت لەۋلىرىنىڭ سۆزۈك سۆلىرى گويا كى تىرىكلىك سۈيىدەك يېشىل رەڭدە بولۇپ، خۇددى خىزىرەدەك ئامايان بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ يېشىل لىباسلار ئۈستىدىكى جىلۋىلىنىپ تۇرغان يۈزلىرى گويا كۆكلەمزار ئۈستىدە ئېچىلغان بېھىشت گۈلىگە ئوخشايدۇ. شاھنىڭ كۆز قارىچۇقى، شادلىق ۋە پاراغەت

تىنىڭ ئاساسى ئاشۇ قىزى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ پادىشاھنىڭ بىر بۇيۇك قەلئەسى بار. ئۇنىڭ يۇكسەكلىكى بۇ ئايلىنىۋاتقان پەلەكتەك ئېگىز. ئۇنىڭ ئۈستىدە بىر قورغان بىنا قىلىنغان بولۇپ، ئۇ پەرى شۇ قورغاندىكى قەسرىنىڭ ئەتراپى ئۇچ قات سېپىل بىلەن قورشالغان. بۇ سېپىلنىڭ ھەربىر مەنزىللىرى كۆككە تاقاشقان. ھەربىر سېپىلغا بىرىدىن كاتتا دەرۋازا بېكىتىلگەن. بۇ دەرۋازىلارنىڭ ئېگىزلىكى گويا ئاسمان گۈمبىزىنى ئەسلىتىدۇ. لېكىن ئۇ دەرۋازىلار زادىلا ئېچىلمايدۇ. ئۇ يەرگە باردىغان يولدا سانسانسىز خەۋپ-خەتەر ۋە قىيىنچىلىقلار باردۇر. بىرىنچى سېپىلنىڭ دەرۋازىسىدا دېۋىدەك بىر زەڭگى بار. ئۇ زەڭگىنىڭ كۈچ-قۇۋۋىتى ئالدىدا مەستلىكتىن قۇتۇرغان پىلمۇ بىر چۈمۈلىچىلىك ئەرزىمەس نەرسىدۇر. ئۇ زەڭگىنىڭ ھەربىر تال تۈكىدە بىر پىلنىڭ كۈچى بار. جەڭ ۋاقتىدا ئۇ زەڭگى بۇ بىر قارا بالا بولسا، ئۇنىڭ ھەربىر تال تومۇرى بىرىدىن ئەجدىھا بولىدۇ. ئۇ زەڭگى قەلئە دەرۋازىسىنىڭ مۇھاپىزەتچىسىدۇر. ئۇنىڭ ئىسمى قەتران زەڭگىدۇر. ئىككىنچى سېپىلنىڭ دەرۋازىسىدا بىر دانىشمەن ھېكىم بار. ئۇ ھەممىشە ئۇ يەردە كىتابىنى ئېچىپ مۇلاھىزە قىلغان ھالدا ئولتۇرىدۇ. ئۇ ھەرقانداق ئىلمىدە كامالەتكە يەتكەن، تەقۋادارلىقتىمۇ ئالىي كامالەت ھاسىل قىلغان كىشىدۇر. ئۇنىڭ جامالىدىنمۇ زاھىدلىق ۋە تەقۋادارلىقى چىقىپ تۇرىدۇ. ئۇ ئاشۇ قورغانىنىڭ كۈزەتكۈچىسىدۇر. ئۇ يەردىن ئۈتسە ئۈچىنچى قورغان سېپىلنىڭ دەرۋازىسىغا بارىدۇ. ئۇ يەردە بىر سېھرىگەر قېرى كەمپىر بار. ئۇ پۈتكۈل ئۆمرىدە ھېيلە-مىكىرنى ئۆزىگە بىرىدىنبىر ھۈنىرى قىلىپ كەلگەن. بۇ جەھەتتە بۇ ھېيلىگەر پەلەكمۇ ئۇنىڭغا شاگىرتتۇر. ئۇ موماي قەسرىنى شۇ قەدەر ھوشيارلىق بىلەن ئايلىنىپ يۈرۈپ ساقلايدۇكى، ئۇنىڭ ئېچىگە ھەتتاكى مەيىن شامالمۇ كىرەلمەيدۇ. قۇشلارنىڭ قانتىمۇ ئۇ يەردىن ئۆتەر چاغدا كۈيۈشۈپ قالىدۇ. ئۇ يەردىن ئۆتكەن چۈشنى لەرمۇ ساق قالمايدۇ. ئۇ كەمپىر ئۆز سېھرىلىرى بىلەن سېپىل ئېچىگە ئوت ياقىدىغان بولسا، ئۇ ئوتتا تاشلارمۇ ئېرىپ خۇدى بۇلاق سۈلىرىدەك ئاقىدۇ. ئەسلىدە ئۇ پەرى سۈپەتلىك قىزنىڭ ياتلىق بولۇشقا پەقەت خۇشى بولمىغانلىقتىن، شاھتىن بۇ مۇستەھكەم قورغاننى تەلەپ قىلغان ۋە خالايمقتىن قېچىپ، شۇ قورغان ئېچىدە ئوبرۇنلاشقان. لېكىن ئۇنىڭ ھۆسن-جامالى پۈتكۈل شەھەرلەرگە شاۋقۇن-سۈرەن سېلىپ، ھەربىر كىشىگە ئۇنىڭدىن يۈزلەرچە سەۋدايىلىق يۈزلىنىپتۇ. كىشىلەر ئۇنىڭ ۋەسلىنى ئارزۇ قىلىشىپ، تەرەپ-تەرەپتىن كېلىپ بۇ ھەقتە سۆز ئېچىپ بېقىشتى. مەيلى شاھ ياكى مەيلى شاھزادە بۇ ئىشتىن ئاھ-ۋاھ چېكىپ، ئۇ پەرى چېھرە قىزنى نىكاھىغا ئېلىش ئۈچۈن كەلسە، ئالدى بىلەن ئۇ كىشى ئۆزىنىڭ ئەقىل پاراسىتى ۋە غەيرەت-جاسارىتى ئارقىلىق بۇ ئۇچ قورغاننى قولغا ئېلىشى كېرەك. قورغانلارنى ئېلىشنىڭ ئۇسۇلى مۇنداق: بىرىنچى دەرۋازىغا كەلگەندە قەتران زەڭگىنى يېڭىپ، ئۇنىڭ پۈت-قوللىرىنى باغلاش كېرەك. ئاندىن دەرۋازا ئېچىلىدۇ. يەنە بىر قورغاننىڭ دەرۋازىسىغا بارغاندا، ئۇ ھېكىمنىڭ بارلىق سوئاللىرىغا ئوچۇق جاۋاب بېرىش كېرەك. ئۇ ھەرقانداق ئىلىمدىن سوئال سورىسا، ئىلىم-ھېكمەت

ۋە ئەقىل-ئىدراك بىلەن ئۇنىڭ بارلىق نەيرەڭلىرىنى بىكار قىلىش كېرەك. ئاندىن ئۇچىنچى قورغان ئۈستىگە ئۆغ تارتقاندا ئىلىم ۋە ئەقىل ئارقىلىق ئۇ جادۇگەر مومايىنىڭ بارلىق سېھرى-جادۇلىرىنى بىتچىت قىلىپ، ئۇ قورغانىنىمۇ قولغا ئېلىش كېرەك. ئاندىن كېيىن ئۇ پەرى چېھرە سەنەمنى قولغا كىرگۈزگىلى بولىدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا قايسى قورغاندا ئەسىر بولۇپ قالسا، شۇ ھامان ئۇ كىشىنى ئۆلتۈرۈشكە قانخور قىلىچ قىنىدىن چىقىدۇ. ئۇ كىشى شۇ يەردىلا ھالاك بولىدۇ. ئۇلار ئۇنداق ئادەمنىڭ جىسمىنى ئىتلارغا تاشلاپ بېرىپ، كاللىسىنى قورغانىنىڭ كۆنگۈرىلىرىگە ئېسىپ قويىدۇ. ھالاك بولغۇچىنىڭ بىلله كەلگەن قوۋۇم-قېرىنداشلىرى ۋە ھەمراھلىرىنىڭ ھەممە مال-مۈلكىنى تالان-تاراج قىلىۋېلىپ، ئاندىن ئۇ مەملىكەتتىن قوغلاپ چىقىرىدۇ. نەچچە زامانىدىن بېرى ئۇ يەرگە بارغان بىچارىلەر ئىچىدە جېنىدىن ئايرىلماي سالامەت قايتىپ كەلگىنىدىن بېرەرسىمۇ يوق، ئۇ يەردىكى سېپىل كۆنگۈرىلىرىنىڭ ئاستىدا سانسىزلىغان بەختسىز بىچارىلەرنىڭ باشلىرى ساينىڭ تېشىدەك دۆۋىلىنىپ ياتماقتا. بىراق سەن ھەرگىز غەم-ئەندىشىدە بولما، تەكرى ساڭا ئۇ گۈزەل پەرىنى نېسىپ قىلىپ، سېنى ئۇنىڭ ۋىسالىدىن بەھرىمەن قىلىشقا ئاز قالدى. بۇنىڭ ئۈچۈن مەن قانداق تەلىم بەرسەم، قورقماستىن شۇنداق قىلغىن، — ئۇ دانىشمەن ھېكىم شۇ سۆزلەردىن كېيىن بىرنەچچە كەلىمە ئايەتنى يېزىپ، سەندۇقنىڭ قولىغا بەردى، يانچۇقىدىن بىر ئاجايىپ شەكىل ئويۇلغان مۆھۈرنى چىقىرىپ، ئۇنىمۇ سەندۇقنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى. ئاندىن يەنە ئۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — ئەمدى بۇ كەلىمىلەرنى يادقا ئالغاچ، سەبزە شەھىرى تەرەپكە يول ئالغىن. يولدا توختىماستىن ئۇ شەھەرگە يېتىپ بارغىن. شەھەر ئىچىگە يېقىنلاشقاندا، يېشىل تونلۇق ئىككى ھەمراھىڭنى سېنىڭ ھال-ئەھۋالىڭ ۋە مەقسەت-مۇرادىڭنى بايان قىلىش ئۈچۈن پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئەۋەتكىن. پادىشاھ سېنىڭ خىيالىڭدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، سېنى ئاشۇ قەتران زەڭگى بىلەن جەڭ قىلىشقا بۇيرۇيدۇ. سەن قەترانىنىڭ ئالدىغا بارغاندىن كېيىن، مەن بەرگەن كەلىمىلەرنى دەم ئالماستىن بىر نەپەس ئىچىدە قىرىق بىر قېتىم ئوقۇغىن، ئاندىن ھېلىقى شەكىل ئويۇلغان مۆھۈرنى ئېغىزىڭغا سېلىپ، ئۇ زەڭگى تەرەپكە قاراپ تۈكۈرگىن. خۇدا خالىسا، ئۇ كەلىمىلەرنىڭ بەرىكىتىدىن شان-شەۋكەت تاپقايسەن. ئۇ ئايەت سېنىڭ دۈشمىنىڭنى كۈچسىز ۋە ماغدۇرسىز قىلغاي، ئۇ مۆھۈرنىڭ بەرىكىتىدىن تۈكۈرگەن تۈكۈرۈكۈڭ قەتران زەڭگىنىڭ كۆزلىرىگە ئۇيقۇ كەلتۈرگەي. سەن ئۇنى باغلاپ، ئۇ قورغانىنى قولغا كىرگۈزگەندىن كېيىن، يەنە مەشۇ قۇڭ تەرەپكە يول ئالغىن. ئىككىنچى قورغانغا قەدەم قويۇپ، ئۇ مۇبارەك خىسلەتلىك ھۆكۈمانىڭ قېشىغا بارغىنىڭدا، ئۇ سەندىن ھەرخىل مەسىلىلەرنى سورايدۇ. سەنمۇ ئۇنىڭغا مەن يېزىپ بەرگەن خەتنى بەرگىن. ئۇ مېنىڭ خېتىمنى كۆرسە، ساڭا ناھايىتى ياخشى مۇئامىلىدە بولىدۇ ۋە ئىشلىرىڭغا ماڭا ئوخشاش چارە-ئامال قىلىدۇ. چۈنكى ئۇ ھۆكۈما مېنىڭ شاگىرتىم ۋە پەرزەنتىمدۇر. ئۇ ساڭا شەپقەتچى بولىدۇ ۋە غەمخورلۇق قىلىدۇ. ئۇ سېنىڭ سېھرىگەر مومايىنىڭ ئەپسۇنلىرىنى ۋە سېھرى-جادۇلىرىنى بىكار قىلىپ، بارچە مۇراد-مەقسەتلىرىڭگە يېتىشىڭ

گه يار-يۆلەك بولىدۇ. ئەمدى قويۇقمۇ، كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ، ھېچ يەردە توختىماستىن مەقسەت تەرەپكە قاراپ ماڭغان.

ئۇ دانىشمەن ھېكىم شۇ سۆزلەردىن كېيىن، سەئىدنىڭ ماڭلىيىغا مېھرىبانلىق بىلەن سۆيۈپ قويىدى. سەئىدنىمۇ خۇشال قىلىپ، ئۆزىمۇ خۇشال-خۇرام ھالدا، خوشلىشىپ ئۇنى ئۇزىتىپ قويىدى.

ئەلقىسسە، سەئىد يېشىل تونلۇق ئىككى ھەمراھى بىلەن كېچە-كۈندۈزلەپ يول يۈردى. ئاخىر ئۇلار سەبزە شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. سەئىد ئۆزىنىڭ مۇددىئاسىنى شاھقا بايان قىلىش ئۈچۈن ئىككى ھەمراھىنى ماڭدۇرۇۋېتىپ، ئۆزى بىر كۆكلەمزار ئۈستىدە مەپىلەرنى چۈشۈرۈپ ئورۇنلاشتى.

ئۇ يېشىل تونلۇق ھەمراھلار شاھنىڭ قېشىغا بېرىپ، بۇ يېقىملىق ھېكايىنى سۆزلەپ، سەئىدنىڭ ئەھۋالىدىن پادىشاھنى خەۋەردار قىلدى. ئۇلار شاھ ئالدىدا سەئىدنىڭ كۆپلىگەن سۈپەتلىرى ۋە پەزىلەتلىرىنى بىر-بىرلەپ بايان قىلدى. شاھ بۇ ئەھۋاللاردىن تولۇق خەۋەر تاپتى. بۇ ئىككى يېشىل تونلۇق كىشىنى پادىشاھ تونۇيتتى. بەلكى ئۇلار شاھنىڭ يېقىن خادىملىرىدىن ئىدى. شاھ ئۇلارنى راستچىل كىشىلەردىن دەپ قارايتتى. شۇڭا ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىپ، سەئىدكە نىسبەتەن غەيرىبانە قايىللىق ۋە مېھرىبانلىق ھېسسىياتىدا بولىدى. ئۇنى كۆرمەي تۇرۇپ ئىلتىپات كۆرسەتتى.

— ئەتە ئۇ يىگىتنى باشلاپ كېلىڭلار، — دەپ پەرمان قىلدى شاھ ئىككىيلەنگە.

ئۇلار ئەتىسى تاڭ ئېتىش بىلەنلا بېرىپ، سەئىدنى باشلاپ كەلدى ۋە بۇ ئىلىق شاھنى شادىمان قىلدى. شاھ سەئىدنىڭ كېلىشكەن چىراي-تۇرقىنى كۆرۈش بىلەنلا، ئۇنىڭغا نىسبەتەن كۆڭلىدە مۇھەببەت پەيدا بولۇپ، دەرھال كۆرۈشتى. سەئىدمۇ ھاجەتمەنلەرچە يەر سۆيۈپ، سالام بەجا كەلتۈرۈپ تۇردى. شاھ ئۇنىڭغا مەرھەمەت كۆرسىتىپ، تەخت يېنىدا بىر ئورۇن تەييار قىلدى. سەئىد ئۇ يەردىن ئورۇن ئالدى. ئاندىن شاھانە تاماملار كەلتۈرۈلدى. بارلىق دوست ۋە بىگانە كىشىلەر بىللە غىزالاندى. غىزادىن كېيىن ھېلىقى يېشىل تونلۇق ھەمراھلار شاھنىڭ ئالدىدا سەئىدنىڭ ئارزۇسىنى قايتا ئاڭدۇرۇپ سالدى. شاھ سەئىدكە قاراپ:

— بۈگۈن تىنچلىقنى غەنىمەت بىلىپ قايتىپ كەت. ئەتە قورغان تەرەپلەرگە بېرىپ باققىن، — دېدى.

سەئىد يەر سۆيگەن ھالدا پادىشاھ بىلەن خوشلىشىپ، ئۆزىنىڭ تۇرار جايىغا قايتىپ كەلدى. ئۇ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بەزمە-مەشرەپنى باشلۇۋەتتى. سەئىد شۇ ئاخشىمى ئۆز كۆڭلىنىڭ مۇرادى، مەشۇقىنىڭ يادى بىلەن مەي ئىچىپ، مەست بولدى. بەزمە تاكى تەڭ كېچىگىچە داۋام قىلدى. سەئىدنىڭ بارلىق ھەمراھ ۋە خىزمەتكارلىرى بۇ قاراڭغۇ تۇندە مەستلىكتىن ھوشنى يوقاتتى. سەئىد بارلىق بەزمە ئەھلىنىڭ مەستلىك ۋە غەپلەت ئىچىگە غەرق بولۇپ، ئۇخلاپ قېلىشقانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۇ بەزمىدىن چىقىپ دىلدارى تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇ بىرخىل مەستانىلارچە كەيپىيات بىلەن قورغان تەرەپكە يۈزلەندى. چۈنكى ئىشق بىلەن مەينىڭ قۇۋۋىتى سەئىدنى قورقماس، بېپەرۋا قىلىپ قويغانىدى

نىدى. ئۇنىڭ بېشىدا شارابنىڭ كەيپى ھۆ-
كۈم سۈرسە، كۆڭلىدە مەھبۇبىنىڭ ئىشقى
زوراۋانلىق قىلاتتى. سەئىد ئۇ قورغانىنىڭ
ئەتراپىدا گاھى يېقىلىپ، گاھى قوپۇپ،
ئارام ئالماستىن ئاشقانە مۇقاملارنى توۋ-
لاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئىشق
ئوتلىرى توختىماستىن يالقۇنجىماقتا ئىدى.
بۇ چاغدا قەتران زەڭگى قەلئەنىڭ ئەترا-
پىنى كۆزىتىپ، ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان
ئەلپاز بىلەن مۇھاپىزەتچىلىك قىلىۋاتاتتى.
زەڭگىنىڭ قۇلىقىغا توساتتىن بىر ئاۋاز كى-
رىپ قالدى. ئۇ ئىنتايىن غەزەپكە تولغان
ھالدا قولىغا قان تۆككۈچى قىلىچىنى ئېلىپ،
ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراپ قارا بورا-
دەك يۈگۈردى. قارىسا ئۇ يەردە خۇددىنى
يوقاتقان بىر مەست ئادەم تۇرۇپتۇ. قەت-
رانغىمۇ ئەتە سەئىد بىلەن جەڭ قىلىد-
غانلىقى ئۇقتۇرۇلغانىدى. بىراق بۇ مەست-
تە ناله-پىغاندىن ئۆزگە ھېچقانداق جەڭ
ئەسۋابى كۆرۈنمەيتتى. قەتران ئۇنى تۈتۈ-
ۋالدى-دە، ئۇنىڭ سەئىد ئىكەنلىكىنى بىل-
مەي، پۈت-قولىنى مەھكەم باغلاپ، ئۆزۈ-
تۈرۈشكە نىيەت قىلدى. لېكىن ئۇ كۆڭلى-
دە يەنە: «بۇ كېچە بۇنى چىڭ ساقلاي،
ئەتە تاڭ ئاتقاندا، مەيدىكە تۈزۈپ، سەئىد
بىلەن ئېلىشىدىغان چاغدا، ئالدى بىلەن
بۇنىڭغا ئامان بەرمەستىن ئۆلتۈرۈپ، بارچە
خالايىق ئالدىدا تاماشا قىلاي. بۇ ئىشىم-
دىن ماڭا روبىرو بولۇشقا جۈرئەت قىلغان
ئۇ دۈشمىنىمنىڭ كۆڭلىگە ۋەھىمە سالاي»
دېگەنلەرنى ئويلىدى. قەتران زەڭگى ئۆزى-
نىڭ بۇ خىيالىدىن مەمنۇن بولۇپ، سەئىد-
نىڭ پۈتىغا ئىشكەل سالدى. بۇ قەلئەنىڭ
سىرتىدا خۇددى قاراڭغۇ گۆرگە ئوخشايدى-
غان بىر غار بار ئىدى. قەتران سەئىدنى
ئاشۇ غارغا ئاپىرىپ قامىدى. غارنىڭ ئاغ-
زىغا بىر چوڭ تاشنى قويۇپ، مەھكەم ئېتە-
ۋەتتى. قەتران سەئىدنى قامىۋەتكەندىن
كېيىن، ئۆز ئەقلىگە باركاللا ئوقۇغان ھال-
دا قەلئە تەرەپكە قايتىپ كەتتى.

سەئىد ئۆزىنىڭ غار ئىچىدە ھوشسىز
ياتقانلىقىنى ھېچ سەزمەيتتى. ئۇ تاڭ ئاتاي
دېگەندە ھوشىغا كېلىپ ئويغاندى. ئۆزىنىڭ
ئەھۋالىغا نەزەر سېلىپ ھەر تەرەپكە تول-
غاندى. نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلەلمەي
ئويلاپ كەتتى. ئاخىر كېچىدىن بولغان
ئەھۋاللار خىرە-شىرە يادىغا يەتكەندەك
بولدى. سەئىد بۇ ئەھۋالدىن ئۆزىنىڭ چۈ-
شىدە كۆرگەن ۋە قۇشنىڭ سۆزلەپ بەرگەن
ئەھۋاللارنىڭ تېگىگە يەتتى. ئاندىن سەئىد
ھېلىقى پەيلاسوپ ھېكىم بەرگەن خەتنى
ۋە ئۆزىنىڭ ئۇنى يادقا ئالغانلىقىنى ئېسىگە
ئالدى. ئۇ مەزكۇر كەلىمنى ئوقۇشقا باشلىدى.
شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ تېنىگە شۇنداق بىر
كۈچ، قۇۋۋەت پەيدا بولدىكى، بەدىنىدىكى
ھەممە باغلاقلارنى ئۆزۈپ، ئىشكەللەرنى
سۇندۇرۇپ تاشلىدى. غارنىڭ ئاغزىغا قو-
يۇلغان ئېغىر تاشنىمۇ ئىرغىتىپ تاشلاپ،
ھەمراھلىرى تەرەپكە قاراپ راۋان بولدى.
ئۇ شۇنداق تېز ماڭدىكى، تاكى ئۆزى
چۈشكەن جايغا كەلگەندىن كېيىن ئاندىن
توختىدى. ئۇنىڭ ھەمراھلىرى سەئىدنى تا-
پالماي ئىنتايىن پەرىشان ۋە بىسەرەمجان
بولۇپ كەتكەنىدى. سەئىد كېلىپ، مېھرە-
بانلىق بىلەن ئۇلارغا تەسكىن بەردى. شۇ-
ندىن كېيىن ئۇ ۋەقەلىشكەن مەيدانغا قاراپ
ماڭدى.

مەيدانغا پۈتۈن خالايىقلار يىغىلىش-
قانىدى. شاھمۇ مەيدانغا ھازىر بولغان بو-
لۇپ، قەتران زەڭگى ئۇ يەردە ھەر خىل

ماھارەتلەرنى كۆرسەتمىكە باشلىغانىدى. ئۇ ئاي يۈزلۈك سەنەمنۇ سېپىل ئۈستىدىكى بىر مەنزىلدە قاراپ تۇراتتى. يۈز تۆمەنلىگەن خالايىق سەئىد ئۆچۈن قايغۇرۇشماقتا ئىدى. قەتران زەڭگى سەئىد يېتىپ كېلىش بىلەنلا، كېچىدىن تۇتقان ئادەمنى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئۆلتۈرۈپ، سەئىدنى ۋەھىمگە سالماقچى ئىدى. ئۇ ئاشۇ خام خىيال بىلەن قاراڭغۇ غارغا بارغان بولسىمۇ، غار ئىچىگە قامىغان ئادەمنى تاپالماي قايتىپ كەلدى. بۇ ئىشتىن قەتراننىڭ قەھرى-غەزىپى ئۆرلەپ، ئۇنىڭ ئىچىگە ئوت چۈشكەندەك بولىدى. ئۇ ئاشۇ قەھرى-غەزىپى بىلەن سەئىدكە قاراپ ئېتىلدى. سەئىدمۇ ئېتىلىدىن چۈشۈپ، ھازىرلاندى. ئۇ پەيلاسوپ ھېكىمدىن ئۆگەنگەن كەلىمنى ئوقۇش بىلەنلا شۇنداق شان-شەۋكەت ۋە كۈچ-قۇدرەتكە ئىگە بولدىكى، دۈشمىنىنىڭ كۈچى ئالدىدا ھېچ ئاجىز بولمىدى. بىرقانچە قېتىم ئېلىشقاندىن كېيىن ھېلىقى مۆھۈرنى ئاغزىغا سېلىپ، ئۇنىڭ سۆيىنى دۈشمەن تەرەپكە تۈكۈردى. ئۇنىڭ تەسىرى بىلەن زەڭگىنى ئۇيقۇ باستى، زەڭگىنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا بېرىش بىلەنلا، سەئىد ئۇنى كۆتۈرۈپ يەرگە شۇنداق ئۇردىكى، ئۇنىڭ جىسمى يەرگە پېتىپ كەتتى. بۇنى كۆرگەن خالايىقنىڭ قىقاس-چۇقان، ئالا-بارىكالىسى پەلەككە يەتتى.

ئاندىن سەئىد شاھقا ئېلىنجا قىلىپ، يەنە نېمە تاپشۇرۇقى بارلىقىنى سورىدى. شاھ ئۇنى پەرمان بىلەن ھۆكۈما تەرەپكە يولغا سالدى. سەئىد سۇسلۇق قىلماستىن دەرھال ئىككىنچى قورغانغا يۈرۈپ كەتتى. سەئىدنىڭ ئاتلىق يېتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرگەن ھۆكۈما ھەيران قالدى. سەئىد ئۇ ھۆكۈمانى كۆرۈش بىلەنلا ئېتىدىن چۈشۈپ سالام قىلدى ۋە پەيلاسوپ ھېكىم يېزىپ بەرگەن خەتنى ئۇنىڭغا تاپشۇردى. ئۇستازنىڭ يازغان بۇ خېتىنى كۆرگەن ھۆكۈما دەرھال خەتنى سۆيۈپ، يۈز-كۆزلىرىگە سۈرتتى. ھۆكۈما خەتنى ئوقۇغاندىن كېيىن ئۇستازنىڭ سەئىدنى ئۇنىڭغا ھاۋالە قىلغانلىقىنى، ئۇنىڭ بارلىق ئىشلىرىدىن خەۋەر ئېلىشى لازىملىقىنى بىلدى. ھۆكۈما سەئىدكە ئېلىتىپات كۆرسەتتى. بۇنى كۆرگەن سەئىد ھۆكۈمانىڭ ئايالىرىنى سۆيمەكچى بولغانىدى، ھۆكۈما دەرھال ئۇنى توسۇۋالىدى-دە:

— ئالدىدا ئۇلۇغلۇق قىلىشقا مېنىڭ ھەددىم ئەمەس، — دېدى.

ھۆكۈما سەئىد بىلەن نۇرغۇن مەسىلىلەر ھەققىدە پاراڭلاشتى. خالايىقلار يىراقتا ئولارنى كۆزىتىپ، تاماشا قىلىپ تۇردى.

— ئۇستازىم خېتىدە ماڭا قېرى كەمپىرنىڭ سېھرى-جادۇلىرىنى بىكار قىلىشىنى بۇيرۇپتۇ، — دېدى ھۆكۈما سەئىدكە، — ئۇ مومايىنى مەن سېھىر بىلەن پارچە-پۇرات لاتىلاردىن ياساپ چىققان. ئۇ يەردىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ھەيكىلى بولغان بىلەن ئۆزى ئەمەلىيەتتە يوق نەرسىلەردۇر. ئۇ يەرگە بارغىنىڭدا دەرۋازىدىن كىرىش بىلەنلا مومايىنىڭ كۆكسىگە پەشۋا ئۇرغىن.

ئۇ ئىككىيلەن بىر-بىرى بىلەن كېلىشىپ بولغاندىن كېيىن، سەئىد شاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ تەزىم بەجا كەلتۈرگەن ھالدا:

— يەنە ئىش بولسا بۇيرۇغايلا، — دەپ ئېلىنجا قىلدى.

شاھ ئۇنى مومايى قېشىغا بۇيرۇدى.

سەئىد پەرۋا قىلماستىنلا ئۇچىنچى قەسىرگە قاراپ ماڭدى. ئۇ دەرۋازا ئىچىگە كىرىپ مومانىڭ قېشىغا يېقىنلاپ كەلدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن پۈتكۈل شەھەر خەلقى تاماشا كۆرۈش ئۈچۈن سۈرەن سالغىنىچە ئەگىشىپ كىرىشتى. سەئىد ئۇ مومانىڭ ئەتراپىدا ئوراغۇن خەۋپ-خەتەر ۋە ئاپەتلەر تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇ يەردىكى ئەجدىھالارنىڭ ھەربىرىنىڭ ئىغىزلىرىدىن ئوتلار شولا چېچىپ تۇراتتى. سەئىد قورقماستىن چاقماقنىلىق بىلەن ببرىسپ مومانىڭ كۆكسىگە ئۇنداق تەپتىكى، بۇ موماي سۈرەتلىك ھەيكەل تۇرغان ئورنىدىن تەۋرەپ كەتتى. ئۇنىڭ پۈتكۈل ئەزالىرى پارە-پارە بولۇپ، بىر-بىرلەپ يەرگە تۆكۈلدى. بۇ قېرى موماي ئەسلىدە كونا لاتىلاردىن چېگىپ سېھرىگەرلىك بىلەن سۈرەتكە ۋە ھەيكەلتىكە كەلتۈرۈلگەنىدى. ئەجدىھالارنىڭ سۈرەتلىرى يېپلاردىن ياسالغان بولۇپ، ئەپسۇن ئارقىلىق راستىتەكلا كۆرۈنەتتى، ئۇلارنىڭ ئىغىزلىرىدىن چىققان ئوت شولىلىرى قەزىل لاتىلاردىن ياسالغانىدى.

سەئىد بۇ سېھىر-جادۇلارنى بىكار قىلغاندىن كېيىن شاھنىڭ يېنىغا كەلدى. شاھ ئۇرنىدىن تۇرۇپ، سەئىدنى قۇچاقلاپ يۈزلىرىگە سۆيىدى ۋە «پەرزەنتىم» دېدى. سەئىدمۇ شاھنى «ئاتا» دېدى.

ئەلقىسسە، بۇ پادىشاھنىڭ جاھانغا زىننەت بەرگۈچى بىر گۈلشىنى بار ئىدى. بۇ گۈلشەننىڭ ئىسمىنى «رەۋزەئى خۇززا» (يېشىل باغ) دەپ ئاتىشاتتى. ئۇنىڭ ئىچىدە گۈزەل ۋە ئالىي بىر قەسىر بار بولۇپ، ئۇنى «قەسىرى ئەخزەر» (يېشىل قەسىر) دەپ ئاتايتتى. شاھ ئاشۇ گۈلشەن ۋە قەسىر ئىچىدە مەڭكە تۇزۇپ، پۈتۈن شەھەر خەلقىگە توي بەردى. خالايىقلار شادىمان بولدى. بۇ گويا كىي پەرىشتە بىلەن پەرى ۋەسال تاپقانىدەك، قۇياش بىلەن چولپان بىر يەردە جەم بولغانىدەك ئىش بولدى. ئۇزۇن ئۆتمەي سەبزە شەھىرىنىڭ پادىشاھى بۇ ئالەم بىلەن خوشلاشتى. ئۇ شاھنىڭ ئورنىدا سەئىد بىلەن شاھنىڭ قىزى قېپ قالدى. سەئىد سەبزە شەھىرىگە پادىشاھ بولدى. ئۇ تاج-تەختنى قايتىدىن زىننەتلەپ، بارلىق زىننەت ئەسلىمىلىرىنى يېشىل قىلدى. ئۇ يېشىل تونلۇق ئىككى دوستىنى ئۆز يېنىدا يېقىن ۋەزىر قىلىپ بەلگىلىدى. ئۇ گۈل بۇزلۇق قىزمۇ بوستاندا ئۇسكەن سەرۋىدەك بويلىرىغا تازا رەيھان رەڭگىدىكى يېشىل لىباسلارنى كىيىپ، ياپراقلار ئارىسىدىكى گۈلدەك جىلۋىگەر بولدى. سەئىد شەھەرنى ئەسلىدىكى پادىشاھتەك ئادىل ئىدارە قىلىپ، ئاۋاتلاشتۇردى. خەلقلەر شاد-خۇراملىقتا چۆمدى.

سەبزە شەھىرىنىڭ خەلقى ۋە پادىشاھنىڭ يېشىل كىيىنىشىدىكى سەۋەب شۇكى، باھارنىڭ رەڭگى ۋە كۆكلەمزارلارنىڭ رەڭگىمۇ يېشىلدۇر. ئەگەر غەم-ئەندىشە يىلىنى بىراۋغا ھۇجۇم قىلسا، ئۇ يىلانىنى زۇمرەت رەڭگىدىكى جامنىڭ شارابى ئارقىلىق قارىغۇ قىلىپ تاشلاش كېرەك. مەشۇقىلەرمۇ سەرۋىدەك ئۆسۈپ بوي تارتقاندا، ئۇنىڭ يېشىل مىيىقلىرى خالايىقنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىپ، ھالاك قىلىدۇ. ھەزرىتى خىزىر پەيغەمبەرمۇ ئاشۇ يېشىل رەڭگە ئېرىشكەنلىكى ئۈچۈن مەڭگۈلۈك ھاياتقا ئىگە بولغان بولسا، ئەجەب ئەمەس.

شۇ سۆزلەردىن كېيىن ئۇ مۇساپىر بۇ ھېكايىسىنى تاماملىدى. شاھ بەھرام ئۇنىڭ ئەسلى ۋە نەسلىنى سوردىغانىدى. ئۇ كىشى:

www.uyghurkitap.com

ـــ هەي بەخت ـ تەلىيى ئۇستۈن پادـ
شاھ، مەن سەبزە شەھىرىنىڭ ئادەملىرىدىن
بولىمەن، سەئىدنىڭ ئەۋلادلىرىدىنمەن، ـــ
دەپ جاۋاب بەردى.
شاھ بەھرامغا ئۇنىڭ بارلىق ئەھۋالى ئايدىڭلاشقاندىن كېيىن، ئۇ مۇساپىرنى سەبزە شەھىرىگە ھاكىم قىلىپ تەيىنلىدى ۋە بارلىق غەم ـ قايغۇلاردىن ئازاد قىلدى. ئۆزىمۇ غەملىرىنى ئۇنتۇپ، مۇگدىگەن پېتى ئۇيقۇغا كەتتى.

سەيشەنبە كۈنى بەھرامنىڭ گۈل رەڭلىك تون ـ پېرىجىمىلەرنى كىيىپ، گۈلنارسىمان تەسىر تەرەپكە يۈزلەنگەنلىكى، ئۇ يەردە شەپەق رەڭلىك لىباسلارنى كىيگەن بىر قۇياش تەلئەتلىك سەنەم بىلەن ياقۇت قەدەھلەر ئىچىگە ياقۇت رەڭلىك مەيلەرنى تولدۇرۇپ ئىچكەنلىكى، شاھ بەھرامنىڭ ئۇ لەئەل ۋە ياقۇتلار بىلەن سۈيۈنۈپ، مەي كەيپىدىن قىزارغان كۆزلىرىنى يۇمغانلىقى

سىرلىق مەنىلەردىن رىۋا ـ يەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بېشارەت بەرگۈ ـ چىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشق ـ مۇ ـ ھەببەت ھەم مېھىر ـ شەپقەت سەـ ھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ھەزرىتى ئەمىر، ميرزا ئەلىشىر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقتىكى، سەيشەنبە كۈنى بۇ ھەرىكىتى چاققان پەلەك يۈلـ تۈزلار شولىسىدىن جاھانغا گۈلـ لەرنى چاچتى. ئاسمان كەمپىرى ئۆزىگە زىننەت بېرىپ، قىزىل رەڭلىك بۇلۇتلىرى بىلەن خېنە ياقتى. شاھ بەھرام گۈل رەڭـ لىك تون ـ سەرۇپايلارنى كىيىدى. ئۇ گۈل رەڭلىك قەسىر ئىچىگەكـ رىپ، گۈلسىمان ئۆي ئىچىدە، گۈل رەڭلىك تەخت ئۈستىدە ئولتۇر ـ ماقچى بولدى. ئۇ يەردە گۈلدەك قىپقىزىل شاراب ئىچىشنى خالاپ

قالدى. ئۇ يەردىكى گۈل يۇزلۈك سەرۇسمۇ پۈتۈنلەي گۈل سياقىدىكى لىباسلارنى كىيىپ، شاھنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن ئىستىقبالىغا چىقتى. ئۇ ئىككىيلەن قەسىرگە كىرگەندىن كېيىن پۈتۈنلەي گۈل رەڭ شارابلارنى ئېچىشتى. شاراب بۇ ئىككىسىنىڭ گۈل يۈزلىرىنى تېخىمۇ قىزارتىۋەتتى. شاھنىڭ كۆزلىرى شاراب كەيپىچىلىكىدە قىزاردى، لېكىن ئۇ قىزارغان كۆزلەردىن ئۇيقۇ قاچقانىدى. خادىملار شاھنىڭ پەرمانىغا ئاساسەن قەسىر ئالدىغا چىقىپ، بىر ئەپسانۋاز مۇساپىرنى تاپتى. ئۇ يولۇچى ھېكايە ئېيتىشتا تەڭداشسىز ئىدى. ئۇ كىشى شاھنىڭ ئالدىغا باشلاپ كېلىنگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئۆزى كەزگەن تاغۇ - دەشتلەر، ئايۇلان - سارايلار ۋە كۆرگەن - ئاڭلىغان ۋەقەلەر ھەققىدە ھېكايە سۆزلەپ بېرىش پەرمانى چۈشۈرۈلدى. ئۇ ئەپسانۋاز ھېكىم شاھقا مەدھىيە ۋە تەشەككۈر ئادا قىلىپ، سۆزىنى مۇنداق باشلىدى:

— شاھنىڭ بەخت - تەلىيى ئۈستۈن بولسۇن، جام ۋە شارابتىن ئۇنىڭ بەخت - ئامەت چېھرىلىرى گۈل - گۈل بولسۇن. ئۇنىڭ قولىدىن دائىم گۈل رەڭلىك شارابلار چۈشمىسۇن، مەستلىك ۋە خۇشكەيپلىكتىن ئۇنىڭ كۆڭلى گۈلدەك ئېچىلسۇن. شاھنىڭ ئىتلىرى ئالدىدا، دۈشمەنلىرىنىڭ قېنى كەم بولمىسۇن.

يولۇچى بۇ دۇئا ۋە تەشەككۈرلاردىن كېيىن پەردە ئارقىسىغا ئۆتۈپ ئولتۇرۇپ، ھېكايىسىنى باشلىدى.

تۆتىنچى ئىقلىم يولىدىن كەلتۈرۈلگەن مۇساپىرنىڭ سۆزىدىنلىكى

ئۇ مۇساپىر ھېكايە ئۇنچىلىرىنى مۇنداق تەشتى:

بۇرۇنقى زاماندا دېھلى شەھىرىدە بىر پادىشاھ بار ئىدى. ئۇنىڭ مەرتىۋىسى ھەممە پادىشاھلاردىن يۇكسەك ئىدى. ھېچقايسى دۆلەتتە ئۇنىڭ تەختىگە تەڭ كەلگۈدەك تەخت يوق ئىدى. ئۇنىڭ مال - مۈلۈك ۋە خەزىنىلىرىنىڭ ھەددى - ھېسابى يوق ئىدى. لەشكەرلىرىنىڭ سانىنىمۇ ھېچكىم بىلمەيتتى. ئۇنىڭ زېمىنىنىڭ كەڭلىكىگە بۇ پەلەكمۇ تەڭ كېلەلمەيتتى. ئۇنىڭ پىللىرىنىڭ سانى باشقا پۈتكۈل پادىشاھلارنىڭ ئات - يىلقىلىرىنىڭ سانىغا تەڭ كېلەتتى. خالىسلىق، ئىنساب، ئادالەتمۇ ئۇنىڭ مۇھىم خىسلەتلىرىدىن بىرى ئىدى. بارلىق پادىشاھلار ئىچىدە ئۇنىڭ ئىسمىنى شاھ جۈنە دەپ ئاتىشاتتى. بۇ پادىشاھ پۈتكۈل جاھان خەلقى ئىچىدە لۇتپۇ مەرھەمەت ۋە خەيرى - ساخاۋەت جەھەتتە مەشھۇر ئىدى. بىر كۈنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆز ئېلىدىن قوغلانغان بىر ھاجەتمەن كىشى بىر سېۋەت ئامۇتنى ئېلىپ كېلىپ سوۋغا قىلدى. شاھ جۈنە ئامۇتنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن ئىنئام بېرىشكە ئانچە ئالدىراپ كەتمىدى ۋە ئۇ كىشىدىن:

— نېمە ھاجىتىڭ بولسا بايان قىلغىن، — دەپ سورىدى.

— ماڭا بىر ھەرە بىلەن بىر كەكە بېرىلسە ھاجىتىم راۋا بولىدۇ، — دېدى ئۇ كىشى جاۋاب بېرىپ.

شاھ ئۇنىڭغا ھەرە بىلەن كەكىنى ئاچقىتۇرۇپ بەرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن

بۇنى قانداق قىلىدىغانلىقىنى سوراشقانىدى، ئۇ كىشى:

— قەيەردە بۇ خىل مېۋىنىڭ دەرىخىنى ئۇچراتسام قالسام، مۇشۇ ھەرە ۋە كەكە بىلەن كېپسەن تاشلايمەن، — دېدى.

شاھ ئۇنىڭ مۇددىئاسىنى بىلگەنىدىن كېيىن، ئۇنىڭغا، دەرھال مال - مۈلۈك ئىنئام قىلىشنى بۇيرۇدى. بۇيرۇلغان مال - دۇنيانىڭ سانى ئون لەك ئىدى، ھەر بىر لەك ئىچىدە ئون تۆمەن تىزىق ئالتۇن بار ئىدى. ۋەزىرلەر مۇنچۇالا مال - مۈلۈكنى بىر ئادەمگە بېرىشنى مۇۋاپىق كۆرمەي، پادىشاھنى بىر باھانە بىلەن ئۇ مال - دۇنيا تەرەپكە باشلاپ باردى، ئۇلار شاھ مۇنچە - ۋالا مال - مۈلۈكنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنىدىن كېيىن، ئۇنى بىر ئادەمگە بېرىشتىن يالتىيىدۇ، دەپ قارىشانىدى. بىراق شاھ يۇقىرىقى خەزىنە - دەپنىلەرنى كۆزدىن كۆچۈرگەندىن كېيىن:

— بۇ ئاز بولۇپ قاپتۇ، يەنە ئىكىكى ھەسسە كۆپەيتىپ بېرىلسۇن، — دەپ پەرمان چۈشۈردى.

چۈنكى ئۇ پادىشاھ يۈكسەك ھىممەتكە ۋە چەكسىز مەردلىك ھەم ساخاۋەتكە ئىگە ئىدى. بۇنچىلىك مال - دۇنيا ئەمەس، ئۇنىڭدىن يۈزمىڭ ھەسسە كۆپ بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭغا كۆز قىرىنى سېلىپ قويمايتتى.

ئەلقىسسە، بىر كۈنى ئۇ پادىشاھ ھىممەت ۋە ساخاۋىتىنى تېخىمۇ يۈكسەك پەللىگە كۆتۈرۈپ، بىر بەزمە تۈزدى. شاھ بۇ بەزمىدە گويا كى ساخاۋەت بۇلۇتىدەك گۈھەر چاچماقتا ئىدى. بەزمە ئەھلى ئىچىدە بىر غېرىب مېھمان بار ئىدى. ئۇ كىشى پادىشاھقا ئاجايىب بىر ئەينەكنى سۇغا قىلىدى. بۇ ئەينەكىكە ھەرقانداق ئادەم قارىسا، ئەگەر ئۇ ئادەم راست سۆزلىگەن بولسا، ئۇنىڭ ئەينەكتىكى ئەكسى پاكىزە ۋە ئاق كۆرۈنەتتى. ئەگەر يالغان سۆزلىسە يۈزى قارا بولۇپ كۆرۈنەتتى. نۇرغۇن كىشىلەر ئۇنىڭغا قاراپ سىناپ بېقىۋىدى ئېيتقاندەك كۆرۈندى.

شاھ ئۇ كىشىگە شۇ قەدەر ھەددۇ ھېسابسىز خەزىنە ۋە دەپنىلەرنى بەرگىنى، كىشىنىڭ ئەقىل ۋە خىيالى ئۇنىڭ ئوندىن بىرىنىمۇ پەرەز قىلالمايتتى. شاھ بۇ مال - دۇنيانى ئۇ كىشىگە بەخش ئەتكەنىدىن كېيىن، سۆز ئارىسىدا مۇنداق بىر سوئال - نى ئوتتۇرىغا قويۇپ قالدى:

— بۇ ئالەمدە كېزىپ يۈرۈپ نۇرغۇنلىغان كىشىلەرنى كۆرۈپسەن، ئۇلار ئىچىدە مېنىڭدەك ساخاۋەتلىك كىشىنى بەرەرسىنى كۆردۈڭمۇ؟ ياكى شۇنداق كىشىنىڭ خىزمىتىگە ئېرىشىپ باقتىڭمۇ؟

ئۇ كىشى شاھنىڭ بۇ سوئالىدىن ئەندىشىگە چۈشۈپ، ئىنتايىن قىيىنچىلىق ئىچىدە قالدى. ئەگەر «ھەئە» دېسە، بۇ پادىشاھقا نۇقسان بولاتتى. «ياق» دېسە، ئۇ ئەلۋەتتە يالغان بولاتتى. ئۇ كىشى قورقۇنچ سەۋەبىدىن، راست سۆزلىمەي يالغان ئېيتتى:

— جاھانداھ مەن كۆرمىگەن يەر قالمىدى. لېكىن سەندەك ساخاۋەتلىك كىشىنى كۆرۈپ باقمىدىم.

— بۇ سۆزۈڭ راستمۇ؟ — دېدى پادىشاھ.

ئۇ كىشى:

— راست، — دېدى.

پادىشاھ ئۇ كىشىنى دەرھال ھېلىقى ئەينەكنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. ئۇ كىشى ئەينەككە قاراپ، ئۆز ئەكسىنىڭ قاپقارا

تۇرغانلىقىنى كۆردى ـ دە، خىجالەتچىلىكتىن بېشىنى تۆۋەن سالدى. شاھمۇ ئۇنىڭ بۇ ئىشىدىن خىجىل بولدى.

ـ ھەي مېھمان، ـ دېدى پادىشاھ ئۇنىڭغا، ـ بىز سېنى خىجىل قىلىپ قويدۇق، يۈزۈڭنىڭ قارا كۆرۈنۈشىدىكى سەۋەب ساڭا ئايان، بۇ ئەلۋەتتە يالغان ئېيتقانلىقىڭ ئۈچۈن شۇنداق بولدى. ئەمدى راست گەپ قىلغىن، بۇنىڭدىن ئەنسىرىمە.

ئۇ مېھمان:

ـ كۆردۈم، ـ دېدى ـ دە، شۇ ھامان ئەينەككە قارىغاندى يۈزى ئاق كۆرۈندى.

ـ بۇ قەدەر ساخاۋەتلىك قانداق ئادەم ئۇ؟ ـ دېدى پادىشاھ.

ئۇ كىشى:

ـ ئەي پادىشاھ، بۇنى ئېيتماقتىن ئۆزگە چارەم يوق. بىراق بۇ ھېكايە ئەجايىب ۋەقە بولغاچقا، خالىي ئورۇندا سۆزلەشكىنىمىز تۈزۈك، ـ دېدى.

پادىشاھ دەرھال بەزمە ئەھلىنى چىقىرىۋەتتى. مېھمان بىلەن شاھ يالغۇز قالدى.

ـ ھەندى مەملىكىتىدە بىر شەھەر بار، ـ دېدى ئۇ كىشى سۆز باشلاپ، ـ ئۇنى بۇ ئالەمنىڭ جەننىتى دېيىشكە بولىدۇ. ئۇ شەھەرمۇ سېنىڭ دۆلىتىڭگە تەۋە، ھەر يىلى ئۇنىڭ باج ـ خىراجەتلىرى خەزىنىلىرىڭگە قوشۇلۇپ تۇرىدۇ. ئۇ شەھەرنىڭ سۈپەتلىرى شۇ قەدەر گۈزەلكى، ئۇنى تەسۋىرلەشكە قەلەم ئاجىزلىق قىلىدۇ. ئۇ ھەرقانداق ئادەمنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىۋالىدىغان چەكسىز گۈزەل شەھەر. بەلكىم ئۇ يەرگە سېنىڭمۇ قەدىمىڭ يەتكەندۇ، ياكى ئۇنىڭ داڭقىنى ئاڭلىغان بولغىيتىڭ.

ـ ئۇ يەرلەنى كۆرۈپ باقمىدىم، ئەمما داڭقى ۋە تۆھپىسىنى ئاڭلىغان، ـ دېدى پادىشاھ، ـ ئەمدى ھېكايەڭنى باشلا، كۆرگەنلىرىڭنى تولۇق بايان قىلغىن.

ـ ئەي پادىشاھ، ـ دېدى ئۇ مېھمان سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ـ ئۇ شەھەر بېھىشتىن نەمۇنىدۇر. ئۇنىڭ دەرەخلىرى گويا جەننەتتىكى تۇبى دەرىخىدەك كۆككە تاقاشقان. ئۇنىڭ ئېقىۋاتقان تازا، تىنىق ۋە لەززەتلىك سۇلىرى جەننەتتىكى كەۋسەر سۈيىنىڭ ئۆزىدۇر. باغلىرىنىڭ ھاۋاسى كىشىگە خۇددى بېھىشتەك راھەت بېغىشلاپ، جاننى ياشارتىدۇ. ئۇ شەھەرنىڭ خەلقى باغ بىنا قىلىش، ئۇنى پەرۋىش قىلىش ۋە زىننەتلەشكە شۇ قەدەر ئەھمىيەت بەرگەنكى، ئۇ يەردە باغلىرى ۋە باغ ئىچىدە بوستان، گۈلستانلىرى بولمىغان بىرمۇ ئادەم يوق. ئۇ يەردە ھەركىم باغلىرىنى ئۆزىنىڭ ھالىغا يارىشا، ئىمكانىيىتىنىڭ يار بېرىشىچە زىننەتلەپ، ياساپتۇ. چۈنكى ئۇلار ئۆز پادىشاھىنىڭ ئادالىتى تۈپەيلىدىن ناھايىتى بېيىپ كېتىپتۇ. شەھەرنىڭ كوچىلىرى بېھىشتەك ئاۋات ھەم مەۋرەچىلىق، ئۇ يەرنىڭ ئۆيلىرى قەسىرەك، خەلقى ھۇرەك كۆرۈنىدۇ. ئۇلار پۇل ۋە مالىلرىنى قويۇشقا ھېچبىر ۋەيرانە جايىنى تاپالماي ھەيراندۇر.

ئاشۇ شەھەردە بىر ياش يىگىت بار. ئۇنىڭ ياخشى سۈپەتلىرىنى بايان قىلىشتا مىڭلىغان دانالارمۇ ئاجىزلىق قىلىدۇ. ئۇ يىگىت گۈزەللىكتە كۆكتىكى ئايدەك، خۇش خۇيلۇقتا ئابىھايات كەبىدۇر. ئۇنىڭ يېشى كىچىك، ئەمما ئەقىل ـ پاراسىتى چوڭدۇر. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ئەقىل ـ ئىدراك بىلەن

پۇتكەن، زېھنى ئەينەكتەك رۇشەندۇر. ئۇنىڭ كۆكلەمزار ئۇستىدە ئاققان سۈزۈك سۇدەك پەم - پاراسىتى ئالدىدا ھېچ نەرسە يوشۇرۇنۇپ قالالمايدۇ. ھەر بىر ھېكمەت ئېچىدىن يەنە قانچىلىغان ھېكمەتلەرنى پەملىيەلەيدۇ. ئۇنىڭ تالانتى ھەر - قانداق ئىلىمگە شۇ قەدەر ماس كېلىدۇ. پۈتۈن ئىلىم ئەھلىلىرى ئۇنىڭ خىزمىتىدە بولۇشنى شەرەپ دەپ بىلىدۇ. جاھاندا ھېچ كىشى ئۇنىڭچىلىك بەختلىك ئەمەس. ئۇنىڭ تەلىيى ساناقەتلىك بولغاچقا، ئىسمى نامۇ مەسئۇد دەپ ئاتىشىدۇ. ساخاۋەتلىك تەكرى ئۇ يىگىتتىن ھېچ نەرسىنى ئايىماي، ھەممە ئىشتا كامالەت بېرىپتۇ. خۇسۇسەن مال - دۇنيا ئاتا قىلىشتىن ئايانماپتۇ.

ئۇ يىگىت ھەمىشە گۈلزار ئىچىدە مەجلىس تۈزۈپ، گۈل رەڭ شارابلارنى ئىچىشنى ياخشى كۆرىدۇ. گۈل مەۋسۈمىلا مەۋجۇت بولىدىكەن، ئۇ ھامان گۈلشەنده بەزمە تۈزۈپ، گۈللەر بىلەن ئۈلپەت بولىدۇ. بەزمە ئىچىدە گۈللەرنى چېچىپ، باشتىن ئايىغىچە گۈل ئىچىگە غەرق بولىدۇ. ئۇ يىگىتنىڭمۇ ھازىر گۈل پەسلى دۇر. شۇڭا ئۇ نەپىس گۈل رەڭ لىباسلارنى كىيىدۇ. گۈل بەرگىدىن ئەتىرلەرنى ئىلىپ، لىباسلىرىغا سېپىدۇ. گۈل رەڭلىك ئورۇن ۋە مەنزىللەردە ئولتۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئەتراپىدا بىرنەچچە گۈل يۈزلۈك خىزمەتكارلار گۈل سېپىشكە دائىم تەييار تۇرىدۇ. ئۇ يىگىت قاچانكى بەزمە تۈزۈش ئۈچۈن گۈل رەڭلىك قەسىرگە كەلسە، چاكارلار ئۇنىڭ بېشىدىن گۈللەرنى چېچىشىدۇ. ھەركىم ئۇنىڭ ئەيش - ئىشرەت ۋە شادلىق بەزمىسىگە داخىل بولسا، پىردەۋس بېغىنىڭ بەزمىسىدىنمۇ كېچىدۇ. بىراق مەن ئۇ يىگىتنىڭ ئىشلىرىنى سۈندۇرۇپ يۈزدىن بىرىنىلا بايان قىلدىم. ئۇنىڭ ساخاۋىتى ھەققىدە سۆزلەپ تۈگىتەلمەيمەن. بۇ ھەقتە يۈزلىگەن ھاتەم تىرىلىپ كەلسىمۇ سۆزلەپ بولالماس.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن شاھ جۇنەيدنىڭ سەۋر - تاقىتى قالمىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئۇنى كۆرۈش ھەۋىسى تۇغۇلدى. كۆڭلىدە: «بۇنداق نادىر كىشىنى ئىزدەپ بېرىپ، ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ كېلەي» دەپ ئويلىدى. ئاندىن پەرمان چۈشۈرۈپ:

— مەن بىر ھەپتىگىچە ھەرەم ئىچىدە ئارام ئېلىپ، مەي - شاراب ئىچىش بىلەن بولىمەن. بارلىق خىزمەتكارلار بىر ھەپتىگىچە ئۆيۈڭلەردە دەم ئېلىڭلار، — دېدى.

ئۇلار ھەممىسى پەرمان بويىچە ئۆيىگە قايتىشتى. پادىشاھ تەختى ۋە ئائىلە تاۋابئاتلىرىنى ئىشەنچلىك بىر كىشىگە تاپشۇرۇپ، ئۇ كىشىگە پەند - نەسىھەتلىك تاپشۇرۇقلارنى جىكىلىدى.

ئەلقىسسە، شاھ جۇنەيدنىڭ بىر تېز يۈرۈشلۈك ئېتى بار ئىدى. تېزلىكتە چاقماقمۇ ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيتتى. ئۇ ئاتنىڭ ئىسمى سەرئۇس - سەيىر (تېز يۈرگۈچى) ئىدى. ئۇنىڭ يۈرۈشىنىڭ ئىتتىكلىكى ئالدىدا ھاۋادىكى قۇشمۇ توختاپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. ئۇ بىر ھەپتىلىك يولنى بىر كۈندە بېسىپ، شۇ كېچىسى قايتىپ كېلەلەيتتى. پادىشاھ كېيىم - كېچەكلىرىنى ئۆزگەرتىپ، تېزدىن ئاتلاندى - دە، قاتتىق تىرىشچانلىق بىلەن ئىككى كۈن يول يۈردى، شاھ بۇ ئىككى كۈن ئىچىدە يۈز ياغاچلىق① مۇساپىنى بېسىپ

① ياغاچ — ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى. ھەربىر ياغاچ مۇساپە 12 مىڭ قەدەمغا تەڭ (ھەر بىر قەدەمنى تەخمىنەن بىر مېتىر).

ئۆتۈپ، ئۇ شەھەرگە يەتتى.

پادىشاھ كۆردىكى، بۇ جەننەت بېغىدەك بىر شەھەر ئىدى. ئۇنىڭ تۈپراقلىرى ئىسپار، ئەنبەر ۋە ئەتىرلەر بىلەن يۇغۇرۇلغاندەك ئىدى. ئۇ سۆزمەن مېھمانىنىڭ بايان قىلغىنىدىنمۇ يۇز ھەسسە ئارتۇق گۈزەل ئىدى. شاھ جۇنە مەسئۇدنىڭ ئۆيىنى سوراپ تاپتى ۋە بەزمە تۈزگەن ئورۇننىمۇ كىشىلەردىن ئېنىقلىۋالغاندىن كېيىن، ئۇ جايغا يېتىپ باردى. پادىشاھ ئۇ يەردە بىر ئۇلۇغ باركاھنى كۆردى. ئۇنىڭ ئايۋانى ئاسمان گۈمبىزىگە تاقاشقانىدى. ئايۋان ئىچىدىكى خالايىقلارنىڭ شاۋقۇن - سۈرەنلىرى يەتتە قات ئاسماندىن ھالقىغانىدى. كىشىلەر ئۇ باركاھ ئىچىگە كىرىشنى ئارزۇ قىلىشاتاتتى. دەرۋازا ئالدىدا بىرقانچە كىشى مەخسۇس غېرىب - مۇساپىرلار ئۈشىغا مەسئۇل قىلىپ تەيىنلەنگەنىدى. ئۇلار شاھ جۇنەنى كۆرۈپ، بىر غېرىب بىچارە ئوخشايدۇ دەپ بىلدى-دە، دەرھال ئۇنىڭدىن ھال - ئەھۋال سوراپ، مېھمانخانىغا باشلاپ كىرىپ ئورۇنلاشتۇردى. ئۇلار شاھنىڭ ئېتىنى ئاختىخانىغا باغلاپ، يەم - بوغۇز بېرىۋەتكەندىن كېيىن، شاھنى قەسىر ئىچىگە باشلاپ كىردى. بۇ قەسىر مېھمان ئۈچۈن ئالاھىدە بىساتلار سېلىنغان كۆركەم ۋە ئازادە بىر ئايۋان ئىدى. شاھنى ئۇ يەرگە باشلاپ، داستىخان سالدى ۋە ئالدىغا خىل-مۇ خىل تائاملارنى كەلتۈرۈپ تىزدى. مەسئۇدمۇ ئۇ يەرگە دەرھال يېتىپ كېلىپ، خۇش خۇيلۇق بىلەن تەزىم بەجا كەلتۈرگەندىن ۋە ئادەمگەرچىلىكنىڭ قائىدە - يوسۇنلىرىنى ئەلا دەرىجىگە يەتكۈزدى. شاھ جۇنە بۇنى كۆرۈپ چەكسىز خۇشال بولدى. غەزەلنىپ بولغاندىن كېيىن، مەسئۇد مېھمانىنىڭ كۆڭلى شارابنى ياقتۇرىدىغان ياكى ياقتۇرمايدىغانلىقىنى ناھايىتى ئىزچىل - ئىكرام بىلەن سورىدى. مەسئۇد مېھمانىنىڭ كۆڭلىنىڭ شارابقا مايىل ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، بارلىق شادلىق ئەسلىھەلىرىگە زىننەت بېرىپ بىر ئالىي بەزمە تۈزمەكچى بولدى.

مەسئۇدنىڭ بىر ھامامى بار ئىدى. ئۇنىڭ تېگى مەرمەر تاشلاردىن، سۇ چاچقۇلىرى كۈمۈشتىن، كۆلچەكلىرى ششىنىڭ ئورنىدىكى نازۇك ئالماسلاردىن ياسالغان. كۆلچەكلەر گۈل سۈيى بىلەن توشقۇزۇلغانىدى. مەسئۇد پادىشاھقا:

— ئەزىز مېھمان، ئالدى بىلەن ھاممامغا كىرىپ، يولنىڭ چاڭ - توزانلىرىدىن بەدەنلىرىنى خالىي قىلىپ، شاد - خورام بولغايلا، — دەپ ئىلتىماس قىلدى.

جۇنەنىڭمۇ شۇنداق ئارزۇسى بار ئىدى. ئۇ ھاممامغا كىرىپ، بۇ يەرنىڭ شۇ قەدەر زىننەتلەنگەن ۋە ھەممە ئەسلىھەلىرىنىڭ تەق قىلىنغانلىقىنى كۆردى. بۇنداق ئالىي ھاممام شاھ جۇنەنىڭ شەھەر-دە يوق ئىدى. پادىشاھ بۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىر - بىرلەپ تاماشا قىلىپ كۆردى ۋە مەسئۇدقا ئىچ - ئىچىدىن قايىل بولدى. ئۇ ھاممامنىڭ ئالتۇندا زىننەتلەنگەن ئاپتاۋۇللىرى گويا ھىلال ئايدەك كۈمۈش تۈتقۇلىرى بىلەن ئەرەت ئۇچۇن تەييار ئىدى. بەدەن سۈرتۈش ئۇچۇن تەييار قىلىنغان پوتىلارغا ئىپار، ئەنبەرلەر سېپىلگەن. بۇلار يىپ ئورنىغا ئالتۇن رىشتىلەرنى، يەنى كالاۋۇتۇن يىپلىرىنى بىرىكتۈرۈپ توقۇلغان بولۇپ، سۇبھىنىڭ مەيىن شامىلدەك پاك ۋە مامۇقىتەك يۇمشاق ئىدى.

www.uyghurkitap.com

هامام ئىچىده غۇسلى تەرەت قىلغۇچىلارغا خىزمەت قىلىش ئۈچۈن قانچىلىغان گۈل بەدەنلىك پەرىدەك خىزمەتكارلار تەيىنلەنگەن، — ئۇلار چېچەنلىك ۋە زېرەكلىكتە بىر - بىردىن ئۈستۈن ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەربىر ئىشىنى ئىنچىكىلىك ۋە مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئىشلىشى كىشىنى ھەيران قالدۇراتتى. شاھ ئۇ يەردە راھەتلىنىپ يۇيۇنۇپ، جىسمىنى سەپەرنىڭ كىر - غۇبارلىرىدىن خالاس قىلدى.

شاھ ھاممامدىن چىققاندىن كېيىن، خىزمەتكارلار ئۇنىڭغا گۈل رەڭ لىباسلارنى كىيگۈزدى. ئۇنىڭ لىباسلىرى مەسئۇدنىڭ لىباسلىرى بىلەن بىر خىل رەڭدە بولدى. شۇندىن كېيىن ئۇلار بەزمىگاھ تەرەپكە قاراپ ماڭدى. بۇ يەردە شۇ دەرىجىدە ئالىي بىر جەننەت بەزمىسى تەۋزۇلگەن ئىدىكى، بۇنداق كاتتا بەزمىنى بۇ ياشقىچە كونا قەبرى پەلەكمۇ كۆرۈپ باقمىغانىدى. بۇ بەزمىنىڭ ساقىيسى ھۆر، شارابى كەۋسەر سۈيى ئىدى. مەسئۇد شاھنى بەزمىنىڭ تۆردە ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن، ئۆزى ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇردى. بۇ گۈل يۈزلۈك بەزمە ئەھلىنىڭ ھەممىسى گۈلنار رەڭلىك لىباسلارنى كىيىشىپ، گويا كى بېھىش گۈلىدەك ياسانغانىدى. مەسئۇد بۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بىر خۇش قامەتلىك گۈزەل ساقىينى چاقىرىپ، ئۇنى مېھمانغا شاراب تۇتۇشقا بۇيرۇدى. سورۇندا شاراب قەدەھلىرى ئارقىمۇ ئارقا نەچچە قېتىم ئايلاندى. شاراب بارا - بارا بەزمە ئەھلىنىڭ باشلىرىغا چىقىپ، ئۇلارنى مەست قىلدى. بۇ مېھمان زاماننىڭ كەم تېپىلىدىغان بۈيۈك پادىشاھى بولۇش بىلەن بىرگە يەنە دەۋرانىنىڭ تەڭداشسىز ھىكمەت ئىگىلىرى ۋە دانىشمەنلەردىن ئىدى. لېكىن ئۇ بۇنداق كۆڭۈللۈك سورۇننى كۆرگىنىدە، بەزمىنىڭ زوق - شوقى تۇپەيلىدىن ئۆز ئىختىيارىنىڭ قولدىن كېتىپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالدى. شارابنىڭ ھارارىتى شاھنىڭ نېرۋىلىرىنى قىزىتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي، ئەقىل ۋە دانىشمەنلىك قائىدىسىگە تەسىر يەتتى. شاھ ئۆزىنى بېھىش ئىچىدە سەزمەكتە، قاياقتا قارىسا كۆزلىرىگە ھۆر - غىلمانلار كۆرۈنمەكتە ئىدى، ئۇنىڭ كۆڭلىدىن سەۋر - تاقىتى قېچىپ، ئىختىيارسىز ھالدا مۇبارەك ئېغىزلىرىنىڭ قۇتىسىنى ئېچىپ، ئۇنىڭدىن ھېكمەت ئۇنچىلىرىنى چېچىپ، ئۇ چېچىلغان سۆز ئۇنچىلىرىنى مەقسەت يېپلىرىغا تىزىشقا باشلىدى. مېھمانىنىڭ بۇنداق گەپدانلىقىنى كۆرگەن مەسئۇد ھەيران قالدى.

ئەلقىسسە، شاھ جۇنە مەسئۇددىن سوئال سوراشقا باشلىدى:

— ھەي ئىسمى جىسمىغا لايىق بەختىيار يىگىت، مەن بۇ جاھاندا مۇساپىر كىشىمەن. پۈتكۈل ھىندى مەملىكىتى ئىچىدە مەندەك كۆپ ساياھەتتە بولغان ھېچكىم يوق. تەكرى ساڭا مۇشۇنچىۋالا بايلىق، دانىشمەنلىك ۋە ئىقتىدارنى بېرىپتۇ. بۇنداق كېيىن تېخىمۇ يۇقىرى مەرتىۋىگە ئىگە بولغىن، ئىلاھىم، مەن جاھان ئىچىدە ھېچكىمنىڭ بۇنچىۋالا بايلىقى ۋە ھەشەمىتى بارلىقىنى كۆرۈپ باقمىغانىدىم. شۇ سەۋەبتىن بۇنىڭ سىرىنى سەندىن سوراب بېقىشنى ئويلاپ قالدىم. راست ئېيتقىن، قايسى ئىش تۇپەيلى مۇنچىۋالا سەرمايىگە ئىگە بولدۇڭ؟

— ئەي مۇبارەك خىسلەتكە ئىگە

كشى، — دېدى مەسئۇد جاۋابەن، — سەن بۇنداق سوردىغان ئىكەنسەن، بۇنىڭ سىرىدىن ئەلۋەتتە سېنى خەۋەردار قىلىشىم زۆرۈر. شۇنى بىلگىنىكى، بۇ ئالدى بىلەن تەڭرىنىڭ ماڭا قىلغان ئىلتىپاتىدىن بولدى. لېكىن بۇنىڭ يەنە باشقا سەۋەبىمۇ بار. بىزنىڭ پادىشاھىمىز شۇنداق ئادىل پادىشاھتۇركى، ئۇ گويا تەڭرىنىڭ ئالەم خەلقى ئۈستىگە چۈشكەن سايىسىدۇر. تەڭرى ئۇنىڭ ئۆمرىگە بەرىكەت ئاتا قىلسۇن، سەلتەنىتىگە ئەبەدىيلىك ۋە زىننەت بەخش ئەتسۇن. ئۇنىڭ ئادالىتى ۋە ياخشىلىقىنىڭ بەرىكىتى ھەممە ئادەمگە، بولكى پۈتكۈل ئالەمگە ئورتاقتۇر. ئۇ ئۆز ئىلىدە زۇلۇم تارىنى ئۈزۈپ، ئادالەت سازىنى تۇزگەنلىكتىن، ئۇنىڭ ياخشى خىسلەتلىرى ۋە ھەرىكەتلىرى بىلەن زامانىمىزدىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسگە تىنچلىق ۋە بەختىيارلىقتىن ئۆزگە ھېچ ئىش قالمىدى. پادىشاھلىقنىڭ ئىشى شۇنداق تۇرسا، يۇرت ئىچىگە تىنچ-ئەمنىيەتلىك، يۇرت خەلقىگە باي-باياشات-لىق يۈزلەنمەي قالامتى. بۇ يەردىكى خەلقلەرنىڭ ئىلىم-ھۈنەردە ماھىر، پەزىلەتلەردە كامىل بولۇشىمۇ ئاشۇ پادىشاھىمىزنىڭ رەھىم-شەپقىتى ۋە كۆيۈنۈشىنى تۇپەيلىدىندۇر. چۈنكى ئۇستىمىزدە ھەر ۋاقىت ئۇنىڭ ئادىل ۋە ھەققانىي سىياسىتىنىڭ سايىسى كەم بولمايدۇ. مېنىڭ بەخت-دۆلىتىمنىڭ باشقىلاردىن زىيادە بولۇشىدىكى سەۋەب شۇكى، بىرىنچىدىن، تەڭرىنىڭ بەرگەن نېمەتلىرىگە ۋاقتىدا تەشەككۈر بىلدۈرۈپ تۇردۇم، ئىككىنچىدىن، پادىشاھىمىزنىڭ ئۆمرى ۋە سەلتەنىتىنىڭ ئۇزۇن بولۇشىغا دۇئا قىلىشنى ئۇنۇتمىدىم. مانا مۇشۇ ئىككى ئىش مېنىڭ دۆلەتىمەن بولۇشۇمنىڭ سەۋەبىدۇر. خالايىق بولسا بۇ ئىككى ئىشتىن غاپىلدۇر. شۇڭا ئۇلارنىڭ ھېچ مۇرادى ھاسىل بولمايدۇ. تەڭرى مېنى بۇ ئىشتىن ئاگاھ قىلدى. مەن بۇ ئىككى ئىشنى دائىم ئادا قىلىپ تۇرغانلىقتىن، مۇشۇنداق دائىمىي سائادەت، ئەبەدىي بەختكە ئىگە بولدۇم.

شاھ جۇنە بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ شۇنداق شادلاندىكى، ۋاقىراپ تاشلاشقا تازلا قالدى. شاھنىڭ كۆڭلىدە سەئىدنىڭ مېھرى باشقىلاردىنمۇ ئۈستۈنرەك ئورۇنغا ئۆتتى. پادىشاھ خۇشاللىقىدىن شۇنداق قىزىق ھېكايە، لەتىپىلەرنى سۆزلەپ كەتتىكى، ئۇنىڭ پاساھەت ۋە بالاغىتىدىن تامامى خالايىق ھەيرانۇ ھەس قالدى. مەسئۇد بۇنداق پەزىلەتلىك مېھمانىنى، ياق بولسا نادىر زاماننى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا جان پىدا قىلغۇسى كەلدى، ئۇنىڭ كەلگەن ھەربىر قەدىمىگە يۈزلىگەن تەشەككۈرلارنى ئادا قىلدى.

ئەلقىسسە، تەرەپ-تەرەپلەرگە ئەۋەتىكەن سودىگەرلىرى ئىچىدىن بىرسى ھەددىدىن ئارتۇق پايدا-مەنپەئەتلەرگە ئېرىشىپ، شۇ كۈنى خۇشال-خۇرام ھالدا قايتىپ كەلدى. مەسئۇد بۇ ھەددۇ ھېسابسىز پايدىنى كۆرۈپ ئىنتايىن خۇشال بولدى. ئۇ شۇكرى-سانالارنى ئېيتقان ھالدا:

— ئۇلۇغ تەڭرىم ماڭا بۇ قېتىم بىر مەملىكەتنىڭ خىراجىتىگە تەڭ كەلگۈدەك مەنپەئەتنى ئاتا قىپتۇ، — دېدى. ئاندىن شاھ جۇنەگەمۇ ناھايىتى كۆپ مال-دۇنيا سوۋغا قىلىپ ئادىمىگەرچىلىك قىلدى. شاھ دېھلى شەھىرىدە ئۆزىگە ئەينەك سوغا قىلغان مۇساپىرىنىڭ سۆزلىرىنى ئەسلەپ، ئۇنىڭغا چەكسىز ئاپىرىنلار ئېيتتى.

مەسئۇد يەنە بەزمە تۈزمەكچى بولۇپ:

— ئون نەپەر ھۇر سۈپەت قىز شادلىق قوزغاش ئۈچۈن گۈلخانىلارنىڭ ئىشكىلىرىنى ئېچىپ، خالايىقنىڭ باشلىرىغا گۈللەرنى چاچسۇن، — دېدى.

بۇ ۋاقىت گەرچە كۈز پەسلى بولسىمۇ لېكىن ئۇلار ئۆزلىرى ياسىغان ئەنئەنىۋى پۇراقلىق گۈللەرنى چېچىشقا باشلىدى، ئۇلار پۈتكۈل جاھاننى خۇش پۇراقتا تولدۇرۇپ، بەزمە سورۇنىنى جەننەت گۈلىستانىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى. ھەممە ياقتا گۈل يۇزلۈك مەشۇقلەر گۈل رەڭلىك كىيىملەرنى كىيىپ، گۈل رەڭ شارابلارنى ئېچىشكە باشلىدى. شادلىقتىن ئۇلارنىڭ يۈزلىرى گۈل - گۈل ئېچىلىپ كەتتى. شاھ جۇنەنىڭ كۆڭلىمۇ يايراپ كېتىۋاتاتتى. مەسئۇدنىڭ ئىشارىتى بىلەن بىر گۈل يۈزلۈك مەشۇق ھەربىرىتكە كەلدى - دە، قۇياش كەبى بىر جامغا ئۇ پۇق گەبى شارابنى توشقۇزۇپ، شاھ جۇنەگە سۇندى. بۇنداق جام ۋە شارابنى شاھ جەمشىدمۇ كۆرۈپ باقمىغانىدى.

— بۇ جامنىڭ خاسىيىتى شۇكى، — دېدى ئۇ مەشۇق جامنى شاھ جۇنەگە ئۇزاتقان ھالدا، — بۇنىڭغا شارابنى بىرلا تولدۇرۇپ، ئۇنىڭ تەرەپتىن سورۇندىكى ھەممە ئادەمگە نۆۋەتلەشتۈرۈپ تۇتسا، كىشىلەر ئۇنى ھەرقانچە ئىچكەن تەقدىردىمۇ، جامدىكى شاراب ئازايمايدۇ. ئەگەر جامدىكى شارابنى سورۇنداش سول تەرەپىكە قاراپ ئايلاندۇرۇپ تۇتسا قانچە توشقۇزغان بىلەنمۇ، ئازراقلا ئىچسە ئۇنىڭدىكى شاراب تۈگەپ قالىدۇ. ھېكمەت ئالىملىرى بۇ جامنى ياسىغان چاغدا، ئۇنىڭغا ئاشۇنداق تىلسىماتنى ئورۇنلاشتۇرۇپ ياساپ چىقىپتىكەن.

شاھ جۇنەنىڭ ئۇ جامنى سىناپ باقمۇسى كەلدى. سىناق قىلغانىدى، ئۇنىڭ ھەقىقەتەن ئاشۇنداق خاسىيەتىكە ئىگە ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. شاھنىڭ كۆڭلىنى ئۇ جامنىڭ شارابى ئەمەس، ئىشتىياقى مەست قىلدى. مەسئۇد بۇنى سەزدى - دە، جامنى شاراب بىلەن قوشۇپ پادىشاھقا سۇنۇغا قىلدى. شاھ ئۇ جامدىكى مەينى ئىچىپ شادىمان بولدى ۋە خۇددىنى يوقاتقانغا قەدەر ئىچىپ بەزمىنى قىزىتتى. ئۇلار شۇ كۈنى تاكى ئاخشامغىچە ئاشۇ يوسۇنسىدا بەزمە تۈزۈپ، كەچ بولغاندىن كېيىن ئۇخلاپ قېلىشتى. ئۇلارنىڭ بەزمىدىن چارچىغان جىسمى ئۇيقۇدىن ئارام تاپتى.

ئەتىسى تاڭ ئاتتى. قۇياش شارابى سۇبھى ھاراقكىشىنىڭ مەستلىكىنى پاخمىل قىلىپ، ئۇنىڭ روھلىرىنى تازىلىدى. شاھ جۇنە باشلىق مەيخورلار يەنە شاراب ئىچىشكە باشلىدى. بارا - بارا سورۇندىكىلەرنىڭ كاللىسىدا ئەقلى - ھوشى قالمىدى. تۈنۈگۈنكىدىنمۇ گۈزەلرەك گۈل يۈزلۈكلەر گۈلگۈن شارابلارنى تۇتۇشقا تەكلىپ قىلىندى. گۈل رەڭلىك قەسىردىكى بۇ بەزمە ئەھلىنىڭ باشلىرىدىن قېيقىزىل گۈللەر چېچىلدى.

شۇ ئەسنادا مەسئۇدنىڭ ئىشارىتى بىلەن بىر كىشى ببربىپ، رۇخسارىغا چۈمپەردە ياپقان بىر نازىنىن گۈزەلنى باشلاپ كەلدى. ئۇ گۈل يۈزلۈك قىز ساز چېلىشتا تەڭداشسىز ئىدى، سازنى ئۇنداق چالىدىغان يەنە بىرسى تېخى دۇنياغا كەلمىگەنىدى. مەسئۇد ئۇنىڭغا يۈزىدىن پەردىنى ئېلىۋېتىپ، چاڭنى قولىغا ئېلىپ نەغمە باشلاشقا ئىشارەت قىلدى. ئۇ ھۇر

سۈپەت قىز ئولتۇرۇپ يۇزىدىن پەردىنى كۆتۈردى. ئۇنىڭ رۇخسارىنى كۆرۈش بىلەنلا، بىرنەچچە كىشى ھوشىدىن كەتتى، يەنە بىرنەچچىسى ھەتتا جان تەسلىم قىلىشتى. ئۇنىڭ رۇخسارىنى كۆرۈپ، ھېچ كىمدە نورمال ھالەت قالمىدى. ئۇ زىبا سەنەم قولىغا چاڭنى ئېلىپ، سازلاپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ يېقىملىق ئاۋازىنى تەڭكەش قىلىپ، شۇنداق بىر نەغمە-ناۋا تۇزدىكى، بايانىن جېنىدىن جۇدا بولغانلارمۇ ئۇنىڭ يالقۇنلۇق ناۋاسىنى ئاڭلاپ، قايتىدىن يېڭى جانغا، ئەبەدىي ھاياتقا ئېرىشتى. شاھ جۇنەمۇ ئۇنىڭ گۈزەل رۇخسارىنى كۆرۈپ، خۇش سازى ۋە خۇشناۋاسىنى ئاڭلاپ، ئۆزىنىڭ جان ريشتىلىرىنى ئۇنىڭ چاڭلىرىغا تار قىلىپ باغلاپ، ئاشىق بىقارار بولدى. شاھنىڭ پۈتكۈل ۋۇجۇدىنى ئۇ سەنەم ئەسىر قىلۋالدى. مەسئۇد بۇنى سېزىپ، يېقىملىق تەكەللۇپلارنى بايان قىلدى ۋە ئۇ ئاي يۈزلۈك كېنىزەكنى يەنە تۇنۇگۈن سوۋغا قىلغان مال-دۇنياچىلىك پۇل-مال بىلەن قوشۇپ شاھقا تارتۇق قىلدى.

ئەتىسى يەنە ئالدىنقى كۈندىكىدىنمۇ قىزىقراق بەزمە تۈزۈلدى. مەي ئىچىش، گۈل چېچىش، پەرىلەر نەغمىسىنى ئاڭلاپ كۆڭۈل ئېچىشلار ئالدىنقى كۈندىكىدىنمۇ زىيادىراق قىزغىنلىق بىلەن داۋام قىلدى. ئەيشى-ئىشرەت سورۇنى ئىچىدىكىلەردىن بىرسى مەسئۇدنىڭ بۈيرۇقى بويىچە بېرىپ چاقماقتەك تېز يۈرىدىغان بىر ئارغىماق ئاتنى ئېلىپ كەلدى. ئۇ ئارغىماقنىڭ يۈرۈشلىرى بۇ پەلەك ئارغىمىقنىڭ ھەرىكىتىدىنمۇ چاققان ئىدى. ئۇ ئاتنىڭ رەڭگى گۈل رەڭگىدەك قىپقىزىل بولغاچقا، ئۇنى «گۈلگۈن» دەپ ئاتىشاتتى. بۇ ئات ئەسلىدە دېڭە بىلەن پەرى ئارىسىدىن تۇغۇلغەنىدى. ئۇنىڭ ئاتىسى دېڭە، ئانىسى پەرى ئىدى. ئۇنىڭ كىچىلىكەن تۇرقى ئەقىللەرنى ھەيران، سەزگۈلەرنى سەرگەردان قىلاتتى. ئۇنىڭغا سۇ ئورنىدا شاراب، ئوت-چۆپ ئورنىدا شېكەر قۇمۇشى بېرىپ بېقىلاتتى. بۇ ئاتنىڭ ھەربىر قەدىمىگە باشقا ئاتلارنىڭ ئون قەدىمى تەڭ كېلەتتى. شۇڭا ئۇ بىر كېچە-كۈندۈز ئىچىدە يۈز ياغاچلىق يولنى ئارقىدا قالدۇراتتى. شاھ جۇنە بۇ ئاتنى كۆرگەندىن كېيىن ئەقلىدىن بىگانە، بەلكى ئۇ ئاتنىڭ ئىشتىياقىدا دېۋانە بولدى. مەسئۇد بۇنى كۆرگەندىن كېيىن بۇ ئاتنى ئالدىنقى ئىككى كۈندىكىنىڭ بارابىرىدە مال-مۈلۈك بىلەن قوشۇپ پادىشاھقا تۆھپە قىلدى. شاھ مەسئۇدنىڭ ھەممە تۆھپىلىرىدىن مىننەتدار بولغانىدى. بىراق بۇ ئات پادىشاھنى ھەممىدىن بەكرەك خۇشال قىلۇەتتى. شۇ كۈنى تاكى ئاخشامغىچە مەي ئىچىشىپ، ھەممىسى مەست بولغاندىن كېيىن ئۇخلاپ قېلىشتى.

ۋاقتىسكى، تاڭ ئاتتى، قۇياش شاھى يۈزلىرىدىن نىقابىنى ئاچتى. تۇن شاھىنىڭ لەشكەرلىرىگە شىكەستە يەتتى. شاھ جۇنەمۇ ئۇيقۇلۇق كۆزلىرىنى گۈياكى سائادەت يۇلتۇزىدەك ئاچتى. ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ گۈل ۋە شاراب سۆھبىتىنى يېغىشتۇردى.

— ھەي دوستۇم، — دېدى شاھ مەسئۇدقا، — كۆڭلىمىز بېغىنىڭ مېھرى-مۇھەببەت گۈللىرى ناھايىتى پورەكلەپ ئېچىلۇاتاتتى. مېھماندارچىلىق بۇنىدىن ئارتۇق بولماس. سېنى ئۆلگۈچە ئۇنۇتمايمەن. گەرچە سېنىڭدىن ئايرىلىش مەن ئۈچۈن قىيىن بولسىمۇ، بىراق رۇخسىتىڭ

بىلەن يانمىسام بولمايدۇ. گەرچە مېنىڭ كەلمىكىم ئىرادەتىدىن بولسىمۇ، قايتىشىم ئىجازەتتىندۇر. شۇڭا ماڭا قايتىشقا ئىجازەت بەرسەڭ.

بۇ خىل جۇدالىق سۆزلىرى ئاردىغا چۈشكەندىن كېيىن مەسئۇدنىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى ۋە مۇنداق ئۆزرىلەرنى ئېيتتى:

— ھەي مۇساپىر كىشى، نېمە دېگىنىڭ بۇ، سېنىڭ سۆھبىتىڭنىڭ شارابىدىن شاد-خۇرام بولغانىدۇق، ئەمدى پۇرقىتىڭنىڭ ئازابىدىن بىئارام بولىمزمۇ؟! بىز سېنىڭ قۇياشتەك يۈزۈڭدىن، شېرىن سۆزۈڭدىن شادىمان بولغانىدۇق. ئەمدى ھىجران ئوتۇڭدىن پەرىشان بولىمزمۇ؟! گەرچە خىزمىتىڭنى ياخشى قىلالماي بىزدە چولتىلىقلار سادىر بولغان بولسىمۇ، بىزنى كەچۈرۈك بىلەن ئەپۇ قىلىپ، يەنە بىر نەچچە ۋاقىت تۇرۇپ بەرگىن، بىز خۇرسەن بولۇپ قالايلى. ئەگەر بۇنىڭغا زادى مۇمكىن بولمىغان تەقدىردە نۇقسانلىرىمىزنى كەچۈرۈپ، بىزنى ئەيىبكە بۇيرۇمىغايسەن.

شاھ جۇنەمۇ ھەددىدىن ئارتۇق ئۆزرىخاھلىقلارنى ئېيتىپ خوشلاشتى. شاھ مەسئۇد سوۋغا قىلغان گۈلگۈن ئاتنى مىنىپ يولغا راۋان بولدى. مەسئۇد سوۋغا قىلغان مال-مۈلۈك ۋە كېنىزەكنى بىر ئىشەنچلىك خەزىنىدارغا تاپشۇردى. شاھ گۈلگۈن ئاتقا شۇنداقلا ئىشارەت قىلىۋىدى، شۇ كۈنى ئۆزىنى دېھلى شەھىرىدە كۆردى. ئاندىن سەلتەنەت تەختىگە ئورۇن ئالدى. خەزىنىدار بىر قانچە كۈنلەردىن كېيىن ئۇ ئاي يۈزلۈك سەنەمنى ۋە بارلىق مال-مۈلۈكلەرنى شاھ ھۇزۇرىغا ئەكىلىپ بەردى. شاھ جۇنە مەسئۇدنىڭ ئىشلىرىنى ئويلاپ، ئەقلى ھەيران، كۆڭلى پەرىشان بولدى. مەسئۇدنى ئەسلەپ، دائىم گۈل رەڭ كىيىملەرنى كىيىپ، گۈلگۈن قەدەھلەردە ياقۇت رەڭلىك مەيلەرنى ئىچىش بىلەن مەشغۇل بولدى.

ئەلقىسسە، شاھ جۇنەنىڭ تاۋابىئاتلىرىدىن جىپۇر ئاتلىق بىر كىشى تىراز شەھىرىگە ھاكىم ئىدى. ئۇنىڭ ئەسلى يۇرتى جەنبۇر شەھىرى ئىدى. ئۇنىڭ مەنسەپى ناھايىتى ئالىي بولسىمۇ، لېكىن ھىممىتى پەس ئىدى. ئۇنىڭ خەلققە سالغان جەبر-زۇلۇملىرى ھىندى مەملىكىتىدە مەشھۇر بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ پۇقرالىرى شاھ جۇنەگە ئەرز-دادلارنى ئېيتىپ كەلگىلى تۇردى. ئۇنىڭ گەردىنىدىكى نەچچە تۇرلۇك گۇناھلىرى بارغانسىرى ئېغىرلاشقا باشلىدى. بىر كۈنى شاھ جۇنە:

— جىپۇرنى دەرھال قايتۇرۇپ كېلىڭلار، ئۇ شەھەرنىڭ ھاكىملىق ئالىي مەنسەپىگە مەسئۇدنى تەيىنلەيمىز، — دەپ ھۆكۈم قىلدى.

شاھنىڭ بۇ ھۆكمى يارلىق قىلىپ يېزىلدى. لېكىن بۇ خەتنى تېخى ئەۋەتىشتىن ئىلگىرى، جىپۇرغا: «سەلتەنەتنىڭ قولۇڭدىن چىقىپ كېتەي دەۋاتىدۇ. قىلغان ئىشلىرىڭ شاھنىڭ ئالدىدا ئاشكارا بولۇپ قالدى. ئەمدى سەن قانداق جازاغا لايىق بولساڭ، شۇنداق جازاغا تارتىلىسەن» دېگەن خەۋەر يەتتى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان جىپۇر ھەددىدىن زىيادە ئىزتىراپقا، ئىنتايىن پەرىشان ھالەتكە چۈشۈپ قالدى، ئۇنىڭ كۆڭلىنى غەم-قايغۇ ئەسىر قىلىۋالدى. جىپۇرنىڭ بەللۇر ئاتلىق بىر نايىپى بار ئىدى. ئۇ ناھايىتى زالىم ۋە ئاداۋەتخور ئادەم ئىدى. جىپۇر ئۇنى چاقىرىپ:

— بۇ ئىشقا قانداق چارە قىلمىز؟— دەپ مەسلىھەت سورىدى.

— بۇ ھادىسىنىڭ يۈز بېرىشىگە مەسئۇد سەۋەبچى بولدى، — دېدى ئۇ جاپاكار نايىپ، — چۈنكى ئۇ شاھ جۇنەنىڭ خىزمىتىنى قىلىشتا شۆھرەت تېپىۋالدى. ئۇنىڭ خەيرى - ساخاۋىتىنىڭ داستىخىنى چەك - چېگرىسىز، ياخشى سۈپەتلىرى ۋە ياخشى ئىشلىرى ئېيتقاندىن زىيادىراقتۇر. ئالەم خەلقى ئىچىدە ئۇنىڭدىن ياخشىراق كىشى يوق. شۇڭا پادىشاھ ئۇنى سەندىن ئەۋزەل دەپ قاراپ، سېپىنىڭ ھاكىملىقىنى ئۇنىڭغا مۇۋاپىق كۆرۈپتۇ. ئاشۇ مەسئۇد دېگىنى قاچانىكى بۇ ئاردىدىن يوقالسا، ئاندىن پەلەك ساڭا يار بولۇپ، تىنچلىققا ئېرىشىسەن. ئۇنىڭ يوقالغانلىقى ئۈچۈن پادىشاھمۇ بىئارام بولۇپ تۆگىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەملىكەت ئىشلىرىمۇ سېپىنىڭ قولۇڭغا ئۆتىدۇ.

جىپۇر ئۇنىڭدىن:

— بۇ ئىشنىڭ چارىسىنىمۇ سۆزلەپ باققىن، بىز مەسئۇدنى قانداق ئاساس بىلەن ئاردىدىن يوقىتىمىز؟ — دەپ سورىدى.

— بۇنىڭ چارىسى ئاسان، — دېدى بەللۇر جاۋاب بېرىپ، — ئالدى بىلەن ئۇنى ئۆزۈڭگە دوست تۇتۇپ، ئۇنىڭغا نىسبەتەن مېھرى - مۇھەببەت ئالامەتلىرىنى نامايان قىلغىن. ئۇنى ئۆيۈڭگە چاقىرىپ مېھمان قىلغىن ۋە سۆھبەتداش بولغىن. ئۇنىڭ ئۆيىگىمۇ بارغىن. ئۇنىڭ بىلەن ئارىمىزدا دوستلۇق ئالاقىسى ئورنىتىلىپ بولغاندىن كېيىن، قالغان ئىشنى ئۆزۈم جايلايمەن.

بۇنى ئاڭلاپ جىپۇرنىڭ كۆڭلى ناھايىتى خۇشال بولدى ۋە مەسئۇد بىلەن دوستبولۇشنىڭ پىلان - لايىھەلىرىنى تۇزدى.

جىپۇر يۇزلىگەن ئالدامچىلىق ۋە ھىيلە - مىكىر ئەپسۇنلىرىنى ئىشقا سېلىپ، مەسئۇدقا يېقىنلىشىپ، سىرداش بولدى. جىپۇر ئۇنى ئۆيىگە چاقىرىپ مېھمان قىلدى. مەسئۇدنىڭ ئۆيىگىمۇ باردى. شۇنداق قىلىپ، بىرىش - كېلىش كۆپىيىشكە باشلىدى. ھەر كۈنى ئۆزئارا سۆھبەتلىشەتتى. جىپۇر ئۆزىنى مەسئۇدقا جان دوست دەپ، ئۇنى ئۆزىدىن خاتىرجەم قىلاتتى.

بىر كۈنى جىپۇر مەسئۇدنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولدى. ئۇلار خۇشال - خۇراملىق بىلەن تاكى ئاخشامغىچە شاراب ئىچىشتى. نەتىجىدە جىپۇر مەسئۇدنى خۇدىنى بىلەلمەسلىكىدە دەرىجىدە مەست قىلىپ قويدى. ئۆزىمۇ ئۇنىڭغا جور بولۇپ، ئۇنىڭدىن بىر دەممۇ ئايرىلمىدى. مەي - شارابنىڭ كۈچى بىلەن مەسئۇدنىڭ ئەقىل - ھوشىنى يوقىتىپ، ئۇنى گۈلشەن ئىچىدە يېقىتتى. مەسئۇدنىڭ ئادەملىرىمۇ پۈتۈنلەي مەست بولۇپ كەتكەچكە، ئۇلارنى غەپلەت ئۇيقۇسى باستى. باغدا مەخپىي پايلاپ ئولتۇرغان بەللۇر بۇ ئەھۋالنى كۆرۈش بىلەنلا، بىرنەچچە ئاداۋەتخور ھەمشىرىكلىرىنى باشلاپ كېلىپ، مەسئۇدنىڭ قول - ئاياغلىرىنى باغلىدى. ئاندىن ئۇنى مۇرىسىگە ئېلىپ كۆتۈرۈپ، مەخپىي بىر يولغا كىردى. بەللۇر ئۇنى قاراڭغۇ كېچىدە ئۆز ئۆيىگە ئېلىپ باردى - دە، بىر قاراڭغۇ زىندانغا تاشلىدى. ئۇ يەردە كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ پەرقى يوق ئىدى. بۇ ھوشسىز بىچارە زىندانىدا قالدى.

تاڭ ئېتىپ، خورازلار چىللاشقا باشلىغاندا مەسئۇدنىڭ خادىملىرى ئۇيقۇدىن كۆز ئاچتى. ئۇلار ئادەتتى بويىچە ئەتىگەنده مەسئۇدنىڭ خىزمىتىگە بېرىشتى. ھەمە-

مەيلەن يىغلىپ بولسدى، ئەمما مەسئۇد كۆرۈنمىدى. ئۇلار غەم - قايغۇغا پېتىپ ياقىلىرىنى يىرتىشقا باشلىدى. جېنۇر باشقىلاردىنمۇ بەكرەك دادۇ - پەريات كۆتۈرۈپ، توختىماستىن ئەزۋەيلەپ، بارغانسېرى ئىزتىراپقا چۈشكەن هالدا، مەسئۇدنىڭ خادىملىرى بىلەن تەڭلا ناله - پەغان قىلاتتى. ئۇلار نەچچە كۈنگىچە قايغۇ - هەسرەت بىلەن كۆزلىرىنمۇ يۇمماستىن ۋە بىردەم ئارام ئالماستىن ئىزدىدى. بىراق مەسئۇدىتىن هېچبىر دېرەك بولمىدى. ئۇلار ئاخىر نائىلاج مەسئۇدنىڭ ماتىمىنى تۇتۇشتى. جېنۇرمۇ هازىدار بولۇپ، مەسئۇدنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان ۋە خادىملىرىغا نەسىھەت قىلىپ تەسەللى بەردى. لېكىن ئۇنىڭ كۆڭلى مەسئۇدنىڭ يوقالغانلىقىدىن ناهايىتى خۇشال ئىدى.

يەتتىنچى كۈنى ناهايىتى كاتتا مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ، مەسئۇدنىڭ نەزىرىنى بەردى. نەزىر - چىراغ مۇراسىمى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، هەممەيلەن پەرىشان هالدا ئۆيلىرىگە قايتىشتى. بەللۇرمۇ كەچ بولغاندا مەسئۇدنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرگە ناهايىتى كۆپ ئۆزرە - تەسەللىلەرنى ئېيتىپ، خالايىق ئارىسىدا زار - زار يىغلىغان پېتى ئۆيىگە ياندى.

مەسئۇد هوشىغا كەلگەندىن كېيىن كۆزلىرىنى ئېچىپ ئۆزىنى زىندان ئىچىدە بۇ قەدەر غېرىب هالدا كۆردى. ئۇنىڭ قول - پۇتلىرى مەھكەم باغلانغان بولۇپ، بۇ قاراڭغۇ گۆردەك زىنداندا جىسمىنىڭ يېرىمى پاتقاق سۇدا، يېرىمى زېمىكەش يەردە ياتاتتى. مەسئۇد ئۆزىنى بۇ هالەتتە كۆرۈپ: «ئەي تەڭرىم، بۇ نېمە ئالامەت، چۈشمۇ ياكى خىيالمىدۇ، بۇ» دەپ ئېڭىرىدى. ئۇ قانچە ئويلىغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئىشقا هەيرانلىقتىن ئۆزگە هېچ جاۋاب تاپالمىدى. شۇ هالەتتە ياتقىنىدا بىر كىشى زىندان ئىشىكىنى ئېچىپ، شام يورۇتۇپ ئۇنىڭ ئېچىگە چۈشتى. ئۇ ئادەم مەسئۇدنى ئازاب - كۈلپەتلەر بىلەن باغلاپ، زىنداندىن تارتىپ چىقاردى - ده، بىر ئۆيگە دۈشكەلەپ ئېلىپ كىردى. ئاندىن ئۇ ئۆيگەبەللۇر كىردى. ئۇ ناهايىتى زەردە بىلەن ئاغزىغا كەلگەنلىكى سۆز بىلەن هاقارەت ياغدۇرۇپ، مەسئۇدنى تىللىدى. ئاندىن بىر كىشى ئۇ ئۆيگە بىر قۇچاق تاياقنى ئېلىپ كىرىپ تاشلىدى. بەللۇرنىڭ هۆكمى بىلەن ئىككىيلەن كېپىلىپ، مەسئۇدنى باغلىغان ئارغامچىنى يەشتى. ئۇلار ئاندىن مەسئۇدنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىنى سالدۇرۇپ، يالىڭاچلىدى. بەللۇر يەنە ئىككى كىشىنى چاقىرىپ، مەسئۇدنىڭ بېشى ۋە پۇتىغا مىنىپ ئولتۇرۇشنى بۇيرۇدى. ئىككىيلەن قولىغا تاياقنى ئېلىپ ئۇنى ئۇرۇپ، ئازابلاشقا باشلىدى. ئۇلار شۇنداق قاتتىق ئۇردىكى، ئۇ بىچارە نەچچە قېتىم هوشىدىن كېتىپ، يەنە هوشىغا كەلدى.

— هەي، مەقسىتىڭلار نېمە، زادى؟! — دېدى مەسئۇد يالۋۇرۇپ، — ئېنىق ئېيتىڭلار، ئەگەر غەرىزىڭلار پۇل - مالدا بولسا، ئۇنىمۇ كەم ئەمەس، ئەگەر جان كېرەك بولسا، ئۇنىمۇ ئېلىڭلار، بىراق مېنى ئۇرماڭلار!...

ئۇ پەس تەبىئەتلىك زالىم بۇ سۆزلەرگە قۇلاق سالماستىن:

— تاياق ئۇرۇشنى توختاتماڭلار، توختاتماڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى.

ئۇلار توختىماستىن ساۋاشقا باشلىدى. مەسئۇدنىڭ گۈل بەرگىدەك بەدەنلىرىگە تاياق - توقماقلار يېغىپ كەتتى. ئۇ هەرقانچە پەريات قىلسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ناله-

پەريادىغا ھېچكىم پەرۋا قىلمىدى. تاكى تاياقلار سۇنۇپ تۈگىدى، تاياق ئۇرغۇچى زالىملارمۇ ھېرىپ ھالدىن كەتتى.

— ئەمدى توختاڭلار، — دېدى بەللۇر زالىم ئۇلارغا، — بۈگۈن بۇنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويماڭلار. ئۇنى بىز بىتاقەت قىلىپ، قينىپ ئۆلتۈرىمىز.

ئۇ ئىككى شەرمەندە تاياق ئۇرۇشتىن توختىدى. مەسئۇدنىڭ باش ۋە ئاياغلىرىنى بېسىپ ئولتۇرغان پەسكەشلەرمۇ شەرمەندىلەرچە ئورنىدىن تۇرۇپ، بىر ياندا ئولتۇردى. ناتۋان مەسئۇد ناھايىتى تەستە ئورنىدىن قوپۇپ ئولتۇرۇپ ناله - زار قىلغان ھالدا:

— ھەي مۇسۇلمانلار، مېنىڭ نېمە گۇناھىم بار؟ مۇنداق جەبر - زۇلۇم قىلىشتىن يېنىڭلار. قىلغان گۇناھىمنى ئېيتىپ بېرىڭلار. ئادەمزاد دېگەن خاتالىقتىن خالىي ئەمەس. ھەممىز خاتالىقمىزنى بىلۋالساق بولمىدىمۇ؟! سىلەر مەندىن مال - مۇلۇك ياكى جان تەلەپ قىلساڭلارمۇ مەن ئۇنى سىلەردىن ئايمايمەن، — دەپ يېلىندى.

مەسئۇدنىڭ ناله - پەريادلىرى ئۇ تاش يۈرەك ناكەسلەرگە قىلچە تەسىر قىلمىدى.

— بۇنىڭ سۆزلىگەن ئەپسانىلىرىگە قۇلاق سالماڭلار، سۆزلىگىلى قويماستىن ئاپىرىپ سولاڭ، — دېدى بەللۇر گۇماشتىلىرىغا بۇيرۇق قىلىپ.

ئۇلار بۇيرۇقىغا بىنائەن مەسئۇدنى باغلاپ، يەنە زىندانىنىڭ قەرىگە تاشلىدى. گويا يۇسۇپ ئەلەيھىسسالام زىندانغا تاشلانغاندەك بولدى. مەسئۇدنى ئۇلار نەچچە كۈنگىچە ئەنە شۇنداق قىيىن - قىستاقلارغا ئېلىشتى. ھېچ كىشى ئۇنىڭ ھالىغا ره‌ھىم قىلمىدى. ئۇ بىچارە ئاخىرى جانىدىن ئىلكىنى يۇيۇپ، زار - زار يىغلاپ ھالىدىن كەتتى.

— ماڭا ره‌ھىم قىلىڭلار، — دەيتتى ئۇ ناتۋانلارچە يالۋۇرۇپ، — مېنى ئۆلتۈرۈۋېلا ئېتىڭلار، مەندەك ياماننى ئادەمدىن بىراقلا قۇتۇلۇڭلار. مېنى بۇنداق قىينىماڭلار!

ئۇلارمۇ مەسئۇدتىن تويۇپ، زېرىكىشتى. ئۇنى ئەتە ئۆلتۈرۈشنى قارار قىلىشىپ، يەنە زىندانغا تاشلىدى. زىندان بېشىدا بىر ئادەمنى كۆزەتچى قىلىپ تەيىنلىدى.

بەللۇر زالىم ئۆزىنىڭ بۇ ئىشلىرىدىن شادىمان بولۇپ، جېپۇرنىڭ قېشىغا باردى.

— سېنىڭ بۇزۇلغان كۆڭلۈڭ ئەمدى ئاۋات بولسۇن، چۈنكى سېنىڭ دۈشمىنىڭ قەھرى - غەزىپكە دۇچار بولۇپ، بۇ قەدەر خار - زار بولدى. ئەمدى سەندىن ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە رۇخسەت تىلەيمەن، — دېدى ئۇ جېپۇرغا.

بەللۇر رۇخسەت ئالغاندىن كېيىن، ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ، شادلىق بەزمىسى تۈزدى - دە، خۇشال - خۇرام ھالدا شاراب ئىچىشكە مەشغۇل بولدى.

بەللۇرنىڭ گۈل يۈزلۈك ۋە شېرىن سۆزلۈك بىر قىزى بار ئىدى. ئۇنىڭ ھۆسن - جامالى تەرىپلىگەندىنمۇ زىيادە ئىدى. ئاشۇ ئەسىرە گۈزەللىكتە ئۇنىڭغا يېتىشەلىگۈدەك ھېچبىر ئىنسان ۋۇجۇدقا كەلمىگەنىدى. لېكىن مەسئۇدنىڭ كېلىشكەن قەددى - قامىتى ۋە گۈزەل چېھرى لەتاپىتىنىڭ ئىشقى ئۇنىڭ قەلبىگە ئوت سېلىپ، دېماغلىرىدىن دۇد چىقىرىدۇەتكەنىدى. ئۇ قىز مەسئۇدنىڭ ھۆسن - جامالىنىڭ تەرىپىنى دائىم ئاڭلايتىتى ۋە ئۇنى يىراقتىن كۆرۈپ،

يوشۇرۇن هالدا كۆيۈپ ـ پىشىپ يۇرەتتى. بىراق بۇ كۆڭۈل سىرلىرىنى كىشىگە ئېيتالمايتتى. ئۇنىڭ قەلبىگە سۆيگۈ ئوتلىرى تۇتاشقان بولغاچقا، ئۆيىدە ھېچ ئارام تاپالمايتتى. خىلمۇ خىل خىياللارنى قىلىپ باقاتتى. ئۇ قىز بىر بىچارىنىڭ زىنداندا قامالغانلىقىدىن خەۋەر تاپتى. ئۇنىڭ كۆڭلىگە: «زىندانغا كىرىپ ئاشۇ بىچارىنى يوقلىسام، ئۇنىڭ تارتقان مېھنەتلىرىنى كۆرۈپ، ئۆزۈمنىڭ قەلبىدىكى دەرد ـ ئەلەمىنى ئازراق بولسىمۇ ئۇنۇتسام ئەجەب ئەمەس» دېگەن ئوي كەلدى. بىراق ئاتىسىدىن قورقۇپ، ئۇنى سوراشقا پېتىنالمايتتى. قىز بۇگۈن ئاتىسىنىڭ كەچكىچە بەزمە تۈزۈپ شاراب ئىچىپ، پۈتۈن قووم خادىملىرى بىلەن بىللە مەستۇ ـ بىھوش بولغانلىقىنى، زىندان قاراۋۇلىنىڭمۇ مەستلىكىتىن ئەقلى ـ ھوشىنى يوقتىپ ھېچ ئىشىتىن بىخەۋەر ئۇخلاپ قالغانلىقىنى بىلدى. ئۇ ئاي يۈزلۈك قىز دەرھال بېرىپ زىندان ئاغىزىنى ئاچتى ـ دە، مېھرىبانلىق بىلەن چاقىرىپ:

ـــ ھەي غەمكىن كىشى، سەن قايسى بىچارە بولسەن؟ ئىسمىڭ نېمە؟ شۇ تاپتا سېنى يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم كۈتۈپ تۇرۇپتۇ،ـــ دېدى.

زىندان ئىچىدىكى ئۇ مەجرۇھ بىچارە بۇ ئاۋازنى ئاڭلىدى. ئۇنىڭ جىسمىدىن چىقىپ كېتىۋاتقان روھى يەنە قايتىدىن قۇۋۋەتكە ئىگە بولغاندەك بولدى. ئۇ نالە ـ پىغان قىلغان هالدا مۇنداق دېدى:

ـــ مېنىڭ ئىسمىم مەسئۇددۇر، بۇ ناتۋان جېنىم ۋە جىسمىمدا يۈز تۆمەن بالا ـ قازالار مەۋجۇددۇر. ھەي ئۇلۇغ تەڭرىنىڭ رەھمىتىگە سازاۋار بولغۇچى، سەن ئادەممۇ ياكى پەرىشتىمۇ؟ سېنىڭ ئۇنۇقۇنىڭ ئىلھامىدىن بۇ زار جىسمىمغا جان پەيدا بولدى. ئەگەر قىلالىساڭ، بۇ ئىشىمغا بىر ئىلاج قىلغىن. بولمىسا، مەن بىر ئۆلۈكتىنلا ئىبارەت، خالاس.

بۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان ئۇ زىبا سەنەمنىڭ قەلبىدىكى سۆيگۈ ئوتلىرى تېخىمۇ يالقۇنجاپ يانىدى. ئۇ قىز مەسئۇدنىڭ غايىب بولغانلىقى ئۈچۈن نەچچە كۈنلەردىن بېرى قان يۇتۇپ، ئۇنىڭ ماتەمىنى تۇتۇپ كېلىۋاتاتتى. لېكىن ئۇنىڭ ئۆلگەنلىكى ئېنىق ئەمەس ئىدى. قىز ئاتىسىنىڭ ئۆزگىرىپ بۆلەكچىلا بولۇپ قالغان خۇيىنى پەيلىدىنمۇ بىر نېمىلەرنى سەزگەنىدەك بولاتتى.

ئەلقىسسە، ئۇ نازىنىن قىزنىڭ كۆڭلىگە: «بۇ ئاشۇ مەسئۇد بولۇپ قالمىسۇن يەنە» دېگەن گۇمان چۈشتى. قىز دەققەت بىلەن سوراپ ئېنىقلاپ، ھەقىقەتەن ئاشۇ مەسئۇد ئىكەنلىكىنى بىلدى. ئۇ كۆزلىرىدىن تارام ـ تارام ياش تۆكۈپ:

ـــ ھەي، جاراھەتلىك جىسمىڭغا بۇ جېنىم پىدا بولسۇن، ناتۋان جېنىڭغا بۇ جىسمىم سەدىقە بولسۇن. سېنى بۇنداق ھالەتتە كۆرگىنىچە ئۆلسەمچۇ، كاشكى! ـــ دەپ پەرياد چەكتى.

قىز بۇ يەردە سۆزلەپ ئولتۇرۇشتىن پايدا يوقلۇقىنى ھېس قىلىپ، بۇنىڭ ئىلاجىنى قىلىش ئۈچۈن دەرھال ئورنىدىن تۇردى. قىزنىڭ ئىككى نەپەر ناھايىتى يېقىن كېنىزىكى بار ئىدى. قىز ئۇلارنى ئۆز جېنىدىنمۇ ئېزىزراق كۆرەتتى. ئۇلار بۇ نازىنىن قىزنىڭ قەلبىدىكى ئىشق جاراھەتلىرىدىن خەۋەردار بولغاچقا، چاقىرغان ھامان يېتىپ كېلىپ، قىزغا ياردەملەشتى.

ئۇلار بارلىق كۈچ - قۇۋۋىتىنى ئىشقا سېلىپ، مىڭبىر جاپادا مەسئۇدنى زىندانىدىن تارتىپ چىقاردى. ئۇلار مەسئۇدقا قارىسا، بۇ بىر سۈرەت ئىدىكى، ئۇنىڭ جىسمىدا جان ۋە روھتىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى. قىز دەرھال مەسئۇدنىڭ قول - پۇتلىرىنى يېشىپ، زار-زار يىغلىغان ھالدا ئۇنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى. لېكىن ئۇنىڭدا ئەھۋال بايان قىلغۇدەكمۇ ماجال يوق ئىدى. بۇ يەردە تۇرۇۋېرىشكىمۇ بولمايتتى. ئىككى كىشىنىڭ بىلەن قىز مەسئۇدنى كۆتۈرۈپ بىر يوشۇرۇن يول بىلەن ئۆز ئۆيىگە ئەكەلدى. ئۇ قىز ئۆز كارىۋىتىغا يۇمشاق تۆشەكلەرنى سېلىپ، بۇ خەستە بولغان بىچارىنى ياتقۇزدى. ئۇ مەسئۇدقا گاھ تائام ۋە شەربەت ئىچكۈزسە، گاھى يۈزىنى يۇزىگە يېقىپ، زار-زار يىغلايتتى.

قىزنىڭ ئاتىسى تاڭ ئېتىش بىلەنلا مەستلىك ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ، مەسئۇدنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن زىندان بېشىغا كەلدى. قارىسا، زىنداننىڭ ئىچىدىكى ئوچۇق تۇرۇپتۇ. زىندان قاراۋۇلى مەستلىك ئۇيقۇسىغا غەرق بولغىنىچە ياتاتتى. زىندانغا قامالغان كىشى ئاللىقاچان قېچىپ بولغانىدى. قەھرى - غەزەپكە تولغان بەللۇر زىندان قاراۋۇلىنى ئۆلتۈرۈپ تاشلىدى. ئاندىن ئۇ جان ۋەھىمسىدە يۈگۈرۈپ، جىسپۇرنىڭ ئالدىغا بارىدى - دە، بولغان ۋەقەنى تەپسىلىي بايان قىلدى. بۇ ئەھۋالنى ئاڭلاپ، جىسپۇرنى غەم - ئەندىشە باستى. بۇ ئىككىسى ماتەمدار كىشىلەردەك ئۆڭ - سولىنى ئۆچكەن ھالدا بۇ ئىشقا چارە ئىزدەشكە باشلىدى. ئۇلار مەسئۇدنى تېپىپ ھالاك قىلىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن شەھەر ئىچىنى ئىزدىدى. شەھەردىن تاپالمىغاندىن كېيىن، تاغۇ - دەشتىلەردىن ياكى سەھرالاردىن تاپىلمىز، دەپ پۈتۈن سپاھلارنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ شەھەردىن چىقىپ كەتتى. ئۇلار ئىنتايىن جىددىي ئىزدىگەن بولسىمۇ، لېكىن يوقالغان كىشىنىڭ ئىز - دېرىكىنى ئالالمىدى. ئاخىرچە مەسئۇدنىڭ سالامەتلىكى بەللۇرنىڭ قىزىنىڭ ھۇجرىسىدا يېتىپ خېلى ئەسلىگە كەلدى. مەسئۇد ئۇ مېھرىبان قىز بىلەن مەسلىھەتلەشتى. ھەر ئىككىلىسىنىڭ مەسلىھىتى بۇ يەردىن دەرھال چىقىپ، باشقا بىر تەرەپكە كېتىشكە قارار تاپتى.

قىز ئۇچقۇر شامالدەك تېز چاپىدىغان ئىككى ئاتىنى تەييار قىلىپ قويغانىدى. شۇ ئاخشىمى ئىككىلىسى ئاتلىنىپ قاچتى.

ئەتىسى تاڭ ئاتقاندىن كېيىن، بەللۇر ئۆز قىزىنىڭمۇ مەسئۇد بىلەن بىللە قاچقانلىقىنى بىلىپ، بارلىق سپاھلارنى ئىشقا سېلىپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىدى. ئۇلارنى تۇتۇۋېلىش ئۈچۈن ئىمكانىيىتىنىڭ بارىچە تىرىشىپ كۆردى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئىككى ئاتلىقنىڭ قارىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئارىلىقىدا بارا-بارا بىر ياغاچتىن ئازراق مۇساپە قېيقالدى. مەسئۇد بىلەن قىز بۇنى كۆرۈپ ئىنتايىن ۋەھىمگە چۈشۈشتى. بۇ ئىككى يارۇ-دوست جان قايغۇسىدا توختىماستىن قاچتى. بىر پەستىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئالدىدا بارلىق سەۋەبلەرنىڭ سەۋەبچىسى بولغان بۇيۇك تەڭرىنىڭ قۇدرىتى بىلەن بىر ئۇلۇغ دەريا كۆرۈندى. ئۇلار دەريا لېۋىگە يېتىپ كەلدى. ئۇ يەردە پىنھان ساقلانغان بىر كېمە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، كېمىچىنىڭ چاقىردى. بۇ ئىككىيلەن كېمىچىنىڭ ئىش ھەققىنى دەرھال تۆلەپ، ئات - ئۇلاغلىرى

بىلەن كېيىنگە چۈشتى. ئۇلار كېيىنى ئىز-تىراپ بىلەن ئالغا سۈرۈپ شامالدەك تېز ھەيدىدى. ھايال ئۆتمەستىن قۇغلىغۇچىلار ئۇ يەرگە يېتىپ كېلىشتى. قاردىسا بۇ ئىككى ھەمراھ كېيىنگە چۈشۈپ، دەريادا كېتىۋاتىپتۇ. ئۇلار نېمە قىلارىنى بىلەلمەي دەريا ياقىلاپ تەرەپ-تەرەپكە يۈگۈرۈشتى. لېكىن ئاخىر ھەيرانلىق بىلەن قاراپ تۇرماقتىن ئۆزگە چارە تاپالمىدى. كەچكە يېقىنلاشقاندا ئۇلار ئۈمىدسىزلىنىپ قايتىپ كېتىشتى.

ئەلقىسسە، ئۇ ئىككىسى كېيىنى بىلەن ئون كېچە-كۈندۈز سۈ ئۈزدى. ئاندىن كېيىن خۇشال-خۇرام ھالدا قىرغاققا چىقىشتى. ئۇلار دەرھال ئاتلىنىپ، يېقىن ئەتراپتىكى بىر شەھەرگە قاراپ يول ئالدى. ئۇ شەھەر پايتەخت ئىدى. ئۇلار ئاڭغا يېقىن بىر كونا قورغانغا يېتىپ كەلدى. بۇ قورغاندا بىرنەچچە ھارامزادىلەر ماكانلاشقانىدى. بۇ ئىككىيلەن يېتىپ كېلىش بىلەنلا، ئۇلار ھال-ئەھۋال سوراپ، بۇلارنىڭ ئالدىنى توستى. بۇ ئىككىيلەنىنىڭ ھەر بىرىگە ئۇ ھارام تاماقلاردىن ئوندىن كىشى يامىشىپ، ئىككى ئاتنى ۋە پۇتۇن ئوزۇق-تۆلۈك، كىيىم-كېچەكلىرىنى سالدۇرۇپ ئېلىپ كېتىشتى. ئۇلار بۇ غەم-قايغۇ قورغىنىدا ئانىدىن تۇغما ھالدا قېپىيالمىگاچ قېپقالدى. تاڭ قاراڭغۇسىدا يېقىن ئەتراپتىن بىر توپ جامائەت ئۆتەكەندەك بولدى. مەسئۇد ئۇ جامائەت تەرەپكە بېرىپ، ئۆزىنىڭ ۋە ھەمراھىنىڭ بېشىغا چۈشكەن بۇ ئېغىر كۈلپەتنى بايان قىلىپ، زار-زار يىغلىدى. بۇلارنىڭ ئەھۋالىغا ئىچ ئاغرىتقان ئۇ جامائەت ئىككى تال كونا كېيىمنى تاشلاپ بېرىپ، شەھەر تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. بۇ ئىككىسى بىچارە بۇ كېيىم بىلەن ھەرھالدا ئەۋرەتلىرىنى يېپىپ، بىر ۋەيرانە خارابە ئىچىگە مۆكۈندى.

تاڭ ئاتتى. ئۇلار بۇ خارابە ئىچىدىن سىرتقا چىقىشقا ئۇيات قىلىپ، تاكى چۈش بولغۇچە ئۇلتۇردى. لېكىن قورساق ئاچ-لىقى بۇلارنى قىينىشقا باشلىدى. ئاچلىق ئازابىدىن ئۇ قىزنىڭ نازۇك جىسمىدا ھېچ ماجال-قۇۋۋەت، ۋۇجۇدىدا ھېچ چىدام-تاقەت قالمىدى. مەسئۇد قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئازراق رىسقى تېپىپ كېلىپ ئۇ قىزنى غىزالاندۇرۇش ئۈچۈن شەھەر تەرەپكە قاراپ راۋان بولدى. مەسئۇد بازار ئىچىگە كىردى. بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىنىڭ بەزمە-مەشرەپى ئۈچۈن بىر كىشى نەچچە تاۋاقتا ھەر خىل زىبۇ-زىننەتلىك نان-توقاچلارنى يېقىپ تەييار قىلغاندىن تاشقىرى، يەنە بىر نەچچە داستىخان ئاش، بىرنەچچە سېۋەت يېمىش تەييارلىغانىدى. ئۇ كىشى كوچىدا جار سېلىپ:

— ھەرقانداق ئادەم بىر پەتنۇس يېمەكلىكنى كۆتۈرۈپ، شاھنىڭ ئوردىسىغچە يەتكۈزۈپ بەرسە، ئۇنىڭ ئىش ھەققى ئۈچۈن بىر دەرەم پۇل بېرىمەن، — دەپ ۋارقىراۋاتاتتى.

مەسئۇد بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئۇ يەرگە يېتىپ كەلدى-دە، بىر خون نانىنىڭ كىرا-سىنى ئېلىپ، نانىنى بېشىدا كۆتۈرگىنىچە كىراچىلار بىلەن بىللە يولغا كىردى. لېكىن ئاچلىق ئازابىدىن ئۇنىڭ جىسمىدا قۇۋۋەت قالمىغاچقا، ئەھۋالىنى ئىنتايىن خاراب ئىدى، قەدەملىرىنى مىكىبىر مۇشەق قەتلەر بىلەن ئاران-ئاران يۆتكەيتتى.

مەسئۇد بۇ يوسۇندا يول يۈرۈپ بىر كەمـ
دە شاھنىڭ چاھار باغقا يېتىپ كەلدى.

شاھ جۇنە بەزمە تۈزۈپ، ئۇد، بەربەتـ
نىڭ نەغمە ئاۋازلىرىنى ئىشتىپ، پەيزىنى
سۈرگەن ھالدا مەي ئىچىپ ئولتۇراتتى.
شاھ بەزمىدە ئولتۇرۇۋېتىپ، گاھ مەسئۇدـ
نىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىنى ئەسلەپ، چەكـ
سىز سۆيۈنۈش ئىچىدە ئۇنى سېغىناتتى.
گاھى ئۇنىڭ غايىپ بولغانلىقىدىن قايغۇ
ھەسرەتكە چۆكۈپ، ئىختىيارسىز ھالدا
كۆز يېشى قىلاتتى.

مەسئۇد چاھار باغقا يېتىپ كەلگەنـ
دىن كېيىىن، مىراخورنىڭ قولىدا بىر
گۈلگۈن ئات تۇرغانلىقىنى كۆردى. مەسئۇد
ئاتنىڭ ئۇستىدىكى ئۆز تامغىسىنى تونىدى.
بۇ ئۆز ۋاقتىدا مەسئۇدنىڭ مېھمانغا سوۋغا
قىلغان ئېتى ئىدى. مەسئۇد كۆڭلىدە: «ئۇ
مېھمان مەن سوۋغا قىلغان ئاتنى بۇ يەرگە
ئېلىپ كېلىپ، پادىشاھقا سوۋغا قىپتۇ ـ دە»
دەپ ئويلاپ، كۆڭلى بىر قىسمىلا بولۇپ
قالدى. يەنە ئازراق ماڭغاندىن كېيىىن
ئۆز ۋاقتىدا مېھمانغا سوۋغا قىلغان گۈل
يۈزلۈك كېنىزەكنىڭ چالغان چاڭ ئاۋازى
ۋە بېيىت ـ غەزەل ئوقۇۋاتقان يېقىملىق
ئاۋازىنى ئىشىتتى. بۇ يېقىملىق سادانى
ئاڭلاپ مەسئۇدنىڭ جىسمىغا ئوت چۈشتى.
كۆڭلى ئىنتايىن بىتاقەت بولدى. «ۋاھەردىغ،
ئۇ مېھمان مەن سوۋغا قىلغان مۇشۇ
كېنىزەكنىمۇ بۇ يەرگە ئەكىلىپ، پادىشاھقا
سېتىپېتۇ ـ دە» دەپ ئويلىدى ئۇ كۆڭلىدە.
مەسئۇد يەنە ئازراق مېڭىپ شاھنىڭ زەـ
يابەت مەيدانىغا يېقىنلاشقانىدى، بەزمە
مەيدانىدا خىزمەت قىلۋاتقان بىر ساقىينىڭ
قولىدا ئۆزى ئەينى ۋاقىتتا ئاشۇ مېھمانغا
سوۋغا قىلغان جامنى كۆردى. «ئۇ مېھمان
ھەتتا مەن سوۋغا قىلغان مۇشۇ جامنىمۇ
بۇ يەرگە ئېپكېلىپ، بۇ پادىشاھقا سېتىپتۇ،
ياكى سوۋغا قىپتۇ» دەپ ئويلاپ، كۆڭلى
چەكسىز پەردىشان بولدى. مەسئۇد زىيابەتـ
نىڭ تۆرىگە نەزەر سالدى. ئۇ يەردە ئول
تۇرغان پادىشاھنى كۆرۈپلا تونۇدى. بۇ
پادىشاھ ئەينى ۋاقىتتا مەسئۇدنى زىيارەت
قىلىپ بارغان مېھماننىڭ دەل ئۆزى ئىدى.
بىراق مەسئۇد ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئاشكارىلاپ
تونۇشلۇق بېرىشنى خالىمىدى. چۈنكى ئۇ:
«مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئۆزۈمنى ئاشكا-
رىلاپ، ئۇنىڭغا تونۇشلۇق بەرسەم، ئۇنىڭـ
دىن قىلغان ياخشىلىقىمغا ھەق تەلەپ قىلـ
غان بولۇپ قالىمەن. ياكى قىلغان مېھماندار-
چىلىقىم ۋە ئادەمگەرچىلىكىمگە جاۋاب
قايتۇرۇشنى ئىستىگەن بولۇپ قالىمەن»
دەپ ئويلىدى. ئۇ ئەكسىگەن نانىنى بەلـ
گىلەنگەن ئورۇنغا قويدى. ئۇنىڭ جىسمى بىر
بۇردا نانغا شۇ قەدەر زار بولۇپ كەتكەن
بولسىمۇ، لېكىن ھىممەت كەمىرىنى بېلىگە
مەھكەم باغلاپ، كۆز يېشى قىلغان پېتى
باغدىن سىرتقا قاراپ ماڭدى. مەسئۇد
سىرتقا چىققاندا تىرازدىن ئۆز ۋاقتىدا
پادىشاھقا سوۋغا قىلىنغان مال ـ مۈلۈكلەرنى
ئەكىلىپ بېرىش ئۈچۈن كېلىپ، بۇ يەردە
تۇرۇپ قالغان خادىملار ئۇنى تونۇپ قالدى.
ئۇلارنىڭ ھەممىسى پادىشاھنىڭ ئىشىكىدە
خىزمەت قىلىۋاتاتتى. ئۇلار مەسئۇدنى
كۆرۈش بىلەنلا ئۇنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ،
يىغا ـ زارە قىلىشتى. مەسئۇدمۇ ئۇلارنى
كۆرۈپ ئىختىيارسىز ھالدا كۆز يېشى
قىلدى. تاشقىرىدا يۈز بەرگەن بۇ شاۋقۇن-
سۈرەن كۆتۈرۈلگەنىدىن كېيىىن، ئىچكىرىدە
شاھقىمۇ خەۋەر يەتتى. شاھ بۇنى ئاڭلاپ
تاقەتسىزلىك بىلەن تاشقىرىغا يۈگۈرۈپ

چىقتى. مەسئۇدنى بۇ ھالەتتە كۆرگەن شاھنىڭ كۆزلىرىگە يورۇق دۇنيا قاراڭغۇ بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇ مەسئۇدنىڭ بويىنىنى قۇچاقلىغان ھالدا كۆزلىرىدىن تارام - تارام ياش تۆكتى. مەسئۇدمۇ شاھنىڭ ئايىغىغا بېشىنى قويۇپ زار - زار يىغلىدى. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇ نازىنىن كېنىزەك كۆزلىرىدىن قان - ياشلارنى تۆكۈپ، گۈلدەك يۈزلىرىنى تىرمىلاپ قانتىپ، مەسئۇدنىڭ باشلىرىدىن ئۆرۈلمەكتە ئىدى. يىغا - زارە بىر پەستىن كېيىن توختىدى، پادىشاھ خادىملارغا بۇيرۇق قىلىپ:

— بۇ يىگىتنى ھاممامغا ئېلىپ بېرىپ يۇيۇندۇرۇپ، يولىنىڭ چاڭ - توزانلىرىدىن خالاس قىلىڭلار! — دېدى.

براق مەسئۇدنىڭ يۈرىكى ھەمراھىمىنىڭ يولدا تارتقان رەنجۇ - مۇشەققەتلىرىدىن كۆيمەكتە ئىدى. ئۇ پادىشاھقا بۇ ئەھۋاللارنىمۇ بىر پەس بايان قىلىپ، ئۆز غەمگۇزارىنىڭ خارابىدە ئاچ - يالىڭاچ ھالدا قېپقالغانلىقىنى ئېيتتى. پادىشاھ بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كېنىزەكلەرنى بۇ ئىشقا تەيىنلەپ، نەچچە تۈرلۈك گۈلگۈن لىباسلارنى ۋە گۈل رەڭلىك مەپىلەرنى تەييارلاتقۇزدى. ئاندىن بىرقانچە ئابرويلۇق خوجىلار بىلەن گۈل يۈزلۈك پەرىلەرنى خارابىگە ئەۋەتتى. ئۇلار قىزنى تېپىپ گۈل رەڭلىك نەپىس لىباسلارنى كىيگۈزدى - دە، مەپىگە ئولتۇرغۇزۇپ دەرھال ئېلىپ كەلدى. ئۇلار مەپىنى باغ ئىچىدە توختىتىپ، بەھرامنىڭ ئۇ گۈل يۈزلۈك غەمگۇزارىنى بەلكى جاندىن ئەزىز ھەمراھىنى گۈل رەڭلىك قەسىر ئىچىگە ئورۇنلاشتۇردى. قەسىر ئىچىدە بىرقانچە گۈل يۈزلۈك كېنىزەك ئۇ قىزنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا تەيىنلەندى. قىزنى شاھانە قەسىر ئىچىگە كۈتۈشكە باشلىدى.

مەسئۇد ھاممامدىن قايتىپ چىققاندىن كېيىن گۈل رەڭلىك كىيىملەرنى كىيگۈزۈپ جابدۇدى. ئاندىن شاھ ئۇنى چاقىرتىپ كېلىپ، يەنە ئوغلىنى قۇچاقلىغانە دەك قۇچاقلاپ مۇبارەكلىدى. شاھ ئۇنىڭ ئىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى سورىدى. مەسئۇد مۇ بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلەرنى تولۇق بايان قىلىپ بەردى. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى. شاھ مەسئۇدنى ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن كىشىسى قىلىپ تاللىدى. كېچە - كۈندۈز ئۇنىڭدىن ئايرىلماي سۆھبەتلىشىدىغان بولدى. مەسئۇدقا يەنە ھەددۇ ھېسابسىز مال - دۇنيا ۋە خەزىنىلەرنى بېرىپ، بىللە قېچىپ كەلگەن گۈل يۈزلۈك قىزنى ئۇنىڭغا نىكاھلاپ تويىنى قىلدى. ئاندىن كېيىن تىراز شەھرىنى ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى بىرنەچچە شەھەر بىلەن قوشۇپ مەسئۇدقا بېرىپ ئۇنى بۇ يەرلەرگە ھاكىم قىلىپ بېكىتتى، ئاندىن مەسئۇدنىڭ ئۆرپ - ئادىتى بويىچە گۈل رەڭلىك قەسىرده ئولتۇرۇپ گۈل چېچەشتى ۋە گۈلگۈن شارابلارنى ئىچىپ، ئەيش - ئىشرەتكە مەشغۇل بولدى. شاھ جۇنەنىڭ ھۆكمى بىلەن جېپۇر ۋە بەللۇردىن ئىبارەت بۇ ئىككى زالىم تۈتۈپ كېلىنىپ ئۆلتۈرۈلدى. ئۇلارنىڭ قانلىرى بىلەن يەر گۈل رەڭ تۈسكە كىردى. شاھ بىلەن مەسئۇد ئۇچۇن باھار پەسلى يېتىپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ شادلىق گۈلشىنى ئېچىلدى. دوستلار خۇشاللىق گۈلشىنىدە گۈل ئارىسىغا غەرق بولدى. دۇشمەنلەر خارۇ - زارلىق لايلىرىغا پاتتى. شۇنى بىلىش كېرەككى، بۇ جاھان گۈلشىنىدىكى بارلىق گۈللەر ئىچىدە

تىرىكلىك گۈلشىنى ئەك ياخشىدۇر.

ئۇ مۇساپىر يۇقىرىقى سۆزلەردىن كېيىن ھېكايىسىنى تۈگەتتى. ئاندىن بەھرامغا ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ:

— مەن تىراز شەھىرىدىن، ئاشۇ مەسئۇدنىڭ نەسلىدىنمەن، — دېدى.

شاھ بەھرام ئۇ مۇساپىرنى تىراز شەھىرىگە ھاكىم قىلدى ۋە ئۆزىگە يېقىن سۆھبەتداش قىلىپ بېكىتتى، بۇ ئىشلار ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، بەھرامنىڭ كۆزلىرىگە خۇددى مەسئۇدقا كەلگەن تەلەيىگە ئوخشاش بىر ئۇلۇغ ئۇيقۇ سېلى كەلدى.

چارشەنبە كۈنى بەھرامنىڭ كۆك كېيىملەرنى كېيىپ، نىلۇپەرسمان كۆك قەسىرگە كەلگەنلىكى؛ ئۇ يەردە ئاسمان رەڭلىك لىباسلارغا پۈركىنىپ، پۈزا رەڭ جامغا كۆك رەڭلىك شارابلارنى قۇيۇپ ئىچكەنلىكى ۋە «ئىچە - ئىچ!» سادالىرىنى بۇ نىلۇپەر رەڭلىك گۈمبەزدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلىكى

سەرلىق مەنسەردىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بېشارەت بەرگۈچىلەرنىڭ بىرى، ئاشۇ ئىشقى-مۇھەببەت ھەم مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر سەرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە غارايىپ تەسىرلىك قىسسىدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقتىكى، چارشەنبە كۈنى بۇ پەلەك نىلۇپەرى تۈن كارۋىنىنى سەپەرگە ئۆزىتىپ قويىدى. قۇياشمۇ ئۆزىنىڭ ئالتۇن لىباسلىرىنى زاھىر قىلىپ تۇغدى-دە، بارغانسېرى يۇكسەك ئاسمانغا قاراپ ئۆرلەپ، پۈتكۈل جاھاننى نىلۇپەر رەڭگىگە كىرگۈزدى. شاھ بەھرامۇ نىلۇپەر رەڭلىك لىباسلارنى كېيىپ نىلۇپەرسمان قەسىرىدىن ئورۇن ئالدى. شاھ بەھرامغا ھەمراھ بولغۇچى ئاي يۈزلۈك پەرىسمۇ نىلۇپەر

www.uyghurkitap.com

رەڭگددكى نەپس كىيىملەرنى كىيىپ، گويا كى نىلۇپەر رەڭلىك ئاسماندا تۇغقان قۇياشتەك ئالەمنى روشەن قىلىپ چىلۇيلەندى. خۇددى نۇرلۇق قۇياش پەلەك ئەتلەسنى كىيىپ، ئالەمنى يورۇتقاندەك بولدى. شاھ بەھرام پروزا رەڭلىك جامنى قولىغا ئېلىپ نىلۇپەر رەڭلىك شارابلارنى ئىچىشنى باشلىدى. ئىچە ـ ئىچ بىلەن كۈن كەچ بولدى. بۇ پەلەك گۈمبىزى لاجۇۋەرد① تۇسىگە كىردى. بۇ لاجۇۋەرد رەڭلىك گۈمبەزنى كەچچە رەڭگى ئىگىلدى. پەلەك سەھنىسىدە يۇزلىگەن يۇلتۇز سەدەپلىرى ناماياں بولدى. بۇ نۇرلۇق قۇياش تۆن دەريا سىغا گويا كى ئالتۇن قېيمقتەك چۆكۈپ كەتتى. شاھ بەھرام ئۇيقۇ ئارقىلىق ئۆزىگە تەسكىن بېرىپ، ئارام ئېلىش ئۈچۈن بەزمىنى توختىتىپ، مەجلىس ئەسۋابلىرىنى يىغىشتۇردى. ئۇ پەردىمۇ گويا كى كەچكى قۇياشتەك پەردە ئىچىگە يوشۇرۇندى.

شاھ بەھرامنىڭ خادىملىرى ھەر كۈنلۈك ئادەت بويىچە سىرتقا چىقىپ بىر جاھانكەشتە مۇساپىرنى باشلاپ كىردى. ئۇلار مۇساپىرنى پەردە ئارقىسىغا ئورۇنلاشتۇردى. پەردە ئىچىدىن:

ـــ مۇساپىر ئەپسانە سۆزلەپ بەرسۇن، ـــ دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

ئۇ مۇساپىر ئالدى بىلەن شاھقا دۇئا ۋە تىلەكلەرنى ئادا قىلدى:

ـــبۇ يەتتە قات ئاسمان سىپىنىڭ ھەشەمەتلىك قەسىر ئايۋانلىرىڭنىڭ يەتتە پەردىسى بولسۇن. جەمى پادىشاھلار سىپىنىڭ ھەيۋەتلىك باركاھىڭنىڭ دەرۋازىۋىنى بولسۇن. بۇ پارلاق قۇياش سىپىنىڭ تاجىڭنىڭ ئۈستىدىكى نۇرلۇق گۆھەر بولسۇن. بۇ ئايلانغۇچى پەلەكمۇ بىغىڭدىكى نىلۇپەر گۈللىرىڭ ئورنىدا پۈركەلەپ ئېچىلسۇن.

بەشىنچى ئىقلىم يولىدىن كەلتۈرۈلگەن مۇساپىرنىڭ سۆزلىگەن داستانى

ئۇ مۇساپىر ھېكايىسىنى مۇنداق باشلىدى:

ئەدەن شەھرىدە بىر رەھىمسىز زالىم كىشى بار ئىدى. جەبر ـ زۇلۇم قىلىشتا ھېچكىم ئۇنىڭ بىلەن تەڭلىشەلمەيتتى ئۇ دەريانىڭ قىرغىقىدا ئورۇنلاشقانىدى، جاسارەت ۋە شىجائەتتە گويا جەزىرىدىكى شىر، يولۋاستەك ئىدى. ئۇنىڭ قىلىدىغان ئىشى ھارامدىن مال ـ دۇنيا يىغىشتىن ئىبارەت ئىدى. قاپ يۈرەكلىكىدىن ئۆزىگە ھېچكىمنى ھەمراھ قىلماي يالغۇز يۈرۈپ، خالايىقلارنى بۇلاپ ـ تالايىتتى. كارۋانلاردىن ئەگەر يۈزلىگەن كىشى بىراقلا كەلسە مۇ ئۇلارنىڭ ئالدىغا يەككە ـ يېگانە ھالدا روبىرو بولاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ خىسلىتى ھۇنىرىنى شور دەريا سى ئېچىدىمۇ داۋام ئەتكۈزەتتى. دەريا قىرغىقىدا ئۇ بىرنەچچە قېيمقىنى تەييارلاپ يوشۇرۇپ قويغانىدى. ئۇنىڭ بىرنەچچە مۇلازىمى قېيمقىلاردىن خەۋەر ئالغاچ دەريانى كۆزىتەتتى. ئۇلار ئېگىز دەرەخلەرنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرگە دىققەت قىلاتتى. دەريادا ھەرقانداق كېمە كۆرۈنسە ئاشۇ زالىمغا خەۋەر قىلاتتى. ئۇ زالىم قېيمقىغا چىقاتتى ـ دە، سۇ ئۈستىدە گويا كى قۇشتەك چاققانلىق بىلەن ئۇزۇپ، ھايىت دېگۈچە

① لاجۇۋەرد ـــ توق كۆك رەڭلىك بىر خىل تاش.

كېمە ئەھلىنىڭ يېنىغا يېتىپ باراتتى. ئۇ قانخور كېمىگە چىقىپ، كۆڭلى نېمىنى خالسا، شۇنى قىلاتتى. بارلىق مال ـ مۈلۈكـ لەرنى بۇلاپ ـ تالاپ مال ـ مۈلۈك ئىگىلىرىنى ھالاك قىلاتتى. چۈنكى ئۇ دەريا ئىچىدە لەھەڭدەك، جاڭگاللاردا بولسا قارا بوراندەك يۈرەتتى. ئۇنىڭ ئىسمى جابىر ئىدى. كىشىلەر ئاڭسىدا، بولۇپمۇ دەريا ۋە دەشتـ لەرنى كەزگۈچى كارۋان ـ سودىگەرلەر ئىچىدە ئۇ «قاراقچى جابىر» دېگەن نام بىلەن مەشھۇر ئىدى. شور دەريا سى ئىچىدە بىر ئارال بار ئىدى. ئۇنىڭ ئەتراپىنىڭ كەڭلىكى بىر ياغاچ چامىدا كېلەتتى. لېكىن ئۇ ئارالغا ھېچكىم بېرىپ باقمىغان، ئۇنىڭ قىرغاقلىرىنىمۇ ھېچ كىشى كۆرۈپ باقمىغانىدى. يىراقتىن قارىغاندا ئۇ قۇرۇقلۇق گويا كى سۈدەكلا كۆرۈنەتتى. شۇڭا كىشىلەرنىڭ كۆزىگە ئۇ يەردە سۇدىن ئۆزگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيتتى. ئۇ ئارالـ دا سان ـ سانا قسىز دەل ـ دەرەخلەر قىشمۇ ياز كۆكسىرىپ تۇراتتى. ئۇ يەردە ئوت ـ چۆپ ئورنىدا پۇتۇنلەي نىلۇپەر گۈللىرى ئىچىلىپ تۇراتتى. بۇ ئارال قاراقچى جابىرـ نىڭ مەنزىلگاھى ئىدى. ئۇنىڭ خىزمەتكارلىرى تاپقان بارلىق مال ـ مۈلۈكلىرىنى شۇ يەرگە يەتكۈزۈشۈپ بېرەتتى. ئۇ ئارالدىكى ئورـ مان ئىچىدە سۈيى ناھايىتى لەززەتلىك بىر بۇلاق بار ئىدى. جابىر ئۇنىڭ سۈيىـ دىن پايدىلىنىپ، بۇ ئورۇنىدا جەنىنەتتەك بىر كۈلىستانىنى بىنا قىلغانىدى. ئۇ قاراقچىنىڭ تۇردىغان ئورنى خۇددى جەنـ نەت سارىيىنىڭ ئۆزى ئىدى.

ئەلقىسسە، ئۇ شەھەرنىڭ بىر پادىشاـ ھى بار ئىدى، ناھايىتى دانىشمەن ۋە ساخاۋەتلىك ئىدى. شەھەرنىڭ ھاكىمىيىتى شۇنىڭ قولىدا ئىدى. ھەممە كىشى ئۇنىڭ پەرمانىنى تۇتاتتى. ئۇ پادىشاھىنىڭ ئېتى نەۋدەر بولۇپ، ئۇزىمۇ زامانىسىنىڭ نادىر كىشىسى ئىدى، ئۇنىڭ زېھنى ساغلام ئىدى. ھەممە ئىشقا قۇدرىتى يېتەتتى، ئۇ پادىشاھـ نىڭ بىر قىزى بار ئىدى. ھېچ ئادەمزات ئۇنىڭدەك گۈزەل قىزنى كۆرۈپ باقمىغـ نىدى. ئۇنىڭ كېلىشكەن قەددى ـ قامىتى گۈزەللىك بېغىدىكى نازۇك سەرۋى دەرىخـ نىڭ ئۆزى ئىدى. ئۇنىڭ چاچلىرىنى كۆرـ گەن سۈمبۈل تاقەت قىلالماستىن تولغىنىپ چېگىشلىشىپ كەتكەن، باغدا غۇنچىلار ئۇنىڭ ئاغزىنى كۆرگەنىدىن كېيىن گەپ قىلالماس بولۇپ قالغانىدى. ئۇنىڭ چېھرى گويا مەشئەلدەك جاھانىنى يورۇتاتـ تى، ئۇ مەشئەل ئۆز شولىلىرىنىڭ ھارالـ رىتى بىلەن جانلارنى كۆيدۈرەتتى. ئۇنىڭ ئۆرۈم ـ ئۆرۈم چاچلىرى قۇياش بويىنىغا سىرتماق سالاتتى، ئۇنىڭ جامالىغا پەلەك مېھرى (قۇياشى) شەيدا ئىدى، ئۇ قىزنىڭ ئېتىمۇ مېھرى ئىدى.

ئۇ قىز بىر كۈنى دەريا لېۋىگە كېـ لىپ، سۇغا ناز بىلەن كۆز تىكتى. ئۇ دەريا دولقۇنلىرىنى كۆرۈپ، سەيلە ـ تاماشا قىلىش ئۈچۈن، گويا كى ھىلال ئاي ئىچىگە ئورۇنـ لاشقان سائادەت يولتۇزىدەك كېمە ئىچـ دىن ئورۇن ئالدى. ئۇ كېمە ئۇستىدە قىرغاقتا يېقىن ئەتراپلارنى ئايلىنىپ سەيلە قىلىشقا باشلىدى. ئۇزۇن ئۆتمەيلا توساتـ تىن بىر تەتۈر شامال كەلدى ـ دە، كېمىدەـ كىلەر بۇنى سېزىپ ئۈزلىرىنى ئوڭشاپ بولغۇچە بارغانسېرى كۈچەيىپ، شىددەتلىك تۈس ئالدى. شامال ھايىت ـ ھۇيت دېگۈچە بورانغا ئايلىنىپ، كېمىنى خۇددى شامالـ دەك تېز سۈرئەت بىلەن دەريا ئىچىگە

سۆرۈشكه باشلىدى. كېمىچىلەر داد ـ پەريات سېلىشىپ ياقىلىرىنى يىرتىشقان هالدا:

ـــ بۇ ئىشتا بىزگە قادىر ئىگەمىز ئۆزى رەھىم قىلمىسا، جاندىن ئىلكىمىزنى يۇماقتىن باشقا چارە يوق، ـــ دەپ ناله ـ زار قىلىشتى.

بوران كېمىلەرنى شۇ يوسۇندا نەچچە كېچە ـ كۈندۈز سۆرۈپ بىر يەرگە ئېلىپ بارغاندىن كېيىن توختىدى. شۇ ئەسنادا جابىرنىڭ پايلاقچىلىرى بۇلارنى كۆرۈپ قېلىپ، بۇ ئەھۋالنى جابىرغا يەتكۈزدى. كېمىدىكىلەر ئەمدىلا دېڭىزارچىلىقتىن قۇتۇلۇپ تۇرۇشىغا، قانخور جابىر قېيىقىغا ئولتۇرۇپ، بۇلار تەرەپكە يېتىپ كەلدى. ئىككى تاردا جەڭ باشلاندى. كېمىدىكىلەر ـ مۇ جابىر بىلەن جان تىكىپ ئېلىشتى، لېكىن جابىرنىڭ بۇلار تەرەپكە قارىتىپ ئاتقان ئوقلىرى هېچ زايا بولماستىن دەل تېگىپ، كېمىدىكىلەرنى قانغا بويىۋەتتى، ئۇلارنىڭ قانلىرى دەريا‌غا قوشۇلۇشقا باشلىدى. بۇ كېشىلەرنىڭ تولىسى هالاك بولۇپ، قالغانلىرى ناله ـ پەريات قىلغان هالدا ئۇنىڭدىن ئامانلىق تىلىدى. جابىر بۇلارنى كېمىسى بىلەن ئالدىغا سېلىپ، هەممىسىنى سۆرۈپ، توقاي قىلىپ، ئۆزى تۇرۇشلۇق ئارالغا ئېلىپ باردى. ئاندىن كېمىلەرنى قىرغاقتا باغلاپ، ئۇنىڭدىكى مالالارنى ئارال ساهىلىغا چىقارىدى. لېكىن جابىر تېخىچە مېھرىدىن بىخەۋەر ئىدى. ئىشلار تۈگىگەندىن كېيىن ئۇ توساتتىن كىشىلەر ئارىسىدا تۇرغان مېھرىنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، ئەقلى ـ هوشىنى يوقتىپ يىقىلدى. ئۇ بىردەم ئۆلۈكتەك بىهوش ياتقاندىن كېيىن يەنە هوشىغا كېلىپ، مېھرىگە نەزەر سالغاندى، شۇ هامان يەنە هوشىدىن كەتتى. بۇ ئەھۋال نەچچە قېتىم تەكرار يۈز بەرگەندىن كېيىن جابىرنىڭ هېچ ماجالى قالمىدى. مېھرى تەرەپكە يەنە قاراشقا پېتىنالمىدى، جابىرنىڭ پەرمانىغا بىنائەن بۇ زۆھرە يۈزلۈك قىز باغ ئىچىگە ئېلىپ كېلىنىپ، قەسىر ئىچىگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئۇنىڭغا هەمراه ۋە سىرداش بولۇش ئۈچۈن كېمە ئەهلى ئىچىدىن بىر ـ ئىككى گۈل يۈزلۈك قىزنى ئېلىپ قېلىپ ئۇنىڭ يېنىدا قالدۇرىدى. قالغانلارنىڭ هەممىسىنىڭ جانلىرىغا ئامانلىق بېرىپ مەخسۇس كېمە تەيىنلەپ ئۇلارنى چىقاردى ـ دە:

ـــ ئەگەر سىلەرگە جان كېرەك بولسا، ئۆز مەملىكىتىڭلارغا يېنىڭلار! ـــ دېدى.

ئۇلارمۇ قورقانلىرىدىن كېمىسىنى هاپىلا ـ شاپىلا دەريا‌غا سۆرۈپ، جابىرنىڭ كۆزىدىن يىراقلاشتى.

ئۇ ئاي يۈزلۈك مېھرى بۇ ئارالدا خۇددى زۇلەيخا ئىچىگە غەرق بولغان يۈلتۇزدەك قېپقالدى. جابىر ئۆزىنىڭ خىيالىدىن ئۆزى خۇشال بولاتتى. كۆڭلىدە ۋىسال ئۇمىدىنى كۆزلەيتتى. مېھرىنىڭ كۆزلىرىگە كۈندۈزمۇ قاراڭغۇ بولۇپ، ئۇنىڭ قەلبى گويا قۇياشتەك ئۆرتەنمەكتە ئىدى.

ئەلقىسسە، يەنە بىر چوڭ ئارالدا گويا‌كى پىردەۋس جەننىتىدەك گۈزەل بىر شەهەر بار ئىدى. ئۇنىڭ ئېقىنلىرى كەۋسەر سۈيىدەك ئىدى، هاۋاسى بېهىشنىڭ هاۋاسىدىن نەمۇنە ئىدى. گۈلشەنلىرى شەپەقتەك تاۋلىنىپ تۇراتتى. ئۇ شەهەردە بىر پادىشاه بار ئىدى، هۆكۈمەت ئىشىدا ناهايىتى ئادىل تەدبىرلىك ئىدى، شاهنىڭ هىممىتىنىڭ ئالىيلىقى تۈپەيلىدىن ئۇنىڭ مەملىكىتى چەكسىز مەمۇرچىلىققا ئېرىشكەن

ئىدى. ئۇ پادىشاھنىڭ ئېتى نۇئمان ئىدى. يۇرتىنىڭ ئىسمى يەمەن ئىدى. شاھنىڭ تالانتى ۋە ئادالىتى بىلەن ئۇ يۇرت گويا جەننەت گۈلىستانىدەك گۈزەل تۇسكە كىرگەنىدى. ئۇ پادىشاھنىڭ گۈزەل بىر ئوغلى بار ئىدى. ئىنسانىيەت ئېچىدە ئۇنىڭ تەڭدىشى يوق ئىدى. ئۇنىڭ يۈزلىرىدىن گۈللەر خىجالەتتە، كېلىشكەن بويلىرىدىن سەرۋىلەر ھەيرانلىق ۋە داغۇ ھەسرەتتە ئىدى. بارچە ھۈنەر ۋە پەزىلەتتە ئۇنىڭغا پېتىدىغان ئادەم يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئىسمى سۇھەيل بولۇپ، بۇ سۇھەيل① نىڭ كۆڭلى ئۇ مېھرى (قۇياش) نىڭ چاچلىرىغا باغلانغانىدى.

مېھرىمۇ ئۆزىنى ئۇنىڭ جۇپلۇكىگە ئاتىغانىدى. ئۇ ھەمىشە سۇھەيل تەرەپكە ئىنتىلەتتى. سۆيگۈ ئوتلىرى بارغانچە ئۇلغىيىپ، ئۇ يېگىتنىڭ ۋىسالىغا جان بېرىپ خەۋىدار بولۇشقا يەتكەنىدى. ھىجران ئازابى ئۇنىڭ قەلبىنى يارا قىلىپ جاپىرنىڭ ببغى ئۇنىڭ ئۇچۇن بىر زىندان بولدى. ئۇ يەردە خىلمۇ خىل دەرەخلەر بىلەن نىلۇپەر گۈلىدىن باشقا ھېچ نەرسە، ھېچ گۈل يوق ئىدى. قىز ئۇ يەردە نىلۇپەر گۈلىدەك ماتەمدار بولدى. ئۇ كۆز ياشلىرى بىلەن نىلۇپەرزارنى سۇغىراتتى، ئاھ ئوتلىرى بىلەن نىلۇپەرلەرنى قۇرۇتۇپ، غەمگە سالاتتى. مېھرى ئاشۇ غەمكىن نىلۇپەر گۈللىرىنى ياخشى كۆرگەچكە، ئۆزىمۇ نىلۇپەر رەڭلىك لىباسلارنى كىيىپ، يارىنىڭ ھىجرانىدا يىغلايتتى.

بۇ نەيرەڭ ئاۋاز پەلەكنىڭ بۇلارنى ھىجران ۋە پىراق ئازابىغا دۇچار قىلىشىدىكى سەۋەب سۇھەيلنىڭ ئاتىسى ئۇلارنىڭ نىكاھىنى كېيىنگە سۈرگەنلىكتىن ئىدى. سۇ ھەيلنىڭ ئاتىسى: «ئەمدى بۇلارنىڭ نىكاھ بەزمىسىنى تۇزىدىغان ۋاقىت كەلدى» دەپ ئويلاپ، قانچىلىغان كېمىلەرگە توي جابدۇقلىرىنى ئالدى. بۇ جابدۇقلار ئېچىدە كىشى خىيالىغا كەلتۈرىدىغانلىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بار ئىدى. ئۇلار نەۋەدىر شاھنىڭ مەملىكىتىگە بېرىش ئۇچۇن قۇرۇقلۇق بىلەن ماڭسا يول يىراق دەپ ئويلاپ، سۇ يولى بىلەن سەپەرگە چىقتى. سۇھەيلمۇ مېھرى بىلەن كۆرۈشۈش ۋە نىكاھ ئىشلىرى ئۇچۇن جابدۇنۇپ، گويا كى ھىلال ئايدەك گۈزەل بىر كېمىگە كىردى.

مېھرى دەريا غا سەيلە ئۇچۇن كىرىپ بوران ئۇنىڭ كېمىسىنى ئېلىپ قاچقان كۈنى سۇھەيلنىڭ ئادەملىرىنىڭ كېمىسىگىمۇ بوران كېلىپ ئۇرۇلغىلى تۇردى، بارا-بارا كېمە بورانىدا خۇددى دەريادىكى خەس-خەشەكتەك بىر تەرەپكە قاراپ سۈرۈلدى. گاھىدا خەتەرلىك دولقۇنلار كېلىپ كېمىگە ئۇرۇلاتتى. كېمە قاينام ئېچىدە گاھ يۇقىرى، گاھ تۆۋەنگە قاراپ سۈرۈلەتتى. ھېلى ئېگىزگە ئۆرلىسە، ھېلى پەسسىيەتتى، ئۇلار شۇ تەرىقىدە نەچچە كۈنگىچە سۇ ئېچىدە سەرسان-سەرگەردان، ۋەھىمە ئېچىدە ئەقىللىرى ھەيران ۋە ئۇ چىرايلىرى سامان، ياق، بەلكى زەپىران بولغان ھالدا تېنەپ-تەمتىرەپ يۇرۇشتى، كېمە ئاخىر بىر جايغا يېتىپ بارغانىدا، جاپىرنىڭ پايلاقچىلىرى كۆرۈپ قېلىپ،

① سۇھەيل — بىر يارقىن يۇلتۇزنىڭ نامى. بۇ يۇلتۇز يەمەندە ناھايىتى روشەن كۆرۈنىدىغان بولغاچقا، «يەمەن سۇھەيلىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئاپتۇر بۇ يەردە ئادەم ئىسمى بىلەن يۇلتۇز ئىسمىنى ئوخشاش ئېلىپ سۆز ئويۇنى قىلغان.

ئۇنىڭغا خەۋەر قىلىدى. جابىر دەرھال بىر قېيىققا ئولتۇرۇپ بۇ مۇساپىرلارنى ئۇ ئالەمگە ئۇزىتىش ئۇچۇن يولغا چىقتى. توساتتىن يېتىپ كەلگەن جابىر سۇھەيلىنىڭ كېمىسىگە قاراپ ھۇجۇم قىلدى. سۇھەيلمۇ چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ ھۇجۇمىغا تاقابىل تۇردى. ئۇلارجەڭباشلىغىنىدا سۇ ئىچىدە ئاجايىپ كۆرۈنۈشلەر ھاسىل بولدى. جابىر قانچە ۋەھشىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلسىمۇ، لېكىن سۇھەيل ئۇنىڭ ھەربىر زەربىلىرىنى رەت قىلىپ تۇراتتى. سۇھەيلمۇقانچە دەھشەتلىك ھۇجۇمغا ئۆتسە جابىر ئۇنى رەت قىلاتتى. بۇ ئىككىسىلەن چاققانلىق ۋە كۈچ-قۇدرەتتە بىر-بىرىنى بېسىپ چۈشەلمەس ئىدى. جابىر بارا-بارا بۇ ئىشنىڭ ئانچە ئەپلەشمەيۋاتقانلىقىنى سېزىشكە باشلىدى. ئۇ گەرچە تېخى يېڭىلمىگەن بولسىمۇ ئەمما يېڭەلمەيۋاتاتتى. ئۇ ھېچقاچان بىرۇزنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى بۇنداق ئاجىز ھېس قىلىپ باقمىغانىدى، جابىر ئاخىر بۇ ئىشنى بىر ياقلىق قىلىش ئۈچۈن ھىيلە-نەيرەڭ ئەسۋابىنى قولىغا ئالدى-دە، يالىڭاچلىنىپ سۇغا سەكرىدى. ئۇ سۇئاستى بىلەن كېلىپ سۇھەيلنىڭ كېمىسىنىڭ تېگىگە كىردى، ئاندىن كېمىنىڭ ئاستىنى تىغ بىلەن يېرىپ تاختىلىرىنى سۇندۇرۇپ پارە-پارە قىلىۋەتتى، كېمىنىڭئاستىنى نوقۇل ئېچىۋەتتى. سۇھەيلنىڭ كېمىسىگە سۇ كىرىپ كەتتى. سۇھەيل ئالاقزادە بولۇپ كەتتى. ئۇ جابىرنىڭ خۇددى ئەزرائىلدەك شىددەت بىلەن بېسىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا قارشى قانچە ئېلىشىپ باققان بولسىمۇ لېكىن چارە قىلالمىدى. سۇھەيلنىڭ كېمىسىگە سۇ تولۇپ كەتتى، كېمە ۋە كېمە ئەھلى بىراقلا سۇغا غەرق بولدى. سۇھەيل قاينام ئىچىدە جاندىن ئىلكىنى يۇيۇپ ھالاكەتكە تەن بەردى، بىراق جابىر ئۇنىڭ ئۇستىگە گويا لەھەڭ بېلىقىنى يۇتۇش ئۈچۈن قەست قىلغانىدەك شىددەت بىلەن بېسىپ كەلدى. ئۇ سۇھەيلنىڭ قولىنى تارتىپ ئۆزىنىڭ قېيىقىغا سېلىپلا قول پۇتلىرىنى سىرتماق بىلەن مەھكەم باغلىۋالدى. جابىر يېنىشقا تەرەددۇت قىلغاندا سۇھەيل ھوشىغا كەلدى. ئۇ ئۆزىنى قەددى-قامىتى پۈكۈلۈپ، قول-پۇتلىرى باغلانغان، جابىرنىڭ ئۇستىدە ئۆتكۈر قىلىچىنى تەڭلەپ تۇرغان ھالدا كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ بۇ ناتونۇش جايدا يوقىتىدىغانلىقىنى ھەسرەت، تۇمەنىماڭ نادامەتلەر چەكتى.

— ھەي تۇتقۇن، — دېدى جابىر ئۇنىڭغا، — جېنىڭ كەسپىدە ھېچ كىمچىلىكىڭ يوقكەن. مەن دەريادا مىڭلىغان كىشىلەرگە دۇچ كەلدىم، بىراق ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىدا سېنىڭدەكىدەك جۇرئەتنى كۆرمىگەنمەن. شۇ سەۋەبتىن ساڭا ئىخلاس قىلدىم ۋە قاينام ئىچىدە چۆكۈپ كېتىۋاتقىنىڭدا قېشىڭغا كېلىپ، سېنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزدۇم. گەرچە سېنى ئۆلتۈرۈشنى مۇڭاپىق تاپمىغان بولساممۇ، لېكىن قويۇۋېتىشنىمۇ لايىق كۆرمەيمەن. چۈنكى سەن قولۇمدىن خالاس بولۇپ، بىرىپ بەرەر پادىشاھقا سىپاھ بولۇپ قالساڭ، ئادەم باشلاپ كېلىپ، مەندىن ئىنتىقامىڭنى ئالماي قويمايسەن. دائىم مېنىڭ ئەدىپىمنى بېرىشىڭنىڭ كويىدا بولسەن. ئەڭ ياخشىسى شۇكى، سېنى باغلاقتىن بوشاتماي ساقلايمەن. ئەگەر ئۆلسەڭ ئۆلسەن، ئۆلمىسەڭلا باخلاق ئىچىدە بولسەن.

سۇھەيل ئۆزىنىڭ ئاجىز، ناتۇۋانلىقىنى ئىزھار قىلىپ، قانچە يالۇرغان بولسىمۇ، ئۇ ئاداۋەتخور زالىم ئۇنىڭ سۆزلىرىنى

جاۋابسىز قالدۇردى. جابىر قېيىنىنى ھەيدەپ، سۇھەيلىنى ئۆزىنىڭ تۇرۇشلۇق جايى بولغان ئاشۇ ئارالغا ئېلىپ باردى، ئۇ يەردىكى ئۆيىنىڭ ئىچىدە بىر قۇدۇق بار ئىدى. جابىر كىمگە جەبىر - زۇلۇم سالماقچى بولسا، ئۇنى ئاشۇ قۇدۇق ئىچىگە تاشلايتتى. سۇھەيلىنىمۇ ئاشۇ قۇدۇققا تاشلاپ، شۇنداق مۇستەھكەم بېكىتتىكى، ئۇ يەردىن چىقىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭغا ھەر كۈنلۈكى ئىككى نان، بىر ئىۋرىشقىتا سۇ بېرىلەتتى. قۇدۇق ئىچىدە بىچارە سۇھەيل سولانغان، ئۇنىڭ ئۈستىدە بولسا سۇھەيلىنىڭ دىلبىرى مېھرى ئورۇنلاشقانىدى، لېكىن ئۇلار بىر - بىرىنىڭ ھالىدىن خەۋەرسىز ئىدى. بۇلارنىڭ ئەھۋالى ئاشۇ تەرىقىدە داۋام قىلىپ تۇردى.

ئەمدى ئۇلارنىڭ ئەل - يۇرت، قېرىنداشلىرىغا كېلەيلى:

ئەلقىسسە، جابىر مېھرىنى ئەسىر قىلىپ ئېلىپ قېلىپ، ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنى قويۇۋېتىكەندىن كېيىن، ئۇلار جان قۇتقۇزغىنىنى غەنىيمەت بىلىشىپ، سۇ يۇزىدە كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ، شامالدەك تېز سۈرئەت بىلەن يۇرۇپ كەتتى. ئۇلار ئۆز ئېلىگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن ھەممىسى نىلۇپەر رەڭلىك كېيىملەرنى كىيىشىپ، ماتەمدار بولۇشتى. مېھرىنىڭ ئاتا - ئانىسىمۇ مېھرى يوقالغان كۈندىن باشلاپ، ئۇنىڭ غېمى - قايغۇسىدا نىلۇپەرسىمان ماتەم لىباسلىرىنى كىيگەن، شاھنىڭ پۈتكۈل قوشۇنىمۇ نىلۇپەر تۈسلۈك ئىگىنىلەرنى كىيىشىپ، ھازا ئىچىشقا باشلىغانىدى. مېھرى بىلەن بىللە كەتكەن كىشىلەر نىلۇپەر رەڭ گىدىكى قارىلىق كېيىملەرنى كىيىشىپ، غېمى - قايغۇغا پاتقان ھالدا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، يېگىنباشتىن شۇنداق بىر ھازا باشلاندىكى، دەرد - ئەلەم، قايغۇ - ھەسرەت دېگەنلىك چەك - چېگرىسى قالمىدى. نەۋەر شاھنىڭ باغرىغا ھىجران نەشتەرلىرى سانجىلىدى. ئۇ قىزىنىڭ ئىز - دېرىكىنى سورىغىنىدا، قايتىپ كەلگەن كىشىلەر يۈز بەرگەن ۋەقەنى تەپسىلىي بايان قىلىشتى. شاھ بۇ ۋەقەلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئىككىنچى قېتىم ھەسرەتلىك ناله - پىغانلارنى چېكىپ زار - زار يىغلىدى. پۈتكۈل جاھان ئۇنىڭ ئۈچۈن قارا ئاغۇ بولغانىدەك سېزىلدى. شاھ نەۋەر ئاخىرى: «يىغلىغانىنىڭ پايدىسى بوق، ھەر قانچە ناله - پەريات چەكسەممۇ ئىش پۈتمەيدۇ. ئەمدى يا بۇ ئىشنىڭ ئىلاجىنى قىلمەن، ياكى بولمىسا قولۇمغا تېخنى ئېلىپ ئۆز باغرىمنى پارە - پارە قىلىپ تاشلايمەن» دېگەن قارارغا كەلدى. نەۋەر شاھ قولىغا قەلەم ئېلىپ، بولۇپ ئۆتكەن بۇ ھادىسىنى تەپسىلىي بايان قىلىپ، بىر پارچە خەت يازدى. ئۇ خەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى:

«تەگرىنىڭ تەقدىرىگە ئىلاج يوق. ئەمما دەرد بەرگەن تەگرى ئۇنىڭ داۋاسىنمۇ بىرگە بېرىدۇ. مۇشكۈلچىلىكنى ياراتقان خۇدا ئۇنىڭ چارە - تەدبىرىنمۇ بىللە يارىتىپتۇ. بۇ ئىشنىڭ ئىنتىقامىدىن ئۆزگە ھېچبىر ئىلاجى يوق. ئەگەر ئۇنداق قىلالمىساق بىزگە تىرىكلىك ھارامدۇر. مېھرى مېنىڭ جىگەر پارەم بولسا، سېنىڭمۇ جانجان پەرزەنتىڭ ئىدى. ئۇنىڭ دۇشمەن قولىدا مەھبۇس بولۇپ قالغانلىقى مەن ئۈچۈنمۇ، سەن ئۇچۈنمۇ بىر نومۇستۇر. بۇ ئىشنىڭ تەدبىرى شۇكى، ئىككىمىز لەشكەر يىغايلى. ئەزىز پەرزەنتىمىز سۇھەيلىنىڭ قولىدىن ھەر قانداق ئىش كېلىدۇ. مېھرى

بولسا ئۇنىڭ ئۆز ھەقىدۇر. بۇ تەتۇر پەلەك بىزگە بۇ پاراكەندىچىلىكنى سالىدى. ئەمدى بىز مۇنداق قىلايلى: سۇھەيل ئۆز قوشۇنلىرىنى باشلاپ، سۇ ياقىسىدىكى قۇرۇقلۇق يولى بىلەن يۇرۇپ، جابىر ئوردىسىغا ئالدىن يېتىپ بارسۇن. مەنمۇ قورال-ياراق، لەشكەر-سىپاھلىرىمنى توپلاپ، كېيىنگە ئولتۇرۇپ، سۇ يولى بىلەن ئۇ يەرگە شامالدەك تېز يېتىپ بارىمەن. سۇھەيل قۇرۇقلۇق يولى بىلەن بارسا، بىزمۇ ۋەدىلەشكەن ۋاقىت ئىچىدە بۇ تەرەپتىن قۇرۇقلۇققا چىقمىز-دە، ئىككى قوشۇن بىلەن ئۇنى قاپسىپ تۇرۇپ، ئاداۋەت جېڭى قىلىمىز. ئەگەر بىز ۋەدىلىشىۋالالساق، بۇ ئىشىمىز تىرىشچانلىق بىلەن ئەملىگە ئاشقۇسى، مېھرىمۇ ئۇ زالىم جابىرنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلغۇسى. ئەگەر بۇ مەسلىھىتىم ساڭا خۇپ كەلمىسە، ماڭا خەت يېزىپ ئۇچۇرىنى بېرىۋەتكەيسەن. ئۇ ھالدا مەنمۇ بۇ ئىشنىڭ يالغۇز بېشىمغا چۈشكەنلىكىنى بىلىپ، باشقىدىن پىلان تۈزگەيمەن.»

نەۋدەر شاھ بۇ مەكتۇپنى شاھ نۇئمانغا ئەۋەتتى.

شاھ نۇئمان بۇ خەتنى ئوقۇغاندىن كېيىن بۇ ئاجايىپ ھادىسىدىن تولۇق خەۋەر تاپتى. ھەددىدىن تاشقىرى غەم-ئەلەمگە پاتتى. «بۇ پەلەكنىڭ زۇلمىنى كۆرمەمدىغان» دېدى ئۇ كۆزلىرىدىن تارام-تارام ياش تۆكۈپ. پادىشاھ نۇئمان بۇ خەتتىن يەنە ئۆز ئوغلىنىڭ بىرەر ھادىسە تۇپەيلىدىن نەۋدەر شاھ ئېلىگە بارالمىغانلىقى، ئۆز ئارزۇسىغا يېتەلمەي، مۇساپىرلىق ۋە غېرىبلىق ئازابىغا دۇچار بولغانلىقىنى سېزىۋالدى. بۇ ئىككى غەم شاھ نۇئمانىنى قىينىشقا باشلىدى، ئۇنىڭغا ماتەم ئۇستىگە ماتەم يۈزلەندى. شاھ كۆڭلىدە: «سۇھەيلدىن ھېچ ئىز-دېرەك بولمىدى. بىلمىدىم، ئۇ نېمە سەۋەبتىن ئەدەن شەھىرىگە يېتىپ بارالمىدىكىن، پەلەك زۇلمىدىن ئۇنىڭغا قانداق ھادىسىلەر يۈزلەنىدىكىن» دەپ ئەنسىرەشكە باشلىدى. ئويلىغانسېرى ئۇنىڭ پىكىر-خىيالىرى تېخىمۇ كۆپەيمەكتە، تېخىمۇ ۋەھىمىلىك تۈس ئالماقتا ئىدى. پادىشاھ ئاخىر قولىغا قەلەم ئېلىپ، خەتنىڭ جاۋابىنى يېزىشقا كىرىشتى:

«سېنىڭ مېھرىگە يەتكەن خېيىم-خەتەرلەرنى بايان قىلىپ يازغان خېتىڭدىن بېشىمغا ئوت چۈشتى. چەكسىز قايغۇردۇم. ئەمدى قايغۇ ئوتلىرىدا كۆيۈپ ئۆرتەنگەن بىلەنمۇ پايدىسى يوق. مەسلىھەت شۇكى، سەنمۇ ئۆز پىلانىڭ بويىچە دەريا قىرغىقىنى بويلاپ، قۇرۇقلۇق يولى بىلەن يۈرۈش قىلغىن. سۇھەيلدىن سۆز ئاچمىغىن. چۈنكى بۇ سۆزۈڭ بىلەن يۈرەكلەرنى جاراھەت ئۇستىگە جاراھەت قىلمىغىن. يارا ئۇستىگە تۇز سەپمىگىن. ئۇنىڭ ئەھۋالىنى بىلگۈڭ كەلسە، سۇھەيل سېنىڭ تەرىپىڭگە قاراپ يولغا چىقىپ كەتكىنىگە ئالتە ئاي بولدى. ئۇنىڭ شۇنچە ئۇزۇن ۋاقىت ھايال بولۇپ قالغانلىقىدىن ئەنسىرەپ تۇگىمىس كېتەيلا دېدۇق. سەن قۇرۇقلۇق يولى بىلەن قوشۇن تارتقىن، مەن كېمىلەرگە چۈشۈپ سۇ يولى بىلەن لەشكەر تارتاي. بەلكىم دەريا ئىچىدە ئۇ يوقالغان گۆھەرنىڭ ئورنىدىن بىرەر ئىز-دېرەك تاپارمەن. مەيلى ئۇنى تاپاي ياكى تاپىمايى، ھامان سېنىڭ تەرىپىڭگە قاراپ ئىلگىرىلەۋېرىمەن. بىزنىڭ باشلىغان بۇ ئىشىمىزغا تەڭرى يار-يۆلەكتە بولۇپ، ئاندىن قالساڭ، ئىككى قوشۇن

ئۆزئارا ماسلىشىپ، ئۇ هارامزاده جابىر-دىن چوقۇم ئۆچ ئالىمىز. ئۇنىڭ بوغىزىغا ئاداۋەت قىلىچىنى سۇرۇپ، تېگىشلىك جا-زاسىنى بېرىمىز. ۋەده بويىچه پالان كۈنى پالان سائەتته ئىككى تەرەپ تەڭلا يولغا چىقىمىز. سەنمۇ بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، ۋەدەڭگە ۋاپا قىلغايسەن.»

شاه نۇئمان خەتنى يېزىپ تۈگەتكەنـدىن كېيىن، ئۇنى بىر كىشىدىن شاه نەۋ-دەرگە ئەۋەتتى. ئۇ كىشى خەتنى شاه نەۋەدەرگە يەتكۈزدى. شاه نەۋەدەر خەتنى ئوقۇپ مەزمۇنىدىن خەۋەر تاپتى. ئۇ ۋەده قىلغان ۋاقىت ئىچىده لەشكەر تارتىپ، نۇئ-مان شاه يۇرگەن تەرەپكە قاراپ راۋان بولدى. ئىككى پادىشاه بىرى دەريا بىلەن، يەنه بىرسى قىرغاق بويىلاپ چاقماق تېز-لىكىده يۈرۈش باشلىدى.

شاه نەۋەدەر نەچچه كۈنلۈك مۇساپە-نى بېسىپ ئۆتۈپ، دۈشمەنگه يېقىن جاي-دىكى بىر جاڭگالغا يېتىپ كەلدى. بۇ يەر پايانسىز كەتكەن ئورمانلىق ئىدى. دۈشمەن ئورۇنلاشقان جايغا بېرىش ئۈچۈن بىر مەن-زىللا ئاردىلىق قالغانىدى. ئۇ جاڭگالنىڭ يوللىرى ناھايىتى خەتەرلىك بولۇپ، مېڭىش مۇشكۈل ئىدى. ئۇلار دۈشمەن ئار-قىمىزدىن كېلىپ قالمىغىدى، دەپ ۋەھىمه قىلاتتى. ئورمان - چاتقاللارنى كېسىپ، ئالدىدا يول ئېچىپ مېڭىش ئۈچۈن قوشۇن تەيىنلىنىپ، ئالدىدا ماڭدۇرۇلدى. بۇ جاڭ-گالدا ئۇۋ هايۋانلىرى، خۇسۇسەن كىيىك ۋە بۇغا - مارالار ناھايىتى كۆپ ئىدى. شاه نەۋەدەر ئوۋ ئىشلىرىغا ئىنتايىن ھېرىس-مەن ئىدى. ئوۋ ئۈچراش بىلەنلا ئۇنى قولغا چۈشۈرۈپ بولاتتى. شاه بۇ يەرده ئۆزىنى ياتلارنىڭ كۆزىدىن قاچۇرۇپ ئور-مان ئىچىده يالغۇز كېتىۋاتقىنىدا، ئۇنىڭ ئالدىغا توساتتىن بىر گۈل رەڭلىك بۇغا ئۇچراپ قالدى. شاه ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاشقا باشلىدى، بىراق ئوق ئېتىشقا ھېچبىر ئېپىنى تاپالمىدى. بۇغا جاڭگال-نىڭ ئىچكىرىسىگه قاراپ قاچتى. بۇ جاڭ-گالنىڭ يوللىرى ئىنتايىن تار بولغانىنىڭ ئۈستىگه، يەنه يولدا چاتقال ۋە شاخ-شۇمبىلار چىرمىشىپ كەتكەنىدى. شاه بۇغا ئارقىسىدىن قوغلاش ئۈچۈن بىر چە-غىر يولنىمۇ تاپالمای تاقىستى تاق - بول-غان هالدا بىر - ئىككى قېتىم ئوق ئۇزدى. بىراق ئوق خاتا كېتىپ، بۇغىغا تەگمىدى. پۈتكۈل ۋۇجۇدى بىلەن ئوۋغا بېرىلىپ كەت-كەن پادىشاه بۇ يەرده دۈشمەنىدىن ئېھ-تىيات قىلىش كېرەكلىكىنى پۈتۈنلەي ئې-سىدىن چىقىرىپ قويىدى. نەتىجىده بۇغا-نىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ، ئورمانغا ئىچكىرى-لەپ كىرىۋەردى.

بۇ ئورمانىنىڭ ئىچكىرىسىده بىر توپ قوراللىق كىشىلەر بار ئىدى. ئۇلارنى بۇ يەرگه جابىر ئورۇنلاشتۇرغانىدى. بۇ كىشى-لەر ئۇرۇش پەيتىده جابىرغا لەشكەر بولاتـ-تى. باشقا ۋاقىتلاردا ئەتراپىنى كۆزىتىپ، ئالدىغا هەرقانداق ئادەم ئۇچرىسا، ئۇنى تۈتۈپ، جابىرنىڭ ئالدىغا ئېلىپ باراتتى. ئۇلار قېچىپ كېلىۋاتقان بىر بۇغىنى ۋە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىر ئاتلىق كىشىنىڭ قوغلاپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ قېلىشتى. ئۇ-لار دەرھال يۇپۇرۇلۇپ كېلىشىپ، هايت-هۇيت دېگۈچه شاه نەۋەدەرنى باغلىۋالدى. شاه نەۋەدەر بۇ يەرگه بۇغىنى تۈتمەن دەپ كېلىپ، ئۆزى تۈتۈلۈپ قالدى.

بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئەگەر پادىشاه ئۆز شاهلىقىنى قولدىن بېرىپ

قويماي دەيدىكەن، چوقۇم لەشكەر ۋە سپاھ-لىرىدىن ئايرىلماسلىقى كېرەك. پادىشاھ دېگەن لەشكەر بىلەن ئاندىن پادىشاھتۇر. ئەگەر لەشكىرى بولمىسا، ئۇنى پادىشاھ دېگىلى بولمايدۇ. شاھنىڭ قولىدا لەشكىرى بولغان-دىلا ئاندىن ئۇنىڭغا ھەممە ئىشلار ئاسان بولىدۇ. بىر ئادەم دېگەن رۇستەمدەك كۈچ-تىنگىر بولسىمۇ ئۇ يەنىلا بىر ئادەم. شاھ-لىق قائىدىسىنى ھەسەل ھەرىسىدىن ئۆگەنگىن. ھەسەل ھەرىلىرىنىڭ پادىشاھى لەشكەرسىز ھالدا ھەرگىز بىر جايدا توختاپ قالمايدۇ ۋە ئۇچمايدۇ. ئەگەر ئۇ لەشكەرسىز ھالدا يالغۇز ئۇچسا، ئۇنىڭ باشقا ھەرىلەردىن ھېچ-بىر پەرقى بولمايدۇ. شاھمات تاختىسىدىكى شاھمۇ ئۆز جايىدىن سەۋەبسىز ھەرىكەت قىلىپ تولا ماڭمايدۇ، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ لەشكەر-لىرى ماڭىدۇ.

شاھ نەۋەر دۇشمەن قولىدا ئەسىر بولغان-دىن كېيىن، جايىرنىڭ كىشىلىرى ئۇنىڭ تۇر-قىغا قاراپ، ئادەتتىكى ئادەم ئەمەس ئىكەن-لىكىنى پەملەشتى. ئۇلار شاھتىن سوئال سو-راپ، تەكشۈرۈش ئارقىلىق ئۇنىڭ ئەسلى ۋە نەسلىنى تولۇق ئېنىقلىدى. بۇ گۈرۇھ ئىچ-دىن بىرسى بۇ خۇش خەۋەرنى جايىرغا يەت-كۈزدى. بەخت - تەلەي ئۆگىدىن كېلىپ ئاجايىپ بىر ئولجىنى قولغا چۈشۈرۈشكەنلى-كىنى بايان قىلدى. جايىر بۇ خۇش خەۋەر-نى ئاڭلىغاندىن كېيىن شادلىقىدىن تېرىسىگە سىغماي قالدى. جايىر خەۋەر ئېلىپ كەلگۈچىگە:

— ئۇنىڭ كۆزلىرىنى تېڭىپ كېمىگە سالغاندىن كېيىن، ھېچ نېمىگە قارىماستىن دەرھال مېنىڭ قەسرىمگە ئېلىپ كېلىڭلار، ئۇنى زىندانغا سېلىپ، ئىشكىنى مەھكەم ئېتىڭلار. بۇ ئىشنى ھېچ كىشى سەزمەسۇن، مۇتلەق مەخپىي تۇتۇڭلار. زىندانىنىڭ ئىشى-كىگە قارايدىغانغا ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، ماڭا دەرھال بۇ ئىشنىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزۈڭلار! — دەپ پەرمان قىلدى. ئۇلار بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى جايىرنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئورۇنلىدى. شاھ نەۋەر ئەنە شۇنداق پالاكەتچىلىككە-رگە دۇچار بولدى.

ئەمدى شاھ نۇئمانغا كېلەيلى. ئۇ ئۆز لەشكەرلىرىنى باشلاپ، ۋەدە بويىچە كېمىگە چۈشۈپ يولغا چىقتى. ئۇلار كۆز-لىگەن نىشانغا يېتىشكە ئىككى كۈنلۈك مۇساپە قالغاندا بوران چىقىپ ئۇلارنى سا-راسىمگە سېلىشقا باشلىدى. شاھ نۇئمان-نىڭ ئىشلىرى ئەپلەشمىگىلى تۇردى. بو-ران كېمىلەرنى تەرەپ - تەرەپلەرگە سۈ-رۈشكە باشلىدى. كىشىلەر ئۆز جانلىرى-دىن ئۈمىد ئۈزۈشتى. كېمە ئەھلىنىڭ كۆ-پىنچىسى ھالاك بولدى. ساق قالغانلارنىڭ-مۇ كېمىلىرى تەرەپ - تەرەپلەرگە توزۇپ كېتىشتى. شاھ نۇئمانىنىڭ ۋۇجۇدىغا قاتـ-تىق قورقۇنچ چۈشكەن بولسىمۇ، بىراق ئۇنىڭغا ھېچقانداق خېيىم - خەتەر يەتمە-دى. بوران ئۇنىڭ كېمىسىنى ئوغلى سۈ-ھەيل تەرەپكە قاراپ سۈردى. شاھ كېمە بىلەن بىر جايغا يېتىپ كەلگەنىدە، ئۇنىڭ جايىر ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغان پايلاقچىلار كۆرۈپ قالدى ۋە بۇ ئىشنى جايىرغا خە-ۋەر قىلدى. جايىر دەرھال يېتىپ كە-لىدى. شاھ نۇئمانىنىڭ كېمىسىدىكىلەرمۇ جايىرنىڭ جەبىر - جاپاسىدىن قۇتۇلۇپ قا-لالمىدى. جايىر ئۇلارنىڭ بارلىق ئەھۋالىنى سوراپ بىلگەندىن كېيىن، ھەممىسىنى سۈرۈپ يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ئارال-غا ئېلىپ كەلدى. جايىر شاھ نۇئمانىنى كېمىدىن چىقىرىپ، كېمىدىكى بارلىق

مال - مۇلۈكلەرنىڭ ھەممىسىنى قىرغاقىقا چۈشۈردى. شاھ نۇئمانىنىڭ جىسمى يول ئازابى بىلەن زەئىپلەشكەنىدى. ئۇ جابىر-نىڭ نېمە ئادەملىكىنى بىلەر - بىلمەي تۇرۇپلا، جابىر ئۇنى زىندانغا يوللىدى. شاھ نۇئمانىنى ۋەھىمە باستى. ھېچ كىم-شى ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر تاپالمىدى. جابىر شاھ نۇئمانىنىڭ ئادەملىرىگە:

— ئەگەر سىزلەرگە جان لازىم بولسا، كۆڭلىڭىزلار قايىقا تارتسا، شۇ يېقا كېتىڭىزلەر. ئەگەر سىزلەرنى بۇ ئەترايتا ئۇچرىتىپ قالسام، بىرىڭىزلەرنىمۇ تىرىك قويمايمەن، — دېدى.

بۇ بىچارە كىشىلەر كۆزلىرىدىن غەم-قايغۇ ياشلىرىنى دەريادەك ئاققۇزغان ھالدا باشلىرىنى ئېلىپ كېتىشتى.

شاھ نەۋدەرنىڭ لەشكەرلىرىمۇ بۇ يەردىكى ئىشلارنىڭ تېگىگە-تەكتىنى بىلەلمەي كۆپ ئۇيۇ - خىيالىلارنى قىلىشتى. شاھتىن ھېچ ئۇچۇر ئالالمىدى. پادىشاھسىز لەشكەرلەرنىڭ ھېچ نەتىجىسى بولمىدى. ئۇلار ئاخىرى يۇكلىرىنى راستلاپ يانماقتىن ئۆزگە چارە تاپالمىدى. شۇنداق قىلىپ ئۇلارنىڭ سەپلىرى بۆزۈلدى. ھەر بىرلىرى ئۆزلىرى بىلگەن يول بىلەن قايتىپ كېتىشتى.

قاراقچى جابىر ناھايىتى خۇشال ئىدى. ئۇ كېچە - كۈندۈز گۈلشەن ئىچىدە بەزمە تۈزۈپ، مېھرىنىڭ خىيالى بىلەن شاراب ئىچمەكتە ئىدى. بىراق مېھرىنىڭ يۈزىنى كۆرەلمەي، ئۇنىڭدىن مۇرادىنى ھاسىل قىلالمايى، شاراب ئىچتىم دەپ، ئەمەلىيەتتە قان يۇتماقتا ئىدى.

مېھرى ئۆزىنىڭ ياقىلىرىنى گۈل كەبى يىرتىپ، نىلۇپەرزارغا كىرەتتى.

ئۇ چەكسىز غەم - قايغۇغا چۆكەتتى، كۆز ياشلىرىنى دەريادەك ئاققۇزاتتى. ئۇ كۆك لىباسلارنى كىيگەن ھالدا ئۆز يۈزىگە گويا نىلۇپەردەك كاچات ئۇراتتى. ئۇنىڭ كاچات-لىرىدىن يۈزلىرى زەخمىلىنىپ، خۇددى گۈلىستاندا نىلۇپەر ئېچىلغاندەك بولاتتى. مېھرى بۇ ھىجران بالاسىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن كېچىسى كىرپىك قاقماي تەپەككۇر قىلاتتى. بىراق ئىلاجىنى تاپالمايۋاتاتتى. ئۇ بىر كۈنى زىندانىدا كۈنلىرى ئازاب - ئوقۇبەت ئىچىدە ئۆتۈۋاتقان بىر كىشىنىڭ بارلىقىنى ئاڭلىدى. مېھرى ئۆز كۆڭلىدە: «شۇ كىشىنى زىنداندىن قۇتقۇزاي، ئاندىن ئۇنىڭغا زار - زار يىغلاپ، ئۆز ئەھۋالىمنى بايان قىلاي. ئۇنىڭغا ھاجىتىمنى بايان قىلاي. ئۇنىڭغا ھاجىتىمنى ئېيتىپ، سۇھەيل تەرەپكە ئەۋەتەي. ئەگەر سۇھەيل مېنىڭ ئەھۋالىمنى بىلسە، چوقۇم مېنى قوتقۇزۇش ئۈچۈن تىرىشىدۇ» دەپ ئويلىدى. مېھرى ئىككى كېنىزەكنى ھەمراھ قىلىپ، سۇھەيل-نى ئېلىپ كىرگەن قاراڭغۇ ئۆيگە كىردى. ئۇ زىندان بېشىغا كېلىپ:

— ئەي دەرد ۋە مۇشەققەتكە مۇپتە-لا بولغان كىشى، مەنمۇ ساڭا ئوخشاش بىر پەقىرمەن، ناتىۋانلىقىم بىلەن بۇ يەر-دە ئەسىر بولغان بىچارىمەن. مەن جە-نىمنى ئالقىنىمغا ئېلىپ قويۇپ، سېنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسە-تەي. ئەگەرسېنى بۇ قاراڭغۇ زىندانىدىن تارتىۋالسام، نېمە دېسەم قوبۇل قىلامسەن؟ قەيەرگە بۇيرۇسام بارامسەن؟ — دېدى.

سۇھەيل زىندان ئىچىدە دەرمانسىزدىن كەتكەنىدى. ئۇنىڭ جىسمى زەئىپلىشىپ، خاراب بولغانىدى. بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ جىسمى دەرد - ئەلەم بىلەن خاراب بولسا،

يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ يۈرەكلىرى گۈل يۈزلۈك مېھرىنىڭ پۇرقىتى بىلەن كاۋاب بولغانىدى. بۇ سۆزنى ئاڭلاش بىلەنلا، ئۇنىڭ سەۋر ـ تاقىتى توشۇپ، تەقەززالىقى تېخىمۇ ئاشتى. لېكىن سۇھەيل بىر نېمىلەرنى قىلىپ ئۆز كۆڭلىنى توختىتىپ، ئۇ نازىنىن مېھرىگە مۇنداق دېدى:

ـــ ھەي تەگرىنىڭ پەرىشتە سۈپەت بەندىسى، ئۆلگەن تېنىمگە ھاياتلىق بەخش ئەتكۈچى شەپقەتچى، ئەگەر سەندىن بۇ قەدەر ياخشىلىق كېلىدىغان بولسا، ھەر قانداق ئىشقا بۈيرۇساڭ، مەن سېنىڭ پەرمانىڭدا بولىمەن. تاكى جېنىم تېنىمدە بولسىلا، تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ خىزمىتىڭنى قىلىمەن.

مېھرى بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئىككى چېچىدىن تاناپ ياساپ، زىنداننىڭ سالدى. ناتىۋان سۇھەيل ئۇنىڭغا مەھكەم ئېسىلدى. مېھرى ئۆزى ئېلىپ كەلگەن ئىككى كىشىنىڭ بىلەن بىللە ئۇنى تارتىپ چىقاردى. ئاندىن كۆپ مەرھەمەتلەرنى كۆرسىتىپ، ئۇنى زەنجىردىن ئازاد قىلدى. سۇھەيل مېھرىنىڭ ئالدىدا يەر سۆيۈپ تۇرۇپ:

ـــ ھەي پەرىشتە تەلئەتلىك ئىنسان، قانداق پەرمانىڭ بولسا، ماڭا ئىشارەت قىلغىن، ـــ دېدى.

مېھرى ئۆز بېشىغا كەلگەن بارلىق سەرگۈزەشتىلەرنى سۆزلىدى. ئاتىسىنىڭ نام ـ نەسەبى، سۇھەيل بىلەن قىلىشقان ۋەدىسى، دەريادا بوران چىقىپ كۆرگەن بالا ـ قازالىرىنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىلدى. ئۆزىنىڭ نائىلاج بۇ يەردە تۇرۇپ قالغانلىقىنى، جابىرنىڭ قولىدىن سالامەت قۇتۇلۇپ قالغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. بىچارە سۇھەيل بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، ھەر بىر نەپەستە بىر ھوشىنى يوقىتىپ، دەرمانسىزلىنىپ كېتىۋاتاتتى. مېھرى ئۆز سۆزىنى مۇنداق مۇددىئاغا يەتكۈزدى:

ـــ مېنى بۇ تۇتقۇنلۇقتىن سۇھەيل دىن باشقا ھېچ كىشى قۇتۇلدۇرالمايدۇ. ھەي دەردەمەن كىشى، ساڭا سۆزۈم شۇكى، ئەگەر ئىلاج قىلالساڭ سۇ يولى بىلەن سۇھەيل تەرەپكە قاراپ ئاقساڭ، سۇ يولىنى تامام قىلغاندىن كېيىن، دەريادىن چىقىپ، يەمەن تەرەپكە قاراپ راۋان بولساڭ. پۈتكۈل تىرىشچانلىقىڭنى ئىشقا سېلىپ، تېز سۈرئەت بىلەن يول يۈرۈپ، سۇھەيلنى تاپساڭ، مېنىڭ بۇ يەردىكى ئەھۋالىمنى ئۇنىڭغا بايان قىلساڭ. ساڭا دەيدىغان يەنە بىر سۆزۈم شۇكى، بۇ ئىشنى ئىنتايىن مەخپىي تۇتقىن، سېنى بۇ يەردە بىرنەچچە كۈن مەخپىي ساقلاپ، سالامەتلىكىڭ ياخشىلانغاندىن كېيىن يولغا سالمەن. سەن سۇھەيل بىلەن كۆرۈشكەندە شۇنىمۇ ئېيتىپ قويغىنكى، ئۇ تامامەن خاتىرجەم بولسۇن. مەن ئۇنى ئىنتىزارلىق بىلەن ساقلاۋاتىمەن. مەن بىچارە بالا ـ قازاغا دۇچار بولۇپ، جابىرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدىم. لېكىن جابىرنىڭ ماڭا قىلغان تەگكۈزەلمىشى مۇمكىن ئەمەس. ئۇ مېنى كۆرگەن ھامان گويا كى ئەخلەت ـ چاۋاردەك يەرگە يىقىلدۇ. جابىر مېنىڭ پاك ۋۇجۇدۇمغا نامۇناسىپ ئىشنى ئويلىغان ھامان بىھوش بولۇپ، يەردىن تۇرالمايدۇ. بىراق مېنىڭ ۋاقتىم بۇ يەردە زايا بولۇپ كېتىۋاتىدۇ.

سۇھەيل بۇ نازۇك سىرلارنى بىلدى. مېھرى بىلەن ساق ـ سالامەت كۆرۈشكەنلىكى

ئۇچۇن كۆڭلى ئارام تاپتى. پۈتكۈل ۋۇجۇددىكى زېھنىنى يېغىپ مېھرىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا ئوت تۇتىشىپ كەتكەندەك بولدى. قانچە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ باققان بولسىمۇ، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي، ئاخىرى بىر ئاھ تارتىپ، دىلبىرىنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى. ئۇ پەريادچەككەن پېتى هوشىدىن كەتتى. مېھرىمۇ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ هەيرانلىقتىن خۇددىنى يوقاتتى. مېھرى بۇ ئىشلارنىڭ تېگى - تەكتىنى بىلىش ئۈچۈن ئېنىقلىغاندى، ئالدىدا تۇرغان كىشىنىڭ دەل سۇھەيل ئىكەنلىكىگە مەلۇم بولدى. بۇنى بىلگەن مېھرىمۇ ناله قىلغان پېتى هوشىدىن كەتتى. ئۇ ئىككى كېنىزەك ئۇلارنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كۆرۈپ زار - زار يىغلاشتى. بۇ ئىككىسىنىڭ باشلىرىنى چۆكتۈرۈپ مۇھەببەت بىلەن يۆلەپ، كۆتۈرۈپ ئولتۇردى. مېھرى هوشىغا كەلگەندىن كېيىن مۇنداق دېدى:

— بۇ يەردە تۇرۇۋەرسەك چاتاق چىقىدۇ. بۇنىڭغا ئامال تېپىشىمىز كېرەك.

ئۇلار سۇھەيلنى ئاشۇ قاراڭغۇ ئۆيگە ياتقۇزۇپ قويىدى. كەچكىچە سۇھەيلمۇ زەئىپلىكتىن سەل نىجات تاپتى. ئۇ ئۆز هالىغا كەلگەندە كەچ ياتار مەهەل بولغانىدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ يېنىدا مېھرى پەيدا بولدى. بۇ ئىككىسى بىر - بىرىگە تەن ۋە جاندەك بىرلەشتى. سەرۋى دەرىخىگە ياماشقان هەشقىمپىچەكتەك چىرماشتى.

سۇھەيل نەچچە كۈنگىچە قەسىر ئىچىدە يوشۇرۇن هالدا گۈل يۈزلۈك مېھرىگە مېھمان بولدى. تاتام ۋە شەرۋەتلەر ئۇنىڭ زەئىپ جىسمىنى قۇۋۋەتلەندۈردى. سۇھەيل جابىرنىڭ هازىرچە هىجران ئازابىغا چىداپ، مېھرىگە دەخلى قىلماي يۈرگەنلىكىنى پەملىدى.

بىر كۈنى جابىر راهەت - پاراغەت ئۇچۇن باغ سەيلىسى قىلىشقا چىقتى. ئۇ پەر ۋاسىز هالدا باغنى ئايلىنىپ يۈرەتتى. سۇھەيل گويا كى شىردەك قەھرىمانلىق بىلەن جابىرنىڭ ئالدىدىن چىقىپ، ئۇنىڭ يولىنى توستى:

— هەيلە - مىكىر بىلەن باشقىلارنىڭ يولىنى توسۇش ياكى هەيلە - نەيرەڭ بىلەن باشقىلارنىڭ كېيىنىنىڭ تېگىنى تېشىپ، سۇدا غەرق قىلىش، ئاندىن هېچ ماجالى قالمىغان كىيىمە ئەھلىنى تۇتۇپ باغلىۋىلىش — بۇ پەھلىۋانلىق ئەمەس، — دېدى سۇھەيل جابىرغا، — گەرچە ئۆز ۋاقتىدا سەن ماڭا ئۆزۈڭنىڭ ئىت ئىكەنلىكىڭنى ئاشكارا قىلغان بولساڭمۇ، مەن ساڭا ئۆز زۇمنىڭ يىگىت ئىكەنلىكىمنى كۆرسىتىپ قويماي.

سۇھەيل شۇ سۆز بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا يۆگىۈردى. جابىر هەيرانلىق ئىچىدە تېنەپ، تەمتىرىگەن هالدا سۇھەيل بىلەن چېلىشماقچى بولدى. سۇھەيل ئۇنىسى كۆتۈرۈپ يەرگە ئۇردى. ئاندىن ئەينى ۋاقىتتا ئۆزى باغلانغان ئارغامچا بىلەن جابىرنى باغلاپ، دەرهال ئۇنى ئىلگىرى ئۆزى ياتقان زىندانغا تاشلىدى. شۇڭا دانىشمەن كىشىلەر ئارىسىدا: كىمكى بىروغا ئورا كولىسا، كولىغان ئورىسىغا ئۆزى چۈشىدۇ» دېگەن ماقال تارقالغان.

سۇھەيل ئەنە شۇنداق غەلىبە قازانغاندىن كېيىن، مېھرىنى ئۆزىنىڭ نىكاهىغا ئالدى. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇ بەزمە قۇرۇپ، مەرىكە ئۆتكۈزدى. جابىرنىڭ

يىغىپ قويغان خەزىنە دەپنىلىرىنىمۇ قولغا چۈشۈردى. جابىرنىڭ ئادەملىرى ھەممىسى باش ئېگىپ، سۇھەيلگە ئەل بولدى. ئاندىن كېيىن سۇھەيل شاھانە قەدەمنى قولغا ئېلىپ:

— جابىر قاماقتا ئالغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنى قاماقتىن ئازاد قىلدىم. ئۇ بىچارىلەرنىڭ بىرىنىمۇ قالدۇرماي ئېلىپ كېلىڭلار. مەن ئۇلارنى مۇشۇ قەدەھ بىلەن شاد خورام قىلىمەن، — دېدى.

قامالغانلارنىڭ ھەممىسى ئېلىپ كېلىندى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا جابىر باغ ئىچىدە قامىغان ئىككى كىشىمۇ بار ئىدى. مەلۇم بولدىكى، بۇ ئىككىيلەننىڭ بىرى شاھ نەۋدەر، يەنە بىرسى شاھ نۇئمان ئىدى. قاراڭ، بۇنداق ھادىسىنى كىممۇ خىيال قىلسۇن؟ بۇ سورۇندا ئىككى ئاتا بىلەن ئىككى پەرزەنت ۋىسال رىشتىسىنىڭ تۈگۈنىنى تېپىپ، ئۆز ئارا قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ئۇلار بىر - بىرىدىن ھال - ئەھۋال سورىشىپ، بارلىق سەرگۈزەشتىلەرنى بىلىپ، ھەيران قالدى. ئۆزلىرىنىڭ بۇ شادلىق كۈنلىرىگە ئېرىشكەنلىكى ئۈچۈن تەڭرىگە تەشەككۈرلار ئېيتتى. ئاندىن بۇ ئىككى پادىشاھ مەملىكەتلىرىنى سۇھەيلگە تاپشۇرۇپ بېرىپ، ئۆزلىرى تەڭرى يولىغا كىرىشتى. ئۇ مەملىكەتلەرنىڭ خەلقلىرى شادىمان بولۇپ، ئۆز كۈنلىرىگە شۈكرانە لەرنى بەجا كەلتۈرۈشتى. بۇ پىرقىراۋاتقان پەلەكمۇ ئۆز مۇرادىغا يەتتى. سۇھەيل بىلەن مېھرىنىمۇ ۋىسال تاپتى. مېھرىنىڭ ئارامگاھى نىلۇپەرزار ئىچىدە بولدى. مېھرى نىلۇپەر رەڭگىدىكى لىباسلارنى كىيىپ، نىلۇپەرزار ئىچىگە ھايات بەخش ئەتتى. سۇھەيلمۇ نىلۇپەر رەڭگىدىكى كىيىملەرنى كىيىپ ياساندى. چۈنكى نىلۇپەرنىڭ رەڭگى ئادەمنىڭ روھىنى كۆتۈرۈپ، شادلاندۇرىدۇ. پەلەك مېھرى (قۇياش) مۇ نىلۇپەر رەڭگىدە كىيىندى. ھەرقانداق پەرى چېھرە بولسا، ئۇنىڭ كىيىم - كېچىكى ئۆزىگە لايىق ۋە ماسلاشقان بولۇشى ئەۋزەلدۇر. دېمەك بۇ مېھرىنمۇ گويا كى پەلەك مېھرى (قۇياش) دەك گۈزەل ۋە نۇرلۇق بولغاچقا، پەلەك نىلۇپەرزارىنىڭ رەڭگىدىكى كۆك كىيىملەرمۇ ئۆزىگە مۇناسىپ ھالدا ئۇنىڭغا تېخىمۇ ماس كېلەتتى.

ئۇ رىۋايەتچى يۇقىرىقى سۆزلەردىن كېيىن ئون ئەپسانىسىنى تۈگەتتى، پەردىدار شاھ بەھرامنىڭ بۇيرۇقى بىلەن پەردىنى كۆتۈردى. شاھ بەھرام بۇ رىۋايەتچىگە كۆپ ئىلتىپاتلارنى كۆرسىتىپ، ھېسابسىز ياخشىلىق ۋە مەرھەمەتلەرنى قىلدى. ئۇنىڭ قەدىر قىممىتى ۋە مەرتىۋىسىنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈردى. ئاندىن شاھ بەھرام راھەتلىنىپ يېتىپ، شېرىن ئۇيقۇغا كەتتى.

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

ئابدۇلجەلىل تۇران كۇتۇبخانىسى
مكتبة عبدالجليل تۇران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.turan.net

مۇھەممەت ـ ئائىزىن

نورۇزاخۇن كاتىپ زىيائى
نەشرىگە تەييارلىغۇچى: نەسرۇللا ھەمدۇل

مۇھەررىردىن: نورۇزاخۇن كاتىپ زىيائى XIX ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، قەشقەردە زۇھۇرىددىن ھاكىمبەگ مەھكىمىسىدە خىزمەت قىلغان مەشھۇر داستان نەۋىس شائىرلىرىمىز- دىن بىرى. ئۇنىڭ «ۋامىق ـ ئۇزرا»، «مەسئۇد ـ دىلئارا» قاتارلىق داستانلىرى ۋە ئابدۇ- رەھىم نىزارى بىلەن بىرلىشىپ يازغان «چاھار دەرۋىش» نامىلىق داستانى يېقىنقى يىللار- دىن بېرى ئارقا ـ ئارقىدىن ئېلان قىلىنىپ، كۆپچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتى. «مۇھەممەت- ئائىزىن» بولسا، شائىر زىيائىنىڭ يەنە بىر مۇھىم ئەسىرى بولۇپ، تېخى كىتابخانىلار بە- لەن يۈز كۆرۈشمىگەن. زىيائى بۇ ئەسىرىنى ھىجىرىيىنىڭ 1259- (مىلادىيە ـ 1843) يىلى يازغان. بۇ ھەقتە شائىر ئەسەرنىڭ مۇقەددىمىسىدە:

پەند ئەۋراقىدىن تاپىپ ئىسبات،
«مۇھەممەت ـ ئائىزىن» دېدىم مۇڭا ئات.
تەئرىخىن سورساڭىز مىڭ ئىككى يۈز،
ئەللىكىگە ئىزافەدۇر توققۇز.

دەپ يازغان.

«مۇھەممەت ـ ئائىزىن» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى مۇڭلۇق ۋەز ـ نەسىھەتلەر دېگەندىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئەسەر مەزمۇن جەھەتتە ئەدەب ـ ئەخلاق ۋە تۇرلۇك ئىجتىمائىي مە- سىلىلەرگە ئائىت پەند ـ نەسىھەتلەر، ھېكمەتلىك سۆزلەر، ئۆز زامانىنىڭ تۇرلۇك ئىللەت- لىرىگە قارىتىلغان تەنقىدلەر ۋە گۈزەل ـ ئەخلاقىي پەزىلەتلەرگە ياغدۇرۇلغان قىزغىن ئالقىش- لارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئەسەردە يەنە ئاپتورنىڭ ئۆز ۋەتىنىگە بولغان چوڭقۇر مە- ھەببەت ـ مۇھەببىتى روشەن ھالدا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. شائىر بۇ ئەسىرىنى مەزمۇن جەھەت- تىكى ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، مۇقەددىمە ۋە خاتىمىدىن سىرت يەتتە بابقا بۆلگەن. ھەر بىر بابتا بىر مەزمۇن ئۇستىدە توختىلىپ، ئاخىرىدا شۇ مەسىلىگە مۇناسىۋەتلىك بىرەر ئىبرەتلىك ھېكايىنى مىسال كەلتۈرگەن. بۇ ئارقىلىق ئاپتور ئۆز كۆزقاراشلىرىنى ئىسپاتـ لىغان ۋە يىغىنچاق خۇلاسىلەپ بەرگەن. قىسقىسى، «مۇھەممەت ـ ئائىزىن» ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن قىممەتلىك پىكىرلەرنى ئالغا سۈرگەن، شۇنداقلا بەدىئىي جەھەتتىمۇ مۇۋەپپەقىيەتلىك چىققان بىر يىرىك داستاندۇر. بۇ سانىمىزدا «مۇھەممەت ـ ئائىزىن» دىن تۆت بابنى، شۇنـ داقلا ئەسەرنىڭ مۇقەددىمە ۋە خاتىمە قىسمىدىن بىردىن ماۋزۇنى تاللاپ تونۇشتۇردۇق.

ئۇيغۇر كتاب توربىتى www.uyghurkitap.com

بۇ كىتاب تەسىنىڭ ۋە بۇ ئىكتىساب تەئلىمى سەبەب ئىزھارى باۋۇجۇدى بۇ
قەلەمۇل ـ بىزائەت ۋە ھەقىرى كەم ئىستىتائەتكە ئەھبابى سادىق ۋە
ئەسھابى مۇۋافىقلار تولاسىنىڭ ئىستىغسارى

سەفھە نەئتىدە چاپتى خامەئى تىز،
ئەشكىنى سوئرە قىلدى مۇنداغ رىز.
دېمەكىم ئەشكى، ئول قارا قاندۇر،
ئۆيرۈگەن خۇنغە خەيلى ئەھزاندۇر.
ھەرنە تۆككەن ياشى سەۋاددىنى،
قىل نەزەر كۆر مۇنىڭ مۇرادىنى.
مەن ئىدىم خەلق ئىچىدە بىر نادان،
فېئىلىم ئولغاي نە خەيرى نې ئىھسان.
ئارزۇ ئەيلەدىم سىپەھلىقنى،
كىبرى، بەغزۇ غەزەب تىبەھلىقنى.
چەرخ يەتكۈزدى بۇ مۇرادىمنى،
كەلتۈرۈپ مەقسەدى قەسادىمنى.
چىرلادى ھاكىمى زەمان بىر كۈن،
مېنى يەتكۈزدىلەر رەۋان بىر كۈن،
ئەمر قىلدى قىلىڭ مۇلازىملىق،
ئەرتە ـ ئاخشام تۇرۇپ مۇخادىملىق،
گاھى خەت قىلماقىم ئىدى ۋەرزىش،
گاھى سەھرا بارىپ، قىلىپ ھەم ئىش.
گاھى ددۋاندا نىشان قىلماق،
گاھى ئەلگە زەھەر فىشان قىلماق.
گاھى دىر ھەم ئالىپ يېمەك ئەلدىن،
زور بىرلە سىياسەتۇ يەلدىن.
گاھى لۇتفى ئەيلەمەك رەئىيەتكە،
گەھ سالىپ رەنج ئىلە سۇئوبەتكە.
گاھى ئەل يىغلادى جەفايىمدىن،
بەئزى خەندان بولۇپ ۋەفايىمدىن.
ئالدىمە كەلسە گەر ھەرامۇ ھەلال،
يېمەكۇ ئىچمەكۇ ئانى ئەلھال.
خۇب ئىگىن كىيمەكۇ غىزايى خۇش،
ئەيلەبان ئاتەشى رىيائىلە جۇش.
فەرق قىلماي گۇناھۇ ئىھساننى،
قىلماق ئالۇدە بۇ ئەزىز جاننى.
تۇرۇپ ئون تۆرت يىل بۇ تەۋر ئىلە،
ساقلادىم نەفسىنى ھەۋزۇر بىلە.
گەردى غەفلەت باسىپ دەغەل بولدۇم،
ئاقىبەت بىر كۈنى كەسەل بولدۇم
ئۆتكەن ئول جۇرم ئىلە تىباھىمغە،
تەۋبە دەپ يىغلادىم ئىلاھىمغە.
بۇ كەسەل بىرلە ھەم يىگىرمە ئاي،
سەرگەران بولماق ئىبردى گەردۇن ساي.
چەرخ كۆرگۈزدى بۇۋەفالىقنى،
تاشلادىم پارە خۇدنەمالىقنى.
باشىمە غەم سۆيى ياغىسپ باران،
كېلۇر ئىبردى قاشىمغە كۆپ ياران.
تەلەبسىنى قىلىپ دۇئا قىلماق،
باشلارسىنى سىلاپ ۋەفا قىلماق.
يوق ئىدى مەندە ھەم كۆپ ئىستىئداد،
تۆگەدى چەرخ بىرلە تۇ شەئى زاد.
دەۋرى پۇشتۇم چۇ قۇربى سۇلتاندىن.
سورماس ئىبردى سپاھى ئىنسانىدىن.
دېدىمۇ ۋاي كوتەھ ئەندىشە،
نېمە تاپتىڭ قىلىپ يامان پىشە.
ئۆتكەن ئۆمرۇڭگە كۆپ پۇشەيمان قىل،
تەۋبە دەپ ھەق ئىشىنى ئەرمان قىل.
قىلساڭ ئىبردى خۇدا ئۇچۇن قوللۇق،
بۇلۇر ئىبردى ساڭا تىكەن گۇللۇق.
بوم ئىبتىپسەن ھۇمايى بەختىگنى،
مەئسىيەت ئەبرى ياپتى رەختىگنى.
غۇنچە ئىبرىدىڭ ئاچىلىدىڭ ئەمدى خۇب،
تازۇماقغە يەقىن بولۇپسەن جۇب.
يەتمەسىدە ساڭا چۇ بادى ئەجەل،
راست كۆرگىلكى بولمايسن ئەھۋەل.

هەق ساڭا بەردى مۇنسچە قۇۋۋەتنى،
ماڭغۇچە بەردى ئەمدى قۇدرەتنى.
ياخشىلار بىرلە بول، ئەمەل قىلغىل،
ساڭا تەنبىھ ئېرۇر مۇنى بىلگىل.
يانماساڭ ئەمدى بۇ فەئالىڭدىن،
قورقغىل بىمەھەل زەۋالىڭدىن.
يۇرۇر ئېردىمكى بۇ تەفەككۇر ئىلە،
ئىلتىجائۇ دۇئا، تەزەككۇر ئىلە.
چۇن مۇھەممەد تۆلەندى شەيخى زەمان،
نىك فەرجامۇ مەسالىكى دەۋران.
كەينىدە بار ئىدى نەچە سالىك،
نەفسى شەيتان ھەۋاسىغە مالىك.
لۇتفى ئېتىپ تۇشتىلەر بو مەسكەنگە،
ئوقۇدى فاتىھە بۇ مەنمەنگە.
سوردى ھالىمنى نەچچە يارانلار،
ئاقتى ياش، كۆزلەردىمدە بارانلار.
فاردىخ ئولدى دۇئاۋۇ زارىدىن،
سۆز قىلىپ دەھر كارى بارىدىن.
ئوقۇدۇق سوڭرەكىم ھەدىسۇ كىتاب،
بولدى ناسىھ قىلىپ فەقىرغە خىتاب.
كىم ئېرۇرسىز بۇ دەھردە شائىر،
فىززەمانى بۇ فەندە خوب ماھىر.
نەزم ئەيلەڭ نەچە نەسايىھدىن،
مەۋئىزە پەند ئىلە لەۋايىھدىن.
قالسە شايەد جەھاندا ئول باقى،
ئەھلى مەئنى سۆزۈڭگە مۇشتاقى.
قول كۆتۈردى ماڭا دۇئا قىلدى،
بىنەۋائنى تاپىپ نەۋا قىلدى.
مەن ھەم ئانداغ قەۋمى بىلىپ سۆزنى،
فىكر ئەۋراقغە تىكىپ كۆزنى.
ئەيلەدىم تەڭرىغە تەۋەككۇلنى،
باشلادىم سوڭرە بۇ تەئەممۇلنى.
شۇئەرالارغە ئىقتىدا قىلدىم،
پاك ئەرۋاھىغە دۇئا قىلدىم.
نەزم قىلماقغە ئەيلەدىم ئاغاز،
مەۋئىزە سەتىرەغە بولۇپ ھەمراز.
نەسرنى نەزمغە قىلىپ تەبدىل،
نەچچە كۈنلەر بولۇپ مۇڭا تەشغىل.
باش سالىپ سەتىرەغە تەفەككۇر ئىلە،
سۆز سىياقىن تاپىپ تەسەۋۋۇر ئىلە.
ساغىنىپ تەڭرىگە خۇزۇئ ئەتتىم،
جەھد ئېتىپ نەزمغە شۇرۇئ ئەتتىم.
تاكى ھەر ئامەئى مۇسۇلمانان،
ئوقۇسە تەبئىگە ئېرۇر ئاسان.
دەرك ئېتىپ مەۋئىزە كىتابلارنى،
ئاختارىپ نەچچە فەسلۇ بابلارنى.
يەئنى ئۇستاد سۆزىنى سەمئ ئەتتىم،
ئانى ھەم سەتىرە ئۆزرە جەمئ ئەتتىم.
ئەھلى تەھقىق نە سۆز دېمىش بىزگە،
ئۇناغان ياخشى بىزگە ۋە سىزگە.
ياخشى سۆز ئەھلى دىلغەدۇر مەرغۇب،
ئۇشبۇ ۋەجھىدىن ئەيلەدىم مەكتۇب.
يانە بىر بائىس ئولكى، ئەي ياران،
دەھرىدىن فاندۇر ھەمە ئىنسان.
شاھلار پۇتكەزۇر جەھاندا بىلاد،
بەئزەلەر مەدرەسە قىلۇر بۇنياد.
بەئزەلەر ھۆكمىدىن مەۋاتى زەمىن،
بولغاي ئەھيا بەھاسى دۇررۇ سەمىن.
بەرسەلەر ئەلگە شاھى فەرزانە،
بولادۇر نەچچە ئەلگە روزانە.
تا قىيامەت قالۇر نىشان ئاندا،
ئۆچمەس ئاتى بۇ فانى دەۋراندا.
بەئزەلەر تاپسەلەر ھۆكۈمەتنى،
قۇلغە ئالسەلەر نازۇ نېئمەتنى.
ئۆزى ھەم يەر، بىرۇر خەلايىقغە،
بولسە مالىك داغى ئەلايىقغە.
مەسجىدۇ مەدرەسە قىلۇر تەئمىر،
ئەھلى ئالىم قىلۇر دۇئا تەكبىر.
بەئزەلەر يەرلەرنى قىلۇر ئەۋقاف،
يىغمايىن ئۆيىدە قىلىپ ئىنساف.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

تۇتسه ناگاه ئەجەل مەيىن ساقى،
قالغۇسى ئاتى دەھردە باقى.
مەنى بىچارەدە بۇ ئىستېئداد،
يوقتۇرۇر ئەيلەيىن دېسەم بۇنياد.
فىكر بىرلە يۈرۈپ بۇ ماتەمدە،
يادىگار قالسە دەپ بۇ ئالەمدە.

بىر نەچە نەسر سۆزنى نەزم ئەتتىم،
شۈكرلىللاھ مۇرادىمە يەتتىم.
پەند ئەۋراقىدىن تاپىپ ئىسبات،
«مۇھزىنۇل ـ ۋائىزىن» ① دېدىم مۇڭا ئات.
تەئرىخىن سورساڭىز مىلڭ ئىككى يۈز،
ئەللىكىغە ئىزافەدۇر توقسۇز.

ئەۋۋەلقى مەقالە

ئىنسانىنىڭ تەربىيەتى سۈلۈكىدە پىرى كامىلغە ئېھتىياج بولماق ۋە ئول ئالىي
جەناب خىزمەتىدە ھىممەت كەمەرىنى باغلاپ، تەكەببۇر ئەسنامىن
سىندۇرماق ۋە رۇخسەت دەئۋەتى دەرياۋار تەلاتىم ئەيلەپ
تەۋەججۇھ زوردىن خەلىفەلىك مەسنەدىدە دىن ئەر.
كانىغە ساھىب رەۋاج ئولماقنىڭ بەيانى

سالىك ئولساڭ بۇ ئىشدىن ئول ئاگاھ،
رەھنەماسىز ساڭا ئاچىلماس راھ.
ئالمايىن قولغە بىر ئولۇغ ئېتەكىن،
سۈرمەيىن كۆزگە دەرگەھى كىسەكىن.
تۇرمايىن ئىشكىدە چۇ قول باغلاپ،
ئۆزىنىڭ ھىممەتىنى خۇب چاغلاپ.
ياستانىپ ئىشكىدە كېچە ـ كۈندۈز،
ياتماسە دىن ئىشى تاپىلماس تۈز.
باۋۇجۇدىكى ھەزرەتى مۇسا،
ھەق قاتىداكى رۇتبەدە ئەئلا.
باردى ئەۋۋەل شۇئەيب قاشىغە،
ئالدىلەر خىزمەتىنى باشىغە.
تۇردى ئون يىلغىچە قىلىپ خىزمەت،
خىزمەتىن بىلدى جانىغە مىننەت.
بائىس ئولدىكى بۇ سەئادەتكە،
ھەقغەراز ئايتماق شەرافەتكە.
ئاتادى سوڭرە ھەق، كەلىمۇللاھ،
بولدى تەۋرات كەلامىدىن ئاگاھ.
غالىب ئولدى جەمئى قېتىغە،
پىشۋا بولدى كۇللى سېپتىغە.
ئەدەدى نەچچە مىڭچە بار ئېردى،
بارچەسى بۇ نەبىغە يار ئېردى.
يانە ئىككىنچى مەرتىبە ئول شاھ،
خىزرىنىڭ جانىبىغە چەكتى راھ.
تا ئۇلاردىن ئۇلۇم ئۆرگەنگەي،
ئىلىمنىڭ ھەسرەتىگە ئۆرتەنگەي.
ئەي دەرىخا، بۇ يولدا كۆپ ئىنسان،
يۈرسەلەر نەگەھان ئۇرار شەيتان.
جەھد ئېتىپ راھىغا بولۇر ئازدىم،
پىشەۋاسىز كىرىپ داغى جازىم.
باۋۇجۇدى بىلىپ بۇ يولنى ئۇزاق،
تۇتقالى قويسەلەر قاراقچى توزاق
يولغە كىرگەي يەنە ئەجەب باشسىز،
چۆل بەيابان ئىچىگە يولداشسىز.
ئۆز ئاياغى بىلە رەۋان بولغاي،
راھى زەن ئىلىكىدىن تالان بولغاي.
دېگەي ئول يەتكەمەن مۇرادىمغە،
ياكى يەتكەي قاراقچى دادىمغە.

① بۇ ئىسىم مۇزەببەدىكى 014 نومۇرلۇق قول يازمىدا «مەخزەنۇل ـ ۋائىزىن» دېيىلگەن.

گەرچە يىل ئىبتىدائى ھالەتدە،
تۇخمى ئىمان بىلە ھىدايەتىدە.
ھاجەت ئولماي پەيەمبەرۇنې پىر،
بولمايىن ھەق ئىنايەتى تەنۇىر.
يەئنى دىل مەرزەئىغە بۇ دانە،
تۇشمەگەي، ئەي رەفىقى فەرزانە.
رەھبەرى خەلقۇ خاجەئى كەۋنەبن،
تاپتى ھەم ئەرش - كۇرسى ئاندىن زەين.
سەئيى ئىبتىپ ئۇتتى نەچچە ماھۇسال،
قىلدىلەر ۋەئز بىرلە قىيلۇ قال.
جەھد بىرلە بۇ دانەدىن ئالغاي،
ئەمەلى كۆڭلى ئىچرە ئول سالغاي.
يانمادى كۇفردىن ئەبۇ تالىب،
نەفس شەيتان بولۇپ ئاڭا غالىب.
ئول زەمان بولدى ئايەتى نازىل،
ئىردى «لاتەھدى» ئاڭلا ئەي ئامىل.
بىلخۇسۇس دانەئى ھىدايەتنى،
بىبەھا گەۋھەرۇ سەئادەتنى.
بەندەلەر كۆڭلى ئىچرە ساچماغلىق،
قۇفلى ئۇرغان دىلنى ئاچماغلىق.
بەندەسىنىڭ سەئادەتى ئىرىمش،
ھەق تەئالا ئىنايەتى ئىرىمش.
لېك ئول دانە ھەر كۆڭەل ئىچرە،
زاھىر ئولدى ئولۇغ مەھەل ئىچرە.
تەربىيەت ئەيلەمەككە لازىم پىر،
تاكى ئول ئەيلەبان ئاڭا تەدبىر.
ئۇندۇرۇپ يەتكۇرۇپ كەمالىغە،
باغى دىل ئىچرە ئىبتىدالىغە.
كۆرسەتىپ بۇ شەجەرنىڭ ئەزھارىن،
ئەلگە فاش ئەيلەگەيلەر ئەسمارىن.
زاھىرەن كىمكى كەئبە سارىغە،
قەسد ئىبتەر سۇرگەلى ئۇزارىغە.
يولچىسىز بارماقىغە يوق ئىمكان،
سەئيى ئىبتىپ يەتمەكى ئەمەس ئاسان.
ئۇچراسە يوللاردە گەر رەھزەن،
كەتكۇسىدۇر مۇرادسىز ئول تەن.
مەسەلەن يەر يۇزىدە دۇشمەن كۆپ،
ھەم ھەقىقەت يولىدا رەھزەن كۆپ.
يەئنى ئول رەھزەنان قايۇ جاندۇر،
نەفس بىرلە ھەۋائى شەيتاندۇر.
كىمسە بولسە بۇ يول ئارا ئازدىم،
بولسە يالغۇز ئۇرار ئانى جازدىم.
گەر بۇ يولغە قايۇ سەئادەتمەندىر،
لازىم ئانداغكى پىرى دەۋلەتمەندىر.
بولماسە گەر بۇ يولدا پىركامىل،
كىرسە بولماس بۇ يولغە، ئەي ئامىل.
نەچە فىرقە بۇ يولغە ئەزم ئەتتى،
باشچىسىز يۇرىدىلەر فۇرۇ كەتتى.
چۇنكى بۇ يول ئەجەب يىگىچكە ئىمىش،
ئىمتىسالىن خىرەد بۇ نەۋئ دېمىش.
مەسەلەن تارمۇيى مەھۇەشدۇر،
يولچى بىر مۇردەك قەدەمكەشدۇر.
بەلكى ئول مۇردۇركى نابىينا،
بىتەۋھەۋم قويار بۇ قەيلغە پا.
يىقىلۇر سەرنىگۇن بۇ يۇرگەن مۇر،
يەتكۇسىدۇر ھەلاكەتى فىلفۇر.
يول يۇرۇپ بۇ مۇسافىرى شەيدا،
بولسە ناگەھ مەرىزلەر پەيدا.
كەلسە غالىب ئەگەر بۇزۇغ مادە،
مۇنھەرىف بولسە يولدا ئازادە.
بولسە ھاجەت تەببى ھازىقغە،
دارۇ قىلغاي مەرىزى دانىقغە.
تاكى يوق ئەيلەگەي بۇ ئىللەتنى،
بەخش ئەتكەي بەدەنگە قۇۋۋەتنى.
قالغۇسىدۇر ۋەگەرنە بۇ يولدە،
جانى مۇھلىك ئۆزە يامان چۆلدە.
كىمدۇرۇر ئول تەببى دانايى،
شەيخكىم كۆك ئۆزە تالۇن ئايى.
كۆپ كىشى يولغە پۇت قويۇپدۇرلار،
رەھزەنانلار كۆزىن ئويۇپدۇرلار.

ئۇيغۇر كتاب توربىتى www.uyghurkitap.com

بەئزەلەر يول ئۆزە بولۇپ بىمار، بولا ئالماي مەرىزدىن ئازاد،
تاپماي ئاندا تەبىبنى تىمار. جانى، ئىمانى ھەم كېتەر بەرباد.

تەنبىھ

كىمكى قۇربەت زەمانى شاھىغە، شاھ دېۋانىدا ئورۇن بەرگەي،
تاپايىن دېسە كىرسە راھىغە. ھەشىمەتۇ جاھلىق دۇرىن تەرگەي.
ياكى بىر مەنسەبى ئالاي دېسە ئول، ۋەرنە ئول ئادەمى فەقىر ئەھۋال،
ئۆزنى شەھ دارىغە سالاي دېسە ئول. كەلتۇرەلگەي بۇ نەۋئ ئولۇغ ئىقبال.
بولماسە قابىلىيەتى ئانچە، ئانچۇنىن ھەم خۇدايى ھەردۇ جەھان،
كىمسەچە يەئنى خەلقۇ سۇلتانچە. پادىشاھى ھەقىقى كەۋنى مەكان.
ئۆزنى شاھنىڭ يەقىن ئەلگە، دەرگەھىدە ئەگەر ۋەلىيۇللاھ،
ئالسە ئول باغلابان كەمەر بەلگە. ئىلتىماس ئەيلەسە چېكىبان ئاھ.
نەچچە كۈن ئەمرىغە بولۇپ مەشغۇل، يەئنى ئالەمنى سەرنىگۇن ئەيلە،
نې دېسە قىلسە ئول تاپار مەقبۇل. ياكى مۇندىن يەنە فۇزۇن ئەيلە.
يەئنى تەگرى ئىنايەتى بىرلەن، دېگەندەك بولۇر ھەمىن سائەت،
بۇ كىشىنىڭ ھىمايەتى بىرلەن. نې شەك ئولغاي بۇ سۆزدە نې شۇبھەت.
شاھ دېۋانىدا بولۇر مەنزۇر، ئەي زىيائى، تېپىلگەدە بولسە جان،
ئوردا غە بىئىبا كىرەر مەسرۇر. پىرلەر خىزمەتىنى قىل ئارمان.
ئىلتىماسىن ھەمان مۇقەررەبدار، دەرگەھىغە بارىپ يۇزۇڭنى سۈر،
ئەرز ئېتسپ شاھغە قىلۇر ئىزھار. نەزەرىن تاپ بەقادا ئىززەت كۆر.
شاھ باقماي بۇ مەرد ھالىغە، ئىت كەبى مەسكەنىنى ئايلانغىل،
كۆش سالغاي ۋەزىر مەقالىغە. تەۋق ئېتسپ مەئمەنىنى ياستانغىل.
قىلماس ئول شەخسنىڭ سۆزىنى رەد، ئالدىدا مەستلەر كەبى يىغلا،
بولسە گەر كىرگۈچىنىڭ ھالى بەد. گەردىنى كىرفىكىدە ئاربغلا.
ئىلتىماسىن قەبۇل قىلىپ سۇلتان، ئەمرىنى بىل ئۆزۈڭگە گۇيا فەرز،
ئەمر ئەزمىردە بولۇر ھەم سان. ھەم ئەدا ئەيلەمەكنى ئانداغ قەرز.

تۆرتۈنچى مەقالە

پادىشاھلار زىكرىدە كىم، ئەگەر ئادىل بولسە، ئەدالەت جۇيبارىدىن لەب تەشنەلەرنى سىيراب ئېتەر، ۋە گەر دادخاھلىق مۇددەئاسىغە ئۆزى ئامىل بولسە، لەتافەت سەرشارىدىن قۇرۇغان شەجەرلەرغە زىندەگانلىق ھاسىل قىلۇر. ئەمما بۇ ئەتۋارنىڭ ئەكسىدە بولسە ئاتەشىدۇركى، جەزىرەدەكى نەباتاتغە ئوت تۇتاشقاندەك، مەملەكەتنى كۆيدۇرۇپ، ۋۇجۇدىن كۈل قىلۇر؛ سۇمۇمىدۇركى، كۆزگە كۆرۈنمەي ئىنسان ۋۇجۇدىنى زەھرى ھەلاھلەدەك ھەيات نەسىمىدىن ئىفتىراق ئەيلەر

شەيخ ئەبۇبەكرىكىم مۇفەسسىر ئىدى، قىلدى شەككەر فىشانلىق ئول دانا،
ئەھلى دىلغە، سۆزى مۇئەسسىر ئىدى. چەكتى مۇنداغ كىتابىدا ئىنشا.

«شاهلىق تەڭرىنىڭ ئىنايەتىدۇر،»
بەزىلەر دېدىكىم: «خىلافەتىدۇر.»
يانە مۇنداغ دېدى ھەببىي ئىلاھ،
شاھلار بارەسىدە زىللۇللاھ.
«باز ئەھلى خىرەد بۇ نەۋئ سۆزنى،»
دېدى: «ھەربىر سۆزى چۇ دۇررى ئەدەن.»
خەلق ئىچىپ تەڭرى مۇرغى ئەنقانى،
ئاڭا بەردى بۇ رۇتبە ئەئلانى.
بولسە بۇ قۇش ھەۋا ئۆزە تايىر،
ياكى بىر جانىبى ئۇچۇن سايىر.
سايەسى كىمسە باشىغە ناگاھ،
تۇشسە بولغاي زەمانى ئەلگە شاھ.
خەلق ئارا تاپقاي ئول بەسى ئىززەت،
دەۋلەتۇ بەشۇمار ئىلە شەۋكەت.
يۇزلەنۇر بەخت ئىلە سەئادەتكە،
تۇرفەراق تاج ئىلە كەرامەتغە.
ئانچۇنىن تەڭرى ئۆز ئىنايەتىدىن،
كەرەمۇ فەزلۇ بىنەھايەتىدىن.
خاھىش ئەيلەپ بىرەۋنى قىلدى شاھ،
بەندەسى ھالىدىن بولۇپ ئاگاھ.
سورسا دەپكىم رەئىيە دادىنى،
بەرسە دەپ، ئاجىز ئەل مۇرادىنى.
تۇرغۇزۇپ، سەلتەنەت سەرىرى ئۆزە،
قويدى كۆپ خاسىيەت زەمىرى ئۆزە.
كەمتەرىنى بۇكىم كۆرەرسەن ئانى،
كۆز بىلەن كۆردىگۇ بىلۇرسەن ئانى.
ئولكى نا ئەھلىغە باقىپ سۇلتان،
نەزەرىن سالسە ئول زىلىل ئىنسان.
يەتكۈسىدۇر بەسى شەرافەتكە،
كۆرمەگەن بىلمەگەن زەرافەتكە.
بارچە ئەل ئىچرە ھەم بولۇر مەقبۇل،
يەتكۈسىدۇر نە يەرگە سۇنسە قول.
كىمسەكى باقسە شەھ غەزەپ بىرلە،
قالغاي ئول رەنج ئىلە تەئەف بىرلە.
بولغاي ئەھلى زەمانغە ھەم مەردۇد،
كەتكۈسى ئىلكىدىن دۇرى مەقسۇد.
خارلىق يۇزلەنسىپ كېتەر ئىززەت،
قالماغاي ھەم نىشان ئىلە شەۋكەت.
زۇلۇم قىلسە بىرەۋ بىرەۋگە ئەگەر،
يا كىشى زۇلمىدىن يېتىشسە زەرەر.
ئاڭلىسا شەھ ئۇلارنىڭ ئەفئالىن،
ئەيلەگەن ھەم تەئەددى ئەھۋالىن.
ھەرنە قىلسە قىلۇر ئانى سۇلتان،
قىلدىلەر سەفھەدە بۇ سۆزنى بەيان.
بىرىسى پادىشاھى دۇنيادۇر،
بىرىسى شاھى دىنى ئەئلادۇر.
ئول بىرى ئېھردى شاھى دۇنيايى،
ھۆكمدە تەڭ، ۋە لېك ئەدنايى.
بولغاي ئۆز شەئنىنىڭ غۇرۇرىغە بەند،
زەنۇ فەرزەند، دىرەم بىلە خۇرسەند.
تانۇماس ئەسلى ئۆز سىفەتلەرىنى،
بۇ ئۇلۇغ زىللە ئاتىفەتلەرىنى.
قەھرۇ لۇتفى سىفەتكى ھەقدە بار،
بۇ سىفەت ھەر زەمان بولۇر ئىزھار.
ئاشكارا ئەمەستۇر ئۆزلەرىگە،
گەرچە زاھىر كۆرۈنسە كۆزلەرىگە.
بىلمەيىن بەختەبەردۇرۇر ئاندىن،
كەتكۈسىدۇر بۇ نەۋئى دەۋراندىن.
كۆركى شەمسۇقەمەر مىسالىدىن،
بەختەبەردۇرلار ئۆز جەمالىدىن.
بەھرەۋەردۇر جەمئى مەخلۇقات،
يەر يۈزى ئۆزرە جەمئى مەۋجۇدات.
بىرىسى پادىشاھى دىن ئېھردى،
خەلق ئارا ئولكى مەھ جەبىن ئېھردى.
تەڭرى قىلسە رەئىيەگە سەرۋەر،
قەھرۇ، لۇتفۇ سىفاتىدۇر مەزھەر.
بەلكى مەزھەر بولۇر ۋۇجۇددىدا،
ھەرزەنى غەيب ھەم شۇھۇددىدا.
ئاشكارا قىلۇر ھەم ئۆزلەرىنى،
مېھر يەڭلىغ مۇنىرى يۈزلەرىنى.

نەچە كىم تىلسماتى سۇرەتدىن،
ئەل تاپالماس خەبەر، بۇ ھەيئەتدىن.
كەلتۇرۇپ شەرئىنىڭ كەلىدىنى،
مەۋجۇد ئەيلەپ ئۇلۇغ نەۋىدىنى.
پەتھى ئەيلەر تەرىقەت ئىلكىدىن،
كۆرسەتۇر خەت غەرىب كىلكىدىن.
كىم چىقىپ كۆزلەردە قىلسە نەزەر،
كۆرگۈسىدۇر ۋەھمىنە ئەسلى خەبەر.
شاھلىق تەختىدە بولۇپ دەرخاست،
كۆرسەتۇر نەچچە ئەلگە راھى راست.
يوقكى ھاجەت بۇلارغە سۇلتانلىق،
ھەشمەتۇ دەبدەبە نە خاقانلىق.
نې كىبرەك ئىشكىدە دەربانلىق،
يەنە ئىلمۇ مەئاشۇ دىھقانلىق.
زاھىرەن كەلدى گەرچە زەندەئى پۇش،
قىلھەقىقەت ئەمىرى زىندەئى پۇش.
بىر نەفەسدە قىلۇر جەھاننى سەير،
نە ئۇچۇپ يەتكۈسى بۇ يەرگە تەير.
بار بۇلاردا سەئادەتى ئۇزمى،
باشلاردا بۇ دەۋلەتى كۇبرى.
يەئنى تەڭرى ئىشارەتى بىرلە،
ۋەللىقنىڭ بىشارەتى بىرلە.
مالىكى جۇدىن ئولغاي دۇنياغە،
تۇرفەراق رۇتبەئى مۇئەللاغە.
قىلغۇسىدۇر تەسەررۇف ئادەمنى،
يوقكى ئادەم جەمئى ئالەمنى،
بولدى مەنسۇف بۇ رۇتبەكىم شەھغە،
يەئنى داۋۇد خەلىفەتۇللاھغە.
ياد قىلدى ئانى بۇ ئايەتدە،
سابىت ئون ھۆكمىدۇر دەلالەتدە.
دېدى ئەۋۋەل خەلىفەتەن فىلئەرز،
سەلتەنەتىنى ئۆزىگە بىلدى فەرز.
شاھلىق قىلدى ھەم پەيەمبەرلىك،
يول يۇتۇرگەنگە قىلدى رەھبەرلىك.
بىل بۇ يەڭلىغ ئىشارەنى نافېئ،
كەلدى مۇنداغ دەلىلىكىم ساتېئ:
شاھلىق كىمسە ئىلىگە كەلگەي،
ئانى تەڭرى ئەتاسىدىن بىلگەي.
بىل ئانىڭدىن ئىكىنچى تەنبېھدۇر،
بىلسە ھەرشەھ بۇ سۆزنى خۇب شەھدۇر.
كۆردىكىم مۇلكىنى بىرەۋدىن ئالىپ،
مۇنى قويدى ئانىڭ يولىغە سالىپ.
بەردىكىم ئالسە ياندۇرۇپ نە ئەجەب،
تەڭرىدىن يەتسە چۇن بۇ نەۋئى شەئەپ.
شۇكر قىلغاي بىلىپ غەنىمەت ھەم،
كەتمەگەي ئىلكىدىن بۇ رەفئەت ھەم.
بەردى ھەق گەرچە مۇلكۇ دۇنيانى،
ئۇمر فانى ئېرۇر جەھان فانى.
قولغە كەلگەن زەمان بۇ يەڭلىغدۇر،
ئەدلىغە جەھد ئەيلەگەي فىلغۇر.
ئارايەت مۇلك ئىلە بۇ ۋاستەسى،
بول ئېرۇر ئۇقبىگە بۇ زابىتەسى.
دەھردە يوقكى دەۋرنى سۇرگەي،
مۇلك دىنىنى قولغە كەلتۇرگەي.
تاپسە شەھ سەردىدە ئىسبات،
قالغاي ئىككى جەھاندا ياخشى ئات.
بىل ئۇچۇنچى ئىشارەت ئىنسانى،
بىل خۇدانىڭ خەلىغەسى ئانى.
بىل چاھارۇم ئىشارەت ئول جانغە،
ئايەت فەھكۇم ئولكى سۇلتانغە.
يەئنى ھۆكمى ئەيلەسۇن رەئىيەگە راست.
تەڭرى ھۆكمنى ئەگەر قىلۇر دەر خاست،
چۇنكى شەھلەرغە ئەدلدۇر ۋاجىب،
دىنى ئىسلامغە بولسە ئول ھاجىب.
بىلدۇرۇپ ھۆكمى شەرئىنى ئەلگە،
بەرمەگەي شاھلىق ئىشىن يەلگە.
خۇب تۇزەتكەي شەرىئەت ئەھكامىن،
ئەدلى رەيھانىغە قويۇپ كامىن.
بەرمەگەي خەلقغە سوراغ ئىشىنى،
ئۆزى قىلغاي نە قىلسە قىلمەشىنى.

چۇنكى شەھ نايىبىدا بۇ خىسلەت،
بولماغاي شاھلاردىكى شەپقەت.
بولسە نايىب ئەگەرچە شەۋكەتلىك،
ئوردا ئىچرە نەچە ھۆكۈمەتلىك.
شەپقەتى بولماغاي رەئىيەتكە،
سەپھەدە يازدىلەر بۇ سۇرەتكە.
شەپقەتۇ مەرھەمەتلەرى ئىشىدىن،
بەش كىشىدە بولۇركى بەش كىشىدىن.
ئۆزگەلەر كۆڭلىدە بۇ نەۋئ بولماس،
دۇررى شەپقەت بۇلار كەبى بولماس.
تەگرىنىڭ رەھمەتىگە زىجانغە،
ئەنبىيا مېھرى ياخشى ئىنسانغە.
يەئنى ئۆز ئۇممەتىغە بولغاي بەس،
بولماغايلار بۇلاردەك ھاجەت رەس.
شاھلار شەپقەتى رەئىيەتكە،
باردۇرۇر يوق نەزەر بۇ ئۇلفەتكە.
ھەم ئانا شەپقەتى فەرزەندكە،
دائىما كۆڭلى ئىچرە پەيۋەندكە.
شەيخنىڭ شەپقەتى مۇرىدلەرغە،
مۇئتەقىد مۇخلىسۇ سەئىدلەرغە.
بىل بەشىنچى ئىشارەتىدۇر ئەدل،
ئاڭا مۇنداغ بىشارەتىدۇر ئەدل.
جەبر بىرلە زۇلۇمنى قىلغاي دەفئ،
ئەل باشىدىن بۇ دەرد بولغاي رەفئ.
بىلكى ئالتىنچىسىنى نېدۇر بۇ،
بولسە سۇلتان خەيالى گەر ھەق جو.
قىلماغاي ھۆكم شەرئىدىن بىرۇن،
گەرچە بولسە دىلى ئاڭا مەقرۇن.
يەئنى ئۆز خاھىشى بىلە پەرمان،
قىلماغاي قىلسە كۆڭلى ھەم ئەرمان.
چۇنكى بۇ زۇلمدۇركى ئەدل ئەمەس،
شەھ ئەمەس ئەدل گەۋھەردىن تىزماس.
بىل ئىشارەت ئىبرۇركى يەتتىنچى،
ئەيلەسۇن پادىشاھ سۇخەن سىنچى.
چۇن ۋەلاتەتتەبىئكى قۇرئاندا،
ياد قىلدىكى تەكۇر فۇرقاندا.
بولماغاي شاھلار ھەۋاغە تەبىئ،
دەھرىدە نەفسىدەك بەلاغە تەبىئ.
بولسە ھەركىم ھەۋاغە پابەستە،
كىمسەدۇر يوق مۇنىڭ كەبى خەستە.
گەرچە فىرئەۋن دېدى خۇدا ئۆزىنى،
قويغان ئىبردى ھەۋا ساری يۇزىنى.
بولدى سەككىزىنجىسى ئىشارەت ئاڭا،
فەيزۇللاھگە ئىبرۇر بىشارەت ئاڭا.
بولسە فىكر ھەۋايى سۇلتاندا،
يول يۇتۇرمەك ئىبرۇر بۇ دەۋراندا.
ھەر كىشكى ھەۋانى تەرك قىلۇر،
سدق بىرلە سەفانى دەرك قىلۇر.
توققۇزىنچى ئىشارىتى ئالىي،
ئاڭلاسۇنلار بۇ ئەمرىنى ۋالى.
دېدى: «ئىننەللەزىينە» قۇرئاندا،
كەلدى ئايەت كەلامى سۇبھاندا.
راست يولدىن كىشكى قىلدى خۇرۇج،
زېھنۇ فىكرى ھەۋاغە ئەتسە ئۇرۇج.
يانماسە گەر بۇ فېئىلىدىن سۇلتان،
بولسە بۇ دەرد بىرلە سەرگەردان.
كۇفر ئىماننى ئۇرار بەرھەم،
تاپماغاي بۇ كەسەلگە ھېچ مەرھەم.
بىل ئونۇنچى ئىشارەتى، ئەي شاھ،
يارلىقادى كەلامى ئىچرە ئىلاھ.
شاھلىق رۇتبەئى نۇبۇۋەتدىن،
بىرسىدۇر دەللى ئايەتدىن.
چۇنكى شەھلىخ ئىشى بۇدۇر قىلماق،
دىن گۇلى زور بىرلە ئاچىلماق.
ئەمر ئىلە نەھىيىدىن نىشان بەرمەك،
ئۇناسە ئەمىرغە ئەمان بەرمەك.
باۋەر ئەتمەس رەۋا بۇ خەلقىغە،
قەھر ئىلە تىغ سۇرمەك ھەلقىغە.
شەرئى ئەمرىن بىجا كېتۇرمەكلىك،
كۇفرۇ بىدئەت ئىشىن يېتۇرمەكلىك.

ئۇيغۇرتۈركى كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

تەڭر قىلسە بىرەۋنى پەيغەمبەر،
بولدى ئۆز قەۋمى ھالىغە رەھبەر.
ياكى ئۆتسە جەھاندىن ھەر ئۇلەما،
ئامىيلارغە ئىبرۇركى راھى نەما.
لېيك بۇ ئىككىسىگە سۇلتانلىق،
ئىمتىزاج ئولسە خۇب جەھانبانلىق.
چۇنكى بولغاي تەسەررۇفى بىسيار،
پات يېقىندا بولۇر بىرسى ھەزار.
سۆزىنىڭ تەئسىرى بولۇر ئەفزۇن،
شەۋكەتى ھەم شۇماردىن بىرۇن.
دىن ئىسلام ئۇچۇن سەلاتىنلار،
ئىجتىھات ئەيلەسە خەۋافىنلار.
زەبتى بىرلە بولۇر قەۋى ئىسلام،
زەرەبىدىن قۇشى تاپار ھەم گام.
تەڭرىدىن يەتسە گەر پەيغەمبەرلىك،
قىلغاي ئۆز قەۋمى ئىچرە رەھبەرلىك.
ئالماغۇنچە سەلاھ غەيرەتىنى،
قولىغە يەئنى سەيفى ھىدەتىنى.
خەلق ئىچرە قىلىپ نەچە دەرخاست،
ھەرب قىلماي بۇ رۇتبە بولمادى راست.
شاھكىم ئەيلەسە جەھانبانلىق،
يوق جەھانبانلىق بەلكى سۇلتانلىق.
كۆڭلىدە بولسە ئەدل ئىلە ئىنساف،
قىلماسە شەرئىنىڭ سۆزىنى خىلاف.
زۇلەمالارنى بىر تەرەف قىلسە،
پۇقەرالارنى كۆزىگە ئىلسە.
يەئنى فىسق ئەھلىنى ياماق ئىشىدىن،
يانسە قورقۇپ ئەگەر بۇ دەررىشىدىن.
بەرسە قۇۋۋەت فەقىر-زەئىفلەرگە،
ھەم ئەسرۇ، يەتىم نەھىفلەرگە.
بىلسە خۇب ئالمۇ ۋەلىلەرنى،
تەربىيەت ئەيلەسە قەۋىيلەرنى.
تاكى تاپسە سەلاھ تائەتكە،
ئەيلەسە زۇھد ئىلە ئىبادەتكە.
دەھر ئارا تا بۇلار تىرىك بولغاي،
شەھ بۇلار زۇھدىغە شەرىك بولغاي.
بۇ سەئادەت قايۇكى داۋەرگە،
كىمگەكىم شاھ ئەبۇل مۇزەففەرگە.
بولسە نە خۇشدۇرۇركى بۇ دەمدە،
يوقكى بۇ دەمدە ئىككى ئالەمدە.
شاھكىم ئەل ئىچىدە بەدئەتلەر،
قىلسا پەيدا فەسادۇ سەنئەتلەر.
ئوردا ئىچرە ياماق مۇلازىمنى،
ساقلاسە بەدنىيەت مەخادىمنى.
قىلسە فەرمان بۇلارنى سەھراغە،
بارسەلەر ھەر تەرەفكە دەئۇاغە.
ياكى جەزىيە ئىشىغە ئەزم ئەتسە،
كەنت ئارا فسق بىرلە بەزم ئەتسە.
بولماسە خۇيۇ فېئلى ئىنساندەك،
كىبرىدە گۇيياكى شەيتاندەك.
يەتكۈزۈپ شاھدىن ھۆكۈمەتنى،
تارىسە ئاندا تۇخمى بەدئەتنى.
دانەسكىم ئۇنۇپ دىيار ئىچرە،
قالسە ئەل زۇلم بىرلە نار ئىچرە.
قالسە جەۋر ئىچرە كۆپ رەئىيەتلەر،
بولسە ۋاقىئ بۇ نەۋئ بەلىيەتلەر.
بىگۇنەھلەرغە ئەيلەسە تۆھمەت،
پۇللارىن ئالسە بەلكى بىھۇججەت.
ناھەق ئىشلارنى ئەيلەسە پەيدا،
نەفس سەگكە بولۇپ بەسى شەيدا.
ئالسە ناھەق يەتىملەر ئەمۋالىن،
بىلسەلەر دورغاسىنىڭ ئەھۋالىن.
شاھى غافىل بولۇر ئاڭا زامىن،
بولماغاي تاڭلا ھەشىردە ئامىن.
چۇن قىيامەتكى رۇزى ئەكبەردۇر،
زۇلمىلىق ئەلنىڭ ھالى ئەبتەردۇر.
كۆركى بۇ چەرخ بۇۋەفا مەككار،
ھىيلەگەردۇر ئوجۇزە ھەم غەددار.
نەچچەكىم گۇلئۇزارى بەرنايى،
سەلتەنەت بىرلە شاھى دانايى.

مۇددەتى نەچچە كۈن قىلىپ شەۋھەر،
ھەركۈنى باشىدىن ساچىپ گەۋھەر.
كۆرگۈزۈپ دەھرىدە ھەزارى نىشات،
بۇ نىشاتكىم شۇماردىن ئىغرات.
سەلتەنەت تەختىدە مەكان بەردى،
ئەل ئارا ھۆكمىنى رەۋان بەردى.
خەسىم ئىلە ئىبتىدا قىلىپ جەڭدىن،
تارتىبان بىر قولىدا ئەۋرەڭدىن.
يەقتىسىپ يەر ئۆزە يۈزى بىرلە،
كىنە ئەيلەپ قاراپ كۆزى بىرلە.
يانە بىر دەستىخە ئالىپ شەمشەر،
جۇملە ئەيلەپ بەياندا ئانداغ شەر.
ئەيلەگەي زەرب بىرلە باغرىن چاك،
چارە تاپماي بولۇر بۇ نەۋئى ھەلاك.
قايسى باش تەكىيەگە قويۇپ ئانى،
ئۇزمادى، كەتمەدى ئانىڭ جانى؟
قايسى ئىش كەمدۇرۇركى تويغازدى،
يارمادى تىغ بىرلە قۇتقازدى.
قايسى ھەلقۇمدۇرۇركى ياخشى نۇش،
ئاقىبەت قىلمادىكى زەھر ئاغۇش؟
قاي سۆڭەكدۇركى ئانچە ئەيلەپ نەغز،
قويمادى تا سۇمۇرمەيىن ئول مەغز؟
مۇنچەكىم زىندەلەرغە بەردى جان،
ئانى ئۆلتۈرمەيىنكى قويدى ئامان؟
شاھلار باشىغە ببرىبان تاج،
قويمادى يۈزلەرىگە ئۇرماي كاج؟
كىمسەنى مىكر ئىلە سۆيۈندۈردى،
ئاسرادى خارى غەمنى ئۇندۇردى.
قايسى تەندۇر بىلىپ ئانى يولداش،
ئۇرمادى غۇنچەدەك دەھانىغە تاش؟
كۆرسەتىپ دەۋلەتىن ئاڭا بىسيار،
قىلمادى خەس كەبى زەمىن ئۆزە خار؟
قايسى بىچارەلەرنى بۇ دەۋران،
قىلمادى يەر بىلە ئانى يەكسان؟
كىمنى سۇلتان ھۇزۇردا قويدى،
سويمادى پوستىنى كۆزىن ئويدى؟
شاھ بولسۇن، جەھان خاھى گەدا،
بولغاي ئاخىر لەھەد ئاڭا مەئۋا.

تەنبىھ

قىلدى مۇنداغ رىۋايەتى ناقىل،
بار ئىدى بۇرنا بىر شەھەر ئاقىل.
خاتىرى ئەدلىدىن بولۇپ ئاگاھ،
كىم ھەمىشەسر ئىبرىدىلەر زەبھۇللاھ.
ياخشى خىسلەتلەرى نەچە قىسمى،
ئىبرىدى ئابدۇلھەمىد ئانىڭ ئىسمى.
تەختى ئىززەتدە بەرقەرار ئىبرىدى،
يوق نېمە مەخزەنىدە بار ئىبرىدى.
نەگاھان شاھنىڭ رەئىيەتىدىن،
رەسم ئايىن بىلە مەشىيەتىدىن.
بىر كىمەرسە بىرەۋگە يەر ساتتى،
ئالدى پۇل، ئۆز مەكاندا ياتتى.
مۇشتەرى قىلدى يەرنى ھەمۋارە،
چىقتى يەردىن زەھەب نەچە پارە.
تاپسەكىم پارەسىن بۇلار ئەغنا،
ئەدەدى لايەئۇددۇ لايەھسا.
ئاڭلادى ئول قوپۇپ گۈزەر قىلدى،
ساتقۇچىغە مۇنى خەبەر قىلدى.
مۇشتەرى قاشىغە كېلىپ ئول يار،
كۆردى ئالتۇننىكىم بۇ يەردە بار.
دېدى ئول مۇشتەرى: «بۇ دۇرنى ئالىڭ،
قويمايىن ھېچ خەزىنە ئىچرە سالىڭ.»
دېدى بايېڭ زەمىننى ئالغۇچىغە،
يەئنى ئول تەبلى دىننى چالغۇچىغە:
«بۇ زەمىننى ساتىپ ئىدىم سىزگە،
ئەمدى ھاجەت ئەمەس بۇ زەر بىزگە.»

ئۇيغۇر كتاب توربىتى www.uyghurkitap.com

بۇ ئىكەۋدە بەسى جەدەل بولدى،
كىم جەدەل بىرلە مۇھتەمەل بولدى.
يولغە كىردى يۇزىگە قوندى گەرد،
باردى شاھ قاشىغە بۇ ئىككى مەرد.
ئەرز قىلدى سۆزىنى سۇلتانغە،
قالدى ھەيران بۇ ئىككى ئىنسانغە.
ئول زەمان قىلدى شاھ ۋەزىرغە خىتاب،
قىلكى تەدبىر نەدۇر بۇ يەردە جەۋاب.
ۋەزىر ئايدى: «ئايا ئەمىرى جەھان،
بولسە ھەر يەردەكىم خەزىنە نىھان.
ئاشكار ئولسە ھەر زەمان مەخزەن،
شەھغە ئالماق كېرەك ئانى بىزەن.»
ئاڭلادى شاھ بۇ سۆزنى دەستۇردىن،
ئالغاي ئەمرى ئەمەلنى مەئمۇرىدىن.
دېدى: «قىلدىك بۇ نەۋئى گۇفتارى،
چىق، كۆرۈنمە، بۇ ئورادىن ناري.
ئالماسە بۇ ئىكەۋ قىلىپ ئىنساف،
مەن نە قىلغۇم بولۇپ ئاڭا ئالغاف.
تاڭلا سورسە خۇدايى ھەردۇ جەھان،
نېگە بىلدىك ھەلال مۇنى ئەي جان؟
مەن نېچۈك بەرگەمەن بۇ زەرگە جەۋاب،
زەرنى يەپ بولغامەن سەزايى ئەزاب.»
سوڭرە باقتى بۇ ئىككى ئادەمغە:
«قالماڭىزلار بۇ ۋەجھىدىن غەمغە.
ئالىڭىزلار ئىكەۋ قىلىپ قىسمەت،
ئەيلەدىم زەرنى ئالغالى رۇخسەت.»
دېدى شاھغە يەنە بۇ ئىككى بەشەر:
«جانىمىزغە بەلا بۇ سىيمۇ زەر.
قىل خەلاس بىزنى سەن بۇ ئافەتىدىن،
دۇنيەۋى ھىرىسىدىن، كەسافەتىدىن.»
شاھ ئايدى يەنە بۇلارغە قاراپ،
كۆزىدىن ياش تۆكۈپ مىسالى سەھاپ.
بارمۇدۇر ئىككىڭىزدە كىم فەرزەندە،
قىز ـ ئوغۇل بولسەلەر قىلىپ پەيۋەندە.
بۇ زەھەبنى ئۇلارغە بەرگەيمەن،
ئەدلىنىڭ جەۋھەرىنى تەرگەيمەن.
پاسۇخىغە دېدى بۇ ئىككى يار:
«ھالا بىر قىز بىلە ئوغۇل ھەم بار.
يەتمەگەندۇر ھەنۇز بەلاغەتكە،
ئەرزىمەس ئەقد ئىلە فەراغەتكە.»
دېدى سۇلتان: «ئەگەرچە بولسە كىچىك،
كەلتۇرۈڭلار بارىپ قاشىمغە ئىتتىك.»
بۇ ئىكى بەچچەنى كەتۇردىلەر،
ئەسلى بولماي ھەيەل يەتۇردىلەر.
شول زەمان بىر ـ بىرىگە قىلدى ئەقد،
سىيمۇ زەرنى بۇلارغە بەردى نەقد.
بۇ ئوغۇلغە دەر ئىبرەدى ھارۇن نام،
نىك ئەندىش مەخازىنى ئىسلام.
قىزىنىڭ ئىسمى بۇۋى سەلىمە ئىدى،
سەفھىدە ۋەسفى نە ياخشى دېدى.
شەھغە ئايدى ئوغۇل بىلە بۇ قىز،
ئەشكىنى ئەبر يەڭلىغ ئەيلەپ رىز.
گىرىيە زارى بىلە قىلىپ فەرياد،
كىم بۇلار شەھغە قىلدى مۇنداغ داد:
«ئۇمرىمىز نەچچە يىل بۇ ئالەمدە،
ئۆتەدۇر شادلىق بىلە غەمدە.
رىزقىمىزنى بېرۇر خۇدايى جەھان،
كۆزىمىزدىن قىلىڭ بۇ زەرنى نىھان.
ئالماسە بۇ خەزىنەنى ئاتامىز،
بىز نېچۈك دىننى دەھرىغە ساتامىز.»
شاھ چىرلاپ نەچە مۇشاۋەرنى،
ئورتاغە سالدى بۇ مەھازەرنى.
ئول گۇرۇھدىن بىرى بۇ نەۋئى مەقال،
دېدى: «كۆمسەك مۇنى يەنە ئەلھال.
بولمادى شاھقە بۇ سۆز مەئقۇل،
قىلمادى ھەم مۇنىڭ سۆزىن مەقبۇل.
يانە بىرسى دېدى بۇ يەڭلىغ سۆز:
«يەرگە كۆمەك مۇنى ئەمەستۇر تۈز.
بۇ زەھەبكە ئالىپ زەمىنى ۋەسىئ،
ئەيلەسەك ئاندە بىر ھەدىقە رەفىئ.

هەركىشى بەرسە نەچچە تۈپ ئەشجار،
قىلالى زەر بەھاسىغە ئىسار.
بولغۇچە بۇ دەرەختلەر ئاباد،
قىلالى چەۋرەسىگە تام بۇنياد.
ئەيلەسۇن نەچچە ئەل نىگەھبانلىق،
يەتمەسۇن بۇ شەجەرغە نۇقسانلىق.
يەتسە گەر مىۋىلەر كەمالىغە،
بىز خەيال ئەتكەن ئېمتىدالىغە.
سەددىقە قىلساق نىسەبىللاھ،
فۇقەرالارنى ئەيلەسەك ئاگاھ.
يېمىسەلەر مىۋىسىن گەداۋۇ فەقىر،
بىيكەسۇ بىۋىلەر، يەتمۇ يېمىسىر.
قىلماغاي مەنئى ھېچ كىشى ئانى،
يېمىسەلەر نەفئى ئالسە زىجانى.
تاڭلا سىزگە ئۇلۇغ ھېسابى بولۇر،
ساھىب زەرگە ھەم سەۋابى بولۇر.»
كۆردى مەئقۇل بۇ نۇكتەنى سۇلتان،
ئىلتىفات ئەيلەدى مۇڭا چەندان.
سوڭرە باقتى سەلىمە ھارۇنغە،
يەئنى سۇلتان بۇ ئەر بۇ خاتۇنغە.
زەھەبۇ نۇقرە ئەيلەدى ئىنئام،
ھەددىدىن بىيشۇماررراق ئىكرام.
بۇ گۈرۇھ ياندى ئۆز چەمەنلەرىغە،
كىم چەمەن ئەمەس ئۆز ۋەتەنلەرىغە.
قىلدى بۇ مەشۋەرەتنى ئول ئاقىل،
«بەدرىددىن» دېدى ئىسمىنى ناقىل.
شاھغە بولغان ئۇچۇن كەلامى پەزىر،
قويدى دىۋانىدا بۇ تەننى ۋەزىر.
شول زەمان ئول زەھەبنى تاپشۇردى،
بەدرىددىنىڭ قولىغە تاپشۇردى.
دېدى: «بىلگەن خەيالىڭىزچە قىلىڭ،
ئۆزىڭىز سەرىپ ئېتىپ بۇ ئىشنى بىلىڭ.»
ئالدى دەستۇر قولىغە ئالتۇننى،
يەئنى ئول يەر ئىچىدە مەدفۇننى.

ئالدى بىر قەرىدە زەمىننى فەراخ،
پۇل بېرىپ ئالمادى ۋەلىي گۇستاخ.
سوڭرە ئەلگە بۇ نەۋئ سەدا قىلدى،
شەھرۇ سەھرا ئارا ندا قىلدى:
«بەرسە بىر تۈپ كۆچەت ئەگەر بىر يار،
ئالسۇن ئول بىر تۈپىگە بىر دىنار!»
ئەلدىن ـ ئەلگە بۇ سۆزنى ئاڭلاتتى،
فەقىر ئولسۇن، غەنى كۆچەت ساتتى.
بەدرىددىن تىكتى بۇ شەجەرلەرنى،
يوق شەجەرلەرنىكىم سەمەرلەرنى.
قىلدى ئەھلى خىرەد شەجەرنى شۇمار،
ئەدەدى ئېيرىدىكىم نەۋەد نۇھ ھەزار①
چەۋرەگە قىلدىلەر رەفىئ جىدار،
قالمايىن كۆكلەدى ھەمە ئەشجار.
تەرىبىيەت ئەيلەدى نىھالىغە،
پات يەقىن يەتتى خۇپ كەمالىغە.
قويدى ئۇتتۇز كىشىنى باغ ئۆزرە،
باغ ئەمەس لالەزارى تاغ ئۆزرە.
كىم بولۇپ ئېيرىدى مۇددەتى ئۇچ يىل،
مىۋە بەردى كۆچەتلەرى بىقىل.
بەدرىددىن ئەرز قىلدى سۇلتانغە،
ئامىلۇل ـ ۋەقتى شاھى دەۋرانغە:
«ئولكى ئىشقە قىلىپ ئىددىك فەرمان،
راست قىلدى بارىن خۇدايى جەھان.
بەندەسىن يەتكۇرۇپ ۋىسالىغە،
يەتتى بارچە كۆچەت كەمالىغە.
بەردى مىۋە شەجەرلەرى يەكسان،
ھۆكىم ئەيلەڭ يېمىسۇن ھەمە ئىنسان.»
شاھقە چۇن بۇ مەقال ئاڭلاندى،
شول زەمان باغ ساري ئاتلاندى.
جەمئى كەسرەت بىلە چىقىپ تۇردى،
يەتتىكىم باغبانىنى كەلتۇردى.
كىردىلەر باغ ئىچىگە قىلدى سەير،
شادلىقىدىن ئۇچۇپ مىسالى تەير.

① نەۋەد نۇھ ھەزار ـــ و و مىڭ.

رەڭ ـ بەرەڭ مىۋەلەرنىكىم كۆردى،
بەئزىسىن ئۈزدى كۆزىگە سۈردى.
دېدى قىلغۇم بۇ كۈن كېچە ئىشرەت،
باغ ئىچرە بەسى تۈزۈپ ئەترەت.»
ئاڭلاغاچ شاھنىڭ سۆزىنى دەستۇر،
يىغدى ئەسبابىنى بولۇپ مەسرۇر.
ئويناماق كار بارىنى ئەتتى ئەزم.
كۈن نۈزۈل ئەيلەگۈنچە تۈزدى بەزم.
ۋەقتى خۇرشىد يۈزىگە ياپتى نىقاپ،
كۆرۈنۈر ئىبردى ھەر تەرەف مەھتاب.
باغ ئىچى روزىدەك ئىدى رەۋشەن،
كۆرۈنۈر ئىبردى يەر تەمام گۈلشەن.
ئايدى شەھ: «بۇ نېچۈك يارۇغلۇقدۇر،
ھالا ئاي ـ كۈن فەلەك ئۆزرە يوقدۇر.»
بەدىددىن قوپتى دېدى: «ئەي سۇلتان،
كۆرۈنۈر ھەر تەرەف كەبى رەخشان.
ئولكى نەچچە ئەدەد ئىدى ئەشجار،
بەزىسى بولدى نۇردەك ئەسمار.
بۇ يارۇغلۇق ئانىڭ زىياسىدۇر،
ئايۇ كۈن نۇر ئىقتىباسىدۇر.»
سەير ئىبتىپ كۆردىلەر مۇلازىملار،
دەۋر ئىبتىپ ھەرتەرەپ مەخادىملار.
ئاچتىلەر ھەرتەرەفكە ئەبسارىن،
ئۇزدىلەر شەبچراغى ئەسمارىن.
شولزەمان قوللارى قۇرۇپ قالدى،
تۇتقالى بولمايىن تۇرۇپ قالدى.
ئاڭلادى بۇ خەبەرنى چۈن سۇلتان،
چىرلادى خەلقنى قالىپ ھەيران.
كۆردىكىم قوللارى بولۇپدۇر شەل،
يانە قەددى بولۇپ مۇھەددەب يەل.
سەيھە بىرلە بولۇپ بۇلار گىريان،
جان دىلىدە دەر ئىبردى: «يا سۇبھان.»
شاھ بۇلارغە دېدى بۇ يەڭلىغ سۆز:
«يوقكى مىۋە ساڭى سالىپسىز كۆز.
يەپسىزۇ تويغىچە ئۈزۈپسىز ئانى،
زايىئ ئەيلەپ داغى بۇزۇپسىز ئانى.
باغ ئىچىندە نەچە شەجەرلەر بار،
فۇقەراغە قىلىپ ئىددىم ئىسار.
ئاجىزۇ ناتەۋانلار ھەققىنى،
يەپسىزۇ بىكەسانلار ھەققىنى.
ئەمدى نې سۇد ئىبرۇر پۇشايماندىن،
ھەر زەمانى يىراق بولۇڭ ئاندىن.
يەنە بۇ ئەل قىلىپ فىغانى خۇرۇش،
ياتتىلەر بەئزىسى بولۇپ بىھۇش.
شاھنىڭ رەھمى كەلدى بۇ ئەلگە،
مۇھلىك ئولمىش ئاقىپ بۇلار سەلگە.
ئەزم قىلدى قوپۇپ تەھارەتكە،
سوڭرە تۇردى نەمازۇ تائەتكە.
پارىغ ئولدى نەمازىدىن سۇلتان،
قول كۆتەردى بولۇپ بەسى گىريان.
دېدى ئامىن ھەمە مۇلازىملار،
يىغلاشىپ تەۋبە دەپ مەخادىملار.
ئىلتىجا كەلدى باشىن ئەيلەپ ئەۋر،
فارىغ ئولدى دۇئاسىدىن فىلفەۋر.
بولدى مەقرۇن خۇداغە بۇ دەئۋەت،
بارچەنىڭ تاپتى قوللارى سىھھەت.
بەھدەزان چىرلاتىپ ۋەزىرىنى،
ۋەزىر ئەمەسكى، دىل پەزىرىنى.
دېدى: «ئەي بەدىددىن سۆزۇمنى ئىشىت،
سەنكى بولدۇڭ كەڭەشىدە ياخشى يىگىت.
شەھرۇ سەھرا ئىبلىگە قىل ئىبئلام،
فۇقەرا ئاڭلاسۇن سۆزۇڭنى تەمام.
كىم فەقىر، ناتەۋانۇ بىچارە،
ئاجىزۇ ھەم يەتىمۇ ئەۋزارە.
بولسە كەلسۇن، يىمسۇن بۇ باغدا يىمىش،
بەھرە ئالسۇن بۇ قەۋم ياز ئىلە قىش.
كىم تەۋانگەر ئىبرۇر يىراق قاچسۇن،
يىمەسۇن ئەقلىنىڭ كۆزىنى ئاچسۇن.»
شەھنىڭ ئەمرىنى ئىشىتتى چۈن دەستۇر،
بولدى ئالەم ئارا بۇ سۆز مەشھۇر.

هۆكۈمرانلىق جەھاندا تاپتى ئەۋج،
كېلىۋر ئېردى بۇ باغقە فەۋجۇ فەۋج.
ئۆزى يەپ ئۆيىگە توشۇر ئېردى،
خەرج قىلماق ئۈچۈن ساتۇر ئېردى.
فۇقەرا ئانچە پۇل تاپسپ مۇمتاز،
بولۇر ئېردى خەنى بىلە ھەمراز.
كىرسە ئەل باغ ئىچىگە مىسلى زاغ،
مىۋە ياتقاچ كۆرۈنمەيىن تۇپراغ.
تەڭرى بۇ شاھنىڭ ئەدالەتىدىن،
مۇرىغ ئەنقا كەبى قەنائەتىدىن.
بۇ ھەدىقە داغى يوقالماس ئىمىش،
مىۋەسى كۆپ بولۇپ سوغالماس ئىمىش.

ئىزدەگىل ئەي زىيائى ئامىلنى،
كىمسەنى پادىشاھى ئادىلنى.
نې كەبى خىزمەتىگە بەل باغلا،
پانى دۇنيا مەقامىنى چاغلا.
مۇئتەبەر نۇسخەدە ئېرۇر بۇ خەبەر،
قىلدى تەئىين ھەدىسدە پەيغەمبەر.
ئول ھەدىس ئەدل سائەتەن خەيرۇن،
غافىلۇن مىنھۇ ئۇممەتى غەيرۇن.
شاھىكم ئەدىلى قىلسە بىر سائەت،
يۈزلەنۇركىم ئاڭا بۇ نەۋئ تائەت.
بىرىيا بەندەلىكنى ئاتمىش يىل،
قىلسە ئاندىن زىيادەدۇر بىمىقل.

شاھى زەمان مەدھىدە

شۈكرىللاھكى، ھاكىمى دەۋران،
شاھ زوھۇرىددىن ئول ئۇلۇۋۋى نىشان.
شاھ ئەبدۇللھەمىدكە مانەندۇر،
دەۋر ئەندىش ئەجەب خىرەدمەندۇر.
ئۇخرەۋى ئىشلارىن قىلىپ پىشە،
خاتىرىدۇر ئەدالەت ئەندىشە.
فىكر ئېتىپ خەير بىرلە ئېھسانىنى،
خالى قالغان سۇدىن بەيابانىنى.
نەفئى بولسۇن دەبان خەلايىقغە،
فۇقەرا ئەھلى ئىلمى فايىقغە.
سەئىيى ئەيلەپ چىقۇر تەڭىزدىن سۇ،
ئاقىزۇرغە ئۆزى چىقاردى جۇ.
نىيەتىدەك قىلىپ خۇدايى جەھان،
ئاسىيا ناۋىدەك بۇ بولدى رەۋان.
نەچچە پاتمان زەمىنى قىلدى ۋەقف،
تۈزلەتىپ ئەيلەدى بويۇتى سەقف.
قالغانىن ئەلگە ئەيلەدى ئېھسان،
قانچە ساچسە ئۇرۇغىنى ئابى رەۋان.
قىلسە تەقسىم بۇ يەرنى پەيدەر پەي،
بار يەنە مەركەب ئۆزرە قىلسە تەي.

بىيشە ئېردى چۇ سەبزەزار ئولدى،
سەبزەۋارئولسە لالەزار ئولدى.
ئىلگەرى ئېردى چۆل دۇبە تۇپراغ،
ھالىيانچە يەرى شەجەر بىلە باغ.
مەنزىلى يوق فەقىرۇ دەرۋىشلەر،
مەئمەنى يوق شىكەستە دىلرىشلەر،
ساكىن ئولدى تۈتۈپ بۇ يەردە جاي،
مەزرەئە ئەيلەمەك ئۈچۈن يىلۇ ئاي.
سۇد قىلدى ئالارغا قانچە مەئاش،
بولدى ئەرزان بۇرۇنقىدىن ھەم ئاش.
تا قىيامەت ئالۇر خەلايىق نەفئ،
بولماغاي ھەم جەھاندىن ئىسمى رەفئ.
كىلكى قۇدرەت چېكىپ ئەزەل چاغى،
تەئرىفى بولدى ھەم «ئىرەم باغى».
جەھد ئېتىپ شەرئىگە رەۋج بېرىپ،
ئەھلى بىدئەت يوق ئولدى بەئدۇ قەرىب،
قورقۇبان ھۆكم ئىلە سىياسەتىدىن،
ئالدى بۇ تەڭرىنىڭ ئىبادەتىدىن.
باش كۆتەردى لىۋائىدىن ھالا،
مۇتتەقى كۆپ بۇرۇنقىدىن ھالا.
(داۋامى كېيىنكى سانىدا)

ئۇيغۇر كتاب توربىتى
www.uyghurkitap.com

بازنامه

مولا ئەلى قۇشچى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئەخمەت ھەمىت

مۇھەررىردىن: يېقىندا ئاپتونوم رايونلۇق قەدىمىي ئەسەرلەر ئىشخانىسىنىڭ قول يازمىلار بۆلۈمىدە «بازنامەئى مولا ئەلى قۇشچى» ناملىق بىر پارچە قول يازما بارلىقى مەلۇم بولدى. بۇ قول يازما جەمئى 44 بەت بولۇپ، باش-ئاخىرى تولۇق ئەمەس. قول يازمىنىڭ فورماتى 16 × 13 سانتىمېتر. ئەسەرنىڭ بېشىدىن 33 - بەتكىچە بولغان قىسمى شېئىرىي شەكىلدە يېزىلغان. بۇ قىسمىدا شائىر ئۆۋ قۇشلىرىنى بېقىشتا ۋە ئۇلار بىلەن ئۆۋ ئۆۋلاشتا دىققەت قىلىدىغان مەسىلىلەرنى بايان قىلغان. ئەسەرنىڭ ئاخىرقى قىسمى نەسرىي شەكىلدە يېزىلغان بولۇپ، ئاپتور بۇ بۆلەكتە ئۆۋ قۇشلىرىدا كۆپ كۆرۈلىدىغان كېسەللەرنى داۋالاشقا دائىر بەزى رېتسېپلار ۋە تەجرىبىلەرنى تونۇشتۇرغان. «مولا ئەلى قۇشچى» دېگەن ئىسىم ئەسەرنىڭ نەسرىي ۋە نەزم قىسمىدا بىرقانچە ئورۇندا زىكىر قىلىنغان. لېكىن شائىر مولا ئەلى قۇشچىنىڭ تەرجىمھالىغا ئائىت تۆۋ زۇكرەك مەلۇمات ئۇچرىتالمىدۇق. ئەسەرنىڭ بىر پۈتۈن مەزمۇنىدىن قارىغاندا شائىرنىڭ ئۇزۇن يىل مەخسۇس ئۆۋ قۇشلىرىنى بېقىش ۋەداۋالاش بىلەن شۇغۇللانغانلىقى مەلۇم.

«بازنامە» قۇشچىلىق ۋە ئۆۋچىلىقنى ئۆزىگە ئاساسىي تېما قىلغان رىسالە خاراكتېرىدىكى ئەدەبىي ئەسەر. ژۇرنىلىمىزنىڭ بۇ سانىدا بازنامەنىڭ نەزم قىسمىنى كىتابخانلارغا تونۇشتۇردۇق.

شەھىنشاھ كەۋنەين بەدرۇد - دۇجاھ،
ھەبىبى خۇداۋەندۇ نۇرى ئىلاھ.
كېلىپ قاتىغە ھەزرەتى مۇستەفا،
زۇھۇر ئەيلەبان سەييىدۇل - مۇجتەبا.
نۇبۇۋۋەت سەلاھىدىن ئول كىيدى تاج،
چۈنان تاج لەۋلاك تاپتى رەۋاج.
ھەبىبغە ھەق ئۆز - ئۆزى ئىلتىفات،
يىبەردى رەسۇل نەزدىگە قانچە ئات.
دېدى پەيك: «يا خاتەمەل - ئەنبىيا،
شىكار ئەيلەمەك ئەمر بولدى ساڭا.

خەبەر مەزمۇنى بىرلە ئەيلەپ قەبۇل،
كى جىبرىئىلدىن ئالدى تەئلىم رەسۇل.
شىكار ئەيلەمەك رەببىدىن بولدى فەرز،
رىۋايەت قىياسى بىلە بولدى فەرز.
قارا قۇش ئالىپ كەلدى روھۇل - ئەمىن،
شىكار ئەيلەدى سەيدۇل - مۇرسەلىن.
بۇ سۆز رەفتىسىدىن بىل ئۈيلە كەرام،
فەقالە رەسۇلۇن ئەلەيھىسسەلام.
ئىبرۇر سۇننەتۇ باز ھەم مۇستەھاب،
رىۋايەت قىلىپدۇرلار ئەھلى سەلەب.

يېتىپ بەھرەت ئول شاهى تەھقىقغە، شكار ئەيلەدى مۇددەتى يارغار،
ئنان قلدى بۇ بەكرى سددىقغە. قالىپدۇر ئۇلاردىن داغى يادكار.
ئۇلاردىن برى دەست بەدەست قويدى گام، ۋەھالەن مۇنى بىلمەك ئەھلى سالاھ،
بۇ موللا ئەلى قۇشچىيۇ نىك نام. مۇدامەت شكار ئەيلەمەكدۇر مۇباھ.

چۇنانچە ئەۋۋەلقى بابدا قارا قۇشنىك بەيانىنى ئايتۇر، ئۇچۇنچى بابدا قارچىغە نىك رەنجىنى داۋاسىنى ئايتۇر، تۆرتىنچى بابدا لىچىننىك بەيانىنى ئايتۇر، بەشىنچى بابدا ئەتەلكۇنىك بەيانىنى ئايتۇر

ئايا راۋى، قىلغىل بەيان داستان، داغى سەيدىغە جۇملە جان كەتسە خۇب.
شكار ئەھلىغە دەفتەرى بوستان. كۆكۈل خۇشلۇقىغە قۇش ئالمانەدۇر،
سۆزۈك مەزمۇنى بىرلە نەزم ئەيلەدىم، داغى ئاتۇ زەنۇ خۇش ئەلھانەدۇر.
زىھى نۇتقۇكسز بىرلە ئەزم ئەيلەدىم. ئەگەر ئەچكۇ كۆزدۇر تامۇرى قىزىل،
ئەگەر ئۇبدان ئولسە قارا قۇش ئەيان، كى ئۇبدان سىفەتتە بولۇر بۇ دەلىل.
ئانىك سۇرەتىدە بولۇر بۇ نىشان. ۋەلى بولسە خالى مىيانە بولۇر،
قاناتىيۇ بوينى ئۇزۇن، ئاغزى كەك، بولۇر بۇەددىل پات ئالىشدىن قالۇر.
باشىنىك تۇكى چال بولۇر نەچچە رەك. يەنە بىر نىشانە بولۇر سىنىە كەك،
يۇكى يۇمشاق ئولسە ئۇ قۇش خوب بولۇر، قاناتغۇ بولۇر ياخشى قۇش بىدەرەك.
بەسى قۇشلاماغلىقغە مەرغۇب بولۇر. بىلىك بۇ سىفەتلىك قۇش ئۇچقۇن بولۇر،
ئەگەر بولسە ئۇبىدان بۇ سۇرەتىدە دۇر، كۆرۈپ خەسمەلەر كۆكلى پۇر خۇن بولۇر.
ۋەلى كۆزى ئاق ئەگەر بولسە تا قاردەك. ئەگەر كۆز ساردق بولسە زەر مۇرەدەك،
قىزىل بولسە تا دانەئى ناردەك. ۋەيا بولسە كۆك رەڭگى خەرمۇرەدەك.
سۇلۇغ بولسە چوك كۆزى مەستانەدەك، بۇ قاتتىغۇ بەدخۇي بولۇر بىمىسال،
خۇمار ئامىز ئولسە ۋەلى ژالەدەك. ۋەلى خۇشخۇي ئولماقلىق ئەمرى مەھال،
كىيىكچى بولۇپ قانچە ئالمان بولۇر، قارا قۇش يەنە بولسە گەر كۆكسى تار،
تولا بارچە قۇشلاردىن ئۇبدان بولۇر. كى پەرۋاز ئېتەلمەس ۋەلى سۇس ئۇچار،
بۇ سۇرەتىدە قۇش بولسە، ئەي شاهباز، بۇ تۇرلۇكنى دەيدۇر ھەكمان ئۆزى،
كى ئالغىل ئانى يامبۇغە قىلمە ناز. بولۇر پەر قۇۋۇەتلىك يوقتۇر سۇدى.
قۇشۇك ئوبدان ئولسە داغى ياخشى خۇب، سىرە سۇزۇكۇ بولسە مىنقارى قۇش،
ئۆيۇكدە داغى يىمەكىك تۇئمە خۇب. بۇ ياخشى نىشانە بىلىك، ئەھلى ھۇش.
ئەگەر باقساكسز ياخشى قۇشقە باقىك، ئۇلۇغ قۇشتىن ئەلبەتتە قاتتىغ قاچىك.
يامان قۇشتىن ئەلبەتتە قاتتىغ قاچىك. كۆزدە يەنە ھەم ئاياغى كىچىك.
كۆكۈل بىر خۇش ئولسە جەھان كەتسە خۇب، سەر ئانچە خۇبى باشۇ ئاياغى چوك،
ۋەلى بولسە خۇب يۇمۇلاق بولجۇك. ۋەلى بولسە خۇب يۇمۇلاق بولجۇك.

ئىككىنچى بابدا قارچىغە نىك بەيانىنى ئايتۇر، بۇ باب يەتتە فەسلدۇر

بىلىك قارچىغە يەتتە قىسمى بولۇر، ئېرۇر تۆرتى ئوبدان ئۇچىدۇر زەبۇن،
كى ھەر بىرىنىك ئۆزگە ئىسمى بولۇر. بۇ تۆرتى قىسلۇر سەيدىنى سەرىنگۇن.

www.uyghurkitap.com

ئېرۇر تۇيغۇنۇ تۇنجى سارۇ ئۇلا، كۆچۈك سالىھ ئولسه نه رەھمەت ساڭا.
ئېرۇر يەنه دۇنيايى بەر ئىنتىھا. ئوشۇل شەھ توغۇردا تۇيغۇن تۇرۇر،
چۇ تۇيغۇن بولۇر ئاقۇ كۇتاھ پەر، كۇنسدىن كۇنى دەۋلەت ئەفزۇن بولۇر.
ئۇچۇش بابىدا بارچەدىن تىز تەر. ئايا شەھكى شۇمقار تۇيغۇن قۇشار،
كى ئاتدا كۆتەر خۇش خۇيى شاھباز، ئانىڭ دەۋلەتى يەتتە كۆكتىن ئاشار.
كى سەيد ئىنتىھاسى ئۇقار بىلە غاز. ئەگەر قىلسە شەھ باخشىغە ئىلتىفات،
ئەگەر شاھسەن ھىممەتىڭدۇر بەلەندە، ئەتەلكۇ كىيىك ئالسە خۇش ياخشى ئات.
شىكارىڭغە تۇيغۇنىنى قىل ئەرجۇمەند. ئەجەب يوق ئەتەلكۇ كىيىك ئالماقى،
كى شۇمقار تۇيغۇن شەھ شەۋكىتى، ئالۇر شاھنىڭ ئىلتىفات قىلماقى.
تۇغۇردا شۇڭقار بەسى دەۋلەتى. كى شۇڭقار ئەتەلكۇنىڭ ئۇبدانىدۇر،
قۇشۇڭ تۇيغۇن ئولسه نه دەۋلەت ساڭا، كى شەھ لۇتفىدىن كىيىك ئالماقىدۇر.

ئىككىنچى فەسلدە تۇنجۇرنى بەيان قىلۇر

ئىكىنجىسى تۇنجۇردۇر قىسم باز، ئايانى ئېرۇر ئەنزەرى چۇبە رەڭ.
باشى چوڭ، يوغان بوينى، قەددى دەراز. بەسى زور بازۇسى ئۇچۇن دۇرۇر،
ئېرۇر خەتلەرى بارەكۇ كىفتى كەڭ، بۇ ھەم سەيدكە مىسل تۇيغۇن دۇرۇر.

ئۈچۈنچى فەسلدە سارئالارنى بەيان قىلۇر

ئۈچۈنچى بىلىڭ سارئالار ئەھلى ھۇش، ئېرۇر زور پەنجە قۇۋەتلىك يوغان،
ئايانى ئېرۇر ئاق يۇڭىدۇر دۇرۇش. بۇ ھەم سەيدگە خۇب ئېرۇر بىگۇمان.

تۆرتىنچى فەسلدە دىنارنى بەيان قىلۇر

كى تۆرتىنچى قىسمىنى دىناردۇر، بۇ تۆرتىنى ھەر نە دېسە بېرىپ ئال،
كى بۇلجۇڭ يۇڭى دالى ھەركاردۇر. زەرۇ نۇقرەسىن بەلكى جان بېرىپ ئال.
ئېرۇر سىينەسى كەڭ، باشىدۇر يوغان، بىلىڭ بۇ جەھان بۇۋەفادۇر بەسى،
بۇ پەررەندەئىسى خۇب ئېرۇر بىگۇمان. زەرۇ نۇقرە، مالۇ دىنارى بەسى.
بۇ ھەم تۆرتى خۇب قۇشلاغىل، ئەي جەۋان، كۆڭۇل بەرمەس ھەرگىز ئەگەر ئاقىلى،
كۆڭۇل خۇشلۇقى بىرلە غەمدىن ئەمان. بەيادى خۇدا بىرلە قۇش مايىلى.
ئەگەر قۇشلاغىل ياخشىنى قۇشلاغىل، ئايا ئەي جەۋان، كۆڭلىڭىز خۇش قىلىڭ،
كۆڭۇلنى خۇش ئەت ياخشىنى ئاۋلاغىل. شەبۇ روز خۇداغە ئىبادەت قىلىڭ.

بەشىنچى فەسلدە زەبۇنى بەيان قىلۇر

زەبۇنى ھەم ئۇچ قىسمدۇر زەبتى باز، ۋەلى بىلمىشۇ كۇللىسىن ئادەمى.
ئايا ھۇشمەند، ئەيلەڭىز ئىمتىياز. بار ئېرمىش يەنه جاي دەپ جانۋەر،
كى ئول يۇڭى بۇۋە ئولغاي تولا، ئاياغ ئالشۇر قارچىغە يەك دىگەر.
قانات قۇيرۇغى ھەم ئۇزۇندۇر قارا. ئانىڭدىن قۇتۇلغان خىرە كۆز بولۇر،
جەھان ئىچرە كۆپدۇر فىدا ئالەمى، خىرەكىم ھۇنەر خەلق ئارا سۆز بولۇر.

ئالتىنچى فەسلىدە ئىككى قىسىم زەبۇننى بەيان قىلۇر

يەنە قىلتۇ بىرلە ئول جۇفت ئولۇر، تەمەسخىر يۇكىن بويىندا كۆتەرۇر.
مۇنىڭدىن تۆغۇلغان قۇۋەت سەر بولۇر. دېگەيسىر مۇنى ئەقلى يوق بىتەمىز،
بولۇر تاز فىشانە ۋەلى كەم يۇرەك، ئوغۇل بولغانىدىن ئىدى ياخشى قىز.
بولۇر تۇمشۇقى ھەم ئاياغى پۇچەك. كى بىر پۇلغە بەرسە مۇنى ئالماغىل،
قەدى ئىنچىكەدۇر ئۆزى بىمەجال، ئۆزۈكنى مەلامەت ئارا سالماغىل.
مۇنى قۇشلاغانلار كۆپ ئولغاي مەلال. چۇ ئاقىل بولۇر بازنىڭ سىغەتى،
بەيان بولدى قارچىغەنىڭ كۇللىسى، كى ئالمان چوڭىدىن خىرە جەررەتى.
كى ئوبدان بولۇر ئالتەدىن تۆرتىسى. كى قۇش ئالماقى چوڭ ـ كىچىكدىن ئەمەس،
بارى قۇش، ئايا باز، مەرغۇبدۇر، ئانىڭ ئالماقى يول يوغاندىن ئەمەس.
بۇزىدىن يەنە تۆلكەلەر خۇبدۇر. كى قۇش تەبئىنى باخشى ياخشى ئالىپ،
بۇ ئۈچ قىسمنى قۇشلاغان تىيرەدۇر، كىچچە كۆتەرىپ كۆڭلىنى ھەم ئالىپ.
ئانىڭ تەبئى دون، كۆزى ھەم خىيرەدۇر. ئانىڭ ئالماقى ھىممەت ئالى ئىبرۇر،
كىشكىم بۇ ئۈچ قىسمىدىن كۆتەرۇر، يەنە ۋەجھى شەھ ئىلتىفاتى ئىبرۇر.

يەتتىنچى نەسلىدە قۇش قۇشلاماقنى بەيان قىلۇر

بەيان ئەيلەيىن ئەمدى ۋەسفى نىشات، ئۇ قارچۇغەنى قىرغاۋۇلىغە سالار.
ئىبرۇر قۇشلاماغلىقدا كۆپ ئىھتىيات. كى ئون مۇرغى دەشتىغە تويغان زەمان،
ئايا ھۇشمەند ئەيلەگىز قائىدە، ئالۇر سەيد ئۆردەك، ئىبرۇر بىگۇمان.
كىم ئاگاھ ئەمەس تاپماغاي پايىدە. بۇ تەرتىب بىلە قۇشلاسە بازنى،
ھۇنەرمەند ھۇنەر ئالماقى رەفتىدىن، كى شاد ئۆتكەرۇر قىش ئىلە يازنى.
كى قۇش كامىل ئولماقلىقى باخشىدىن. ئورۇن يۇتكىمەس قىلماغاي خۇيى ھەم،
ئىشتكىل كېرەكدۇر بۇ سۆز بارچەغە، كى فەرۋاز ئىبتىپ ئۆرلەمەس رويى ھەم.
كى ئىلكىگە كەلسە يېگى قارچىغە. چۇ ئات كۆتىرىلمەك بولۇر قارچىغە،
كۆزىنى تېگىپ ئۇچ كۇن كۆتەرىپ بۇدۇر قائىدە ئاڭلاسە بارچەغە.
بۇ تەرتىب بىلە باز كۆزىن ئاچىپ. تولا ئۇچرۇقى ئۆردەك ئالسۇن يەنە،
كىم ئۇخلاپ سەھەرلەر كۆتەرمەك كېرەك، تاۋۇشقان گۆشى بەرگەسىز ئۇستىگە.
سىلاپ، كۆڭلىنى ياخشى ئالماق كېرەك. مۇبادا تاۋۇشقان ئەتى بولسە كەم،
يۇۋاشىغوچە كۆزىگە قارىماي، كىيمەك گۆشنى بەرمەك چوغۇلدەكنى ھەم.
كى خالىدا ئۇچ كۇن كۆتەرسۇن رىۋاي. ياپالاق، سېغىزغانۇ قۇشقاچ بېرىك،
يەنە يەردە ئون كۇن كۆتەرمەك كېرەك، داغى ئۆزگە گۆشلەردە فەرھىز قىلىك.
يەنە ئاتدا ئون كۇن كۆتەرمەك كېرەك. بۇ گۆشلەر مۇيەسسەر ئەگەر بولماسا،
يەنە ئۇچ تاۋۇشقانغە يولۇق قىلىك، بىرئاز يەنە گۆشلەر بېرىك گاھ ـ گاھ.
كى ئانىدىن كېيىن تاۋۇشقانغە سالىك. بۇدۇنەگە گەر قۇشلاسە كۇچ ئالۇر،
قاچان توشقانىنىڭ ئويۇنغە تويار، خىرە ھەم بولۇر رەنجگە ھەم قالۇر.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ۋەلي ئىككى ئۇچدىن تولا قۇشلاماك،
كىشىكىم سەخىدۇر جەۋانمەرد ئاتى،
بولۇر بىدئەتۇ ئانى ھەم خۇشلاماك.
ئۆزى فانى بولغاندا يوتمەس ئاتى.
قۇشۇم ئالمان ئولسۇن دېگەن شاد ئولۇر،
ئايا ھۇشمەند، چىقاريك ياخشى ئات،
بۇ سۆزلەرنى قويماي ھەمە ياد ئالۇر.
يامانلىقمۇ ھەم قالغۇسى يامان ئات.
ئەمەل قىلماسە بۇ سۆزۈمگە مېنىك،
ھەكىمان بىلىك ئالىمان سۇھبەتى،
دىلى تىيرەدۇر كۆزىدۇر خىرەنىك.
كىتاب ئوقۇپ نەغمەئى خۇش قۇۋۋەتى.
ئەرەنلەر ئىشى قارچىغە قۇشلاماق،
كى موللا ئەلى قۇشچىيۇ ياك باز،
سەخاۋەت قىلىپ نەغمەنى خۇشلاماق.
بۇ سۆزنى دېدى ئەيلەمان ئىمتىياز.

ئۈچىنچى قەۋلدە قارچىغەنىك رەنجىنى ۋە دەۋاسىنى ئايتۇر، بۇ قەۋل ئونبىر فەسل بىرلە تەمام بولۇر، ئەۋەلقى فەسلدە باش ئاغرىقىنىك دەۋاسىنى ئايتۇر

بەيان ئەيلەيىن قارچىغە رەنجىنى،
ئىلاجى ئانىڭكى خۇرۇس ئۆتىدۇر،
نەچە قىسم دەيدۇر ھەكىمان ئانى.
ساۋۇق سۇ بىلە چايقابان يوتقۇزۇر.
باشى ئاغرىسا ئەۋۋەل، ئەي ھۇشمەند،
يەنە دەفئ ئەگەر بولماسە ئاغرىغى،
ئەلاماتىدىن ئاڭلاڭىز بولسە چەند.
مۇڭا تۇخمى تەررە بىنەفشە ياغى.
بىلىك كۆزىنىك ئالدى ئولدەم شاشار،
بۇ ئۇددىيەنى جەمئ ئەيلەپ ئىزدىپ،
باشىن سىلكۈرۈ تۇمشۇقىنى قاقار.
ئانى دەفئ ئېتەر بۇرنىغە تامىزدىپ.
ئىلاجى ئانىك ئىسسىغ ئولتۇرغۇزۇر،
بېرۇر تۇتمە بېھ بولغۇچە ھەيئەتى،
خۇرۇس ئۆتىنى چايقابان يوتقۇزۇر.
قوزى ئوغلاقۇ مەكىيانىنىك ئۆتى.
ۋەلي چايقاماقدۇر ئىسسىغ سۇدا،
بىلىكىزكى قۇش بىر-بىرىن تۇتۇشار،
مۇنىك ئىلە دەفئى ئەگەر بولماسا.
مۇنىك زەربىدىن قۇشغە ھەيكەل چىقار.
كى سۇنبۇل بىلە ياسۇمەن ياغىنى،
تۇلكى بازىغە چار دارۇ بېرۇر،
قۇيار بۇرنىغە ئوڭلابان باغىنى.
داغى بوزنى قىزىل بىلە سۇزدۇرۇر.
قۇرۇغدىن باشى ئاغرىسە قارچىغاي،
جەراھەت ئۇلار بىلە دەفئ ئولماسە،
چۇ گۆشنى يېيىشى بىلە ساڭقاماي.
نوخۇتەدەك سىماب ئۆلتۇرۇپدۇر يەنە.
باشىنى تۆبەن سالىبان ئۆلتۇرۇر،
چۇ ئۇچ كۈن ئانىك گۆشى بىلە سىماب،
تولا ئۇخلاماقى كۈندۈز دۇرۇر.
كى سۇتكە قوشۇپ بەرگەيۇ مىسلى ئاب.

تۆرتىنچى فەسلدە گۆش تاشلاغانى ئايتۇر

يەنە ھەم ساۋۇق ئۆتسە گۆشت تاشلاغاي،
باشىنىك تۈكى تەرتۈسىگە يانۇر،
بۇزۇلماس رەڭى، بۇيى ھەم بولماغاي.
ئەلاماتى رەنجى بۇ يەڭلىغ بولۇر.

ئىلاجىن بەيان قىلمىش ئەھلى ھەكىم،
ئەگەر بەرسە كۆپ يەتكۈدۈر ئول ئىزا.
بۇ فېئل ئىلە گەر بولسەلەر مۇستەقىم.
ۋەگەر قارچىغە سۇساسە مۇددەتى،
ببرىك قوي گۆشىنى مۇسەللەس بىلە،
دەۋا زەنجەبىل بىلە قويىنىك سۇتى.
ۋەلي كوھنەسىن چارەكى ئۇد ئىلە.
بەھار فەسلىدە بولسە گەر بى فەراغ،
يېردىم ئاتىسىنلىق ببرىكىز غىزا،
قويارلاركى بۇ نەۋئ دەردىگە داغ.

ئالتىنجى فەسلدە گۆش تۆكۈلگەن يەنى قولىنجى

بەيان ئەيلەمىشلەر، بىل ئەھلى كىرام،
يېسە قارچىغە بېھ بولۇر خەستەلىك.
خىرەد بابىدا تاپقان ئول نىكى نام.
بۇ دارۇ بىلە تاپماسە گەر ئەمان،
قۇلىنج ئولسە گەر قارچىغە ئىللەتى،
ساردغ تۇزغە داغ قويار ئول زەمان.
ئەلاماتنى بىلدۇرۇر شىددەتى.
بۇ دارى ھەمە بولماسە گەر ئاسغ،
كۆزى قىسلىپ قويرۇغىن تەبرەتۇر،
كى شور تۇزدا مىكەگە ئۆتكەر ئىسغ.
داغى ساڭقاسە بەلكى ئاۋۇاز ئېتۇر.
ئەگەر قارچىغە بولسە يەئنى قاداق،
ئىلاجى نوخۇتدەكىكنە سەبرىنى،
داۋا قىلسالار بولغۇسى ياخشىراق.
سېرىغ ياغ بىلە بەرگەسز بىر كۇنى.
كالا ياغىن ئاق تۇزدا مەرھەم قىلۇر،
ساۋۇق سۇنى ئالدىدا قويماق كېرەك،
چۇ بىر كېچە-كۇندۇز قاداقغە قويۇر.
كەبۇتەر ئېتى تۇئمە بەرمەك كېرەك.
ۋەلي يۇمشاغاندا قاداغى ئانىك،
بىلىك قارچىغە گوشتى فوستى ئارا،
داغى ئورنىغە ھەم نۇشدەر سالىك.
كى پەيدا بولۇر يەل ساۋۇقدىن يانا.
ئاياغ ئۇستىنى تىنماسە گەر شىشپ،
ئىلاجى ئانىك قوي ياغىنى يىغىپ،
كى چۇتار ئىلە سۇركىگەي ئاتىلىپ.
قازاندا ئانىكم بەسى دەپ ببرىپ.
سۇرۇپ سىركە بىرلە قاداغىن يۇسۇن،
ھەۋاسىغە كەلتۇرۇبان يۇرگەمەك،
كى ئۇچ كۇنغىچە بولغۇسى بىر يوسۇن.
ساۋۇغان مەھلىدە ئالماق كېرەك.
ۋەگەر باغ سۇغۇرتوپ شەشىسە ئاياغى،
يەنە قارچىغە گەر كۇچ ئالسە بىلىك،
دەۋاسى ئانىكدۇر چىگىتنىك ياغى.
ئەلاماتلارى بىرلە مەئلۇم قىلىك.
ۋەگەر سۇ سالىپ بولسە گۆش تاشلابان،
كى تۇتماس ئاياغىيۇ گاھى تۇتار،
ئەگەر قاينىاتىپ بەرسە يا بادىيان.
يۇمۇلماس يەنە پەنجە ئانى قاقار.
ئەگەر قارچىغە توڭماسۇن دېسە، بىل،
نەچە تەربىيەتلەر بىلە سەمرۇمەس،
كۇنۇن ئەرتە بەرمەك كېرەك زەنجەبىل.
ئانى قۇشلاماقلىغە قىلمە ھەۋەس.
تاۋۇشقان بىلە قاغە يۇل ئۆتنى،
ئىلاجىن بۇ زەئىفىغەكىم سىز قىلىك.
كى ئالغانچە بەرمەك كېرەك بىل مۇنى.
پىشىق خىشتنى ئوت بىلە قىزىتىلىك.
ساۋۇقداكى قارچىغەنىك مىسلى ھەم،
بۇ خىشت ئۆزرە تۇرسۇن كەبۇتەر تېرىك،
كى ئالدىدىن ھەم بولماغاي گۇشتى كەم.

ئەگەر باغرىنىڭ تۆكى ھەم بولسە باز، ئاڭا نەچچە قىلسە تېخى ئاز بولۇر.
بۇ ھەم بىر بۆلەك سەئى قىل ئىمتىياز. كى بىر قۇشغە يۈز گەنجى قارۇن تەسەددۇق،
ئىلاجى ئانىڭ سىركە، ئاچچىغ ئانار، داغى بەلكى يۈز مالى دۇنيا تەسەددۇق.
مۇڭا گۆشنى شاللاپ بېرۇر نەچچە بار. كىشكىم دەۋا بىرلە سېھھەت قىلۇر،
ئەگەر قۇشغە نەچچە دەۋالار دېدۇك، نەچە زەر ئالىپ شەھقە مىننەت قىلۇر.
نەچە تەجرىبە بىرلە ئاڭلاپ دېدۇك. كى موللا ئەلى قۇشچىغە بەر دۇئا،
قىلىڭ ھەر دەۋا ئەيلەبان ئېھتىيات، قىلىڭ ھاكىمان بولسۇ رۇمى رىزا.
دەۋا نەقىدىن بولغاسىز ھەم نىشات. ئەگەر قىلسە شەھ باخشىغە ئىلتىفات،
قۇش ئالمانىغە بۇ كەسىلەر تولۇر، ئەتەلكۇ كىيىك ئالسە ھەم ياخشى ئات.

تۆرتىنچى بابدا لەچىننىڭ بەيانىنى ئايتۇر، تۆرت فەسل تەمام شۇد

كەل ئەي دىلبەند، دەفتەر ئاغاز قىل، يەقىن قويابان پۇتلاردىن ئولتۇرۇر.
لەچىننىڭ بەيانىنى ھەم راز قىل. لەچىن قۇشلاغانلار ئاتى ئورۇق،
بىلىڭ ھۇشمەند ياخشى بولسە لەچىن، ئەگەر بىلمەسە تەبئى جانى ئورۇق.
بۇ ھەم قويماغاي باخشىسىنى ئاچىن. ئەگەر بىلسە ھەركىم لەچىن تەبئىنى،
مۇنىڭ ھەم بولۇر نەچچە بىر نەچەسى، نېچە قۇشلاسەكىم ئالۇر سەيدىنى.
ئەيان بولغاي ئول بىر بىرىن بارچەسى. شۇجائەت بەھادۇرلار قۇشىدۇر،
كى ئايلانسە بۇ تاغ ئارا ئاشىيان، ئۆزى شوخۇ مەستانەلەر خۇشدۇر.
ۋەلى يانماغاي بارچەدىن بى گۇمان. ئەتەلكۇ لەچىننىڭ تەماشاسى كۆپ،
لەچىن ياخشى بولسە بولۇر ياخشى چوڭ، كى فەرۋاز ئېتىپ نار يەغماسى كۆپ.
بولۇر كەڭ فىشانە ھەم ئۇچاسى چوڭ. ئەتەلكۇ دېگىل ئالماقى شۇڭقارى،
سەرە تۇمشۇقى، كۆزى چوڭقۇر قىزىل، كى ئالسە ئەتەلكۇ لەچىن شۇڭقارى.
يەنە بوينى ئۇزۇن بولۇر قار تىل. كى شۇڭقارنى كۆر ھىممەتىدىن بەلەند،
چۇ كۆكسى بىلە بۇرنىنىڭ تۆشۈكى، ھەمە شاھلار بەزمىدە ئەرجۇمەند.
بەسى كەڭ بولۇر ياخشىلار پەنجەسى. ئەگەر ئاقىل ئەرسەڭ بەلەند ھىممەت ئول،
بويى يومالاق قىسقە پايچە بولۇر، كى ھەق ئوردا سىدا كەمەن دەپ، كۇن ئول.

ئەككىنچى فەسل بەھرىنىڭ بەيانىدۇر

شۇبۇ قىسمدۇر بەھرىنىڭ ئوبىدانى، مەجالى كېتىپ زەئىفگە ھەم قالۇر.
ۋەلىكىن قارا بولغۇسىدۇر رەڭى. ئۇچار قۇش ئارا بارچەدىن تىزدۇر،
ۋەلى سەيدنى تولا قوغلاپ ئالۇر، ۋەلى ئۇمىر كوتاھ خۇنرىزدۇر.

ئۈچۈنچى فەسل سەكسەكنىڭ بەيانىدۇر

يەنە بىرى سەكسەك، بىلگىل يەقىن، خەتىدۇر قاراڭۇ بويى چوڭ بولۇر،
ئاتاسى ئەتەلكۈ ئاناسى لىچىن. ئايانى لىچىندەك تۈكسى كۆك بولۇر.

تۆرتىنچى فەسلدە تۈرۈمتاينى بەيان قىلۇر

تۈرۈمتايدۇرۇر يەئنى تۆرتىنجىسى، بۇ ھەم بىگۈمان سەيدنى بەك ئالۇر،
كى ئۈچقۇندۇرۇر بىر بىرىدىن بەسى. كى ئاچ قالسە ئۆز پۇتىنى يەپ قالۇر.

بەشىنچى فەسلدە ئەتەلكۈنىڭ ئۇبدانىنى بەيان قىلۇر

ئەتەلكۈنىڭ ھەر قىسمىنى باردۇرۇر، تاڭۇشقانىچە سەيدىدۇر بارچەسى.
كى ئۇلۇغ بىرى يەئنى شۇكقاردۇر. نەچە تەئرىف ئەتسەم مۇنى ئاز ئېيرۇر،
نىشانە ئاياغىدۇ پايپاقلىغ، كى سەيد ئىنتىھاسى كىيىك، غاز ئېيرۇر.
نې سىفەت ئېيرۇر ئاڭا بۇ چاغلىغ. كى تۇنجۇر تۈيغۇن شۇكقاردۇر ئول،
كى سەيد ئىنتىھاسىدۇر ئانىڭ كىيىك، ھەمە قۇشلاردىن پادىشاھىدۇر ئول.
ئۇچارغە بەرابەر دو ست يەك بىيىك. بۇ ئۇچ قۇش ھەمە قۇشلاردىن شاھىدۇر،
توغۇرسدا گويا قوزۇقدەك تۇرار، ۋەلىكىن خۇشۇ مەرغۇبۇ زىيبادۇر.
پۇتىن بىر-بىر ئۇستۇن قويۇپ ئولتۇرار. كى ئوبدان قارا قۇشنى ھەم قۇشلاغىل،
ئاياغى بولۇر گويىيا نىل رەڭ، بۇ تۆرتىنى ئەگەر قۇشلاساڭ قۇشلاغىل.
ۋەلىكىن مۇنى ئالسە شۇكقار دەڭ. بۇ تۆرتىنى قۇشلار سەخاۋەتلىك ئەل،
ئۇقار، تۇرنەۋۇ غازۇ ئۆردەك بەسى، داغى ھەم بەھادۇر ئىيادەتلىك ئەل.

ئالتىنچى فەسلدە ئەتەلكۈنىڭ زەبۇنىنى ئايتۇر

نەچە ئاڭلاڭىز تەڭرىنىڭ سۇنئىسنى، كى ھەركىم فەقىر ئولسا قورقماق كېرەك،
ۋەلى ئاڭلاماس مەخلۇقى كوھنەنى. فەقىرنى تاپسپ كۆڭلىن ئالماق كېرەك.
جەھاندا ئەجايىب ياراتمىش خۇداي، ئايا، شاھلار ساھىبى زۇلجەلال،
ئەتەلكۈ ئاتايمىشكى كوھى ھۇماي. فەقىرلەرغە لۇتف ئەيلەگىل بى مەلال.
تەئەججۇب بۇكى تۈلكىگە جۇفت ئولۇر، زەۋال ئولمايىن دېسەڭىز شاھلار،
مۇنىڭ يەنە ھەم ئىككى تۇخمى بولۇر. فەقىرلەرغە ئىبھسان قىلىڭ ماھلار.
كى بىر تۇخمىدىن بولغاي ئانىڭ ھۇماي، فەقىر دەڭ ئەگەر بولسالار ھەق تەلەب،
بىرىدىن كۆچۈك دەپسكى ئانىڭ رىۋاي. نې ئانى دېمەڭ بولسا ئول نان تەلەب.
ئەتەلكۈ ھەمە قۇشلادىن پەست ئىكەن، ھەمىشە تەھارەت ئىبادەت قىلىپ،
ھۇمايكىم مۇنىڭدىن تۇغۇلغان ئىكەن. يىمەردى خۇدا خەتم قۇرئان قىلىپ.
ئەرەنلەرمۇ پەست ئولسە كەم چاغلاماڭ، خۇدا يادىدىن غافىل ئولماس دەمى،
ئىزا يەتكۈزۈپ سىز ئانى داغلاماڭ. ئايا ھۇشمەند، فەقر دېگىل مۇنى.

ئۇيغۇر كتاب تورىتىنى
www.uyghurkitap.com

خەرنامە

شەيخى

نەشرىگە تەييارلىغۇچى: سۇلايمان يۇنۇس

ئەۋۋەل ئول بىزەۋالى ھەييۇ ئەلىم،
ئاخىر ئول زۇل - جەلالى فەردۇ قەدىم.
زاھىر ئول رەببى رازىقى ۋەھھاب،
باتىن ئول بىرۇ بارىنى تەۋۋاب.
مۇبدىئى كائىناتۇ فائىزى جۇد،
كى ۋۇجۇددىندىن ئولدى ھەر مەۋجۇد.
يەرۇ كۆك ئەرشۇ كۇرسۇ لەۋھۇ قەلەم،
ئىنسۇجىن ۋەھشۇ تەير ۋۇجودۇ ئەدەم.
قەبزەئى قۇدرەتىندە لاشەيدۇر،
قامۇ فانىيۇ باقى ئول ھەيدۇر.
تولدۇرۇپ يەرۇ كۆكنى ئىبرەتدىن،
ئەنبىيالار ئىبەردى قۇدرەتدىن.

قىلدىلار توغرا يوللارە ئىرشاد،
بىلدۇرۇرلەر نەدۇر سەلاھۇ فەساد.
ئەھمەدى قىلدى قامۇدەن مۇختار،
ئىفدەلۇر - رۇسلۇ ئەكدەمۇل - ئەبرار.
شەرەفى ئەنبىياۋۇ خەيرى ئىنام،
گەۋھەرى ئەسفىياۋۇ تاجى كىرام.
تولۇدۇر ئەرشۇ فەرش نۇرىندىن،
ئەھلى كۇفر بىلمەگەي غۇرۇرىندىن.
ئاندا ئول قىلدى ئىززىلە مىئراج،
ئولدى نەئلىنى فەرقى ئالەمدە تاج.
بولدۇغىنچە جەھان سەباتۇ دەۋام،
ئاڭاۋۇ ئالىغە سەلاتۇ سەلام.

دۇئايى دەۋلەتى شاھ

گىنە ئالەم جەمالى خۇررەمدۇر،
دىنۇ دەۋلەت ئەساسى مەھكەمدۇر.
نەزەرى ئافتابى گىتى تاب،
ئۇيلەلۇر چۇن ئىدى فەتھۇل - باب.
يەئنى ئول خۇسرەۋى سىكەندەر دەر،
شاھى ئادىل دىلۇ مۇزەففەر فەر.
مەقسەدى دىل مۇرادى جانى جەھان،
شاھى سۇلتان مۇراد خانى زەمان.
دەمى رۇھىۋۇ رۇھى ئادەمدۇر،

ئالەمى جانۇ جانى ئالەمدۇر.
قەدەمى يەر يۇزىنى ئەيلەدى پاك،
فەرقى ئەفلاكنى توزچە كۆرمەس خاك.
دەۋلەت ئول دېسە خەلقە فەخرى گۇزىن،
فەخر ئېتەرلەر ئاتىنى دەۋلەتۇ دىن.
قەدرىنىڭ بەدرى سەدرى دەۋلەتدە،
كۇنەشە زەررە دىيە رىفئەتدە.
نۇر ئىسمەر ئافتاب رايىدىن،
ئەي شەي لىللاھى دەر سەرايىندىن.

ئولدى يەئجۇجى فىتنەدىن ئازاد،
كەيدى سەۋسەن لىباسىنى چىنى.
خەلق ئۇچۇن تىغى سەد چېكەر پۇلاد.
لالە دەستىندە لەئلى ساغەردۇر،
ئايەتى مۇنزىل ئولدى شەئنىندە،
غۇنچەنىڭ كىسەسى تولۇق زەردۇر.
فەتھۇ نۇسرەت ئانىڭ زامانىندە.
ئۇيلە ئەمىن ئىبردى يوقسۇلۇ بايغە،
ئۇيلە قورقار ئاتۇ قىلىچىندىن،
قىلماغاي كىمسە كۇچ مەگەر يايغە.
كى تامار قانى ھەر قىل ئۇچىندىن.
تولدى شول رەسمى ئالەم ئىچى فەرەھ،
ئول ئاتادىنكى قىلدى قىسم ئاڭا ھەق،
كى جىگەر خۇن دېگۇل مەگەركى قەدەھ.
چاشىندۇر بۇ سەلتەنەت مۇتلەق.
چىقدى چىنۇ خىتايغە ئاۋازە،
مەجلىسى ئەيشىگە ئولا باقى،
كى ئاچدى رۇم ئىچرە ئەدلى دەرۋازە.
مېھر ئىلە مەھ نەدىم ئىلە ساقى.
زەۋق ئىچىندە جەھان ۋەلى شەيخى،
دۇنى فەرروخ كۇنى سەئىد ئولسۇن،
ياتۇر ئۇش مېھنەتۇ بەلادە دەخى.
كۇندە بىر مەملەكەت مەزىد ئولسۇن.
باقتى زەڭگى يۇزىتەك ئاقارماس،
ئومرى يەر تۇردۇغىنچە قائىم ئولار،
ئىشى باشماقلايىن باشا ۋارماس.
بەختى كۆك دۆندۇغىنچە دائىم ئولار.
راھەت ئۇمدۇقچە كۆردى زەخمەتلەر،
دەۋلەتىنىدىن قەمۇ زەمىنۇ زەمان،
دەۋلەت ئىستەيۇ بولدى مېھنەتلەر.
تولدى شادۇ بولدى ئەمىنۇ ئەمان.
فىكر ئولۇركەن بۇ ھالەتىڭ سەفەتى،
نەرگىس ئۇرۇندى تاجى زەررىنى،
كەلدى بۇ قىسسەنىڭ مۇناسىبەتى.

مۇناسىبەتى ھېكايەت

بىر ئىشەك ۋار ئىدى زەئىفى نىزار،
سىكەگۈك سەيرى كۆزى ياغىندا.
يۈك ئالىندىن كاتنى شىكەستەۋۇ زار.
ئارقاسىندىن ئالىنسا پالانى،
گاھ ئۇدۇنداۋۇ گاھى سۇدا ئىدى،
سانكى ئىت ئارتۇغمىيدى قالانى.
تۇنۇ كۇن قەھرئىلە قىسۇدا ئىدى.
بىر كۇن ئىسسى ئېتەر ھىمايەت ئاڭا،
ئول قەدەر چېكەر ئىدى يۈكلەر ئاغىر،
يەئنىكىم كۆرسەتۇر ئىنايەت ئاڭا.
كى تەنىندە توقۇما مىشىدى ياغىر.
ئالدى پالانىنىيۇ سالدى ئوتە،
نېچە توقالمامىشىدى ئەتۇ دەرى،
ئوتلايۇراق بىراز يۇرۇدى ئۆتە.
يۈكلەر ئالتىندا قانغە باتىدى دەرى.
كۆردى ئوتلاقتا يۇرۇر ئۆكۈزلەر،
ئەيدۇر ئىدى كۆرەن بۇ سۇرەتلۇ،
ئوتلۇق كۆزلەرۇ گىرلۇ كۆكۈزلەر.
تاكى دېگۈلمى يۇرۇر سۇڭەك چەتلۇ.
سۆمۈرۈپ ئۇيلە يەرلەر ئوتلاغى،
دۇداغى سارقىمىشۇ دۇشمىش ئېڭەك،
كى چەكىجەك قېلىن تامار ياغى.
ئۆرىلۇر ئارقاسىغا قونسا سىكەك.
بوينۇزى بەئزىسىنىڭ ئاي بېگى،
تۇغرانۇر ئىدى ئارپا ئارپا تەنى،
كىمسىنىڭ ھەلقا ھەلقا ياي بىگى.
كۆزى كۆرگۈنچە بىر ئاۋۇچ سامانى.
بۆغرۇشۇپ چۇن بېرۇر ئاۋازە،
قارغالار دىرنەگى قۇلاغىندا،
يانقۇلانۇردى تاغۇ دەرۋازە.

خەرى مىسكىن ئېتەر ئىكەن سەيران،
قالدى كۆرۈپ سىگىرلارى ھەيران.
گەھ يۇرۇرلەر فەراغەتۇ خۇش دىل،
گاھى يايلاۋۇ قىشلا گەھ مەنزىل.
نەيۇلار دەردى نە غەمى پالان،
نە يۈك ئالتىندا خەستەۋۇ نالان.
ئەجەبە قالۇرۇ تەفەككۇر ئېتەر،
كېيندۇر ئەھۋالىنى تەسەۋۇر ئېتەر.
كى بىرۇز بۇنلارۇكلە خىلقەتدە،
ئەلدە ئاياقدا شەكلۇ سۇرەتدە.
بۇنلارۇك باشلارغە تاج نەدىن،
بىزدە بۇ فەقرۇ ئېھتىياج نەدىن.
بىزنى كۆر ئارپا ئوقى ياي ئەتدى،
بۇنلارنىك مۇڭگۈزىن كىم ئاي ئەتدى.
دېدى بۇ مۇشكىلۇمنى ئەتمەس ھەل،
مەگەر ئول بىر فەلان خەرى ئەئقەل.
بارئىدى بىر ئىشەك فەراسەتلى،
ھەم ئۇلۇغ يوللۇق ھەم كىياسەتلى.
چوق كەچۈرمىش زەمانەدىن چاغلار،
يۈكلەر ئالتىندا سىزىرۇپ ياغلار.
نۇھ پەيغەمبەرنىك كىمىسىغە ئول،
بەرمىش ئىبلىسغە قۇيرۇغى ئىلە يول.
دەر ئىمىش مەن تۆشە دېدىم تۆشەگى،
تىرىلۈركەن ئۆلۈپ ئۈزەيىر ئىشەگى.
خۇش نەفەستۇر دېيۈۋۇ ئەھلۇ فەسپە،
ھۇرمەت ئەيلەر ئىمىش ھىمارى مەسپە.
بۆرە قورقار ئىدى قۇلاغىندىن،
ئارسلان ئۇركەرئىدى چۇماغىندىن.
ئول ئۇلۇغ قاتىغە بۇ مىسكىن خەر،
باردى، يۈز سۈردى، دېدى «ئەي سەرۋەر.
سەن ئېشەكلەر ئىچىندە كامىلسەن،
ئاقىلۇ، شەيخۇ، ئەھلۇ فازىلسەن.
ئەندەك ئىسلاھ ئىندە تاپۇك شەرۇ شور،
خەرى دەججەلە دېيەلەر كەرۇ كور.
مەنزىلى مۇئمىننە رەھبەرسەن،
مەركەبى سالىمنە مەزھەرسەن.
نىسبەتىڭدۇر مەسەل خەتىبلەرە،
نەفەسىك خۇش كېلۈر ئەدىبلەرە.

سەن ئېشەكسەن نەشەك ھەكىمى ئەجەللى،
مۇشكىلىم بارکەرەمدەن ئەتكىل ھەلل.
بۇ كۈن ئوتلاقتا كۆردۈم ئۆكۈزلەر،
كىرۇبەن يۇرۇرئىدى كۆكۈزلەر،
ھەر بىرسى سىمىزۇ قۇۋۇتلى،
ئىچىيۇ تاشى ياغلۇۋۇ ئەتلى.
نېچۈن ئولدى بۇلارغە ئەرزانى،
بىزە بىلدۇر شۇ تاجى سۇلتانى.
يوقمىدۇ كۆكدە بىزىك يۇلتۇزىمىز،
كى ئولمادى يەر يۈزىندە مۇڭگۈزىمىز.
ھەر سىگىردىن ئېشەك نېتە ئولا كەم،
چۈن مەسەلدۇركى دەربەنى ئادەم.
خەر ئەگەر خارۇ بىتەمىز ئولدى،
چۈنكى يۈك تارتار ئول ئەزىز ئولدى.
بارکەشلىكدە چۈن بىزۇز فائىق،
مۇڭگۈزە نېچۈن ئولمادۇق لايىق».
بۇيلە بەردى جەۋاب پىر ئېشەك:
«كەي بەلا بەندى، نە ئەسىر ئېشەك،
ئىشاك ئەسلىنە ئىشتىپ ئىللەت،
ئاڭلا ئەقلىكدە يوق ئېسە قىللەت.
كىم ئۆكۈزنى ياراتتى ئول خەللاق،
سەبەبى رىزىق قىلدى ئول رەززاق،
تۇنۇ كۈن ئارپا بۇغداي ئىشلەرلەر،
ئانى ئوتلايۇپ، ئانى تىشلەرلەر.
چۈن بۇلار ئولدى ئول ئەزىزە سەبەب،
بەردى ئول ئىززەتى بۇلارغە جەلەب.
تاجى دەۋلەت قونۇلدى باشلارغە،
ئەتۇ ياغ تولدى ئىچۇ تاشلارغە.
بىزىم ئۇلۇغ ئىشىمىز ئوتۇندۇر،
ئوت ئۇران ئىچىمىزە ئۇ دۇندۇر.
بىزە چوقدۇر ھەقىقى بۇيرۇقدا،
نېچە مۇڭگۈز قۇلاغۇ قۇيرۇقدا».
دۇندى يۈز دەرد ئىلە زەئىف ئېشەك،
زارۇ دىل خەستەۋۇ نەھىف ئېشەك.
دېدى: «سەھل ئۇلار بۇ ئىشاك ئەسلى،
چۈنكى شەرە ئولدى بابىۋۇ فەسلى.
بارايىن مەنمۇ بۇغداي ئىشلەيىن،
ئاندا يايلايۇ ئاندا قىشلايىن.

نەچچە يېسەم ئۇدۇن ئىلە لەتلەر،
بۇلايسن بۇغداي ئىلە ئىززەتلەر».
كىزەرەك كۆردى بىر كۆكەرمىش ئېكسن.
سەنكى دۇ تەردى ئۇل ئېكسن ئىلەكسن.
ئىشتى ئىلە تەگدى كىردى ئىشلەمەكە،
گاھ ئاياقلايۇ گاھى تىشلەمەكە.
ئارپا كۆردى كۆكەرمىش، ئاچ ئېشەك،
بولدى جان دەردىغە ئىلاج ئېشەك.
تەگمە كەررەتكى شەۋق ئىلە قەرۋار،
تۇپراغىن بىلە كۆتۈرۇر خەرۋار.
ئۇيلە يېدى كۆك ئېكسنى تەرلە،
كى كۆرەن دەرزىمى قارا تەرلە.
يىيەرەك تويدى قارنى چاغنادى،
يومالاندىيۇ بىراز ئاغنادى.
باشلادى ئىرلايۇپ چاقىرماقغە.
ئاتۇپ ئاغىر يۇكسن ئاغرماقغە.
دېمىش ئۇل ئادەمكى خۇش دەمدۇر،
نەئىم ئولدۇقدە بىنەغەم غەمدۇر.
بەس ئېتىپ جۇش ئىچىندە ئەشۇاقى،
راست دوزدى نەۋايى، ئۇششاقى.
چېكەر ئاۋازە تىز ئېتەر پەردە،
خۇش سەر ئاغاز ئېتەرمۇ ھەيىەردە.
نەچچە تۇزمەككى بوزدى ئاھەڭگى،
پەردەسىن ئاچدى ئول جەھان نەڭگى.
چىقارۇر خەر چۇن ئەنكەرۇل ـ ئەسۋات،
ئىكىن ئىسسىغدا ئەرز ئولۇر ئەرەسات.
ئاغاچ ئېلىنىدە ئەزمى راھ ئەتدى.
تەرلەسىنى گۆرىجەك ئاھ ئەتدى.
دانەدىن كۆردى يىرى پاك ئولمىش،
كۆك ئىكىنلىكى قارا خاك ئولمىش.
يۇرەكى سوۋۇمادى سۆكمەك ئىلە،
ئولمادى ئېشەكى تۇگمەك ئىلە.
پىچاغىن چەكدى قودى ئايرۇغىنى،
كەسدى قولاغىنىيۇ قۇيىرۇغىنى.
قاچار ئېشەك ئاجىيۇراق جانى،
تۆكۈلۈپ ياشى يېرىگە قانى.
ئۇغرايۇ كەلدى پىر ئېشەك ناگاھ،
سوردى ھالىنى، قىلدى دەرد ئىلە ئاھ.
يەرمەرۇ ئىنلەيۇ دېدى: «ئەي پىر،
خارى روباھ بېگى پۇر تەزۋىر.
باتىل ئىستەيۇ ھەقدىن ئايرىلدىم،
مۇڭگۈزۇمدىن قولاقدىن ئايرىلدىم.
مەنەم ئول غەم يۇكسندەكى خەرى لەك،
غۇسسەلەر پالچىغندا ۋالمۇ دەك.
نە يۇكۈم بىر نەفەس كىتەرچى بار،
نە بىراز چەكمەگىنە يەرچى بار.
خەرگەداي ئىكەن ئارپاغە مۇھتاج،
كۆزدۇرەمكى ئوردىلار باشىمە تاج.
ئىستەر ئىكەن ھەلالدىن روزى،
بارىن ئەتتىم ھەرام ئىلە روزى.
گەر توكۈزلارغە ئولمايا بۇيرۇق،
ئاھ، كەتتى قولاغ ئىلە قۇيرۇق.»
ھۇكمى سۇلتانغە كى ئولا پايەندە،
چەرخ چاكەردۇرۇر فەلەك بەندە.
كىم ئولا بارى بىر ئىككى ئىجلاق،
كىندە تەۋقىيى پادىشاھغە خىلاق.
شاھ قەھرى نە ئۇزۇ بىللاھ ئەگەر،
چەرخ باش چەكسە ئېتەر زىرۇ زەبەر.
كۆكلەرە ئېھردى نالەۋۇ فەرياد،
«داد، ئەي پادىشاھى ئادىل داد.»
شەيخى ئۇزارىتما نالەۋۇ ئاھىك،
نۇكتەداندۇر بىلۇر شەھەنشاھىك.
گەر ئىنايەتدىن ئىستەسەك تەۋفىر،
قىلما دەۋلەت دۇئاسىنى تەقسىر.
نېچەكىم بۇ زەمانەئى ناساز،
جاھىلە ناز بىرە ئەھلە نىياز.
نەقەدەر كىم جەھانى بىئىخلاس،
ئاربغى خارىج ئېتەر ئامىيى خاس.
ئۇ شەھىك ئىشى ئىززۇ ناز ئولسۇن،
دۇشمەنىنىك غەمۇ نىياز ئولسۇن.

بۇ ئەسەر ئىستانبۇل ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى نەشرىياتى تەرىپىدىن 1981 ـ يىلى نەشر قىلىنغان 2 ـ نەشرىدىن ئېلىندى.

شەيخى ۋە ئۇنىڭ «خەرنامە» ياملىق شېئىرى توغرىسىدا

مۇھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن

شەيخى — تۈرك خەلقىنىڭ XV — ئەسىردە ياشاپ ئىجاد قىلغان ئىستېداتلىق شائىرى. ئۇ 1373 — 1376 — يىللاردا تۈركىيىنىڭ گەرمىيان دېگەن يېرىدە ھاللىق ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. بوۋىسىنىڭ ئىسمى مەجدىددىن ياكى ئەھمەد ب. سەييىددۇر.

شائىر دەسلەپ ئۆز يۇرتىدا ئىلىم تەھسىل قىلغان. كېيىن، ئىرانغا بېرىپ تەھسىلنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئەدەبىيات ۋە تىببىي پەنلەردە كامالەتكە يەتكەن. ئۇ ئۆز مەملىكىتىگە قايتقاندىن كېيىن، بىر شېپاخانا ئېچىپ، تىبابەتچىلىك بىلەن شۇغۇللانغان. كېيىن ئۇ ئۆز يۇرتىنىڭ ھۆكۈمدارى ياقۇپبەگ II نىڭ خۇسۇسىي تەۋپىلىقىغا ئېلىنغان. ئۇنىڭدىن كېيىن چەلەبى سۇلتان مۇھەممەد شاھنىڭ خۇسۇسىي تەۋپىلىقىغا تەكلىپ قىلىنغان. ئۇ شاھ سارىيىدا بىر مۇددەت ئىشلىگەندىن كېيىن ئۆز يۇرتىغا — ياقۇپبەگنىڭ يېنىغا قايتقان. شۇ مەزگىللەردە ئۇ «خۇسرەۋ ۋە شىرىن» ناملىق ئەسىرىنى يېزىپ پادىشاھ مۇراد II گە تەقدىم قىلغان.

شائىر شەيخى ھاياتىنىڭ كېيىنكى يىللىرىنى ئۆز يۇرتىدا ئۆتكۈزۈپ، يىلدىرىم بايەزىد، ئېمىر سۇلايمان، چەلەبى مۇھەممەد ۋە مۇراد II دەۋرلىرىنى باشتىن كەچۈرۈپ 1419 — يىلى ۋاپات بولغان.

شائىر شەيخى ئۆزىنىڭ بىر ئۆمۈر ھاياتى داۋامىدا «دىۋان»، «خەرنامە»، «خۇسرەۋ ۋە شىرىن» ناملىق ئەسەرلەرنى يازغان. ئۇنىڭدىن باشقا تىبابەتچىلىك ئىلمىگە ئائىت بىر نەزمى رىسالە، «نەۋنامە» ناملىق بىر مەسنەۋى، ئەتتارنىڭ ئەسرىدىن تەرجىمە قىلغان «ھەبنامە» ناملىق يەنە بىر تەرجىمە مەسنەۋىسىنىڭ بارلىقى مەلۇم.

شەيخى باشقا مۇئەللىپلەرگە ئوخشاشلا «شەيخۇش — شۇئەرا»، «خۇسرەۋى شۇئەرا»، «ئەمىرى شۇئەرا»، «سەردارى شۇئەرا»، «ئەملاھۇش — شۇئەرا» ۋە «پىشتەرنى شۇئەرا» قاتارلىق سۈپەتلەر بىلەن تونۇلغان. ئۇ ئەينى دەۋر مۇھىتىدا زور شۆھرەت قازانغان. شەيخى تۈرك ئەدەبىياتىغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتىپلا قالماستىن، بەلكى ئوتتۇرا ئاسىيا ئەدەبىياتىغىمۇ بەلگىلىك دەرىجىدە تەسىر كۆرسەتكەن. نىجاتى، فۇزۇلى، باقى ۋە ئەھمەد پاشاغا ئوخشاش 45 تىن ئارتۇق يازغۇچى — شائىر ئۇنىڭ قەسىدە، غەزەللىرىدىن ئۆرنەك ئالغان ياكى تەقلىد قىلغان.

ژۇرنىلىمىزنىڭ مۇشۇ ساندا تونۇشتۇرۇلغان شائىر شەيخىنىڭ «خەرنامە» ناملىق ئەسىرى تۈرك ھەجۋىي ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ قەدىمكى نادىر نامايەندىلىرىدىن بىرىدۇر. كاتىب

چەلەبى «خەرنامە» نى «خىرەدنامە» شەكلىدە قەيد قىلغان. ① لېكىن گىسىب ئىلىدىن نەقىل كەلتۈرۈپ، «ئېشەك ھېكايىسى» مەنىسىدە كەلگەن بۇ ئەسەرنى سۇلتانغا تەقدىم قىلىشقا جۇرئەت قىلالمايدىغانلىقىنى، شۇڭا ماۋزۇدىكى «ر» نىڭ كەينىگە بىر «د» نى قوشۇپ بۇ نامنىڭ «خىرەد (خرد) نامە» گە ئۆزگەرتىلگەنلىكىنى يازىدۇ. «كۇنھۇل ـ ئەخبار» دىكى مەلۇماتلارمۇ يۇقىرىقى پىكىرنى ئىپادىلەيدۇ. لېكىن گىسىب ئەسەرنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسلانغاندا ئۇنىڭ ماۋزۇسىنىڭ «خەرنامە» بولۇشى كېرەكلىكىنى كەسكىن ئوتتۇرىغا قويۇپ، يۇقىرىقى پىكىرنى رەت قىلىدۇ.

مەنبەلەردە «خەرنامە» نىڭ يېزىلىش سەۋەبى ۋە ئۇنىڭ كىمگە تەقدىم قىلىنغانلىقى توغرىسىدىكى مەلۇماتلار خىلمۇ خىل بولۇپ، بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدۇ. ئاشىق چەلەبى، كەمالىزادە ھەسەن چەلەبى ۋە گېلىبول ئوغلى ئەلى قاتارلىقلار «خەرنامە» نىڭ چەلەبى سۇلتان مۇھەممەدكە تەقدىم قىلىنغانلىقىنى يازىدۇ. «شەيخى تەزكىرىسى» دە «خەرنامە» نىڭ سۇلتان مۇراد II گە سۇنۇلغانلىقى قەيد قىلىنىدۇ. لەتىفىنىڭ بەرگەن مەلۇماتى شەيخىنىڭكىگە يېقىنلىشىدۇ. لەتىفىنىڭ قارىشىچە: شەيخى «خۇسرەۋ ۋە شىرىن» نى يېزىپ تاماملىغىنىدىن كېيىن سۇلتان مۇراد II گە تەقدىم قىلىدۇ. بۇنىڭدىن سۇلتان مۇراد كۆپ سۆيۈنىدۇ. لېكىن شەيخىنىڭ رەقىبلىرى بۇ ئەسەرنى «خەمسەئى نىزامى»نىڭ تەرجىمىسى، شۇ ئاساستا قۇراشتۇرۇلغان، تەقدىرلەشكە لايىق ئەمەس» دەپ، ئەسەرنى ئەيىبلەيدۇ. شەيخى تەقدىرلىنىشتىن مەھرۇم بولىدۇ. «تاجۇت ـ تەۋارىخ» تا كېڭرىستىلىشىچە، چەلەبى مۇھەممەد شەيخىنىڭ بۇ ئىجادىي مېھنىتىدىن مەمنۇن بولۇپ، ئۇنى ئىنتىقام ـ ئىھسانلار بىلەن يولغا سالغانلىقى قەيد قىلىنىدۇ.

«خەرنامە» دىكى ئىشارەتلەردە ئەسەرنىڭ «دەرمەدھى سۇلتان مۇرادخان» دەپ باشلانغانلىقىنى كۆرىمىز. ئايرىمچە بىر نۇسخىدا:

مەقسەدى دىل مۇرادى جانى جەھان،
شەھى سۇلتان مۇراد خانى زەمان.

دېگەن بەيىت بار. ئەمما بۇ بەيىت باشقا نۇسخىلاردا ئۇچرىمايدۇ. شەيخى «خەرنامە» دە ئەسەرنىڭ يېزىلىش سەۋەبى ئۇستىدە توختالمايدۇ. پەقەت ھېكايىدىكى مەسىلىلەرنىڭ ئۆز ئەھۋالىغا ئويغۇن ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ: «جاھان زەۋق ئىچىدە كېتىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىنىڭ جەۋرۇ ـ جاپا، بالايىئاپەتتىن قۇتۇلالمىغانلىقىنى، راھەت ئورنىغا زەخمەت كۆرگەنلىكىنى، دۆلەت ئىزدىگەنسېرى مۇشەققەت چەككەن» لىكىنى سۆزلەيدۇ. ئاخىردا «پادىشاھنىڭ ئەمرىنىڭ ئورۇندالمىغانلىقىنى، مال مۈلكىنى يامانلارغا تارتقۇزۇپ قويغانلىقىنى ۋە ئادالەت تەلەپ قىلدىرغانلىقىنى» قەيد قىلىدۇ. يۇقىرىقى دەلىللەرگە قارىغاندا، شەيخىنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن ھۆجۇمغا ئۇچرىغانلىقى سەۋەبىدىن بۇ ئەسەرنى يازغانلىقى ھەقىقەتكە يېقىن.

«خەرنامە» مەسنەۋىي شەكلىدە، ئەرۇزنىڭ «بەھرى خەفىف» (فەئىلاتۇن فەئىلاتۇن فەئىلۇن) ۋەزنىدە يېزىلغان بولۇپ، 126 بەيىتتىن ئۆز ئىچىگە ئالغان تۆت قىسىمدىن تەركىب تاپقان. ئۇنىڭ دەسلەپكى 12 بەيىتى تەۋھىد ۋە نەئت، پادىشاھ ئۈچۈن 26

① كاتىب چەلەبى، «كەشفۇز ـ زۇنۇن» 1. ئىستانبۇل 1941 ـ يىل نەشرى، 701 ـ سەھىپە.

بەيىتتلىق بىر بۆلۈم ئاجرىتىلغان. ئۇنىڭدىن كېيىنكى سۆزنى شەيخى ئۆز ئۇستىگە يۆتكەپ، «راھەت ئورنىغا زەخمەت كۆرگەنلىكىنى، دۆلەت ئىزدىگەنسېرى مۇشەققەت تارتقانلىقىنى» سۆزلەپ، ئۆز ئەھۋالىغا ئويغۇن بىر ھېكايە بىلەن ئاساسىي ماۋزۇغا ئۆتىدۇ. ھېكايىدە بىر بېچارە ئېشەكنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلىگىنىدىن كېيىن، سۆزنى تەكرار ـ تەكرار ئۆز ئۇستىگە يۆتكەپ، ۋەقەنى ئۆز ئەھۋالىغا تەتبىقلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھتىن ئادالەت تىلەپ دۇئا قىلىدۇ. دۇئانى ئۆز ئىچىگە ئالغان تۆتىنچى قىسىم ئايرىم بىر بۆلەكنى تەشكىل قىلمايدۇ.

شەيخى ئۆز ئەسىرىدە ئىجتىمائىي تەڭلىك توغرىسىدىكى پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ: «ھەر بىر كىشى قىلغان ئىشىنىڭ قىممىتى بىلەن بەختلىك تۇرمۇشقا لايىقتۇر» دېگەن بىر كۆز قاراشنى ئىلگىرى سۈرگەن ۋە مەسىلىنى نەتىجىگە قەدەر باغلىغان. كىشىلىك ئەخلاق قائىدىلىرىگە خىلاپلىق قىلغانلارنىڭ جازاغا لايىق ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەن. شۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، شەيخى ئىجتىمائىي پىكىر جەھەتتە سەنائى، ئەتتار ۋە مەۋلانا رۇمىيدىن خۇسۇسەن شەيخ سەئىدىدىن چوڭقۇر تەسىر ئالغانلىقى روشەن.

شەيخى ئەينى دەۋر مۇھىتىغا نىسبەتەن بىر شكايەتچىدۇر. ئۇ ئۆز ئەسىرىدە ئەينى دەۋردىكى ئىجادىي مېھنەتنىڭ قەدىرسىزلىكى ۋە ھەسەتچىلىك، غۇربەتچىلىكلەردىن ھەسرەتلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئۆزىنى بەختتىن مەھرۇم قىلغان مۇئەييەن دەۋردىن شكايەت قىلىشى ھەققىي سەنئەتكار روھىنىڭ ۋە غۇرۇرىنىڭ ئىنكاسىدۇر.

شەيخىنىڭ بۇ كىچىك مەسنەۋىسى بەدىئى جەھەتتىنمۇ يۇقىرى قىممەتكە ئىگە. تۆۋەندىكى بىرقانچە خۇسۇسىيىتى ئەسەرنىڭ بەدىئىي قىممىتى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزۈش ئۈچۈن يېتەرلىك.

بىرىنچىدىن، ئەسەر مۇكەممەل كومپوزىتسىئون قۇرۇلۇشقا ئىگە. ھەرقانداق بىر مەسنەۋىي ئۆز ئىچىگە ئېلىشى لازىم بولغان تەۋھىد، نەئت، پادىشاھقا مەدھىيە ۋە يېزىلىش سەۋەبى، ئاساسىي ۋەقە، دۇئالارغا ئوخشاش بۆلەكلەرنىڭ بۇ كىچىك ئەسەردە مەۋجۇد بولۇشى ۋە بۇ بۆلەكلەرنىڭ ئۆزئارا زىچ باغلىنىشى ۋە ئۇلارنىڭ مۇۋاپىق نىسبەت ھەم-ئوخرا تاناسىپتا يېزىلىشى شائىر ئۇچۇن ئېيتقاندا زور مۇۋەپپەقىيەتتۇر. شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈشكە بولىدۇكى، «خەرنامە» چوڭ ھەجىمدە يېزىشقا تىگىشلىك بىر مەسنەۋىنىڭ پۈتۈن قىسىملىرىنى مۇئەييەن ئۆلچەمدە ئىخچاملاشتۇرۇشنىڭ بىر ئۈرنەكىدۇر.

ئەسەرنىڭ ئىككىنچى مۇۋەپپەقىيىتى، تەسۋىرلەرنىڭ كۈچلۈكلىكىدۇر. ئىشەكنىڭ ھەقىقەتەن زەئىپلىكى ۋە ئۆكۈزلەرنىڭ ئوقلاقتىكى كۆرۈنۈشلىرى تەسۋىرلەنگەندە، سىرتقى ئالەم، قەدىمكى ھايات سەھنىلىرى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بولغان مۇرەككەپ كىشىلىك مۇناسىۋەت، كلاسسىك ئەدەبىياتتا ئاز ئۇچرايدىغان جانلىق كارتىنىلار كۆز ئالدىمىزدا گەۋدىلەنىدۇ. بۇ جەھەتتىن ئەسەر چوڭقۇر ئىپادىلەش كۈچىگە ئىگە.

«خەرنامە» ئۆزىدىكى نەپسىلىك، چوڭقۇر پىكىر، مۇكەممەل سىيۇژىت، ئۆتكۈر ھەجۋىي قاتارلىق نەتىجىلىرى بىلەن تۈرك ھەجۋىي ئەدەبىياتىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

ژۇرنىلىمىزنىڭ بۇ سانىدا شائىر شەيخىنىڭ ئەنە شۇ «خەرنامە» نامىلىق ئەسىرى كىتابخانىلارغا تونۇشتۇرۇلدى. ئەسەرنى نەشرگە تەييارلاشتا ئەسلىدىكى تىل خۇسۇسىيىتىنى ساقلاپ قالغان ئاساستا، ئۇيغۇر تىلىنىڭ فونىتىكىلىق ئالاھىدىلىكىگە قىسمەن مۇۋاپىقلاشتۇرۇلدى.

ئاھ، شائىر قىسمىتى

ئىبراھىم ھەققۇلوۋ

خىيال گۈزىلى ــ ھايات گۈزىلى

شېئىرىيەت ئىنسان كۆڭلىگە «ئوبرازلار ئارقىلىق سۆزلەيدۇ.» ئۇ «مەۋھۇم غايە لەرنىڭ يالىڭاچ ئىپادىسى بولۇشقا تاقەت قىلىپ تۇرالمايدۇ.» كلاسسىك سەنئەتكارلىرىمىزنىڭ تەجرىبىلىرى ــ پىكىر ۋە تۇيغۇنى خىلمۇ خىل پوئېتىك ئوبرازلار ۋە تەسۋىرىي ۋاستىلەر ئارقىلىق كىتابخانغا يەتكۈزۈشتىن ئىبارەتتۇر. ئۆزبېك شېئىرىيىتىدە بىر قاتار پوئېتىك ئوبرازلار باركى، بۇلارنىڭ بارلىققا كېلىش تارىخى، مەنە قاتلاملىرى ۋە رېئاجلىنىشى بەئاستە خەلق ئەپسانىلىرىگە باغلىقتۇر.

پەرى ــ ئەنە شۇنداق مىسولوگىك ئوبرازلاردىن بولۇپ، ناھايىتى قەدىمىي تارىخقا ئىگە. مەلۇمكى، دىنىي، خىيالىي تەسەۋۋۇر يەنى روھلارنىڭ مەۋجۇدلۇقى ۋە ئۇلار بىلەن ئىنسان ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرگە بولغان ئىشەنچ، ئېتىتدائىي دۇنيا قاراشنىڭ ئاساسىي بەلگىلىرىدىن بولۇپ، ئېتىتدائىي جامائە كىشىلىرىنىڭ تەبىئەت بىلەن كۈرىشىشتىكى ئاجىزلىقىدىن كېلىپ چىققان.

ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ قەدىمىي ئېتىتقادلىرىدىن قارىغاندا، پەرى شەيتانغا يېقىن، لېكىن ئۇنىڭدىن پەرقلىق ھالدا، ئىنسانغا ياۋۇزلۇقى يوق روھ ھېسابلانغان.

ھەر خىل دىنىي ئېتىتقادلاردا پەرىنىڭ ئىنسانغا، ياكى ئىنسانىنىڭ پەرىگە ئاشىق بولۇشى غەيرىي تەبىئىي ھال ھېسابلانمىغان. بۇنىڭدا پەرى ئايال سىماسىيدا، بەزىدە بولسا باشقىچە، مەسىلەن: يىلان شەكلىدە تەسەۋۋۇر قىلىنغان. «قىسسەئى رەبغۇزى» دىكى بىر ھېكايەتتە ئەھمەد دېگەن پادىشاھ ئوۋغا چىققاندا لەشكەرلىرىدىن ئايرىلىپ، بىر چاكىرى بىلەن قالىدۇ. قانداقتۇر بىر مەنزىلگە يېتىپ بارغانلىرىدا ئۇلارغا ئۆزئارا ئېلىشىۋاتقان، قارىسى ئېنىق ئۆلتۈرۈشكە تەييارلانغان ئىككى يىلان يولۇقىدۇ. پادىشاھ ئۆز چاكىرىغا قارا يىلاننى چېپىپ تاشلاشنى بۇيرۇيدۇ. پادىشاھ ئەتىسى چاھار بېغىغا بارغان چېغىدا ئۇنىڭ ئالدىدا بىر خۇش قامەت يىگىت پەيدا بولىدۇ. ئەھمەد شاھ ئۇنىڭدىن كىملىكىنى سورىغاندا ئۇ: «تۇنۇگۈنكى ئاق يىلان مەندۇرمەن. قارا يىلان دۈشمىنىم. مېنى ئۆلتۈرۈشنىڭ قەستىدە يۈرەتتى. سىز مېنى ئاشۇ ياۋۇزدىن قوتۇلدۇردىڭىز. مەن ئەمدى سىزنىڭ قۇلىڭىز بولىمەن» دەيدۇ. ۋەقە داۋامىدا مەلۇم بولىدۇ. بۇ يىگىت ئەسلىدە سۇلايمانىنىڭ خوتۇنى، يەنى ئاتىسى ئادەم، ئانىسى پەرى بولغان بىلقىس خانىمنىڭ ئاكىسى ئىكەن. قەدىمىي ئېتىتقادتا، مۇبادا يىلانغا دۇچ كېلىپ قالغاندا ئۇنىڭغا ئۇچ مەرتىۋە نەزەر تاشلاش، شۇنىڭدىمۇ ئۇ غايىب بولمىسا، ئۇنى ئاددىي يىلان دەپ بىلىش تەۋسىيە

قىلىنغان، ئەمما پەرى ئادەم سۈرتىدە كۆرۈنگەن. پەرى بىلەن ئىنسان مۇناسىۋىتى توغرىسىدا رۇس ئالىمەسى ئۇ، ئا. سۇخارىۋا بىر نەچچە ھېكايىلارنى كەلتۈرگەن. شۇ- لاردىن بىرى ئۇرەتىپەدىن يېزىپ ئېلىنغان. ئۇنىڭدا ئېيتىلىشچە 19- ئەسىرنىڭ 80 -يىللىرىدا تۇغۇلغان بىر كىشىنى ئون ياشقا تولغان چېغىدا، ئۇخلاپ ياتقان ۋاقتىدا، پەرى ئورۇن - كۆر- پىسى بىلەن كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭ تاغىسىغا قاراشلىق باغقا ئېلىپ بېرىپتۇ. ئۇ ئويغىنىپ باشقا يەردە ياتقانلىقىدىن ئەجەبلىنىپتۇ. كېيىن ئۇ ئورۇن - كۆرپىسىنى ئۆزى سۆرەپ ئۆز ھويلىسىغا راۋان بوپتۇ. ئىشكى ئالدىدىن ئېقىپ ئۆتمەكتە ئېرىقتا يېقىنلاشقان چېغىدا، دەرەخ يېنىدىن ئاللىقانداق بىر مۇزىكا ئاڭلىنىپتۇ. قارىسا ئۆز دەۋازىسىنىڭ يېنىدا ئېگەر- تۇقۇملىرى كۆركەم بېزەلگەن بىر ئات تۇرغانمىش. بالا ئۆتۈپ كەتمەكچى بوپتۇ. ئات كەينى- گە بۇرۇلۇپ يولنى توسۇپتۇ. شۇ پەيتتە ئايال تىمسالىدا بىر پەرى پەيدا بولۇپ: «نا- ھاتكى، شۇنداق كېلىشكەن يىگىتنى ئات دەسسەپ ئۆلتۈرسە - مە؟ مەن قاراپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا يول قويسام؟ قورقما (بىسمىللا) دەپ ئۆتۈۋەر!» — دەپتۇ. پەرى ئۇنى ئات يېنى- دىن ئېلىپ ئۆتۈپتۇ. شۇندىن باشلاپ پەرى بۇ يەردە پات - پات پەيدا بولىدىغان بوپ- تۇ. ئارىدىن بىرنەچچە يىل ئۆتۈپ يىگىت توي قىلىپ ئۆي - ئوچاقلىق بوپتۇ. لېكىن پەرى يېڭى كېلىن بىلەن كۆيەۋىنىڭ بىرگە ياشىشىغا ئىمكان بەرمەپتۇ.

بۇ يىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى ۋەقە. بۇرۇنقى زامانلاردا ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقىدە پەرىلەرنىڭ ئىنسانغا ئىشق قويۇشىغا بولغان ئىشەنچ كۈچلۈك بولغان. چۈنكى پەرى نېمە بولمىسۇن خەلق نەزىرىدىن چەتتە قېلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇ ھەق- قەتنى نەۋائى ئۆز شېئىرىدا مۇنداق ئىپادىلىگەن:

يۈزۈڭ قۇياشىغا بۇ نەۋئ بولسا ئايان بولماق،
پەرىگە مۇمكىن ئەمەس خەلقدىن نىھان بولماق.

پەرى ئوبرازىنىڭ ئۆزىبەك خەلق ئاغزاكىي ۋە يازما ئەدەبىياتىدىكى بوئېتىك ئوبراز- لاردىن بىرىگە ئايلىنىشى مەلۇم جەھەتتە مانا شۇنداق تەسەۋۋۇرلارنىڭ رولى ۋە تەسىر- گۈمۇ باغلىق. مەسىلەن: شامانىستىك فولكلورىدىكىگە ئوخشاش خەلق داستانلىرى ۋە يازما شېئىرىيەتتىمۇ پەرىلەرنىڭ ماكانى كوھىقاپ ياكى ئۇنىڭ يانباغرىدىكى باغىي ئىرەم دەپ كۆرسىتىلىدۇ. ئاتايى يارنىڭ ھۆسنى ۋە لاتاپىتىنى پەرىگە، تۇرار جايىنى باغىي ئىرەمگە ئوخشىتىپ قىياس قىلىدۇ ۋە مۇنداق يازىدۇ.

بۇ لەتافەتكىم، پەرىتەك سەندەدۇر، ئەي رەشكى ھۇر،
گوييا باغى ئىرەمدۇر، سەھنى خىرگاھىڭ سېنىڭ.

پەرىگە بولغان مۇناسىۋەتتە شامانىستىك تەسەۋۋۇرلار بىلەن ئۆزبېك كلاسسىك سەن- ئەتكارلىرى قاراشلىرىدا مەلۇم ئوخشاشلىقلار بار. فولكلورشۇناس ئالىم ت. مىرزايېۋنىڭ يېزىشىچە، خەلقىمىز ئارىسىدا تارقالغان رىۋايەتلەرنىڭ بىرىدە، گۈر ئوغلى ياشانغاندا پەرىلەر ئۇنىڭغا «سېنىڭ نامىڭنى ئۆچۈرمەيمىز، داستانىڭنى تارقىتىمىز.» دەپ ۋەدە بە- رىشكەن. پەرىلەر ئادەتتە ئۆلمەيدۇ، شۇڭا ئۇلار باخشىلارنى ئەگىشىپ يۈرۈپ، گۈر ئوغ-

لىنىڭ سۆزلىرىنى ئۇلارنىڭ دىلىغا سالىدۇ. شۇ ۋەجىدىن باخشىلارمۇ گۆر ئوغۇللىرى ھېسابلىنارمىش. ئەلىشىر نەۋائىنىڭ:

ئول پەرى كۆزدىن ئۇچار، كۆز داغى شەۋقىدىن ئۇچار،
ۋەھكى، مەن ئۇچقالى ھەم يوقتۇرۇر مەندە قانات.

دېگەن بېيىتىدە پەرىلەرنىڭ ئۇچۇپ ـ قونۇپ يۈرۈشىگە ئىشارە قىلىنغان. ئۇ پەرى، يەنى يارنىڭ پەرىلەرگە ئوخشاش ئۇچىدىغان قانىتى بار. شۇڭا ئۇ خالىغان چېغىدا كۆزدىن غايىب بولالايدۇ. ئاشىق بولسا ئۇچۇش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم. چۈنكى ئۇ قانات سىز. لىرىك قەھرىمانىنىڭ ساراڭلىق شامىنى يورۇتۇپ، تەلۋە بولۇشىغمۇ يارنىڭ پەرىدەك ئۇچۇشقا قادىرلىقى بىر سەۋەب:

جۇنۇن شامىن قىلىپ رەۋشەن، كۆڭۈلگە تەلبەلىكدۇر فەن،
پەرىدەك بولغالى پەررەندە ئول خۇشخۇي پەرى پەيكەر.

مۇسۇلمان روھانىيلىرى ئەقىدىسىگە قارىغاندا پەرى جىنلارنىڭ تائىپىسىگە مەنسۇپ تۇر. دىنىي ئىدراكتا تۇن ۋە قاراڭغۇلۇق ئىچىدە پەرىگە يولۇققۇش خاسىيەتلىك ھادىسە ھېسابلانمايدۇ. چۈنكى بۇ ھالدا ئادەم ئەقلىدىن ئىزىشى ياكى جىسمانىي جەھەتتە شىكەستە يېيىشى مۇمكىن ئىكەن. نەۋائى مۇنداق يازىدۇ:

ھۇش ئەھلى سېنى بىلمەسۇ مەن تەلبە بىلۇرمەن،
كىم كەلدى پەرىشىۋەسى دىۋانىغە مەلۇم.

(ئەقلى ـ ھوشى جايىدا كىشىلەر سېنىڭ كىملىكىڭنى بىلمەيدۇ. لېكىن مەن تەلۋە بىلىمەن. چۈنكى پەرىنىڭ خۇي مىجەزى دىۋانىگە يەنى پەرىنى كۆرۈپ، ئەقلى ـ ھوشىدىن ئايرىلغان ئادەمگىلا مەلۇمدۇر.) يەنە:

جۇنۇنۇم ئولسە دەما دەم تەئەججۇپ ئەتمەڭكىم،
كۆزۈمگە ئول پەرى ئولۇر زەمان ـ زەمان پەيدا.

(دائىم ساراڭلىقىم تۇتۇپ تۇرسا، بۇنىڭغا ئەجەبلەنمەڭ، چۈنكى مېنى تەلۋە قىلغان پەرى پات ـ پاتلا كۆز ئالدىمدا نامايان بولۇپ تۇرىدۇ.)

مۇنداق مەنىلىك بېيىتلار نەۋائى دىۋانلىرىدا كۆپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى پەرى توغرىسىدىكى ئەپسانىلەر ئاساسىدا يارىتىلغان. شەرق شائىرلىرى ئۇچۇن پەرى ـ ئىدىئال گۈزەللىك نەمۇنىسى، ئۇلارنىڭ تەلقىنلىرىدە پەرى جىن ياكى يامانلىق تىمسالى ئەمەس، بەلكى ھۆسنىدە يىگانىلىقىنىڭ ۋە گۈزەللىكىنىڭ ئۇلگىسى. شۇ سەۋەبتىن يارنى پەرىگە ئوخشىتىش مۇمكىن. يەنى مەشۇقە ئادەم ئەمىلىدىن كۆرە پەرى ئەۋلادىغا يېقىن ياكى بۇنىڭ ئەكسىچە، ھېچقانداق جىن ۋە روھقا ئالاقىسى بولمىغان دىلبەرنىڭ ئەينەن ئۆزىدۇر. ئۇنىڭغا يولۇققاندا كىشىنىڭ ھوشىدىن كېتىشى، تەلۋە بولۇشى ئادەتتىكى بىر گەپ. ئەمىلىدە ئادەمنى «ئىنسانۇ مەلەكنىڭ دىلبىرى» بولغان بۇزاپا يار ئەقلىدىن جۇدا قىلىدۇ.

مېنى دۇانە قىلغان بىر پەردۇر،
كى ئىنسانۇ مەلەكنىڭ دىلىبەردۇر.

بۇ يەردە ئاتايى ئاشقىنىڭ دۇانىلىق ھالىتىنى مەشۇقىنىڭ خىيالى گۈزەللىك ئىگىسى ئىكەنلىكى بىلەن ئىزاھلاۋاتىدۇ. تۇرلۇك خەلقلەر ئارىسىدا پەرى ئەۋلادى يۈكسەك ئەقىل ۋە گۈزەللىك نەسلى دەپ قارالغان. شۇ سەۋەبتىن بەزى خەلقلەردە ئۆزلىرىنىڭ كېلىپ چىقىشلىرىنى پەرى يا كى سۇ پەرىسى بىلەن باغلاش ئادەت تۈسىگە كىرگەن. مەسىلەن: س. پ. تولىستوۋ خارەزىلىقلارنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا سۆزلىگىنىدە، خەۋە خانى ئاللا قۇلى سارىيىددىكى ئىران ئەلچىسى رىزا قۇلىخان ھېكايە قىلغان ئەپسانىنى كەلتۈرىدۇ. ئۇنىڭدا ئېيتىلىشىچە، سۇلايمان پەيغەمبەر نېمە سەۋەبتىندۇر، پەرىلىرىنىڭ بىرىدىن غەزەپلىنىپ، دۇنىيانىڭ ئەڭ يىراق بىر چېتىگە ئاپىرىپ تاشلىۋېتىشنى بۇيرۇپتۇ. دۇۋە پەرىنى كۆتۈرگىنىچە، پەيغەمبەر ئېيتقان مەنزىلنى ئۇزۇنغىچە ئاختۇرۇپتۇ، ئاخىرى بىر دەشتۇ بايابانغا قونۇپتۇ. بۇ يەر ئاشۇ زامانىدىكى خارازىم تۈپرىقى ئىكەن. دۇۋە سۇلايمان پەيغەمبەرنىڭ تاپشۇرۇقىنى بېجىرىشنى بېجىرىپتۇ ـ يۇ، لېكىن ئۆزىمۇ شۇ جايدا قېلىشقا قارار قىپتۇ، چۈنكى ئۇ پەرىنى سۆيۈپ قالغانىكەن. خارازىملىقلار ئەنە شۇ دۇۋە بىلەن پەرىدىن تارقالغان ئىمىش. شۇ سەۋەبتىن خارازىمنىڭ ئايالىرى پەرىلەردەك گۈزەل، ئەرلىرى غايەت ساغلام ۋە كۈچتىنگىر بولىدىكەن.

شۇنداق ئەپسانىلەرنىڭ يەنە بىرىنى ھادى زەرىپ يېزىپ قالدۇرغان. بۇ ئالىمنىڭ مۇھاكىمە قىلىشچە، ئەپسانە مەزمۇنى تاشكەنت يېنىدىكى بوستانلىق رايونىدىكى قىز ۋە يىگىتنىڭ گۈزەللىكىگە ئالاقىدار ئىكەن. بۇ ئەپسانىدە: «يېزىلىق يىگىت كۆلدە ياشىغۇچى سۇ پەرىلىرىدىن بىرىگە ئۆيلىنىدۇ. يىگىت بۇ سىرنى ساقلىيالمىغانلىقى ۋە قىزنىڭ شەرتىگە ئەمەل قىلالمىغانلىقى تۈپەيلىدىن پەرى قىز ئېرى ۋە بالىسى بىلەن تۇرماي، يەنە كۆلگە چۈشۈپ كېتىدۇ. سۇ پەرىلىرى بولسا ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ، كۆل سۈيى قانغا بويىلىدۇ. ئاتا قولىدا قالغان بالىلار چوڭ بولۇپ كۆپىيىدۇ. مانا شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يېزىلارنىڭ قىز ۋە يىگىتلىرى گۈزەل ۋە خۇشپېچىم كېلىدۇ.» دېيىلگەن.

شۇنىڭدەك، ھادى زەرىپ «گۆر ئوغلى» داستانىدا پەرىلەرنىڭ گۈل كۆلچەك ۋە ششە كۆلچەكلەردە چۆمۈلۈشى، ئەۋزىنىڭ پەرى قىزنى كۆلدە تۇتۇۋېلىشى، ياكى «ئىدىگە» داستانىدىكى باش قەھرىمانىنىڭ ئاتىسىنىڭ پەرى قىزنى چۆمۈلۈپ تۇرغان جايىدا ئۇچرىتىپ ئۇنىڭغا ئۆيلىنىشى قاتارلىق ئېپىزوتلارنى تۈركىي خەلقلەر فولكلورىدىكى سۇ پەرىسى ئوبرازىنىڭ خاراكتېرلىك كۆرۈنۈشلىرى سۈپىتىدە شەرھىلەيدۇ.

كۆزۈم خەيال خەيلىنە رەۋشەن ھەردەم ئېرۇر،
ئارى پەرى بۇلاق باشىدا مۇقىم ئېرۇر.

دەپ يازىدۇ مەۋلانا لۇتپى. كېيىنكى مىسرادىكى مەنە يۇقىرىدا كەلتۈرۈلگەن ئەپسانىگە ئوخشاش خىيالىي تەسەۋۋۇرلارنىڭ تەسىرىدە بارلىققا كەلگەنلىكى ئۆز ـ ئۆزىدىن ئېنىق. مۇبادا پەرىلەرنىڭ بۇلاق بويلىرىنى ياقتۇرۇپ، بۇلاق سۇلىرىدا چۆمۈلۈپ ئويناپ ـ كۈ

ئۇشلىرى توغرىسىدىكى ئەپسانىۋى گەپلەر كەڭ تارقالمغىنىدا ئىدى، بىرىنچى مىسرادىكى پىكىر بەلكى شائىر تەسەۋۋۇرىدا تۇغۇلمىغان بولاتتى. چۈنكى قەھرىمانلىك كۆزىنىڭ روشەنلىكى ئۇنىڭ بۇلاق كەبى چانقىدىن ياش ئېقىشىدىن. شۇنىڭ ئۈچۈن «پەرى بولاق باشىدا مۇقىم» بولغىنىدەك ئۇنىڭ كۆز قاپچۇقىدا پەرى سۈپەت مەشۇقەسى بار. كىلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدىكى بەيىت ياكى شېئىرىي پارچىلار ئەمەس، بەزەن پۈتۈن يۇرۇشلۇق غەزەللەر تەھلىلىدىمۇ ئەپسانە ۋە رىۋايەتلەر مەزمۇنى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتۇپ كەلگەن. ئاتايىنىڭ:

ئول سەنەمكى، سۇۋ ياقاسىندا پەرىتەك ئولتۇرۇر،
غايەتى نازۇكلىكىدىن سۇۋ بىلەن يۇتسە بولۇر.

دېگەن مەتلەئ بىلەن باشلىنىدىغان غەزىلى شۇنداق شېئىرلارىنىڭ كېيىنكى قۇرلىرىدىن مۇنداق پىكىرلەرنى ئوقۇيمىز:

تامەگەركىم، سەلسەبىل ئابىنە جەۋلانى قىلۇر،
كەلدى جەننەت رەۋزەسىدىن ئابى كەۋسەر ساري ھۇر.

غەزەلدە «غايەتى نازۇكلىكىدىن سۇ بىلەن يۇتسا» بولىدىغان گۈزەللىك تەرىپى سۆزلىنىۋاتىدۇ. بىز غەزەلدىن ئۇ سەنەمنى تەسەۋۋۇرىمىزدا ئېنىق كۆرىمىز: ئۇ قىرغاقتا — سۇ ياقىسىدا ئولتۇرۇپتۇ. بۇ دىلبەرنىڭ نازۇكلۇقىدىن گويا سۇ تولغىنىدۇ. ئەمدى شۇ مەنزىلگە مەپتۇن ئاشىقنىڭ ھالىتىنى ئويلاپ كۆرۈڭ: ياري ئۇنىڭغا سۇ پەرىسىگە ئوخشاش نامايان بولۇشى تەبىئىي، لېكىن ئۇ ئۆز مەشۇقىنى سۇ پەرىسىگە قىياسلاش بىلەنلا قانائەتلەنمەكچى ئەمەس، ئۇنىڭ كۆڭلىدە پىكىر تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىشقا باشلايدۇ. خىيالىدىكى ئەپسانىۋى كۆرۈنۈشلەر بىردىن گويا ھەقىقەتكە ئايلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئەپسانىلاردىكى سۇ بويلاپ ئېقىپ كېلىدىغان ھۇر ـ پەرىدىن ئۆز يارىنى پەرقلەندۈرمەيدۇ ۋە «كەلدى جەننەت رەۋزەسىدىن ئابى كەۋسەر ساري ھۇر»، دەيدۇ. دېمەك، سۇ پەرىسىگە تەۋە قىلىنغان مەشۇقەنىڭ جەننەت بېغىدىن ئۇچقان ھۇردەك «ئابى كەۋسەر ساري» كېلىشىمۇ تەسۋىرلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن سو پەرىسىگە ئالاقىدار ئىپادىلەرگە چەك قويۇپ، باشقا مەقسەتلەرگە كۆچۈشنىڭ يولى ئېچىلىدۇ. بىراق باش مەقسەت يارنىڭ سۇ پەرىسىگە ئوخشايدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆتۈش ئەمەس، بەلكى ھاياتىبەخش گۈزەللىك دەرىجىسىنى ئۇلۇغلاشتىن ئىبارەت. ئەنە شۇ غايىۋى مەقسەت باشتىكى پىكرى تەسۋىرنى يەنە ئىزچىللاشتۇرىدۇ:

ئول ئىلىككىم، سۇۋدىن ئارىقتۇر، يۇۋماس ئانى سۇدا،
بەلكى سۇۋنى پاك بولسۇن دەپ ئىلىكى بىرلە يۇۋۇر.

بۇ يەردە نازۇكلۇقنى پاكلىق، غايىۋى تازىلىق مەسىلىسى قوشۇلدى. كۆل سۈيىنىڭ غايەت پاكىزلىكى، «سۇنى پاك بولسۇن دەپ ئىلىكى بىلەن» يۇيۇنۇش، بۇلارمۇ پەرىلەرگە خاس خۇسۇسىيەت. ئاتايىنىڭ لىرىك قەھرىمانى سۇدىكى پەرىلەر زاتىغا تەلپۈنۈپ تۇ-

www.uyghurkitap.com

رۇپ، سۇ پەرىلىرىگە ئائىت، ناھايىتى ئەپسانىۋى بولغان تۆۋەندىكى ھەقىقەتكىمۇ ئەلتۇ كۆس ئىشىنىدۇ:

ئەندى بىلدىم راست ئېيتمىش، بەلكى كۆردۈم كۆز بىلە،
ئولكى دەرلەر سۇ قىزى گاھ ـ گاھ كۆزگە كۆرىنۈر.

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، ئاتايى سۇ پەرىسىگە ئائىت مەزمۇنلارنى ئۇزى تۇقۇمىغان، بەلكى خەلق ئەپسانىلىرىدىن ئىجادىي ئۇزۇقلىنىپ مۇشۇنداق شەكىللارنى يارىتقان. ئەلىشىر نەۋائى پەرى ئوبرازىغا ئالاقىدار پىكىر تەرەققىياتىنى داۋام قىلدۇرۇش بىلەن بىللە ئۇلارنى مىسلسىز دەرىجىدە ئىجادىي رەۋاجلاندۇرغانىدى. شائىر دەۋانىلىرىدىكى يۇزلەپ بەيىتلار ۋە ئۇنىڭدىكى يېڭى مەنىلەر ئالدى بىلەن پەرى ئوبرازىغا ئالاقىدار پىكىر ۋە تۇيغۇلاردىن ئىبارەتتۇر. ئاتايىنىڭ «سۇ ياقاسىندا پەردەك» ئولتۇرغان سەنەمىنىڭ نازۇكلۇقىنى نەۋائى مانا مۇنداق سۆزلەر بىلەن ئەكىس ئەتتۈرگەن:

ئول پەردەشى ئېرۇر ئانداق نازۇك،
كىم قۇياش پەرتەۋىدۇر جىسمىغا يۇك.

(ئۇ پەرى يار شۇ قەدەر نازۇكىكى، قۇياش نۇرىمۇ ئۇنىڭ جىسمىغا يۈك، يەنى ئېغىرلىق قىلىدۇ.)

ھەجرىدىن ئانداق زەئىف ئولمىش نەۋائى، ئەي پەرى،
كىم قايانكىم بارسا سەندەك خەلقدىن پىنھان بارۇر.

ھىجران دەردى شائىرنى زەئىپ ھالغا كەلتۈرگەن، بۇنداق زەئىپ ۋە بىچارىلىق ھالىتىدە ئۇ ئەلگە كەم كۆرۈنىدۇ، گويا پىنھان ياشاۋاتقان، خىلۋەت جايدا يۇرۇۋاتقاندەك، لېكىن بۇنىڭدىن شائىرنىڭ ئۆزى مەمنۇن. چۈنكى ئۇنىڭ يارىمۇ نەگە بارسا ئۇ يەرگە ئوخشاشلا ئەل كۆزىدىن يوشۇرۇنۇپ يۈرىدۇ.

«ئەي كۆڭۈل، ھۇرۇ ـ پەرى ۋەسفىن تولا كۆپ ئاڭلادۇق،
ھېچقايسى ئادەمىيلىقىدە ئەمەس ئىنسانچە خۇب.

شائىر شېئىرلىرىدا ھۇر پەرىلەر ھەققىدە ناھايىتى كۆپ گەپلەرنى قىلغان، غايەت گۈزەل ئىپادىلەرنى تاپقان. ئەمما ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە مەقسەت پەقەت بىرلا: «ئىنسان گۈزەللىكى، پەزىلىتى ۋە ئۇنىڭ ئادەمىيلىك سۈپەتلىرىنى ئۇلۇغلاش.» نەۋائىنىڭ پەرى تەرىپىگە بېغىشلانغان قۇرلىرىدىن يۇرەك رومانتىسىك ئارزۇلار بىلەن تولۇپ تاشىدۇ.

خىزىر ھېكايىتى ـ ئاجايىپ ھېكايەت

شەرق كىلاسسىك شېئىرىيىتىدىكى پىكىر ۋە تۇيغۇلارنى چوڭقۇر چۈشىنىش ئۈچۈن ئۇنىڭدىكى دىنىي، ئەپسانىۋى ۋە مىفولوگىيىك ئوبرازلار تارىخىدىن خەۋەردار بولۇش

كېرەك. خىزىر شۇنداق ئوبرازلارنىڭ بىرى. ئەۋائى شېئىرلىرىدا بۇ ئوبراز ناھايىتى كۆپ تەسۋىرلىنىدۇ.

كىم ئېرۇر جانسىز ئول ئالۇدەلىغدىن پاك لەب،
ئەي ئەۋائى، ئۆلسەم ئىچمەن خىزر نۇش ئەتكەن زۇلال.

بۇ بەيتتە شائىر يارنىڭ پاك لېۋىنى خىزىر ئىچكەن سۇدىن ئۈستۈن قويۇپ، ئۆلگەندىمۇ ئۇنى «خىزىر ـ نۇش ئەتكەن زۇلال» غا تېگىشمەيدىغانلىقىنى ئېيتىۋاتىدۇ. خوش، خىزىر كىم؟ ئەۋائى نېمىشقا ئۇ ئىچكەن سۇغا بۇنچىلىك ئۇرغۇ بېرىدۇ؟ ئۇ سۇنىڭ خاسىيىتى نېمىدە؟

خىزىر دۇنيادىكى كۆپلىگەن خەلقلەر ئەدەبىياتىدا ئۇچرايدىغان دىنىي، مىفولوگىك ئوبراز، ئەپسانىلەردىن مەلۇم بولۇشىچە، ئۇ «ئابىي ھەيۋان» يەنى تىرىكلىك سۈيىنى ئىزدەپ تاپقان ۋە ئۇنى ئىچىپ ئەبەدىي ھاياتقا ئېرىشكەن پەيغەمبەر.

خىزىر توغرىسىدا ھەر خىل قاراشلار مەۋجۇد، بەزى ئالىملار ئۇنى ئاشقلارنىڭ ھامىسى دەپ ئاتىشىدۇ. مەسىلەن، ئاتاقلىق ئەزەربەيجان ئالىمى ھەمىد ئارەسلى مۇنداق دەپ يازىدۇ: «خىزىر دىنىي ئەپسانىلەردىن مەلۇم بولۇشىچە، تىرىكلىك سۈيىنى ئىچىپ ھەمىشە تىرىك قالغان، ئاشقلارغا ياردەم ۋە شەپقەت قىلىدىغان ئەپسانىۋى شەخسىتۇر».

ئەرەب ئەدەبىياتى تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ئېيتىشىچە، ئىسلام دىنى دۇنياغا كەلگەن دەسلەپكى ئەسىرلەردىلا، خىزىر قەھرىمانلارنىڭ قىيىن ۋە مۇشكۈل ھالەتلىرىدە ياردەم بەرگۈچى ھامى ۋە خالاسكار سىيماسىدا يازما ئەدەبىياتتىن ئورۇن ئالغان.

مەلۇمكى، ئەرەبلەردە يېشىل رەڭ ـ ئىلاھىي رەڭ ھېسابلانغان. شۇنىڭ ئۈچۈن خىزىر بەدىئىي ئىجادىيەتتە تونى ۋە سەللىسى يېشىل، (ئاق ئات مىنگەن، قولىدا ئۇزۇن نەيزە تۇتقان) مويىسپىت قىياپىتىدە تەسۋىرلەنگەن.

«كىتابىي دەدە قۇرقۇت» تا دىرساخاننىڭ ئوغلى بۇغۇچ قىرىق نامەردنىڭ ئېغىزىغا ۋە جاھىللىقى تۈپەيلىدىن تاغ ئارىسىدا ھوشىدىن كېتىپ، ھالسىزلىنىپ يىقىلىدۇ، قاغا ـ قۇزغۇنلار ئۇنىڭ ئۈستىدىن ئەگىشىكە باشلايدۇ. شۇ چاغدا گويا كۆكتىن چۈشكەندەك تۈيۇقسىز بىر بوۋاي پەيدا بولىدۇ. ئۇ يىگىتنىڭ يارىسىنى قولى بىلەن ئۈچ قېتىم سىيلاپ شۇنداق دەيدۇ: «جاراھىتىڭدىن قورقما، ئوغلۇم! تاغ چىچىكى بىلەن ئانا سۈتى يارا ئۈستىگە مەلھەمدۇر.» بۇ ـ بىز دەۋاتقان خىزىر بولۇپ، ئۇنىڭ تونى يېشىل، ئېتى بوز رەڭدە ئىكەنلىكى قەيت قىلىنغان.

پارس تىلىدىكى خەلقلەر تەسەۋۋۇرىدا ئاق ئات ياخشىلىق، ئىزگۈلۈك تىمسالى بولۇپ، ئەگەر ئادەم چۈشىدە ئاق ئات كۆرسە بۇ ئارزۇ ـ ئارمانغا يېتىشتىن بىشارەت، دەپ تەبىرلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلاردا قارا ئات خىزىرغا يات ھېسابلىنىدۇ. تۈركىي خەلقلەردە قارا مۇقەددەس رەڭ ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزدا مۇنداق ئوبرازلىق تەسۋىرلەرمۇ ئۇچراپ تۇرىدۇ. مەۋلانا گەدائى مۇنداق يازىدۇ:

قارا ئاتلىق ئاق بىگىم بۇ نە يۈرۈش بولۇر، نە جەۋلان،
جىلاۋىڭنى تارتاراق تۇتكى، ئۇلۇسدا قالمادى جان.

بۇ مىسرالاردىكى «ئاق» رەڭ «قارا» غا سېلىشتۇرۇش ياكى مەشۇقە گۈزەللىكىنى سۈپەتلەش ئۈچۈنلا ئىشلىتىلمىگەن. مەشۇقەنىڭ قارا ئاتقا مىنىشى ئۇنىڭ «تۈركىي قۇتۇ مىدىن» ئىكەنلىكىنى دەللىلەيدۇ. گەدائى غەزىلىنىڭ داۋامىدا ئوقۇيمىز:

ماڭا ھەق خىزىر ھەياتىن بېرىپ ئېردى بىلمەدىم ۋاي،
زولۇمات ئىمىش قارا ئات، داغى بېگىم ئابى ھەيۋان.

دېمەك، بۇنىڭدا «قارا ئات» نى ھەم زۇلمەت، ھەم ئۇنىڭدىكى «ئابى ھەيۋان» دېيىلىشتىن شائىرنىڭ خىزىرنىڭ ئېتىنى قانداق تەسەۋۋۇر قىلغانلىقى ئۆز-ئۆزىدىن ئېنىق. گەدائى باشقا بىر غەزىلىدە يارغا قارىتا:

سەر چەشمەئى ھەيۋان چۈ تار ئاغزىڭدەدۇر، ئەي جان،
بەھۇدە ئىمىش ئۇل تەلەبى خىزرۇ سىكەندەر.

دەيدۇ. يەنى ئۇ، ئەي يار، تىرىكلىك سۈيىنىڭ پاك بۇلىقى پەقەت سېنىڭ تار ئاغزىڭدۇر، خىزىر بىلەن ئىسكەندەرنىڭ تەلەپلىرى بولسا ئارتۇقچە ۋە بىھۇدەدۇر دەپ تەكىتلەيدۇ. بۇنىڭغا يېقىن بولغان پىكىرلەر نەۋائىدىمۇ بار:

خىزىر ئۇمرىيۇ سىكەندەر مۇلكى تاپقان يارسىز،
ئابى ھەيۋان ئىچرە زەھرى بىگۈماندۇر كىم ئىچەر.

يەنى: يارسىز، خىزىر ئۆمرى بىلەن ئىسكەندەر سەلتەنىتىگە ئېرىشىش — تىرىكلىك سۈيىگە زەھەر قوشۇلغانلىقى بىلەن باراۋەردۇر، بۇ سۇنى ئىچكەن كىشى ياشىمايدۇ. بەلكى ئۆلىدۇ. نېمىشقا بۇ ئىككىلا بېيىتتا خىزىر بىلەن تەڭ جاھانگىر ئىسكەندەرنىڭ نامى زىكرى قىلىنغان؟ بۇ سوئالغىمۇ ئەپسانىلەردىن جاۋاب تېپىلىدۇ. ئەزەربەيجان خەلقى ئاردىدا تارقالغان بىر ئەپسانىدە ئېيتىلىشىچە، جاھاننى بويسۇندۇرغان ئىسكەندەر، ئەبەدىي ياشاش خىيالىغا چۈشۈپ، ئۆمۈرنى مەڭگۈلۈك قىلىدىغان تىرىكلىك سۈيىنى ئىچكىلى زۇلمەت دۇنياسىغا قاراپ يول ئېلىپتۇ. سەپەر ناھايىتى ئۇزۇنغا سوزۇلۇپتۇ. ئەسكەرلىرى ھېسابسىز كۆپ ئازاب-ئوقۇبەتلەرگە گىرىپتار بولسىمۇ، بۇ جاھانگىر ئىرادىسىدىن زادى قايتماپتۇ. يولدا ئۇلارغا نۇرانە بىر بۇۋاي قوشۇلۇپتۇ. نېمە ئۈچۈندۇر بۇ بۇۋاي ئىسكەندەرگە يېقىپ قاپتۇ. ئىسكەندەر ئۇنىڭدىن كىملىكىنى، قەيەرلىكلىكىنى، نەلەرگە كېتىۋاتقانلىقىنى سوراپ-سۈرۈشتۈرۈپتۇ. «ئەڭ بۈيۈك شاھىنشاھ، — دەپتۇ مويىسپىت، — مېنىڭ ئېتىم خىزىردۇر، كۆپ ئۆمۈر كۆردۈم، دۇنيانىڭ ئاق-قارىسى بىلەن، ئېگىز-پەسلىكلىرىدىن تولۇق خەۋەر تاپتىم. مانا ئەمدى قېرىدىم. ھازىرقى ئىستىكىم زۇلمەت دۇنياسىغا بېرىپ تىرىكلىك سۈيىدىن ئىچىشتۇر، شۇنىڭ بىلەن قېرىلىق دەردىدىن قۇتۇلۇپ قالسام ئەجەب ئەمەس...» شۇنداق قىلىپ ئىسكەندەر بىلەن خىزىرنىڭ يول ۋە نىيەتلىرى بىر يەردىن چىقىپتۇ. ئىسكەندەر خىزىرنىڭ يېشى ۋە سەپەر ھارغىنلىقىنى ھېسابقا ئېلىپ، تىرىكلىك سۈيىدىن ئۆزىگىمۇ ئالغاچ كېلىش شەرتى بىلەن ئېتىنى ئۇنىڭغا بېرىپتۇ. خىزىر جاھانگىر ئىسكەندەرنىڭ ئېتىنى مىنىپ زۇلمەت دۇنياسىغا يول ئېلىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن

ئۇ يەردىكى شپالىق سۇنى ئىچىش خىزىرغا نېسىپ بولۇپ، ئىسكەندەر ئۇنىڭدىن قۇرۇق قالغانىكەن.

بۇنداق ئەپسانىلەر ئەلىشىر نەۋائىي دەۋرىدىمۇ كەڭ تارقالغان ئەلۋەتتە. بۇ پىكرىمىزنى ئىسپاتلايدىغان ئەڭ ئىشەنچارلىق دەلىل نەۋائىنىڭ «پەرھات ۋە شىرىن» داستانىدۇر. داستان بابلىرىنىڭ بىرىدە پەرھاتنىڭ «سوقرات تېغى تىلسىمىنى ئېچىشقا كەمەر باغلاپ تىرىكلىك چەشمىسى» يېنىدا خىزىر بىلەن ئۇچراشقانلىقى تەسۋىرلەنگەن. شۇ ئۇچرىشىشتا يۇقىرىدىكى ئەپسانە مەزمۇنىغا يېقىن پىكىرلەرنى نەۋائىي خىزىرنىڭ تىلىدىن تۆۋەندىكىچە بېرىدۇ:

كى ئەي فەرزەند، غەمدىن بەرگەران بول،
بۇ ئىشكىم كامىڭ ئولمىش، كامران بول.
مەنى خىزىر، ئاڭلاكىم، تۇتتۇم يولۇڭنى،
كى تا بۇ يولدا تۇتقايمەن قولۇڭنى.
ئىسكەندەر بىرلە چۇن مېھنەتكە تۇشتۇك،
تىلەپ ھەيۋان سۇيىن زۇلمەتكە تۇشتۇك.
سۇ ئىستەپ ئول كۆپ ئۇردى ھەر تەرەف گام،
ۋە لېكىن يەتتى ئول سۇدىن ماڭا كام.
مېنىڭ جانىم چۇ ئول سۇ بىرلە قاندى،
سىكەندەر جان چېكىپ، لەب تەشنە ياندى...

يەنە بىر ئەپسانىدە ئېيتىلىشىچە، مۇشۇ سەپەردە خىزىر بىلەن بىرگە ئىلياس پەيغەمبەرمۇ تىرىكلىك سۇيىدىن ئىچكەنىكەن. شۇڭا خىزىر قۇرۇقلۇقتا، ئىلياس سۇدا ئادەملەرگە ھەمراھ بولۇپ، ئۇلارنىڭ مۇشكۈللىرىنى ئاسان قىلىپ يۈرەرمىش.

يىراق زامانلاردا بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر، تارىخىي ئەپسانىلەر، ھاياتىي ئەپسانىگە ئايلانغان مەشھۇر شەخسلەر تەقدىرى، قەھرىمانلىق ھادىسىلىرىنىڭ ھەممىسى شېئىرىيەت تەسەۋۋۇرىدىن ھېچقاچان سىرتتا قالغان ئەمەس. شەرق شائىرلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدىكى ئەنئەنىۋى ئاشىق ـ مەشۇق ئوبرازلىرى ئۆزلىرىنىڭ يىراق ئەجدادلىرى ـ پەرھات، مەجنۇن، نەۋرۇز، ۋامىق، شېرىن، لەيلى، ئۇزرا، گۈل قاتارلىقلار بىلەن گويا بىللە، يانمۇ يان ياشاپ كەلگەن. تەسۋىرلىنىشىچە بىز بىلىدىغان يۈسۈپ گويا مەۋجۇت گۈزەللىكنىڭ تىمسالى. ئۇنىڭ ھۆسن ـ جامالىنى مەشۇقى شۇنچىلىك زوقلىنىپ ماختايدۇ. ھالبۇكى ئەسلىدە مۇنچەۋالا بولۇپ كېتىشى ناتايىن. ئۇ ئادەتتە مەي ئىچىدىكەن، بەزىدە ناھايىتى قەدىمىي زامانلاردا ھۆكۈم سۈرگەن شاھ جەمشىدنىڭ سېھىرلىك جامىنى قولىغا ئېلىپ كۆتۈرىدىكەن، ئۇنىڭغا قاراپ جاھاندا بولۇۋاتقان ۋەقە ـ ھادىسىلەردىن خەۋەردار بولىدىكەن ۋە ئېھتىياتقا قىلىش لازىملىقىنى ھېس قىلىدىكەن. ئېنىقكى، بۇ بىر خىيال.

ھۇسنۇ مەلاھەتۇ كەرەمۇ لۇتف بابىدىن،
يۈسۈفدە بارى بولسا، بېگىم سىزدە بارى بار.

باغى ئىرەمده بەللكى، بەھىشت ئىچره بىر نەفەس،
سەنسىز بۇ بەندەنىڭكى نې سەبرۇ قەرارى بار.
ئىسكەندەر زاماندۇرۇ كەيقۇباد ۋەقتى،
ھەر كىشىنىڭكى كۆڭلى تىلەگەن نىگارى بار.

دەپ يازىدۇ مەۋلانا ئاتايى. بۇ شېئىردا يۇسۇپ، باغى ئىرەم، ئىسكەندەر، كەيقۇباد قاتارلىقلار مۇناسىۋەتلىك ئەپسانىلەرگە ئىشارەت قىلىنغان. بۇ يالغۇزلا ئىشارەت ئەمەس بەلكى ئۇزۇن ئۇزۇن ھېكايە سۆزلەشكە ئەرزىيدىغان ئالاھىدە مەنىگە ئىگە. مەقسەتنى تارىخىي ئەپسانە، ۋەقە، قىسسە ۋە مەشھۇر قەھرىمانلار ھاياتىغا ئىشارە ۋاستىسىدە يارقىنلاشتۇرۇپ بۇ ئۇسۇل كلاسسىك شېئىرىيەتتە «تەلمىخ» دەپ ئاتالغان. نەۋائى شېئىرىيىتىدىكى يۇزلەپ تەلمىخلار بولسا خەمسە نامى بىلەن باغلىقتۇر. شائىر خىزىر ئوبرازى ۋاستىسىدە بىر-بىرىدىن كۆركەم، يېڭىچە رەڭ، يېڭىچە ئاھاڭغا ئىگە پىكىر ۋە تۇيغۇلارنى ئەكس ئەتتۈرگەن:

ماڭاكى دوست كېرەك، ئەي خىزىر، يۇتارمەن قان،
ساڭاكى ئۇمرىدۇرۇر كام، ئابى ھەيۋان يۇت.

شائىر خىزىرغا مۇراجىئەت قىلىپ دەيدۇ: سېنىڭ مەقسىتىڭ ئۇزۇن ھايات كۆچۈرۈش ئىكەن، تىرىكلىك سۈيىنى ئىچىۋەر! لېكىن ماڭا دوست كېرەك، دوست ۋىسالى مېنىڭ ئابى ھەيۋانىم، مەن دوست دەردىدە قان يۇتۇپ ئۆمرۇمنى ئۇزارتىمەن!

لەبىڭ خەيالىدا ئەشكىم ئىبرۇر ھەيات سۈيى،
فىراقىڭ ئىچرە قەرارغان كۆزۈم ئاڭا زۇلمەت.

بۇ — ئاشقانە گەپ، شۇنداقلا غايەت گۈزەل تەسۋىر: ئاشىق يار لېۋى ھەسرىتىدە كۆز ياش تۆكىدۇ، لېكىن ئۇ ئادەتتىكى كۆز يېشى ئەمەس، بەلكى «ھايات سۈيى». ئايرىلىشتىن ئۇنىڭ كۆزلىرىمۇ قارىيىپ كەتكەن. لېكىن بۇ قارىلىق يەنى زۇلمەت ئاشۇ «ھايات سۈيى» نىڭ مەنبەسىدۇر. بۇ بېيىتتە خىزىرنىڭ نامى ئەسلىتىلمىگەن، شۇنداق بولسىمۇ بىز، شائىرنىڭ مەنە ۋە ئىپادىدە، خىزىرغا تېگىشلىك ئەپسانىدىن پايدىلانغانلىقىنى دەررۇ ھېس قىلىمىز. چۈنكى «ھايات سۈيى» بىلەن «زۇلمەت» ھەممە سىرنى ئاشكارىلاپ بېرىدۇ. تۆۋەندىكى قۇرلار تېخىمۇ ئۇزۇنگە خاس:

خەتىڭ ئۇل خىزىركى، تەرلەسە، يۇزۇڭ،
ئابى ھەيۋان ئارا بولغاي غەۋۋاس.

بۇندا يار خەتى (لېۋىدىكى مەيىن تۈكلەر) — خىزىر. ئۇنىڭدىكى دانىچە تەرلەر — ئابى ھەيۋان. يارنىڭ يۈزى بولسا شۇ سۇ ئارا گويا كى غەۋۋاس. نەۋائى باشقا بىر ئورۇندا خىزىرغا ئوخشاش «ھەيۋان سۈيى» ئىچىپ، يارسىز ئۇزۇن ياشاشتىن، يار ئالدىدا ئۆلۈشنى باقىي ئۆمۈر ھېسابلاپ مۇنداق يازىدۇ:

سەنۇ ھەيۋان سۈيى، ئەي خىزر، تۇتقىل تەركى جانىمكىم،
ماڭا يار ئالدىدا ئۆلمەك ھاياتى جاۋىدانى بەس.

خەزىر ئوبرازىدا نەۋائىنىچە قانچىلىغان بۇيۇك سەنئەتكارلار مۇراجىئەت قىلمىغان دەيسىز؟ لېكىن نەۋائى قەلەمگە ئالغان غايە ۋە ئىپادىلەر يەنىلا ئۆزىگە خاس. شائىر شېئىرىدا خەزىر دېگەن مەلۇم ۋە مەشھۇر نامنىلا تەكرارلايدۇ. ئەمما پىكىر ۋە تۇيغۇ، ئاھاڭ ۋە تەسۋىرلەر بولسا ئۆزلۈكسىز ئۆزگىرىپ يېڭىلىنىپ بارىدۇ. دېمەك، نەۋائىي بۇ ماۋزۇ-دىمۇ ئۆزىنىڭ يۈكسەك شېئىرىي ماھارىتىنى كۆرسىتىدۇ.

«ئاھ، شائىر قىسمىتى...»

ئەلىشىر نەۋائى غەزەللىرىدىن بىرىدە:

نەۋائى نەزمى رەڭگىنۇ رەۋان ئېرسە ئەجەب ئىرمەس،
كى، مەخلۇت ئولدى كۆز ياشى بىلە خۇنى جىگەر ئاڭا.

دەپ يازىدۇ. بۇيىكىرىنىڭ سادىراق بايانى مۇنداق: نەۋائى شېئىرى راۋان ۋە رەڭدار بولسا، سەن ھەيران قېلىپ سەۋەبىنى ئاقتۇرما، چۈنكى ئۇنىڭغا مېنىڭ كۆز يېشىم بىلەن جىگەر قېنىم سىڭگەندۇر.

بەزىلەر شائىرلىقنى كەسىپ دەپ بىلىشىدۇ، ياق، شائىرلىق قىسمەت. شائىر پەۋقۇلئادە مۇرەككەپ تەقدىر ئادىمى. نەۋائىنىڭ يۇقىرىقى بېيىتىدە بۇنىڭغا چوڭقۇر ئىشارە بار، ئۇنى ئوقۇپ بىز كۆز يېشى بىلەن جىگەر قېنىنى سۆزگە سىڭدۈرۈشكە قادىر بولغان، خالىسلىق ۋە پىدائىيلىقى ئۆزگىچە بىر دەردلىك يۈرەككە ئىگە كىشىنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرەلەيمىز. ياكى مانا بۇ بېيىتتىكى پىكىرنى ئۆزىنىڭچە مۇلاھىزە قىلىپ كۆرۈڭ:

قان ئېسى كەلدى نەۋائى نەزمىدىن ئىرمەس ئەجەب،
كىم بەغىر قانى بىلە كۆڭلىدە تاپمىش پەرۋەرىش.

بۇنىڭغا كىم چىدايدۇ؟ «قان» بىلەن «پەرۋەرىش» قىلىغان سۆزلەردىن شېئىرىيارىتىش ھەققەتەن ئازاب ئەمەسمۇ؟ ھەققەتەن نېمۇ «شائىر بولۇش قىيىن، شائىر بولۇش ئېغىر» (ئابدۇللا ئارىپوۋ). شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ تۇغرىدا تۇرلۈك شەكىللەردە توختاۋسىز ھەر خىل گەپ-سۆزلەر ئېيتىلدى، بىر مۇنچە مەخسۇس شېئىرلارمۇ يېزىلدى. رەئوپ پەرفى «ئابدۇلھەمىد سۇلايمان چولپان» ناملىق شېئىردا مۇنداق يازىدۇ:

ئاھ، شائىر قىسمىتى، پارقىراق، گۈلگۈن،
زوقلارغا تولار ئۇ بىر سۆزنى ئېيزەر.
دۇنيادا ھېچ كىشى بىلمەس نە ئۈچۈن
ئايرىمچە كۈلەر ئۇ، ئايرىمچە يوزلار...

ئاۋۋال بۇ مىسرالارنى مۇھاكىمە قىلىپ كۆرەيلى: شائىرنى ئىشىق ۋە ئىزتىراب سەپىرىگە چاقىرىۋاتقان ئاشۇ مۇقەددەس «بىر سۆز» قايسى؟ ۋە نېمىشقا بۇنداق تەنھا؟ چۈنكى ئۇ جىمىكى ئۇلۇغ سۆزلەرگە ئانا. قاچانكى ئۇنى تېپىپ، تونۇپ ئۇلگۈرمىگىچە ئۇنىڭ ئەرك، ئادالەت ۋە ھەققەت ئوخشاش سۆزلەرنى چۈشىنىپ يېتىشى مۇمكىن

ئەمەس. ئاشۇ سۆز بار بولسا بىزمۇ بار. ئۇنىڭسىز بىرەر سۆز، بىرەرنەرسەبىزنىڭئادەم سۆيسە تىندە مەغرۇر قەد كۆتۈرۈپ يۈرۈشىمىزگە ئىمكانىيەت بېرەلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ خۇددى ئانىمىزدەك تەنھا ۋە يېگانە. بىز ئۇنى چىن دىلىمىزدىن سۆيۈپ، ھەقىقىي پەرزەنتلىك ئېتىقادىمىز بىلەن «ئانا ۋەتەن» دەپ ئاتايمىز. دېمەك، شائىر قىسمىتىنى ھەل قىلىدىغان باش سۆز ــ ۋەتەن. رەئۇپ پەرفىيىنىڭ «بىر سۆزنى ئىزدىشى» دىكى تۆپ مەقسىتى ئەنە شۇ، شائىر ئۆمرى ــ ۋەتەن ۋە خەلق تەقدىرىگە ئۆزىنى بېغىشلاش يولى. نەۋائىي: «ئادەمىي ئىپرسەك، دېمەگىل ئادەمىي، ئانىكى يوق خەلق غەمى» دەپ يازغىنىدەكمۇ ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق ئەقىدىدىن خالى، دىيانەتسىز قاپىسىمۇزلارغا بولغان مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلىگەن. نەۋائىي شائىر دېگەندە پەقەت چىن سۆز جارچىلىرىنىلا تەن ئالغان. ئۇنىڭچە ھەقىقەت ۋە راستچىللىق ئىختىراسلىرىدا يارىتىلغان سۆز ئاھاڭلىرىلا ماختاشقا لايىق. نەۋائىي تۇغرىسىلىق ۋە ساددىلىق تەلەپلىرىنى ئاۋۋال ئۆزى ئۈچۈن ئىجادىي مىزانغا ئايلاندۇرغان:

سۆزدە، نەۋائىي نې دېسەڭ چىن دېگىل،
راست نەۋا نەغمىگە تەھسىن دېگىل!

نەۋائىنىڭ ياشاپ ئىجاد قىلغان شائىرلاردىن سەيفى سەرائىي مۇنداق دەپ يازىدۇ:

جاھان شائىرلارى، ئەي گۈلشەنى باغ،
كىمى بۇلبۇلدۇرۇر سۆزدە، كىمى زاغ.

سەيفى سەرائىنىڭ قىياسىي تەۋسىپىگە ئاساسلانغاندا شائىرلار ئىككى تائىپىگە بۆلۈنىدۇ. بىرىنچىسى ــ سۆز بۇلبۇللىرى، ئىككىنچىسى ــ قۇزغۇنلار. بۇلار بىر ــ بىرى بىلەن زادى كېلىشەلمەيدۇ. شېئىرىيەت بوستانىغا ئادىشىپ، ياكى سۇقۇنۇپ كىرىۋالغان قۇزغۇنلار ئۇلار «ئۆزگىنىڭ ئەشئارىنى مېنىڭ» دەيدۇ. ياكى شېئىر «ۋەزىنىي بۇزۇپ»، «سەنئەت» چۇقانلىرى بىلەن قەلبىكە مالال، روھقا ئازار بېرىدۇ. «تەبىئىتى دۆت»، «لەۋزىلىرى بىمەزە»، «تەركىبى پاك بولمىغان» بۇنداق ئىستىدادسىزلارنى نەۋائىي «ھەيرەتۇل ــ ئەبرار» داستانىدا كەسكىن، ئەمما ھەسرەتلىك سادالاردا لەنەتلەيدۇ:

تۇرفە بۇكىم، شېئىر قويۇپ ئاتىنى،
يەتكۈرۈبان كۆككە مۇباھاتىنى.
تۇرفەراق ئولكىم، تانىرىمنى بىلىپ،
ھەقتىن ئۆيالماي، ماڭا زاھىر قىلىپ.
ۋەھكى، ماڭا جىلۋەگەر ئەيلەر چاغى،
ئىستەبان ئېھسان داغى، تەھسىن داغى.
كۆڭلۈمە كۆپ تىغى جەفا ئۇرىدىلەر،
دېمە كۆڭۈل، جانىمە يەتكۈرىدىلەر...

ھەتتاكى بۇ قۇزغۇن سۆزۋازلار ئۆزلىرىنىڭ ئۇلۇغ زاتلارنىڭلا ئەمەس، ئاددىي كىتابخانلارنىڭ كۆڭلىگىمۇ «كۆپ تىغى جاپا» لارنى ئۇرغانلىقلىرىنى تاھازىرغىچە پەملەشمىسە،

ھەتتاكى ئۇلار «شورلۇق تۇتىمىنىڭ ھالى» ھەمىشە ئۆزگىلەرگە تەقلىد ئىكەنلىكىنى تەن ئېلىپ، ئۆزىچە ئىنسابقا كېلىشمىسە بۇ قانداق بولغىنى؟ ئەگەر ئاشۇ قەدىمىي دەۋرلەردە بۇ سوئاللارغا مۇناسىپ ئىجادىي جاۋابلار بېرىلگەندە ئىدى، ئېيتايلىۋق، ئابدۇللا ئارىپوۋ:

بۇلبۇل ئۆگەي ئېرۇر قۇزغۇنلار ئارىسىدا،
ئېقىن سۇ ئۆگەيدۇر تاغلار ئارىسىدا.
مۇھەببەت دەردىدىن بىمار قەلبىمىز،
ئۆگەي بولساق نېمە بوپتۇ ساقلار ئارىسىدا.

دەپ يازمىغان بولار ئىدى. بۇ تۆرتلىكتىكى مەنە ۋە ماھىيەت باشقا بىر تەرەپتىنمۇ ئەھمىيەتلىكتۇر. ئۇنىڭدا ئىستىداد بىلەن ئىستىدادسىزلىق، دەردلىك يۈرەك بىلەن دەردسىز كۆكۈللەر ئوتتۇرىسىدىكى ئەسىرلەردىن بېرىقى قارىمۇ-قارشىلىق، يەنى ئۆزئارا زادى كېلىشتۈرۈپ بولمايدىغان ھاياتىي زىددىيەتنىڭ تۈپ سەۋەبى ئېيتىلغان. ئابدۇللا ئارىپوۋ تۆرتلىكىدىكى بۇ غايىگە يانداشتۇرۇپ جالالىدىن رۇمىينىڭ بىر شېئىرىنىڭ قىسقىچە مەزمۇنىنى ئېيتىپ ئۆتكۈم كېلىدۇ. شېئىر رىۋايەتلەر ئاساسىدا يېزىلغان. ئۇنىڭدا بىر توپ قۇشلار قىيا-چىيا كۆتۈرۈپ سۇلايمان پادىشاھ ھۇزۇرىغا كېلىشىپتۇ، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي مەقسەتلىرى بىرلا ئىكەن. ئۇ بولسىمۇ بۇلبۇل ئۇستىدىن شىكايەت قىلىپ بۇ ھۆكۈمدار ئالدىدا ئۇنى يامان ئاتاققا قالدۇرۇپ جازاغا تارتقۇزۇشتىن ئىبارەت ئىكەن. ئەرزگە كەلگەن قۇشلارنىڭ بەزىلىرى چىرقىراپ يىغلىشىپتۇ، بەزىلىرى ئۈيقۇسىزلىق ئازابىغا قالغانلىقلىرىدىن زارلىنىپتۇ. ئۇلار سۇلايمان ئەلەيھىسسالامغا: «بۇلبۇلغا نېمىشقا ئەرك بەرگەنسەن، تىنىماي پەريات چەككىنى - چەككەن، خاتىرجەملىكىمىز بۇزۇلدى... ئۇنىڭ يېقىمسىز يىغلىرى بىلەن ھەسرەتلىك نالىلىرى ساڭا ياقسا ئىدى كاشكى؟ قېنى سېنىڭ ئادالىتىڭ، بىزلەرگە بولغان غەمخورلۇقۇڭ؟ تاقەتسىز تۇغىدى، بۇ يەردە يا بىز تۇرۇشسىز كېرەك، ياكى يىغلاڭغۇ بۇلبۇل!» دېيىشىپتۇ. سۇلايمان بۇلبۇلنى تاپتۇرۇپ كېلىپ: «نەلەردە مۇڭلىنىپ يۈرۈسەن؟ نېمىشقا بۇ قاغا-قۇزغۇنلار بىلەن ئورتاق تىل تېپىشمايسەن؟ ئۇلار ئۇستۇڭدىن ئەرز قىلىپ كېلىشىپتۇ... ئۆزۈڭنى ئاقلايدىغان گېپىڭ بولسا، ئېيت!» دەپتۇ. «ئەي سۇلايمان،— دەپتۇ بۇلبۇل، — بۇ بەدبەختلەر مەن چەككەن دەرد-ھەسرەتلەرنىڭ مەنىسىنى قەيەردىن بىلسۇن؟ چۈنكى ئۇلاردا ئىشق يوق. ئۇلارنىڭ گۈمراھلىقىمۇ نەپس ۋە پاراغەتكە ئامراقلىقىمۇ شۇنىڭدىن. مەن بارى-يوقى ئۈچ ئاي ناله قىلىمەن. بۇنىڭ ئۈچۈن توققۇز ئاي ئۈن-تىنسىز ئازاب چېكىمەن، يۈرىكىم قانغا تولغانلىقتىن مۇشۇنداق سايرايمەن، مېنى ئىشق ئەلىمى، جۇدالىق ئازابى يىغلاتىدۇ...» بۇ بۇلبۇل — شائىردۇر. بەلكى ئۇ مۇنداق ناله-پىغان تەلىمىنى نەۋائىغا ئوخشىغان شائىرلاردىن ئالغاندۇر:

بۇلبۇللار ئالۇر نالەنى تەئلىم، ئەگەر ئەتسە
باغ ئىچرە نەۋائى ئۆز-ئۆزى بىرلە تەرەننۇم.

شائىرنىڭ «ئۆز-ئۆزى بىرلە تەرەننۇم» قىلىشىنىڭمۇ ئالەمنى غەم ۋە ئارمان ئالىلىرىگە تولدۇرىۋەتمىغانلىقى ئېنىق. ئىشق ۋە دەرد ئەسلى شائىر ئۆچۈن قىسمەت. ئۇ سۆز ئارقىلىق ئادەملەرگە ئۆزىنىڭ ئىنسانىي ئازاب ۋە ئىشقىي ئىختىراسلىرىنى ھەدىيە قىلىدۇ. ئۇلارنى دۇنيادا مۇھەببەتتىن بۈيۈك، ئىشقتىن قۇدرەتلىك ۋە ھاياتبەخش ئىدىيىنىڭ بولمايدىغانلىقىغا ئىشەنچ ھاسىل قىلىپ ياشىشى ئۈچۈن ھەر قانداق روھىي ئازابلارغا چىدايدۇ. ئەكسىچە بولغاندا ئۇ جاھىل ۋە نادان ئادەملەرگە ياقمايدىغان زەئىپ پىكىرلەر، نۇرسىز سۆزلەر ئالدىدا سۈكۈت قىلىپ يۈرۈۋېرىدۇ، نەۋائى «مەھبۇبۇل-قۇلۇب» ئەسىرىدە «نەزمە گۈلىستانىنىڭ خۇش ئاۋاز قۇشلىرى» بولغان شائىرلارنى بىر نەچچە گىرۇھقا بۆلىدۇ. بىرىنچى گۇرۇھ — «شېئىر يېزىشتىن مەقسىتى ئىلاھىي سىرلارنى بايان قىلماق ۋە چەكسىز مەرىپەت تارقاتماق» بولغان شائىرلار، بۇنداق بۈيۈك ئىلھاملىق شائىرلارنىڭ ئاساسىي ئىشى «مەنىلەر خەزىنىسىدىن جاۋاھىرلار يىغماق ۋە بۇ جاۋاھىرلارنى ئەل ئىزگۈلۈكى ئۈچۈن نەزمە يىپىغا تىزماق» ھېسابلانغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار يازغان شېئىرلارنىڭ «ئىپادىسى غايەت قۇتلۇق، غايەت ئۇلۇغ، ۋە يېقىملىقتۇر. خالىغان كىشى بۇلارنىڭ شېئىرلىرىدىن سۆز مۆجىزىلىرىنى تاپالايدۇ.» فەرىدىددىن ئەتتار، جالالىدىن رۇمىي قاتارلىق سەنئەتكارلار ئەنە شۇ گۇرۇھ شائىرلىرىنىڭ ۋەكىللىرىدۇر. مۇسلىھىددىن سەئدى شىرازى، ئەمىر خۇسرەۋ دېھلەۋى، خۇجاندىز شىرازىلار گۇرۇھىغا مەنسۇپ شائىرلار بولسا، «ھەقىقەت سىرلىرىغا مەجاز سىرلىرىنى ئارىلاشتۇرۇپ ئۆز پىكىرلىرىنى شۇ يول بىلەن ئىپادە» قىلغانلار. بۇنىڭدىن باشقا كىتابتا يەنە بەقەت مەجازى مەنىلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈش بىلەن مەشغۇل بولىدىغان ئىجادكارلار تائىپىسى ھەققىدە بىر مۇنچە گەپلەر بار. كىتابتا، نەۋائىنىڭ «بەست تەبىقە» دەپ ئايرىلغان قەلەمكەشلەرگە ئائىت مۇلاھىزىلىرى دەل بۈگۈنكى بەزى نەزمىكەش ۋە قاپىيە بازلارغا بەكمۇ ماس كېلىدۇ. چۈنكى ھازىرقى تەقلىدچىلەرمۇ خۇددى نەۋائى ئېيتقاندەك «بەقەت شېئىر يېزىش بىلەنلا شاد ۋە خۇرسەنىدە» بۇلار «مىڭبىر مۇشەققەتتە بىر بەيىت توقۇپ چىقتىمۇ، بولدى، شائىرلىق دەۋاسىنى يەتتە قات ئاسماندىن ئاشۇرۇپ» داۋراڭ قىلىدۇ. ئەپسۇسكى، ئۇلارنىڭ «سۆزلىرىدە نە ھەقىقەت ۋە مەرىپەت بالىدىن لەززەت، نەزمىلىرىدە نە شەۋق ۋە ئىشق ئوتىدىن ھارارەت، شائىرانە تەرکىبلىرىدە نە ھېكمەت ۋە گۈزەللىك، ئاشىقانە كۆيۈپ-پىشىشلىرىدا نە ئوت ۋە يالقۇن بولسۇن؟»

بۇنداق شائىرلار بەزىدە بىرەر ياخشى بەيىت يېزىپ قالغۇدەك بولسا «ئونلارچە ئاساسسىز دەۋالار بىلەن ھەممە ياقىغا جار» سالىدۇ. «گويا ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە بولغان ئىشەنچلىرى زور ۋە ئۆزى ياراتقان سۆزلىرىگە ئېتىقادلىرى مۇستەھكەمدەك. قىزىقى شۇنىڭدەكى، بۇ تائىپە شائىرلىرىنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ شېئىرىدا مەنە ئاز، لېكىن شائىرلىق دەۋالىرى كۆپتۇر» دەيدۇ نەۋائى.

شېئىر ۋە شائىرغا باھا بېرىشتە نەۋائىنىڭ بۇ ھېكمەتلىك سۆزلىرىنى ھېسابقا ئېلىشىمىز كېرەك. كېيىنكى ئون يىللاردا شېئىرىيىتىمىز تالانتسىزلار دەستىدىن كۆپ ئازار چەكتى. ئوقۇشقا يارامسىز بۇزلەپ كىتابلاردىن تاشقىرى بەزى بىلىمسىز مەمەدانىلار

بىلەن ئوتتۇرا سالماقتىكى بەزى قەلەمكەشلەرنىڭ تومىلاپ كىتابلىرى نەشر قىلىندى. ئايرىملىرنىڭ چالا ئىشلەنگەن خام-خاتىلا ئەسەرلىرى مۇكاپاتلار بىلەن تارتۇقلاندى. نېمىشقا شۇنداق بولدى؟ ئىستىداد دەرىجىسى ۋە خەلىققە بەرگەن مەنسۇبى بايلىقىغا قاراپ ئەمەس، ساختا ئابروي-مەرتىۋە شەخسىي ساداقەت ۋە خۇشامەتكويلۇقلارغا بىنائەن ئىش كۆرۈلدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى نەۋائى تەپسىلي خاراكتېرىستىكا بەرگەن «پەست تەبىقە» دىكى قەلەمكەشلەرنى قوللاش ۋە رىغبەتلەندۈرۈش ئىدى. ئىجتىمائىي ھاياتتا شۇنداق بولغىنى ئوخشاش شېئىرىيەتتىمۇ ساپ ھاۋا ئۆزگەردى، شېئىرىيەتتە ھەقىقەت بايرىقىنىڭ تېخىمۇ ئېگىز كۆتۈرۈلدىغانلىقى ئېنىق. بۇنىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ شائىرلىرىمىزنىڭ نەۋائىنىڭ شائىرلىق شەخسىيىتىگە بولغان مېھىر ۋە ئېتىقادى تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىشى كېرەك. شائىر ئۆز قەلبىنىڭ قەسىرلىرىگە ئوگۈشلۇق كىرەلمىگەندىلا ئاندىن بۇيۇك سوئاللارغا يېڭىچە جاۋاب بېرەلەيدۇ. ئۆز يۇرەك قەسىرىدىن ئۇ ھېچقاچان قۇرۇق قول قايتىپ چىقمايدۇ، كۆتۈلمىگەن يېڭى پىكىر، ئۆزگىچە ھېكمەت ۋە ئورنىگىنال پوئېتىك ئوبرازلارنى تېپىپ چىقىدۇ. نەۋائىدا شۇنداق.

شېئىر — ئىشق، شېئىر — ئارمان

ئىنسان شېئىرىيەتسىز ياشىيالمايدۇ. بۇ قانۇنىيەت. شېئىرىيەتنى سۆيۈش — توغرىلىق، دىيانەت، پاكلىق ۋە گۈزەللىكنى سۆيۈش دېمەكتۇر. شېئىر تىلىدا ۋىجدان سۆزلەيدۇ. ئېتىقاد ۋە ئارمان سادا بېرىدۇ، شېئىرىي تىل — دەرد ۋە شادلىق تىلى. شېئىر — مىننەتسىز ۋاپادار دوست. ئۇ شۇ قەدەر سەزگۈر، شۇ قەدەر ئۆتكۈركى، ئۇنىڭغا ئاخىرىغىچە ئىشىنىش، ئۇنىڭ بىلەن بىمالال سىرداشش، قايغۇ-ھەسرىتىڭنى ئېيتىپ مۇڭدىشىش مۇمكىن. شېئىر سېنى سۆكىمەيدۇ، جاھىللارچە ئەيىبلىمەيدۇ، چارچىغان روھىڭنى ئەزمەيدۇ، ئۇنىڭ ئەقىل ۋە ئىختىراسىغا تولغان چوڭقۇر نىگاھى مەڭگۈ ئۇمىد بەخشىدۇر. بۇيۇك رۇس شائىرى ئا. س. پۇشكىننىڭ «خىرانى مېنىيا، موي تالىسمان» دېگەن شېئىرى بار. ئۇنى ئابدۇللا ئارىپوۋ «ئىلتىماس» نامى بىلەن تەرجىمە قىلغان. «تالىسمان» سۆزىنىڭ ئۆز بىكچە مەنىسى «تۇمار». «تۇمار» — ئىچىگە دۇئا پۈتۈلگەن قەغەز جايلاشتۇرۇلغان ئۇچ بۇرجەكلىك نەرسە. ئېيتىشلارچە شۇ تۇمار ئادەمنى كۆز تېگىش، ھەرخىل بالا-قازالاردىن ساقلارمىش، قەدىمىي دەۋرلەردىمۇ خوتۇن-قىزلارنىڭ بويۇنلىرىغا ئېسىپ يۈرىدىغان تۇمار بەزەكلىرى بولغان. تۇمارنىڭ كۆچىگە بولغان ئىشەنچ ئاددىي ئادەملەرنىڭ دۇنيا قاراشلىرىدا ھازىرغىچە ساقلىنىپ كەلگەنلىكىنى ھېسابقا ئالساق شەرق شائىرلىرىنىڭ تۇمارنى بەختسىزلىك ۋە كۈلپەت خالاسكارى تىمسالىداتەسۋىرلەشلىرىنىڭ سەۋەبىنى شەرھلەشكە ھاجەت قالمايدۇ، پۇشكىنىدىمۇ تۇمار ئۆزگىچە ماھىيەتكە ئىگە. شېئىرنىڭ ئۆتمۈش شەرق پوئېزىيەسىنىڭ ئىجادىي تەجرىبىلىرى ئاساسىدا يارىتىلغانلىقى سېزىلىپ تۇرىدۇ. مانا، شېئىرنىڭ دەسلەپكى قۇرلىرى:

ئۇيغۇر كتاب توربىتى www.uyghurkitap.com

ئۇزەك ئاسرا ئەمدى مېنى، تۇماردىم،
ئەلەملىك كۈنلەردە مېنى ئاسراپ قال.
قەلبىمنى چۈلغىسا شۇبھە ۋە مالال،
ئۇزەك ئاسرا ئەمدى مېنى، تۇماردىم.

بۇ ئۇتۇنۇش راستىنلا تۇمارغا قارىتىلغانمۇ؟ ناھاتكى، شائىر ئۇنىڭ خىيالىي كۈچ قۇدرىتىگەشۇ قەدەر ئىشەنسەمۇ؟ ناھاتكى، شۇ تۇمار تۈپەيلى شەپقەتسىز «دولقۇنلار» بىلەن «ئوتلۇق چاقماقلار» نى ياندۇرغۇچى «بۇلۇتلار» نىڭ ھەيۋە ۋە دەھشىتىدىن ئامان قالسام؟ يۇزەكى تەسەۋۋۇر قىلىنسا ئەھۋال شۇنداق. لېكىن بىز شېئىرنىڭ داۋامىنى ئوقۇيلى:

سىرلىق ۋە مۇقەددەس ئاپتاپ جامالى،
ئالدامچى، غارايىپ، لەزىز تۇيغۇلار...
خىيانەت كۆكىگە پېتىشتى ئۇلار...
ئۇزەك ئاسرا ئەمدى مېنى، تۇماردىم.

شائىرنىڭ ئاپتاپ يۇزلۈك «سىرلىق ۋە مۇقەددەس» بىر ئۇلۇق رەھنەما، يەنى بىر قابىل يېتەكچىگە يالۋۇرۇۋاتقانلىقى ئەمدى سىر ئەمەس. شۇ نەجاتكار يۆلەسە، ئۇ «ئېرىنسىچەك سۈكۈت قويندا» كۆپ تۇرۇپ قالمايدۇ، «يالقۇنلۇق جەك» ھېسسىياتىنى قەلبىگە پۈكۈنۈپ «خىيانەت كۆكىگە» پاتقان «ئالدامچى، غارايىپ، لەزىز تۇيغۇلار» يېڭى ۋە ئالىيجاناب ھېسلار ئېقىمىغا توسقۇن بولالمايدۇ. «ئۆتكەن خاتىرىلەر» دىل زارىغا ئايلىنىپ، قەلب جاراھەتلىرىنى تېخىمۇ قان قىلدۇ. دېمەك، بۇ يەردە «ئەلۋىدا، ئۈمىدلەر، تىنچ ئۇخلا، ھەۋەس» دېيىش پايدىسىز. چۈنكى خاتىرە بىدار ئىكەن، ئۈمىد ئويغاق، ھەۋەس زادىلا كۆز يۇمايدۇ. پۈشكىن سېغىنىۋاتقان تۇمار بۇنىڭغا ئىمكان بەرمەيدۇ. «ئىلتىماس» شېئىر ردىن كىشىنىڭ يادىغا كۆككە قاراپ تىلاۋەت قىلىۋاتقان ئادەملەرنىڭ روھىي قىياپىتى كېلىدۇ. لېكىن پۈشكىننىڭ شېئىرىدا ئىلاھىيلاشتۇرۇلغان نەرسە، سەجدە قىلىنغان قۇدرەت باشقا بىر نەرسە. ئۇ — شېئىرىيەت، شائىرنىڭ ھەممە ئىلتىماس ۋە ئۆتۈنۈشلىرى شېئىرىيەتتىن.

شېئىرىيەت — ئىنسان قەلبىنى ھەقسىزلىق، زەلالەت، زۇلۇم، ئومۇمەن ئىنسان روھىيىتىنى بوغۇدىغان دۇنيادىكى ھەممە رەزىللىكلەردىن ئاسرايدىغان شىجائەتلىك روھ، ئۇ بارىكى دىل ئەلەملىك تۇيغۇلاردىن خالى، ئۇنىڭ بىلەن نۇرلۇق ھېسلار، ئازاد پىكىرلەر، ئۆمۈرلۈك ئارزۇ-خىياللار مۇھىتىدا ياشاش مۇمكىن. شۇنىڭ ئۈچۈن شېئىر كلاسسىك شائىرلىرىمىزنىڭ ئېتىقادىدا ھايات ۋە زامان رەزىللىكلىرى بىلەن ھەممە شەپقەتسىزلىكلەرنى دەپنە قىلىدىغان سىرلىق ۋاستە بولغان. مەسىلەن، مۇھەممەد رىزا ئاگەھى ئۆزىنىڭ دۇئاسىنى «تەئۈزۈل ئاشىقلار تۇمارى» دەپ ئاتىغانىدى. بۇ دۇئانىڭ مۇشۇنداق ئاتىلىشىدا پۈشكىن ۋە ئاگەھىنىڭ شېئىرغا بولغان قاراشلىرىدا نەقەدەر يېقىنلىق بارلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدۇ.

ئەلىشىر نەۋائىدا شېئىرنى مۇقەددەسلەشتۈرۈش سۆزدىن باشلىنىدۇ: سۆز گاھ ئېيتىپ قانمايدىغان كۈي، ئىشلىتىپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان خەزىنە، گاھ ئۇنى «ناھايىتى ئاجايىپ گۈھەر»، ياكى ھەممە گۆھەرنى قەرىگە يىغقان مەۋجىلىك دېگىز. گاھىدا بولسا نۇر چاچقانسېرى شۇنچە يالقۇنلىنىدىغان ئالىمى ئاپتاپ. لېكىن ئۇنىڭ بىرلا يورۇقلۇق مەنبەسى بار، بۇ ــ ئىشق، «شېئىرنىڭ ئىشق ھارارىتىدىن كۆيدۈرۈشلىرى بولمىسا، ئۇنداق شېئىرنى يورۇقى يوق شام بىل» ــ دەپ يازىدۇ نەۋائى. شائىر نەۋائىي ئۇستازى سەيىد ھەسەن ئەردەشىرگە يازغان مەكتۇبىدا: «مەن دەردناك قانداق شېئىر ئېيتسامي، ئۇنىڭ ھەربىر ھەرپىي دۇر بولسۇنبرىدۇ.» دېگەن گەپنى ئېيتقان. بۇنىڭدىن، ئىنسان روھىنى دەرد تازىلايدۇ، «دەردلىك كۆڭۈل شوللىق چىراغ»، دەردلىك شائىر شېئىرىدا ھەرپلەر-مۇ ئۆز - ئۆزىدىن ئۇنچە بولۇپ تىزىلىۋېرىدۇ، دېگەن خۇلاسە كېلىپ چىقىدۇ. نەۋائى ھېچقاچان سۆزنى ئاددىي نەرسە ھېسابلىغان ئەمەس. ئۇنىڭ ئۇچۇن ئىشقىتىن ئالىي تۇيغۇ يوق. شائىر كۆز ئالدىدا ئىشقسىز ئېشەك بولسا، دەردسىزلەر ئەينى كېسەكتۇر، شېئىرنىڭ مۇقەددەسلىكى شۇنىڭدىكى، ئۇ ئىشق، سۆز ۋە دەردنى بىرلەشتۈرگەن. ئۇلار بىر - بىرىگە مەڭگۈ ئايرىلمايدىغان دەرىجىدە سىڭىشىپ كەتكەن. بۇ بولسا بىر ئۇلۇغ مەنىۋى ھادىسە. مانا، يەنە بىر ھەقىقەت:

نەزمىم ئىچرە غەرىب مەئنىلەر،
غۇرەبا خەيلىدىن نىشانەدۇرۇر.
ئاندا ھەر بەيت نەچچە مەئنىلەر
بەيت ئەمەسكىم، غەرىبخانەدۇرۇر.

بۇ قىتئەدىكى «غەرىب»، «غۇرەبا»، «غەرىبخانە»، «بەيت» سۆزلىرى قوش مەنىگە ئىگە. بىرىنچىسى: شېئىرىمدىكى ئاجايىپ مەنىلەر غارايىپ شېئىرىيەت تاپىسىدىن نىشانە، ئۇنىڭدىكى مەنىلىك بېيتىلەر بىر يېتىلگەن ئاجايىپ خانىدۇر. ئىككىنچىسى: شېئىرلىرىمدىكى ئاجايىپ مەنىلەر غېرىب ۋە دەردەمەنلەر روھىدىن بېشارەتتۇر، ئۇنىڭدىكى مەزمۇنلۇق بېيتلەر نېمە؟ ئۇلار بېيىت ئەمەس، بەلكى غېرىبلار ماكانى غېرىبخانىدۇر. ئاددىي ئىنسان قەلبى ۋە ھېس تۇيغۇلىرىنى قوغداش، قەدىرلەش ۋە ئۇنى ئوبرازلىق يورۇتۇپ بېرىش بۇنىڭدىن ئارتۇق بولامدۇ؟ جاھانىدىكى قايسىبىر شاھ، قايسىبىر سەلتەنەت ساھىبى ئىشق ۋە ئازابتىن باشقا چارىسى بولمىغان كىشىلەر قىسمىتىنى شۇنداق «غېرىبخانىلار» دا ئۆز ھىمايىسىگە ئالغان؟ مانا، شېئىرىيەتنىڭ شەپقىتى شۇنچىلىك تەڭداشسىز. شېئىرىيەت ــ شەپقەت، مۇھەببەت ۋە مۇرۇۋۋەت ۋەتىنى. مانا شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ نەۋائى ئۇنى مۇقەددەس بىلگەن.

نەۋائى شېئىرلىرىنى «ئوتلۇق كۆڭۈلدىن چىقاردىم» دەيدۇ. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ئۇ ئوتلۇق پىكىر ۋە ئىختىراس يالقۇنىدىن مەھرۇم بولغان قاپسىلىك قۇرلارنى شېئىر سۈپىتىدە تەن ئالمىغان.

ئەي نەۋائى، شەرھى ھالىمنى دېدىم ئېيرسال ئېيتەي،
سوزدىن ھەم سەفھەغە ئوت تۇشتى ھەم كۆيدى قەلەم.

كېيىنكى مىسرادىكى«سوزدىن» دېگەن سۆز ئىككى مەنىگە ئىگە. بىرىنچىسى پارسچە: سوز — يانماق، ياكى كۆيۈش. يەنى: شەرھىي ھالىم بايانىنى يەتكۈزەي دېسەم ئىچىمدىكى سوزىش — يانغىنىدىنمۇ قەغەزگە ئوت چۈشتى، قەلەمىمۇ كۆيىدى. ئىككىنچى مەنە: تىلىدىكى سۆز. بۇ ھەقتە ئويلانغاندا، شائىر كۆڭلىدىن تۆكۈلۈۋاتقان سۆزلەرنىڭ ھەرپلىرىدىمۇ گويا قەغەز ۋە قەلەمگە تال ـ تال چوغ بولۇپ تۆكۈلۈپ چۈشۈۋاتقاندەك تەسىرات تۇغدۇرىدۇ، شائىر قىتئەلىرىنىڭ بىرىدە ئىقرار بولۇپ ئېيتىدۇكى «ئوتلۇق كۆڭلۈمدىن چىققان شېئىرلىرىمنىڭ ھەر بېيىتى مېنىڭ بارلىقىمنى ئوت ـ يالقۇنغا شۇنچىلىك پۈركىدىكى، ئۇ «ئاجايىبات» بولغان تەقدىر ـ دىمۇ ئۇنىڭدىن ھەر قانداق كىشى بىزەر ئىدى،» شۇنىڭ ئۈچۈن شائىر مۇنداق دەيدۇ:

تىلەرمەن ئانى مەن داغى ئوتقا سالسام،
كى قايدىنكى كەلدى ھەم ئول ساري يانغاي.

بۇ بېيىتتىكى ئاساسىي مەقسەت: شېئىر مېنى رەھىمسىز ئوتقا ياقتى، مەنمۇ ئۇنى يالقۇنغا تاشلايمەن. بۇ يالقۇن قەيەردە؟ يالغۇز شائىر دىلىدىمۇ؟ ياق، نەۋائى «ئول ساري» دەپ بەلگىلىگەن مەنزىل ئاھۇ ـ پىغان چوغلىرى لاۋۇلداپ يېنىۋاتقان كىتابخانلار كۆڭلىدە.

نەۋائى: «يازغىنىمنى كۆڭۈلگە مەھبۇب ئەت!» دېگىنىدە بىرىنچى بولۇپ مەنە جەھەتـ تىن، مەھبۇبلىقىنى نەزەردە تۇتقان. چۈنكى شېئىردا ھەممىدىن مۇھىمى مەنە ۋە دەرد، شەكىل ھەر قانچە كۆركەم ۋە گۈزەل بولسىمۇ ئۆز ـ ئۆزىچە تەسىر ئۇتكۈزۈشكە قادىر ئەمەس:

نەزمدە ھەم ئەسلى مەئنى ئىبرۇر،
بولسۇن ئانىڭ سۈرەتى ھەرنە دۇرۇر.
نەزمكى مەئنى ئاڭا مەرغۇب ئەمەس،
ئەھلى مەئنى قاشىدا خۇپ ئەمەس ...

بەزەن شۇنداق ھاللارغا دۇچ كېلىمىز: قايسىدۇر بىر شائىرنىڭ شېئىرى گېزىتكىمۇ، ژۇرنالغىمۇ چىققان، ياكى كىتابتا بېسىلغان. ئوقۇسىڭىز، شېئىردا مۇھىم بىكىر بارەك، ھەقىقەتەنمۇ شائىرنىڭ كۆڭلىدە سالماقلىق مەزمۇن ساقلانغان. لېكىن ئۇ نېمىشقىدۇر سىزـ نىڭ روھىڭىزنى بويسۇندۇرالمايدۇ. سەۋەبى نېمىدە؟ بىرىنچىدىن، شېئىردا بىرەرمۇ يېڭى ئوي، قىياس ۋە ئوبرازلىق سۆز يوق. روھىي ئاھاڭ، ھېسسىيات مەنزىرىلىرى تېپىلـ مايدۇ. ئىككىنچىدىن، سەۋىيە بەكمۇ تۆۋەن. تۆۋەن سەۋىيە بولسا ھېچقانداق يېڭى، ئىجادىي مەزمۇننى بارلىققا كەلتۈرەلمەيدۇ. نەۋائى دەل يۇقىرىقى ھاللارنى شېئىرىيەت ئىجادىيىتـ دىكى ئەڭ سەمەرسىز يول، دەپ قارىغان. ئۇنىڭچە، شائىرنىڭ شېئىرلىرى، مەيلى كۆپچىـ لىككە مەنزۇر بولسۇن، ياكى بولمىسۇن ئۇ ئالدى بىلەن ئۆزىگە خاس بەدىئىي ـ غايىۋى پەزىلەتلەرگە ئىبرەتىشى شەرت:

ئانى نەزمم ئەتكى، تەرھىڭ تازە بولغاي،
ئۇلۇسقا مەيلى بىنەندازە بولغاي.

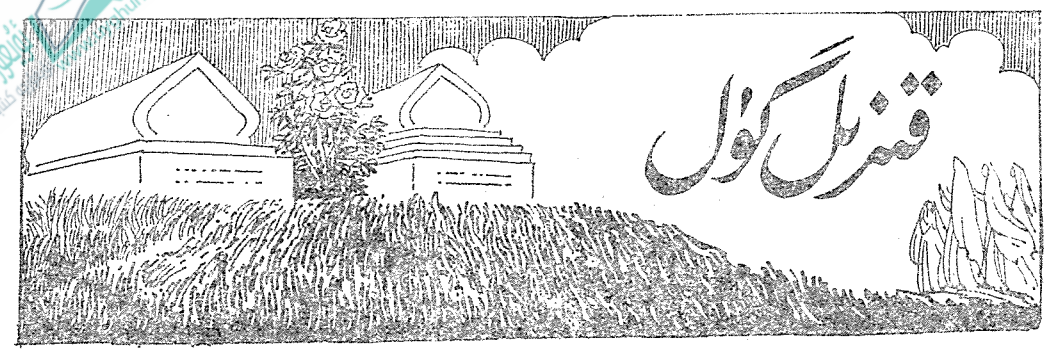
يوق ئېرسە نەزم قىلغانىنى خەلايىق،
مۇكەررەر ئەيلەمەك سەندىن نې لايىق.

شېئىردا ئۆز سۆزى ۋە ئاۋازى بىلەن كۆيلىمەسلىك بۇ مەلۇم پەللىگە يېتىپ بولغان سەيياھنى كەلگەن يولى بويلاپ ئات چاپتۇرۇپ قوغلاشقا ئوخشاش ئەخمىقانە بىر ئىش. نەۋائى شېئىرىيىتىدە ھەربىر ئەسەر روھىيەت چىمەنى، پىكىر ۋە تۇيغۇلار گۈلزارىدۇر. ئۇنىڭدا قانچىدىن - قانچە شائىرلار سەيلە قىلالايدۇ. كۆزى ئۆتكۈرلىرى ئېچىلىغان گۈللەرنى كۆرۈپ شادلىنىدۇ، زوق ۋە ئىلھام بىلەن گۈلدەستىلەر تۈزۈپ، خەلقىگە تەقدىم قىلىدۇ. خۇددى شۇ گۈلزارنىڭ ئۆزىدىن يەنە گۈل ئۈزۈشكە ئىنتىلىش بىر خىل ئەخمىقانە ئاۋارىچىلىقتۇر. قىسقىسى، شېئىرىيەت بېپايان بوستان. ئىزدەنگەن، يىراقىقا نەزەر سالغان كىشى ئۇنىڭدىن ھېسابسىز يېڭى نەرسىلەرنى تاپىدۇ. چۈنكى: «بۇ بوستان سەھنىدە گۈل كۆپ، چىمەن كۆپ». شېئىرىيەت، بۇ — تۇرمۇشنىڭ يارقىن تەنتەنىسى، بىزگە كەمدىن - كەم قۇچاق ئاچىدىغان ھايات لەززىتى. بۇ زوق - شوق، ھاياجانلىنىش ۋە مەھلىيا بولۇش. بۇ - ئىختىراس پاراغىتى، تۇيغۇلار دولقۇنى، ھېسسىياتلار بورىنى، مۇھەببەت تاشقىنى، بۇ كۆڭۈلنى ھەمىشە ئۆزىگە تارتىدىغان ۋە ھېچقاچان يېتىپ بولمايدىغان قانداقتۇر بىر يەرلەرگە سۆرەيدىغان، ئىختىراسلىق، زارىققان سېغىنىش ئىشتىياقى ... بۇ — پۈتۈن بارلىقنى باغرىغا بېسىش ۋە ئۇنىڭغا سىڭىپ كېتىشكە بولغان ئەبەدىي ۋە ھېچقاچان قېنىشنى بىلمەيدىغان چاڭقاقلىق ... شېئىرىيەت، بۇ — ئىنسان ھاياتىنىڭ سوقۇپ تۇرغان يۈرىكى، ئۇنىڭ قېنى ۋە جېنى، ئۇنىڭ شولىسى ۋە قۇياشى ...» شېئىرىيەتكە بېرىلگەن بۇ گۈزەل تەرىپ بۇيۇك رۇس تەنقىدچىسى ۋ. گ. بېلىنسكى قەلەمگە مەنسۇپ. ھەممە بۇيۇك شائىرلارغا ئوخشاش ئەلىشىر نەۋائىمۇ شېئىرىيەتنى ئىنسانىيەتنىڭ يۈرىكى، «ئۇنىڭ قېنى ۋە جېنى، ئۇنىڭ شولىسى ۋە قۇياشى» دەپ بىلگەن.

1989 - يىلى تاشكەنتتە نەشر قىلىنغان «زەنجىرىبەند شىر قاشىدا» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى.

ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: مەھەممەت پولات

(داستان)

رىۋايەت قىلىنىشىچە، بۇنىڭدىن نۇرغۇن زامانىلار ئىلگىرى تەڭرى تېغىنىڭ تۆۋەن تامانى، تارىم دەريا سىنىڭ ۋادىسىدىكى **بىر** ئەلنىڭ گۈزەلشاه ئىسىملىك بىر **پادىشاهى** بولۇپ، ئەل - يۇرتىنى ئادىللىق بىلەن سۈرىنىكەن. گۈزەلشاه پادىشاه پۇقرالىرىنىڭ هال - مۇڭىنى ئاڭلاپ، دادىغا يېتىپ تۇرۇشنى ئۆزىنىڭ دائىملىق ئادىتىگە ئايلاندۇرغانىكەن. خەلق ئۈنىڭ ئادىللىقىنىڭ سايىسىدا كۆنلىرىنى خۇشال - خورام، خاتىرجەم ئۆتكۈزىدىكەن. شۇڭا يۇرت خەلقى ئۇنى ئادىل پادىشاه، دەپلا ئاتايدىكەن. خەلق ئۇنىڭدىن رازى ئىكەن، ئۇمۇ ئۆز خەلقىدىن پەخىرلىنىدىكەن. خەلق ئىچىدە گۈزەلشاه توغرىلىق مۇنداق بىر قوشاق تارالغانىكەن:

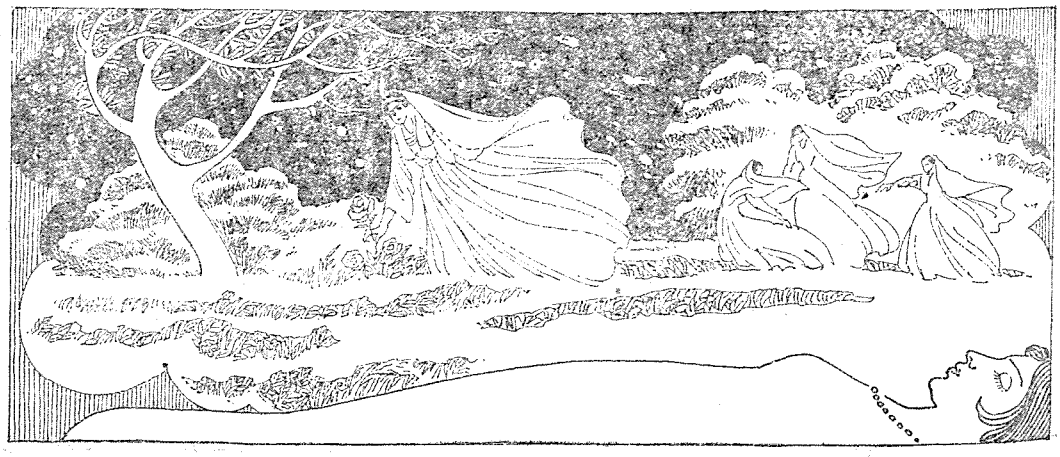
گۈزەل شاهىمىز ئادىل،
يۇرتنى ئادىل سورايدۇ.
چىقىپ ئورداخانىدىن
دادىمىزنى ئاڭلايدۇ.
كۆلسەك بىلله كۆلەدۇ،
يىغامسىزغا يىغلايدۇ.
قىلنى قىرىق پارچىلاپ،
ئىش كۆرەدۇ مىزانلىق.
ئەل - يۇرتىغا كۆيۈمچان،
شەرىدىن، ئىسسىق زۇۋانلىق.
بەختىمىزگە تەلەيمىز
شاهىمىزغا ئامانلىق.

مانا شۇ ئادىل پادىشاه ــ گۈزەلشاهنىڭ گۈلجاهان ۋە گۈلزامان دەپ ساهىبجامال ئىككى قىزى بولغانىكەن. ئۇلار هۆسنــ جامالدا، گۈزەللىكتە كۆرگەنسىلەرنى تاڭ قالدۇرغۇدەك دەرىجىدە ئوپ - ئوخشاش بولسىمۇ، لېكىن مىجەز - خۇلقى، ۋە ئەقىل - پاراسەتتە بىر - بىرىگە زادىلا ئوخشىمايدىكەن. گۈلجاهان كەم ئەقىل، تەرسا هەم ياسانچۇق ئىكەن؛ گۈلزامان بولسا خۇش خۇي، چىقىشقاق، ئەقىل - پاراسەتلىك ئىكەن. ئۇنىڭ ئوقۇمىغان كىتابلىرى يوق ئىكەن، شۇڭا گۈلزامان بىلەن بەس - مۇتالىئەدە بولغانلار ئۇنىڭ پىكىر، مۇلاهىزىلىرىنىڭ تەكتىگە يېتىپ بولالماي خىجىل بولىدىكەن. كىشىلەر گۈلزامانىنىڭ بىلىمىنىڭ كۆپلۈكى، مۇلاهىزىلىرىنىڭ چوڭقۇرلۇقىغا قاراپ ئۇنى «دانىشمەن گۈلزامان» دەپ ئاتايدىكەن. گۈلزامانىنىڭ يەنە بىر ئالاهىدىلىكى، ئۇكەڭ دالىلاردا، يېشىل ۋادىلاردا ئايلىنىشنى، گۈل - گىياهلارنى پۇراپ زوقلىنىشنى ياخشى كۆرىدىكەن.

گۈزەلشاه پادىشاه كىچىك قىزى گۈلزامانغا تولىمۇ ئامراق ئىكەن. ئۇنى هەتتا ئەرلەرگىمۇ تەڭ قىلمايدىكەن. بولۇپمۇ گۈلزامانىنىڭ ئەدەب - قائىدىلىك، شەرىدن سۆزلۈك، چوڭلارنى هۆرمەتلەپ، كىچىكلەرنى ئىزىزەتلەيدىغان، چوڭقۇر، كەڭ بىلىملىك ــ دانىشمەنلىكىدىن سۆيۈنىدىكەن، پەخىرلىنــ

دىكەن. شۇ سەۋەبتىن گۈلزامانىنىڭ ھەرقانداق تەلەپ ئارزۇسى بولسا بەجانىدىل ئادا قىلىپ بېرىدىكەن. گۈلزامانمۇ ھېچقاچان ئورۇنسىز تەلەپلەرنى قويمايدىكەن. ئۇنىڭ دادىسىغا كۆپ-رەك قويىدىغان تەلىپى كەڭ دالىلارنى كۆرۈپ كېلىشىلا ئىكەن. كۈنلەر شۇ بويىچە ئۆتۈپتۇ.

مەلىكە گۈلزامان بىر كۈنى چۈشىدە خۇددى ئوخشىدا بولغاندەكلا ئاجايىپ ئىش كۆرۈپتۇ: ئېرىق - ئۆستەڭلەردە مۇز قاتقان، يېشىل ۋادا، باغ - دالىلارنى ئاپئاق قار ياپقان قىش مەزگىلى ئىكەن. مەلىكە گۈلزامان كېنىزەك - ھەمراھلىرى بىلەن ئۆزئارا قار چېچىشىپ ئويناپ كېتىۋېتىپ تۇرلۇك مېۋىلەر پىشىپ مەي باغلاشقان، رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلىپ، ئەترايغا پۇراق چېچىپ تۇرغان، پەيزى باھار مەنزىرىلىك، جەننەت سۈپەتلىك بىر باغقا كىرىپ قاپتۇ. ئۇلار باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر گۈلزارلىقنى كۆرۈپ شۇ تەرەپكە مېڭىشىغا، بىردىنلا جۇتلۇق شىۋىرغان چىقىپ دەل - دەرەخلەرنى، گۈل - گىياھلارنىڭ ياپراق، گۈللىرىنى ئۇشۇتۇپ تۆكۈپ تاشلاپتۇ ۋە يەنە لەپىلدەپ قار يېغىپ، بىر دەمدىلا باغنى بىر قەۋەت قېلىن قار قاپلاپ كېتىپتۇ. كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچىلىك ئارىلىقتا يۇز بەرگەن بۇ ھادىسىگە ئەقلى يەتمەي ھەيرانلىقتا چۆككەن گۈلزامان ھېلىقى گۈلزارلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا يوپۇرماقلىرى ياپيېشىل، تاجى ئالتۇن رەڭگىدەك ساپسېرىق، گۈلىنىڭ رەڭگى يالقۇنجاۋاتقان چوغدەك قىپقىزىل پورەكلەپ ئېچىلىپ تۇرغان بىر گۈلنى كۆرۈپ تېخىمۇ ھەيران قاپتۇ. ئۇ قارلىق شۇرغاندىمۇ ئۇششۇمگەن، بەلكى تېخىمۇ ياشناپ تۇرغان بۇ قىزىل گۈلگە زوق - ھەۋىسى كېلىپ، ئۇنى ئۈزۈش ئۈچۈن قولىنى ئۇزىتىشقا قولى «چىم» قىلىپتۇ، قارىسا بارماقلىرىنىڭ ئۇچىدىن قان تەپچەپ چىقىپتۇ. گۈلزامان شۇ چاغدىلا گۈلنىڭ شۇ قەدەر ئېسىل، جەزىبدارلىق بولغىنى بىلەن ئۇنىڭ ئۆتكۈر تىكەنلىك ئىكەنلىگىگە دەققەت قىپتۇ. «تىكەنى ئۆزىنى يامان قوللاردىن ئاسرىغۇچىسى ئىكەن»، دېگەننى ئويلاپ يەتكەن گۈلزامانىنىڭ بۇ قىزىلگۈلگە بولغان زوق - ھەۋىسى، ئىشتىياقى تېخىمۇ ئېشىپتۇ - دە، گۈلنى ئۈزۈۋېلىپ ھەۋىس بىلەن قاراپتۇ، پۇراپتۇ، ئۇ ئۆمرىدە قار، شۇرغانلىق چاغلاردىمۇ رەڭگىنى، شەكلىنى ئۆزگەرتمەي باھار پەسلىدىكىدەك ئەينى بويىچە تۇرۇۋېر-

www.uyghurkitap.com

رددىغان بۇنداق خاسىيەتلىك گۈلنى كۆرۈپ باقمىغانسكەن. گۈلزامان قىزدلگۈلنى قولىغا ئېلىپ شۇنداق بىر پۇرىشىغا، گۈلنىڭ شېرىن پۇرىقىدىن كۆڭلى مەستخۇش بولۇپ هوشىدىن كېتىپتۇ. بىر هازادىن كېيىن ئويغىنىپ ئەترا-پىغا قارىسا، ئۆزىنى ئۆز هۇجرىسىدا كۆرۈپتۇ. بايىاتىن كۆرگەنلىرى چۈشى ئىكەن. ئۇ چۈ-شىنى ئەسلەپتۇ. چۈشىدە كۆرگەنلىرىنى ئويلاپ ئەجەبلىنىپتۇ. ئويلىغانسېرى ئۆزىنىڭ هېلىقى قىزدلگۈلگە ئاشىقى بىقارار بولۇۋاتقانلىقىنى هېس قىپتۇ. ئولتۇرسا - قوپسا پۈتۈن ئەس - يادى قىزدلگۈلدە بولۇپ قاپتۇ. گۈلزا-مان ئۆزىنىڭ قىزدلگۈلگە بولغان ئىنتىزارلىق هېس-سىياتىنى ئىپادىلەپ مۇنداق نەزىم پۈتۈپتۇ:

سەن قەيەردە قىزدلگۈلۈم - قىزدلگۈل.
گۈللەر گۈلى، شاهى - تاجى ئېسىل گۈل.
مېنى مەپتۇن، مەستخۇش قىلدى پۇراقىڭ،
كېلىپ ئەمدى يۈرەكتىمدە ئېچىل گۈل.
قىزدلگۈلۈم، سەندە قالدى خىيالىم،
دەردۇ غەم يەپ ئازلاپ قالدى غىزايىم.
بىلسەم ئىدىم ئۆسكەن - تۇرار جايىڭنى،
چۈشتە كۆرگەن ئىشقا يوقكەن ئامالىم.
قىزدلگۈل دەپ ئۆمرۈم ئۆتۈپ كېتەرمۇ،
ئۇن - ئاۋازىم سەن گۈلۈمگە يېتەرمۇ.
چۈشۈم ئوڭۇم بولماي كۆيگەن كۆيەگىم
يۈرەكتىمنى كاۋاپ - زىدە ئېتەرمۇ؟

گۈلزامان هەتتا قىزدلگۈلنىڭ ۋەسلى - دىدارىغا ئېرىشىش غېمىدە گېلىدىن تاماق ئۆتمەس، قويغان - تۇتقىنىنى بىلمەس، كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەس بولۇپ قاپتۇ. تېنىدىن ئەت - گۆشى، چىرايىدىن رەڭ - قانى قېچىپ، جۈدەشكە، سارغىيىشقا باشلاپتۇ. قىزىنىڭ بۇ هالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى كۆرگەن ئانىسى بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىسا، گۈلزامان:

«هېچنېمە بولمىدىم» دەپلا جاۋاب بېرىپتۇ.

گۈلزامان چۈشىدە كۆرگەن قىزدلگۈل-نىڭ خىيالىغا چۆكۈپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە گۈزەلشاه پادىشاه يۈرت كېزىپ جاهان سەيلىسى قىلماقچى بولۇپ قاپتۇ. ئۇ سەپەرگە ئاتلىنىش ئالدىدا قىزلىرىنىڭ نېمە تەلەپ - ئارزۇلىرى بارلىقىنى، سەپەردىن ئۇ-لارغا نېمە ئالغاچ كېلىدىغانلىقىنى سوراپتۇ.

— ماڭا دۇنيادا ئاز تېپىلىدىغان، قىمـ-مەتباهالىق ئېسىل زىبۇ - زىننەت بۇيۇملىرى بىلەن تورقاپىلا، ئالتۇن ئۆكچىلىك ئاياغ ئالـ-غاچ كېلىڭ، — دەپتۇ چوڭ قىزى گۈلجاهان.

— ساڭا نېمە ئالغاچ كېلىمەن؟ — دەپ سوراپتۇ گۈزەلشاه پادىشاه كىچىك قىزى گۈلزاماندىن.

گۈلزامان ئىلتىجاسىنى بايان قىلىپ مۇنداق قوشاق توقۇپتۇ:

مەن دەردىمنى ئېيتامەن،
قۇلاق سالغىن سۆزۈمگە.
قاراپ باققىن جان ئاتا،
قانى قاچقان يۈزۈمگە.
بۇ ئالەمدە هېچ نەرسە
كۆرۈنمەيدۇ كۆزۈمگە.

ئايان بولغاي چۈشۈمدە
چوغدەك قىزدلگۈل كۆردۈم.
قارلىق جۇدۇن، قىشتىمۇ
سولماس ئېسىل گۈل كۆردۈم.
ياماڭ قولغا نەشتەرلىك،
بەرگى يېشىل گۈل كۆردۈم.

كۆرمەدىممەن هېچ گۈلدە
ئۇنۇڭداقى پۇراقنى.
پۇراپ قويسا بىر بالا،
مەست قىلادۇ دىماغنى.
گۈپۈلدەپ بىر ئالادۇ،
بۇيى يېقىن - يىراقنى.

ئەقلى - ھوشۇم بەنت بولدى،
كۆرگەنىمچە چۈشۈمدە.
ئۇنىڭ ئېسىل سىياقى
ئورناپ قالدى كۆڭلۈمدە.
مېنىڭ قۇتۇم ئاچىلماس
بىر كۆرمەسەم ئۆمرۈمدە.

جانىم ئاتا، جان ئاتا
گۈللەرگە كۆز سالغاچ كەل،
ئۇچراپ قالسا قىزىلگۈل،
ماڭا ئاتاپ ئالغاچ كەل.
ۋەدە بەرگىن جان ئاتا،
ئارمان گۈلۈم بولسۇن ھەل.

گۈلزامانىنىڭ ئىلتىجاسىنى ئاڭلىغان پادىشاھ زىمىستان قىشتىمۇ باھار - يازدىكى دەك سولاشماي ئېچىلىپ تۇرىدىغان قىزىل گۈلنى ئەدىن تاپارمەن، دەپ ئويغا چۆكۈپ-تۇ. قىزنىڭ شەرتى ئېغىر بولسىمۇ، گۈل-زامانىغا ئىنتايىن ئامراق بولغانلىقتىن قىزىلگۈلنى تېپىپ كېلىشكە ۋەدە بېرىپ، ئىرادە كەمىرىنى مەھكەم باغلاپ سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ.

گۈزەلشاھ پادىشاھ شۇ ماڭغىنىچە نى - نى شەھەر - يۇرتلارنى كېزىپتۇ. چوڭ قىزىغا ئۇنىڭ ئۆزى ئېيتقىنىدىنمۇ ئېسىل سۈپەتلەرنى ئاپتۇ. لېكىن كىچىك قىزى بۈيرۇغان قىزىلگۈلنى ھېچنەدىن تاپالماپتۇ. ئىزدىمىگەن شەھەر باغچىلىرى، ئوردا - ھەر-ەمنىڭ چارىباغلىرى، ئارىلىمىغان يېزا - قىشلاق، تاغ - يايلاقلار قالماپتۇ. ئەمما قىزىل گۈلنى زادىلا تاپالماپتۇ. ھەتتا قىزىل گۈلنىڭ بار - يوقلۇقىنىڭ ئۇچۇرىنىمۇ ئاڭلىماپتۇ. مەھەللە، شەھەردىن، ئوردا - قەسىر-دىن تاپالمىغانىدىن كېيىن، قىزىلگۈلنى چۆل - باياۋاندىن ئىزدىمەكچى بولۇپ، سەپەر يولىنى دەشت - چۆللەرگە تۇغرىلاپتۇ. مې-گىپتۇ - مېڭىپتۇ، ماڭغان يولىدا چەكسىز قۇم دەشتلىرىنى بېسىپتۇ، كۆرمىگەن داۋان-لاردىن ئېشىپتۇ. تاچ قاپتۇ، چاڭقاپتۇ. كۆپ يول يۈرگەنلىكتىن قاتتىق چارچاپتۇ، پۇتلىرى تېلىپتۇ، تاپانلىرى يېرىلىپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ كۆز قاراشىدەك ئەتىۋارلىق قىزى گۈلزامانىنىڭ تەلىپىنى ئورۇنداش ئۈچۈن قىزىلگۈلنى ئىزدەشنى توختاتماپتۇ.

پەسلى تومۇز، ۋاقتى قىيامى چۈش مەزگىلىدە پايانسىز دەشتى بايابانىدىكى قۇم-لۇققا كىرىپ قاپتۇ. پۈتۈن قۇملۇق كۈننىڭ قىزىتىشى بىلەن تونۇر تەپتىگە كىرگەن ئىكەن. گۈزەلشاھ پادىشاھ ئۇتتەك ئىسسىق دەستى ۋە ئۇسسۇزلۇق ئازابىدا ماغدۇرسىز-لىنىپ، كۆزى قاراڭغۇلىشىپتۇ. ئەگەر ئۆزىنى سەللا قويۇۋەتسە يىقىلىپ چۈشىدىغانلىقىنى ئويلاپ، بېشىنى قاتتىق بىر سىلكۈۋېتىپ كۆزىنى ئاچسا، ئالدى تەرەپتە ھەيۋەتلىك بىر ئېگىز تاغ، تاغ باغرىدا چوڭ بىر باغ كۆرۈنۈپتۇ. پادىشاھ بۇ ئالامەتلەرگە بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي ھەيرەتتىگە ئېلىپ باغقا قاراپ مېڭىپتۇ. باغ ئوچۇقچىلىقتا بولۇپ ھېچقانداق تام توساقسىز ئىكەن. پادىشاھ باغقا كىرىپتۇ. قارىسا باغ ھەم چوڭ ھەم چىرايلىق بولۇپ، جاھاندىكى بارلىكى مېۋىلىك دەرەخ ۋە گۈل - گىياھ بولغاندىن سىرت، پادىشاھ ھېچقاچان، ھېچنەدە كۆرۈپ باقمىغان مېۋىلەر، گۈللەر بار ئىكەن. مېۋى-لەر مەي باغلاپ پىشىپ كەتكەن، گۈل - غۇن-چىلار ھۆپۈپىدە ئېچىلىپ كەتكەنىكەن. تۈرلۈك - تۈمەن قۇش - جانىۋارلار يېقىملىق ئاۋازدا سايرىشۇاتقان. ھەر خىل ھايۋانات-لار ئەركىن يايرىشۇاتقان، بىر - بىرىگە گىرە-لىشىپ كەتكەن ئېرىق - ئۆستەڭلەردە مەرۋا-يىتتەك مۇزۇك سۈلار شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان

ئىكەن. پادىشاھ بۇ كۆرگەنلىرىگە ھەيران بولۇپ ئىچكىرىگە مېڭىۋېرىپتۇ. مېڭىپ-مېڭىپ باغنىڭ ئوتتۇرىسىغا بېرىپ قاپتۇ. بۇ چاغدا ئۇنىڭ بۇرنىغا ئاش-تاماقنىڭ مەززىلىك پۇرىقى پۇراپتۇ. قارىسا يوغان بىر چىنار-نىڭ ئاستىدا چوڭ بىر داشقازاندا پاخلان گۆشى قايناپ پىشىپ تۇرغۇدەك. پادىشاھ ئەتراپقا قاراپتۇ. بىرەر ئادەمنىڭ قارىسى، ھەتتا شەپە-ئاۋازىمۇ سېزىلمەپتۇ. بۇ نەرسىلەرنى تىلسىم بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپتۇ. لېكىن قورسىقىنىڭ ئېچىشى ۋە ئۇسسۇزلۇق ئۇنى كۈتۈپ تۇرۇشقا قويماپتۇ. ئالدى بىلەن ئېرىقتىكى سۇدىن ئوچۇملاپ ئىچىپتۇ، جېنى ياشارغاندەك بوپتۇ. قازان-دىكى گۆشتىن بىرنەچچە پارچىنى بىر تاۋاققا ئېلىپ زور ئىشتىھا بىلەن يەپتۇ. پادىشاھنىڭ جېنىغا جان، تېنىگە كۈچ-ماغ-دۇر كىرىپ، ئۆزىدىنى دېۋە سۈپەت كۆچلۈك ئادەم ھېس قىپتۇ. پادىشاھ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرۇپ، قورسىقىنى تويغۇزۇپ، قانغۇدەك ئارام ئېلىۋالغاندىن كېيىن يەنە باغنى ئايلىنىشقا باشلاپتۇ. جەنىنەتتەك گۈزەل، مۇشۇنداق كاتتا باغدا بىرەر ئادەم-زاتنىڭ كۆرۈنمىگىنىگە ھەيران بولۇپ كېتىپ بارسا، ئالدى تەرىپىدە ئالتۇن رىشاتكىلىق دائىرە ئىچىدە گۈللەر ئېچىلىپ تۇرغان گۈلزارلىقنى كۆرۈپتۇ ۋە يېقىن بېرىپ قارىسا رەڭگارەڭ گۈللەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا چوغدەك چاقناپ تۇرغان بىر تۈپ قىزىلگۈل تۇرغۇدەك. سىنچىلاپ قارىسا قىزى تەرىپىنى قىلغان گۈلنىڭ ئۆزى ئىكەن. بېرىپ ھۆنچىسىدىن بىرنى ئۈزمەكچى بولۇپ يەنە توختاپتۇ. چۈنكى، گۈللەر بەك قويۇق بولۇپ، بىر گۈلنى دەپ باشقا نۇرغۇن گۈللەرنى چەيلەپ قويۇشقا كۆڭلى ئۇنىماپتۇ، قىزىل گۈلنى ئۈزمەسلىكە تېخىمۇ كۆڭلى ئۇنماپتۇ. قىزنىڭ كۆڭلى ئۇچۇن ئالتۇن رەشاتكىنى ئايلىنىپ، كىرىش ئىشىكىدىن كىرىپ قەدەم قويۇشىغا بىرقانچە تۈپ گۈل دەسسەپ كېتىپتۇ. شۇئان پۈتىنى تارتىشىغا بايىقى چەيلەنگەن گۈللەر بۇرۇنقى تىك ھالىتىگە قايتىپتۇ. گۈزەلشاھ پادىشاھنىڭ بۇ تىلسىم گۈللەرنىڭ سولىنايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، چوڭ-چوڭ دەسسەپ مېڭىپ قىزىل گۈلنىڭ ئېچىلىش ئالدىدا تۇرغان پورەك غۇنچىسىدىن بىرنى ئۈزمەكچى بولۇپ قولىنى سوزۇشىغا:

— قولۇڭنى تارت! — دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ.

پادىشاھ ھەيران بولۇپ ئەتراپقا قاراپتۇ، ئەمما ھېچبىر ئادەمزاتى كۆرۈنمەپتۇ، بىر ھازا تۇرۇپ بېقىپتۇ. تاقىتى تاق بوپتۇ. «قېنى گۈلۈمنى نېمىشقا ئۈزۈسەن؟» دەپ ئوتتۇرىغا چىققاندا بىر گەپ بولار، دېگەن ئوي بىلەن قىزىلگۈلگە قول ئۇزارتىپتۇ.

— ھەي ئادەم، مېنىڭ جېنىم بىلەن ئوخشاش گۈلۈمنى نېمىشقا ئۈزمەكچىسەن؟ — دېگەن ئاۋاز يەنە ئاڭلىنىپتۇ. ئاۋازنىڭ يۇقىرى تەرەپتىن كېلىۋاتقانلىقىنى ئىلغا قىلغان شاھ بېشىنى كۆتۈرۈپ قاراپ نېرىدىراقتىكى ئاسمان-پەلەك چىنارنىڭ ئۇسسىدە يوغان بىر غول شاختا مىنىپ ئولتۇرغان غەلىتە بىر مەخلۇقنى كۆرۈپتۇ. ئۇ بىر قارىماققا ئادەمگە ئوخشايدىكەن، يەنە بىر قارىماققا ئادەمگىمۇ، ياكى باشقا ھايۋانغىمۇ ئوخشىمايدىغان بىر نەرسە ئىكەن. كۆزى سوزۇنچاق، ئاغزى ئۇچ بۇرجەك، بۇرنى يوغان بىر چامغۇرنى يۇزىگە چاپلاپ قويغاندەك ئىكەن؛ قېشى ئاتنىڭ يالىلىدەك، قۇلىقى مۈرىسىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان دەرىجىدە

كېلەڭسىز سالىپاڭ، بېشىدا تىكەندەك شاخ لىق مۇڭگۈزى بار، پۇت ـ قوللىرى يۇڭلۇق، كەيىنىدە قۇيرۇقى بار بەتبەشىرە سۇرلۇك مەخلۇق ئىكەن. پادىشاھنى سۇر بېسىپ سەل قورقۇپتۇ، تەنلىرى قورۇنۇپتۇ. لېكىن يەنە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ «ئۇ بولسا بىر مەخلۇق، مەن بولسام ئادەم، قېنى ئاقۇشتىگە قاراپ باقاي» دېگەن ئويغا كېلىپ مەخلۇققا قارايتۇ.

ـــ ھەي ياخشى نىيەتلىك كىشى، قورقما، مەن ساڭا زىيانكەشلىك قىلمايمەن. بۇ بىر تىلسىملىق باغ. باغدىكى جېمى نەرسە ـــ جانىدارلار، دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلارنىڭ ھەممىسى تىلسىملىق. بايا سەن سۇدىن ئىچكىنىڭدە قورسىقىڭ ئاغرىمىدى، قاينىۋاتقان گۆشنى ئېلىپ يېسەڭ ئاغزىڭ كۆيمىدى، دەسسىگەن گۈللەر ئايىغىڭ ئاستىدا چەيلەنمىدى. دېمەك، سەن بۇ تەرەپكە ياخشى نىيەتتە كەلدىڭ، قېنى ئەمدى سەن باشقا ھېچقانداق گۈلنى ئۈزمەي پەقەت قىزىلگۈلۈمنىلا ئۈزمەكچى بولۇشۇڭنىڭ سەۋەبىنى سۆزلە، ـــ دەپتۇ مەخلۇق.

پادىشاھ مەخلۇقنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ كۆڭلى سەل جايىغا چۈشۈپتۇ، قورقۇنچى تارقاپتۇ. كۆڭلى خاتىرجەملەنگەن پادىشاھ ئۆزىنىڭ كىملىكىنى، جاھان سەيلىسىگە كۆڭلى تارتىپ قالغانلىقىنى، قىزى گۈلزامانىنىڭ چۈشىدە قىزىلگۈلنى كۆرگەنلىكى، ئۆزىنىڭ قىزىنىڭ ئارزۇ ـ تەلىپىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن قىزىلگۈلنى ئىزدەپ بۇ تەرەپكە كېلىپ قالغانلىقىنى قىسقىچە بايان قىلىپ بېرىپتۇ.

ـــ ئېيتقانلىرىڭ راست بولۇپ، قىزىڭ ھەقىقەتەن مېنىڭ قىزىلگۈلۈمگە ئاشىق بولۇپ قالغان بولسا، بوپتۇ، قىزىلگۈلۈمنىڭ تولۇق ئېچىلىغىنىدىن بىرنى ئۈزۈپ قىزىڭغا ئالغاچ بار. شەرت شۇكى، قىزىلگۈلنى قىزىڭغا ئاپىرىپ بەرگەندىن كېيىنكى ئۈچىنچى كۈنى قىزىڭنى مۇشۇ باغقا ماڭدۇرۇۋەت. ئەگەر ۋەدىگە خىلاپ قىلىپ، مېنىڭ دېگىنىمدەك قىلمايدىغان بولساڭ، باغدىكى ھەممە نەرسىنىڭ كارامەتلىك تىلسىم نەرسىلەر ئىكەنلىكىنى بىلدىڭ، گۈل سېنىڭ شاھلىق تەختىڭنى ۋە بەختىڭنى گۈم قىلىدۇ، خەلقىڭنى قۇل، ئوردا ـ قەسىرىڭنى كۈل، شەھەر قىشلاقلىرىڭنى دەشتى ـ چۆل قىلىۋېتىدۇ. ئەگەر مېنىڭ دېگىنىمدەك قىلساڭ ئۆزۈڭنىمۇ، قىزىڭنىمۇ ھەم مېنىمۇ بەختلىك قىلىسەن، ـــ دەپتۇ.

پادىشاھ قىزىلگۈلنىڭ توق ئېچىلغىنىدىن بىرنى ئۈزۈپ مېڭىشقا تەمشىلىپتىكەن، مەخلۇق:

ـــ مانا بۇ خاسىيەتلىك ئۈزۈكنى قولۇڭغا سالساڭ، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆزۈڭنى ئۆيۈڭدە كۆرىسەن؛ ئۈزۈكنى قىزىڭ قولىغا سالساڭ، ئۇ كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆزىنى بۇ باغدا كۆرىدۇ. مە، قولۇڭغا سال! ـــ دەپ، پارقىراپ تۇرغان بىر ئۈزۈكنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا تاشلاپ بېرىپتۇ. پادىشاھ ۋاقتىنى غەنىيمەت بىلىپ، ئۈزۈكنى قولىغا سالغانىكەن، كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشقاندەك بولۇپ ھېچنەرسىنى پەرق ئېتەلمەپتۇ، ئۆزىنى يېنىڭ شامال ئۇچۇرۇپ كېتىۋاتقاندەك بىلىنىپتۇ. بىر چاغدا ئەتراپ سۈزۈلۈپتۇ. قارىسا ئۆزىنىڭ ئوردىسى ئالدىدا تۇرغانىمش. پادىشاھ ھەيرانۇ ـ ھەس بولۇپ ئوردىسىغا كىرىپ، ئۆيدىكىلەر بىلەن ئامان ـ ئېسەن كۆرۈشۈپتۇ. ئاندىن ئېلىپ كەلگەن سوۋغاتلىرىنى قىزلىرىغا بېرىپتۇ. مەلىكە گۈل جاھان بىلەن مەلىكە گۈلزامان دادىسىنىڭ سوۋغىتىدىن ناھايىتى خۇشال بوپتۇ. مەلىكە

گۈلزامان قىزىلگۈلگە قارىسا، ئۆزى چۈشىدە كۆرگەن گۈلنىڭ ئۆزى ئىكەن. ئۇ خۇشاللىقىدىن دادىسىنىڭ مەڭزىگە بىرنى سۆيۈپ قويۇپتۇ. شۇ چاغدىلا نېمە ئۈچۈندۇر دادىسىنىڭ تەشۋىشلىك ئولتۇرغىنىنى سېزىپتۇ.

— دادا دىدار كۆرۈشكىنىمىزگە خۇشال بولۇشنىڭ ئورنىغا چىرايىڭىز سۇنۇق، ئۆز-زىڭىز غەمكىن كۆرۈنىسىز، بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ — دەپ گۈلزامان دادىسىدىن سورىپتۇ.

پادىشاھ دەسلەپ ئېغىز ئاچماپتۇ. قىزىنىڭ قايتا-قايتا سوراپ تۇرۇۋېلىشىدىن ئامالسىز ۋەقەنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. پادىشاھنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئۆيدىكىلەرنى غەم-ئەندىشە بېسىپتۇ. لېكىن گۈلزامانىنىڭ كۆڭلى بىر ياخشىلىقنى تۇيغانىدەك بوپتۇ-دە:

— دادا خاسىيەتلىك ئۇزۇكنى كۆرۈپ باقاي، ئەكىلىڭا، — دەپ دادىسىغا يالۋۇرۇپتۇ.

پادىشاھ قىزىغا بولغان ئامراقلىقىدىن ئۇنىڭ گېپىنى يىرالماي ئۇزۇكنى بېرىپتۇ. گۈلزامان ئۇزۇكنى ئېلىپلا قولىغا سالغانىكەن، ئوردا ئىچىدە ئۇنى يېنىك بىر شامال تەۋرەتكەندەك بولۇپ يەردىن لىككىدە كۆتۈرۈلۈپتۇ ۋە ئۇچار گىلەمدە ئولتۇرغانىدەك ئۇچۇپ، ئوردا ئۈستىدە لەيلەپ تۇرۇپتۇ. گۈلزامانىنىڭ دادىسى، ئانىسى، ئاچىسى ۋە باشقا ئورۇق-تۇغقانلىرى ھەم ئوردا خادىملىرى قاراپلا قاپتۇ. گۈلزامان ئوردا ئۈستىدە لەيلەپ تۇرۇپ:

— دادا، ئانا، مەندىن غەم قىلماڭلار، ماڭا سالامەتلىك تىلەپ مېنى خۇداغا تاپشۇرۇڭلار. مەن تىلسىم باغنى بىر كۆرۈپ باقاي، خەير-خوش! — دەپتۇ-دە، ھاۋا بوشلۇقىدا كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

پادىشاھ، گۈلزامانىنىڭ ئانىسى ۋە باشقا ئورۇق-تۇغقانلىرى ئاھ ئۇرۇپ، ياقىلىرىنى يىرتىپ، يىغلاپ پۈتۈن ئوردىنى بېشىغا كىيىپتۇ.

مەلىكە گۈلزامان بەش مىنۇت ئىچىدىلا باغقا يېتىپ كەپتۇ. باغنى ئايلاپ سەيلە-تاماشا قىپتۇ. بۇ باغ مەلىكە چۈشىدە كۆرگەن باغقا بەكمۇ ئوخشايدىكەن. گۈلزامان قايسى دەرەخنىڭ يېنىغا بارسا، شۇ دەرەخنىڭ يوپۇرماقلىرى چاۋاك چالغاندەك شىلدىرلاپتۇ، قايسى گۈلنىڭ يېنىغا بارسا، ئېگىلىپتۇ ۋە گۈپپىدە تېخىمۇ شېرىن خۇش پۇراق چېچىپتۇ. ھەر خىل قۇشلار باش ئۈستىدە ئەگىشىپتۇ. مەلىكە گۈلزامان باغنى، گۈلىلەرنى ئايلاپ يۈرۈپ قىزىلگۈلنىڭ يېنىغا كېلىپ قاپتۇ. ئۇ گۈلنىڭ ھۆسنى-رەڭگىنى تاماشا قىلىپ تۇرغىنىدا «خۇش كېلىپسىز مەلىكەم!» دەپ غايىبتىن بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. بۇ ئاۋاز شۇنداق سىرلىق، لېكىن ئاجايىپلا يېقىملىق تۇيۇلۇپتۇ. مەلىكە گۈلزامان ئالاقزادە بولۇپ ئەتراپقا قارىغان بولسىمۇ، ھېچنەرسە كۆرۈنمەپتۇ. ئۇ بىر بېسىپ-ئىككى بېسىپ كۆل بويىغا كېلىپ يوغان بىر چىنارنىڭ سايىسىدا ئولتۇرۇپ، كۆلنىڭ كۆمۈشتەك سۈزۈك سۈيىدە يۈز قوللىرىنى يۇيماقچى بولۇپ ئېگىلىشكەن ئىكەن، سۇدا ئادەم دېسە ئادەم ئەمەس، ئاجايىپ سەت، بەتبەشىرە بىر غەلىتە مەخلۇقنىڭ سايىسى كۆرۈنۈپتۇ. مەلىكە گۈلزامان بېشىنى كۆتۈرۈپ قاراپ، چىنار ئۈستىدە ياتقان يا كى ئولتۇرغانلىقىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان ئىنتايىن سەت بىر مەخلۇقنى كۆرۈپ،

تېنى شۇركىنىپ كېتىپتۇ ، ۋۇجۇدىنى قورقۇنچ بېسىپتۇ ـ يۇ، لېكىن يەنە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ مەخلۇقتىن ئەھۋال سوراپتۇ. ئەمما مەخلۇقتىن ئاۋاز چىقماپتۇ. تۇرۇپلا مەلىكىنى ئۇگدەك بېسىپ، كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. بىرئازدىن كېيىن غايىبتىن بىر قول ئۇنى تۇرتۇپ ئويغاتقاندەك بوپتۇ ـ دە، كۆزىنى ئېچىپ، ئەتراپىغا قاراپلا قاپتۇ. كۆل بويىدا ئاجايىپ ئېسىل، تاملىرى قاشتېشىدەك چاقناپ تۇرىدىغان بىر ئۆي تۇرغۇدەك. مەلىكە گۈلزامان ئۆيگە كىرىپ تۇ، ئۆي ئالتۇن ـ تىللالىق جاھازلار بىلەن سەرەمجانلانغان، چىنە ـ قاچىلار گۆھەر ـ ياقۇتتىن ياسالغانمىش. ئالتۇن كارىۋاتتا ئۆمرىدە كۆرۈپ باقمىغان ئەتلەس ـ شايى ۋە كىمخاپتىن تىكىلگەن يوتقان ـ كۆرپىلەر يىغىقلىق تۇرغانمىش. يەردە بولسا گىلەم پايانداز لار سېلىنغانمىش. مەلىكە گۈلزامان بۇ كارامەتلەرگە ھەيران لىقتا قاراپ قالغانىكەن، «ھەيران قالماڭ مەلىكەم، بۇ سىزنىڭ ئۆيىڭىز، بۇ باغدا سىزنىڭ توققۇزىڭىز تەل، كۆتكىنىڭىز ھەل بولۇپ تۇرىدۇ»، دېگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. بۇ ئاۋاز بايا كۆل بويىدا ئاڭلانغان ئاۋازغا بەك ئوخشايدىكەن. گۈلزامان دېرىزە پەردىسىنى قايرىپ چىنارىدىكى مەخلۇققا قارىسا، ئۇ مەلىكىگە يېقىملىق كۆلۈمسىرەپتۇ. بۇ كۆلۈمسىرەش گۈلزامانغا ئاجايىپ تەسىر قىپتۇكى، ئۆيدىن چىقىپ ئىختىيارسىز چىنار يېنىغا بېرىپ، ھېلىقى مەخلۇققا تەزىم قىلىپ ــ ھۆرمەت بىلدۈرۈپتۇ. مەخلۇق زۇۋانىغا كېلىپتۇ ۋە قىزغا قاراپ:

ــ ئەزىز مەلىكەم، سىز مېنىڭدىن قاچماڭ، مەندىن قورقماڭ، مەندىن سىزگە ھېچقانداق زىيان ـ زەخمەت يەتمەيدۇ مېنى تاشلىماڭ، مېنىڭ دېگىنىمەكلا قىلىڭىز، كېيىن مېنىڭدىن سىزگە چوڭ بەخت كېلىدۇ، ــ دەپتۇ.

شۇندىن باشلاپ مەلىكە بۇ سىرلىق مەخلۇقتىن قورقمايدىغان، ھەر كۈنى كۆل بويىغا كېلىپ چىنار سايىسىدا ئولتۇرۇپ مەخلۇق بىلەن سۆزلىشىدىغان بوپتۇ. بىر نەچچە قېتىم ئۇنىڭ نېمىشقا چىنار ئۈستىدە قىمىرلىماي، يەرگىمۇ چۈشمەي ئولتۇرۇشىنىڭ سەۋەبىنى سورىماقچى بولۇپتۇ، ئەمما ئېھتىيات قىلىپ سورىماپتۇ. مەخلۇق مەلىكىگە ھەر كۈنى قىزىق ـ قىزىق ھېكايىلارنى ئېيتىپ بېرىدىكەن. مەخلۇق كۆرۈنۈشتە بەتبەشىرە بولغىنى بىلەن تولىمۇ شېرىن سۆزلۈك ئىكەن. مەلىكە ئۇنىڭغا مەپتۇن بولۇپ قاپتۇ. باغقىمۇ كۆنۈپ قاپتۇ. كۈنلىرى خاتىرجەملىك ئىچىدە ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى گۈلزامانىنىڭ چۈشىدە يۇرتى، ئاتا ـ ئانىسى، بىللە ئويناپ ئۆسكەن دوستلىرى ئايان بولۇپ «سېنى سېغىندۇق»، دېيىشىپتۇ. گۈلزامان ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ چۈشىدە كۆرگەنلىرىنى ئەسلەپتۇ، ئويلاپتۇ. ئويلىغانسېرى ئۆزىنىڭمۇ ئۇلارنى سېغىنغانلىقىنى ھېس قىلىپ، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي يىغلۇۋېتىپتۇ. مەلىكىنىڭ يىغىسىنى ئاڭلىغان مەخلۇق:

ــ يىغلىماڭ، مەلىكەم، يۇرتىڭىزنى، ئاتا ـ ئانىڭىزنى سېغىنغان بولسىڭىز مەن سىزگە بىر كۈنلۈك ۋاقىت بېرەي بېرىپ يۇرتىڭىزنى، ئاتا ـ ئانىڭىزنى كۆرۈپ كېلىڭ. ۋەدىڭىزدە تۇرۇڭ. ھەرگىز قونۇپ قالماڭ. ھەرقانچە كەچ قالسىڭىزمۇ چوقۇم قايتىپ كېلىڭ. ناۋادا ۋەدىڭىزدە تۇرمايى، دېگەن قەرەلدە قايتىپ كەلمىسىڭىز، مېنى نابۇت قىلىسىز، سىزگىمۇ ياخشىلىق بولمايدۇ، ئاقىۋەتتە

ئۆمرىڭىز بويى ھەسرەت ـ نادامەت چېكىپ ئۆتىسىز، ـــ دەپتۇ.

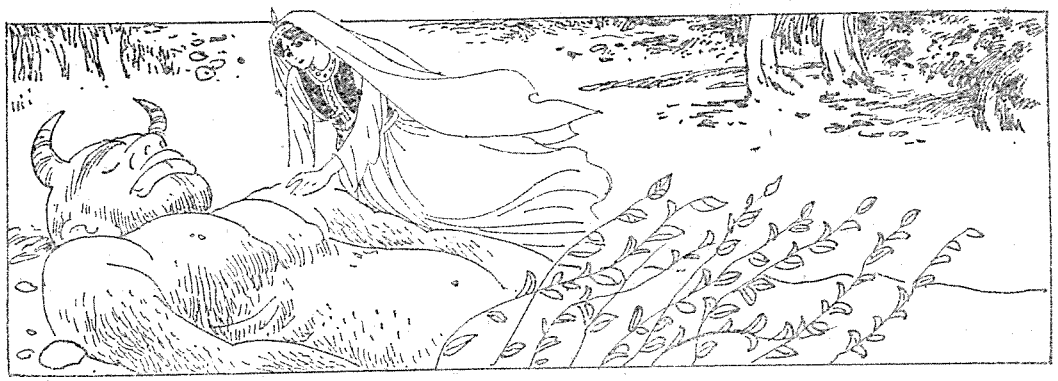
مەلىكە گۈلزامان چوقۇم ئۆز قەرىلىدە قايتىپ كېلىشكە ۋەدە بېرىپتۇ ۋە مەخلۇق نىڭ دېگىنى بويىچە ئۇزۇكنى قولىغا سېلىپ، كۆزىنى يۇمغانىكەن، بەش مىنۇتقىمۇ يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە يۇرتىغا يېتىپ بېرىپتۇ. ئاتا ـ ئانىسى ئۇنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىدىن بەك خۇرسەن بولۇپ، ئۆزلىرىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قاپتۇ. بولۇپمۇ ئانىسى خۇشاللىقىنى كۆز يېشى بىلەن ئىزھارلاپتۇ. ۋە:

ـــ خۇدايىمنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن ھاياتكەنسەن، كۆرۈشتۈق، ئەمدى بىزنى تاشلاپ ھېچنەگە كەتمە، ـــ دەپ ئۆتۈنۈپتۇ.

ـــ مېنى ئەنسىرىمەڭلار، تىلسىملىق باغدا زىيان ـ زەخمەتسىز، ناھايىتى ياخشى تۇرۇدۇم. سىلەرنى بەك سېغىنىپ كەتكەنلىكىم ئۈچۈن پەقەت بۇگۈن بىر كۈنلۈكلا قەرەل بىلەن كەلدىم، ـــ دەپتۇ مەلىكە گۈلزامان.

ـــ بىر يىلدىن بۇيان ئاران كېلىپ، يەنە بۇگۈنلا كېتىمەن دەمسەن؟ ھېچبولمىسا ئۈچ كۈن تۇر، ـــ دەپ ئانىسى يىغلىنىپتۇ. مەلىكە گۈلزامان بۇگۈنلا كېتىدىغانلىقىدا چىڭ تۇرۇپتۇ.

مەلىكە يىراق ـ يېقىندىن كەلگەن تۈغقانلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ قېنىشماپتۇ، ۋاقىتنىڭ كەچ بولغىنىنىمۇ تۇيماي قاپتۇ. بىر چاغدا ئىشىك ئالدىغا چىقىۋەك بولسا، كۈن پېتىپ، ئەترapىقا تۈن پەردىسى يېيىلىشقا باشلاپتۇ. مەلىكە كەتكىلى تەمشىلەگەنده، ئانىسى ھېچبولمىسا بۇگۈن بىر ئاخشام ئۈيده قونۇشىنى، بىر كېچە مۇڭدىشىۋېلىشنى ئېيتىپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ. بۇيان قارىسا ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۈغقانلىرى، ئۇيان قارىسا ھېلىقى مەخلۇق، ئىككى تەرەپنىڭ ئوتتۇرىسىدا نېمە قىلىشنى بىلەلمەي قاپتۇ. «بەلكى ئۇ مېنى كەلمەي قالارمىكىن» دەپ قورقىتىپ شۇنداق دېگەندۇ، بىر ئاخشام قونمامدىم، يەنە قانچان كېلىشىمنى كىم بىلىدۇ» دېگەنلەر كۆڭلىگە كېچىپ، قونۇشقا رازىلىق بىلدۈرۈپتۇ. لېكىن يەنە ئۆزىنى قانداق تەقدىر كۈتىدىغانلىقىنى خىيال قىلىپ، غەم چۈشكەنده زادىلا ئۇخلىيالماي، تۈنىنى ئاران تاڭغا ئۇلاپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەنده تاماققىمۇ قارىماي، ئاتا ـ ئانا ۋە ئۇرۇق ـ تۈغقانلىرى بىلەن خوشلىشىپ باغقا راۋان بوپتۇ. باغقا كەلسە، باغدا قارا بوران دەھشەت بىلەن گۈركىرەۋاتقانمىش. جۈت بوران مېۋىلەرنى، گۈل ـ گىياھلارنى، قۇش ـ جانىۋارلارنى ئۇششۇتۇپ يەرگە ئۇرۇپ چەيلىۋەتكەنمىش. دەرەخلەرنىڭ چېچەك ـ مونچاقلىرى بوران زەربىسىدىن خاراپلىشىپ يەرگە تۆكۈلۈپ كەتكەنمىش. قىزىلگۈلنىڭ ياپراقلىرى چۈشۈپ، غۇنچە ـ پورەكلىرى توزۇپ، قاقشال ياغاچقا ئوخشاپ قالغانمىش. بىر كۈن ئىچىدىلا باغدىكى بۇنداق مۇدھىش ئۆزگىرىشلەردىن يۈرىكى ئېچىشقان گۈلزامان كۆل بويىغا كەلسە، شېرىن سۆزلۈك مەخلۇق يەردە سۈنايىلىنىپ تىنىقسىز ياتقانمىش. قىش ـ ياز چېچەكلەپ، مېۋىلەپ تۇرىدىغان باغنىڭ نابۇت بولۇشىغا، بۇ مېھرىبان مەخلۇقنىڭ ئۆلۈشىگە، ئۆزىگە ئاشىق بولغان قىزىلگۈلنىڭ قاقشال بولۇپ قېلىشىغا ئۆزى سەۋەبچى بولغانلىقىنى ئويلاپ، مەخلۇقنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى تاشلاپ، جانسىز گەۋدىنى قۇچاقلاپ زار ـ زار يىغلاپتۇ. ئۇنىڭ دەردلىك يۇرىكىدىن قايناپ چىققان ئاھۇ زارى پەلەككە يېتىپتۇ، تاغ ـ تاشلار

تىترەپتۇ. ھەممە سەۋەنلىك ئۆزىدىن ئۆتكەنلىكىنى، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلماي مۇشۇ ئافۇۋەتنى كەلتۈرگەنلىكىنى ئويلاپ تېخىمۇ قاتتىق يىغلاپتۇ. يىغىسىنىڭ قاتتىقلىقىدىن ئىككى كۆزى بۇلاققا ئايلىنىپتۇ. كۆز يېشى مەخلۇقنىڭ جانسىز تېنىنى يۇيۇپتۇ، جانسىز گەۋدىنىڭ تەشنا يۈرىكى مۇھەببەت جامىسىنىڭ شېرىن شارابىدا ياشارغانىدەك ئاستا ـ ئاستا مىدىرلاپتۇ. مەلىكىنىڭ كۆز ياشلىرى ئۇنىڭ قۇرۇپ قالغان يۈزىنى، لەۋلىرىنى سۇغىرىپتۇ. جانسىز تەن مىدىرلاشتىن پۈت ـ قوللىرىنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ، كۆزىنى ئېچىپ، ئورنىدىن تۇرۇشىغا، ئۇنىڭ ئۇستىدىكى سەت كۆرۈنۈشلۈك نەرسىلەر ـــ مۈگىگۈز، قۇيرۇقلار يىلان قاسراق تاشلىغاندەك سىيرىلىپ چۈشۈپ كېتىپتۇ. كۆرۈمسىز، بەتبەشىرە تېرە ئىچىدىن ئونبەش كۈنلۈك تولۇن ئايدەك بىر يېگىت چىقىپتۇ. مەلىكە گۈلزامان بۇ ئەھۋالغا ھەيران بولۇپ قاراپ قاپتۇ. يېگىت مەلىكىگە كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ:

ـــ مەلىكەم، ھەيران قالماڭ، مەن ئەسلىدە بىر شاھزادە ئىدىم. ئۆزۈمنىڭ قانداق بولۇپ بۇ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىقىمنى سىزگە كېيىن سۆزلەپ بېرىمەن. ھېنىڭ كەچۈرمىشىم قىزىق بىر ھېكايە. مەن ھازىر بەختلىك بولدۇم. مېنى بۇنداق بەختكە ئېرىشتۈرۈپ، ئادەملىك ئەسلىمگە كەلتۈرگەن سىزنىڭ پاك ۋە چىن ئەقىدىڭىز، مۇھەببىتىڭىز، خالىسىڭىز مەن سىزنىڭ قىيامەتلىك جۈپتىڭىز، ۋاپادار خىزمەتچىڭىز بولاي، ـــ دەپ قولىنى كۆكسىگە ئېلىپتۇ. چۈشتەك بولۇۋاتقان ئىشلاردىن ھەيران قالغان مەلىكە گۈلزامان ئېسىنى يىغۇۋالغاندىن كېيىن بۇ ئۇچرىشىشنىڭ تېگى ـ تەكتىنى چۈشىنىپ كۆزلىرىدىن ۋىسالغا يەتكەنلىك شادلىق ياشلىرىنى تۆكۈپ تۇرۇپ يىگىتنىڭ قۇچقىغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ. شۇئانلا باغدىكى قۇرۇپ خازانغا ئايلانغان دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلار ئاستا ـ ئاستا باش كۆتۈرۈپ ئۆز ئەسلىگە كېلىشكە باشلاپتۇ. نەمجان ياتقان ئۇچار قۇشلار، جانجانىۋارلار جانلىنىپ يايراشقا، بەس ـ بەستە سايراشقا باشلاپتۇ.

مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتىشكەن ئىككى ئاشىق ـ مەشۇق باغ سەيلىسىنى قىلىپ تۇرسۇن، بىز ئەمدى يىگىتنىڭ بۇرۇنقى ئەھۋالىدىن گەپ ئاچايلى:

شۇ چاغلاردا ھازىرقى تىلىسىملىق باغدىن كۆپ يىراقتا، كىچىك دەشتى قۇملۇقنىڭ نېرىسىدا بىر مەملىكەت بولۇپ، سۇلتانى ھۈسەيىن دېگەن كىشى پادىشاھلىق

قىلىدىكەن. ئۇ پادىشاھقا توققۇز ئۆلكە، ئوتتۇز شەھەر تەۋە ئىكەن، ئۇ پادىشاھنىڭ كۆز قاراقىدەك يالغۇز بىرلا ئوغلى بولۇپ، ئىسمى ئىسكەندەر ئىكەن، ئىسكەندەر ئونبەش ياشقا تولغاندا ھۆسنى جامالىمۇ ئونبەش كۈنلۈك ئايدەك تولۇپ كامالىغا يېتىپتۇ.

سۇلتانى ھۈسەيىن پادىشاھنىڭ كۆڭلى سەيلى-شىكارنى ئىختىيار قىلىپ خاس نۆۋكەرلىرى بىلەن ئاتلىنىپتۇ. ئوغلىدىن بىرەەمۇ ئايرىلغۇسى كەلمەيدىغان پادىشاھ بۇ قېتىمۇ ئىسكەندەرنى شىكارغا بىللە ئېلىپ چىقىپتۇ. ئۇلار چۈشكىچە ئوۋ ئوۋلاپتۇ، چۈش بولغاندا بىر سايىدا دەم ئېلىپ، كىيىك، جەرەن گۆشلىرىنى كاۋاپ قىلىپ يەپتۇ. ئىچىلىرى قىزىپ ئۇسساپتۇ، شاھ نۆۋكەرلىرىدىن بىر قانچىسىنى سۇغا ئەۋەتىپتۇ. ئىسكەندەرمۇ دادىسىنىڭ توسقىنىغا ئۇنماي سۇغا بىللە بېرىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋاپتۇ. سۇلتانى ھۈسەيىن پادىشاھ ئوغلىنى نۆۋكەرلەرگە قوشۇپ قويۇپتۇ. ئۇلار بۇلاققىمۇ يېتىپ بېرىپتۇ. ئىسكەندەر ئەترايقا نەزەر سالغۇدەك بولسا، يېقىنلا يەردە بۈك ئورمانلىق كۆرۈنۈپتۇ. نۆۋكەرلەرگە «سىلەر كۆيقا سۇ قاچىلاپ بولغۇچە كېلىمەن» دەپلا ئۇلارنىڭ توسقىنىمۇ قارىماي ئورمانلىق تەرەپكە ئات چاپتۇرۇپ كېتىپتۇ. ئورمانلىق ئىچكىرىلىگەنسېرى ھەم بۈك ھەم گۈزەل ئىكەن. تۈرلۈك ئۇچار قۇشلار، ھايۋانلار بەك كۆپ ئىكەن. ئىسكەندەر بۇلارغا قىزىقىپ ئىچكىرىلەپ كىرىپ كېتىۋېرىپتۇ. بىر چاغدا بىر دەرەخنىڭ شېخىدا يالغۇز مۈگدەپ ئولتۇرغان بىر قۇشقا كۆزى چۈشۈپتۇ. قۇشنىڭ تۇمشۇقى قارا، بېشى ئاق، ئىككى قانتى ئالىبالداق، قۇيرۇقى قىپقىزىل بولۇپ، ئىسكەندەرگە بەك چىرايلىق كۆرۈنۈپتۇ. ئۇنىڭغا زوقى كېلىپ، ئاستا ماڭلاپ بېرىپ تۇتۇۋاپتۇ. بۇ قۇش ئويغىنىپ، ئۆزىنى ئادەمزاتنىڭ تۇتۇۋالغىنىدىن قورقۇپ، قۇتۇلماقچى بولۇپ بىر يۇلقۇنغانىكەن، پۇتنىڭ بىر بارمىقى ئۈزۈلۈپ، ئىسكەندەرنىڭ قولىدا قاپتۇ. قۇش ئۆزى قۇتۇلۇپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

ئۇ قۇش مۇشۇ ئورمانلىقتىكى جىنلار پادىشاھىنىڭ ئون ئىككى ياشلىق قىزى جەھەر ئىكەن. ئۇ ئوينىغىلى چىقىپ ئورمانلىقنى ئايلىنىپ بىر ئاز چارچىغانلىقتىن قۇش سۈرىتىگە كىرىپ شاخقا قونۇپ ئۇخلاۋاتقىنىدا شاھزادە كېلىپ قالغانىكەن، جەھەر بولغان ئەھۋالنى ۋە بىر بارمىقىنىڭ ئادەمزات بالىسىنىڭ قولىدا قالغانلىقىنى دادىسىغا دادلاپ ئېيتىپتۇ. جەھەرنىڭ دادىسى دەر غەزەپكە كېلىپ، قىزىنىڭ يول باشلىشى بىلەن ئورمانلىققا كېلىپتۇ. ۋە بىر ئەپسۇن بىلەن چوڭ بىر قۇشقا ئايلىنىپ ئىسكەندەرنى گەجگىسىدىن قاماللىغىنىچە ئاسمان قەرىگە كۆتۈرۈلۈپتۇ. ئۇچا-ئۇچا ئىسكەندەرنى چەكسىز كەتكەن تارىمىنىڭ ئايىغىدىكى بىر خارابە باغقا ئەكىلىپ تاشلاپتۇ. ئۇ ئىسكەندەرنى شۇ يەردە بوغۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىش نىيىتىگە كەپتىكەن، لېكىن ئىسكەندەرنىڭ تولىمۇ چىرايلىقلىغا ھەم ئۇنىڭ ياشلىقىغا قاراپ نىيىتىدىن يېنىپ، بىر ئەپسۇن بىلەن ئۇنى ئادەم دېسە ئادەم ئەمەس، ھايۋان دېسە ھايۋانمۇ ئەمەس، ئادەم بىلەن ھايۋان ئارىلىقىدىكى غەلىتە مەخلۇققا ئايلاندۇرۇپ، تىلسىم زەنجىرىگە باغلاپ، چىنارغا بەنت قىلىپ ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ كېتىپتۇ. ئۇ كېتەر چاغدا:

— ناۋادا سېنىڭ مۇشۇ سەت قىيا-پىتىڭدىن يىرگەنمەي قايسىبىر ساھىبجامال ياكى پەرىزاتلار تەبىقسىدىن بىرەر گۈزەل مەلىكە ساڭا كۆڭۈل بېرىپ چىن ئاشىق بولسا، سەن پەقەت شۇچاغدىلا ئۆز ئەسلىگە كېلەلەيسەن، — دەپتىكەن.

نۆۋۈكەرلەر ئىسكەندەرنى كۆپ ساقلاپتۇ، ئورمانغا بېرىپ ئۇزاق ئىزدەپتۇ، زادىلا تاپالماپتۇ. ئوغلىنىڭ يوقاپ كېتىشى پادىشاھ سۇلتانى ھۇسەيىننى قاتتىق قايغۇغا قويۇپتۇ. بارلىق نۆۋۈكەرلىرى بىلەن ئەتراپتىكى ئورمانلىقلارنى ئۈچ كۈنگىچە ئاختۇرۇپ ئىسكەندەرنىڭ ئۆلۈك-تىرىكلىدىن خەۋەر ئالالماپتۇ. يىرتقۇچ ھايۋان يەپ كەتكەن ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ، تۆتىنچى كۈنى يىغا-زارە ئىچىدە ئوردىغا قايتىپ كېتىپتۇ. توققۇز ئۆلكە، ئوتتۇز شەھەر خەلقىگە يەتتە كېچە-يەتتە كۈندۈز قازان ئېسىپ نەزىر-چىراغ ئۆتكۈزۈپتۇ. ئىسكەندەر يوقاپ كېتىپ تۆت ئايدىن كېيىن سۇلتانى ھۇسەيىن پادىشاھ جۇدالىق دەردىگە چىدىمالماي ئوغلى ئىسكەندەرنىڭ ھەسرىتىدە تولا ئويلاپ ساراڭ بولاي دەپ قاپتۇ. ئۆلىما-دانىشمەنلەرنىڭ مەسلىھىتى بويىچە ئوردا ئىشلىرىنى سادىق ۋەزىرى ھەسەنگە ھاۋالە قىلىپ، ئۆزى جاھانكەشتىلىك قىلىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

ئەمدى ئەسلى ھېكايىمىزغا كەلسەك، مەلىكە گۈلزامان ئىسكەندەرنىڭ ئەھۋالىنى بىلگەندىن كېيىن، ئىسكەندەردىن خاسىيەتلىك ئۈزۈك تۇغرىلىق سوراپتۇ. ئىسكەندەر خاسىيەتلىك ئۈزۈك تۇغرىلىق ھېكايە قىلىپ بېرىپ مۇنداق دەپتۇ:

— مەن مۇشۇ باغدىكى چىنارغا بەنت قىلىنىپ زەنجىر بىلەن باغلىۋېتىلگەندىن كېيىن، بىر نەچچە كۈن بەختى-پېشانەمنىڭ تەتۈرلۈكىدىن زارلىنىپ يىغلىدىم، قاقشىدىم. كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمىدى. بەشىنچى كۈنى تاڭ مەزگىلىدە كۆزۈم ئۇيقۇغا ئىلىنغاندەك بولدى. چۈش كۆردۈم. چۈشۈمدە بىر ئاپئاق ساقال بوۋاي:

— ئوغلۇم، تولا يىغلاپ ئۆزۈڭنى نابۇت قىلىۋەتمە، ئىنسان بالىسىغا ئۆمرىدە

خۇشاللىقىمۇ، قايغۇمۇ ھەمراھ بولىدۇ. مۇشكۈل-لۈكىكە چىدىغان ئادەم ئاسانلىقچا چىقىپ بەختلىك بولالايدۇ. سەن چوڭلارنىڭ گەپ-پىگە قۇلاق سالماي، مەنمەنلىك بىلەن باشباشتاقلىق قىلىپ، ئۆزۈڭگە مۇشۇ ئاقىۋەتنى تېپىۋالدىڭ. ياخشى نىيەتلىك كىشىنىڭ تەقدىرى ئىككىلا ئالەمدە ياخشى بولىدۇ. ساڭا ماڭۇ ئوزۇكنى بېرەي، بۇ خاسىيەتلىك ئۈزۈك، بۇ ئۈزۈككە قاراپ نېمىنى تەلەپ قىلساڭ، شۇ نەرسىلەر ئالدىڭدا تەييار بولىدۇ. قولۇڭغا سېلىپ سەپەرگە چىقساڭ ئالتە ئايلىق يولنى بەش مىنۇتتا بېسىپ، خالىغان جايىڭغا بارالايسەن. ئۇ-زۇكنى چىڭ ساقلا، ھەرگىز يوقىتىپ قويما. خەير ساڭا بەخت تىلەيمەن، ــ دەپلا غا-يىب بولدى. شۇ ھامان ئويغىنىپ كېتىپ-تىمەن. قولۇمدا بوۋاي ماڭا بەرگەن ئۈ-زۈك تۇرىدۇ. بوۋاينىڭ گېپىنى ئەسلەپ ئالقىنىمدىكى ئۈزۈكىكە قاراپ ئەسلىدىكى چىرايلىق شاھزادىدىن كۆرگەن ئادەمنىڭ قورقۇنچلۇق سەت بىر مەخلۇققا ئايلىنىپ قالغىنىغا ئىشەنگەن بولسام، يەنە شۇ سەت قىياپەتتىن ئەسلىدىكى ھالىتىمگە قايتىدىغانلىقىمغا ئىشەندىم. ئۈزۈكتىن خا-رابلىقنى مۇشۇنداق بىر گۈزەل باغقا ئايلاندۇرۇشنى تەلەپ قىلىۋىدىم، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا بۇ باغ بىنا بولدى. شۇ كۈنى چۈشۈمدە ھېلىقى بوۋاي يەنە پەيدا بولۇپ: «يارايسەن، ئوغ-لۇم، سەن ئۈزۈكتىن باشقا نەرسە تەلەپ قىلماي، خارابلىقنى باغقا ئايلاندۇرۇشنى تەلەپ قىلدىڭ، بۇ جاي ئەسلىدە مۇشۇنداق گۈزەل ئىدى. سەن شۇ گۈزەللىكنى ئەس-لىگە كەلتۈردۈڭ، خالىس نىيەت بولساڭ، چوقۇم مۇرادىڭغا يېتىسەن!» دەپلا يەنە غايىب بولدى. ئويغانسام چۈشۈم، شۇنىڭ-دىن كېيىن مەن ئۈزۈكتىن ھېچنەرسە تەلەپ قىلمىدىم. دادىڭمىزنىڭ بۇ يەرگە كەلگىنىدىن كېيىنكى ئىشلار ئۆزىڭىزگە ئايان.

مەلىكە گۈلزامان شاھزادە ئىسكەن-دەرنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ غايىب بوۋايدىن ۋە ئۆز تەقدىرىدىن سۆيۈنۈپتۇ. يىگىتكە باشقىدىن ئوتلۇق مېھرى بىلەن قاراپتۇ. بۇ ئىككىسى خۇشاللىقتا چۆمۈلگەنسېرى، باغ تېخىمۇ گۈزەللىشىپتۇ، دەل-دەرەخلەر بۈرۈنقىدىن نەچچە ھەسسە ياشىرىپتۇ، بوي تارتىپ يۇكسىلىپتۇ. مېۋىلىرى بۇلۇق، مې-غىزى توق، تەمى تاتلىق بولۇپ، ۋايىغا يېتىپتۇ. ئۇچار قۇشلارنىڭ ئاۋازى تېخىمۇ ساز، يېقىملىقلىشىپتۇ. گۈل-گىياھلار تېخىمۇ رەڭ تۈرەپ، گۈل غۇنچىلىرى كۆپىيىپتۇ، پۇراقلىرى خۇشبۇيلىشىپتۇ. بولۇپمۇ قىزىل-گۈلنىڭ گۈل بەرگى، گۈلتاجىسى تېخىمۇ نۇرلىنىپتۇ. رەڭگى چوغدىنمۇ بەك قىپقىزىل بولۇپ، جىلۋىلىنىپتۇ. بۇ گۈزەل باغدا ئۇلار تەلپى ھەل، توققۇزى تەل بولۇپ، شاد-خۇ-رام ياشاپتۇ. ئاردىدىن بىر مەھەل ئۆتۈپتۇ. مەلىكە گۈلزامان يۇرتىنى، ئاتا-ئانىسىنى سېغىنىپتۇ.

ــ ئاتا-ئانامنى، يۇرتۇمنى سېغىنىدىم، ئۇلار پات-پات چۈشۈمگە كىرىۋالىدىغان بولدى. ماقۇل كۆرسىڭىز بىللە بېرىپ كەل-سەك، ــ دەپ ئىسكەندەرگە تەلەپ قويۇپتۇ.

ئىسكەندەرمۇ ئاتا-ئانىسىنى سېغىنغانلىقىن، ئۇلار ئاۋۋال ئىسكەندەرنىڭ يۇرتىغا بېرىپ، ئاندىن گۈلزامانىنىڭ يۇرتىغا بېرىشقا كېلىشىپ، ئۇزۇكتىن ئىككى ئات تەلەپ قىلغانلىقىن، ئىگەر-جابدۇقلىرى ئالتۇن-كۈمۈشتىن ياسالغان بىر جۈپ

تۇلپار ئاسماندىن ئۇچۇپ چۈشۈپتۇ. سەپەر جابدۇقىنى سەرەمجانلاپ ئىككىسى بىردىن تۇلپارغا مىنىپتۇ. بەش مىنۇت ئىچىدىلا ئۇلار ئىسكەندەرنىڭ يۇرتىغا بېرىپ ئوردا دەرۋازىسى ئالدىدا پەيدا بوپتۇ. ئۇلار ئوردىغا ھۈسەيىن پادىشاھنى چۆل-جەزىرىلەردە ئۆلۈپ كېتىپتۇ، دەپ ئاڭلاپ ئۇنىڭ روھىغا نەزىر ئۆتكۈزۈلۈۋاتقانلىقى ئۈستىگە كېرىپ كەپتۇ. ئىسكەندەرنىڭ ئانىسى تولا يىغلاپ كۆزىنىڭ نۇرى ئۆچۈپ كۆرمەس بولۇپ قالغانىكەن. ئىسكەندەر خاسىيەتلىك ئۈزۈكنى ئانىسىنىڭ كۆزىگە بىرلا سۈركىگەنىكەن، ئانىسىنىڭ كۆزى ۋاللىدە ئېچىلىپتۇ. ئانا ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ ئېزىلىپ يىغلاپتۇ. قايغۇ-مۇسىبەت ياشلىرى خۇشاللىق يامغۇرىغا ئايلىنىپتۇ. ئىسكەندەر سەپەر ھارۇقى چىققاندىن كېيىن، ئۆيىدىكىلەرگە كەچۈرمىشلىرىنى بىرمۇبىر سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئۇلارغا گۈلزامانىنى تونۇشتۇرۇپتۇ. ئىسكەندەرنىڭ ئانىسى ساھىبجامال كېلىنگە قاراپ زوقلىنىپتۇ ۋە ئوغلىغا نىجاتلىق تېپىپ بەرگىنىگە چوڭ تەشەككۈر ئېيتىپتۇ. نەزىر-چىراق ئۈچۈن ئېسىلغان قازاندىكى ئاش توي ئېشىغا ئايلىنىپتۇ. ئوردىدا يەتتە كېچە-كۈندۈز توي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈلۈپتۇ. سەككىزىنچى كۈنى ئىسكەندەر ئانىسىدىن گۈلزامانىنىڭ يۇرتىغا بېرىشقا ئىجازەت سوراپتۇ. ئىسكەندەرنىڭ ئانىسى ئوغلىغا قاراپ:

ئەزىز ئاتاڭ دەردىگە
چىقىپ كەتتى باش ئالىپ.
جان قاراقىم قايدا دەپ،
كۆزلەرىگە ياش ئالىپ.
مەنى باستى غەرىپلىق،
قامۇشتەك يالغۇز قالىپ.
بالام سەندىن ئايرىلىپ،
ئىچىمگە ھەسرەت تولغان.
تولا يىغلاپ دەردىگە،
كۆزلەرىم كۆرمەس بولغان.
سېنى كۆرۈپ جان بالام،
جانىمغا جان قوشۇلغان.

يەنە كەتسەڭ قاراقىم
ساڭا قانداق چىدارمەن.
ياش ئورنىغا قان تۆكۈپ،
سېنى ئەسلەپ يىغلارمەن.
كەتسەڭ نېمە ئامالىم،
خۇدايىمغا قويارمەن.—

دەپ يىغلاپتۇ ۋە گۈلزامانىغا قاراپ:

جېنى قەستىنى بۇزۇپسەن،
كۆڭۈل بېرىپ ئوغلۇمغا.
خۇدا ئارا بولغاندۇ،
پاك قەدەملىك يولۇڭغا.
يامان تىللار تەگمەسۇن،
قىزىلگۈلدەك بويۇڭغا.

كەتمە دېسەم ئوغلۇمنى،
تىلىم كۆيەر گۈل قىزىم.
بارما دېسەم سېنىمۇ،
دىلىم كۆيەر گۈل قىزىم.
كۆرۈپ ئاتا-ئاناڭنى،
سەنمۇ خۇشال كۈل قىزىم.

دەپ قوشاق ئېيتىپتۇ ۋە ئوغلى بىلەن كېلىنىگە نۇرغۇن قىممەت باھالىق سوۋغاتلارنى بېرىپتۇ.

ئۇلار مېڭىش ئالدىدا ھۈسەيىن شاھنىڭ ئورنىدا يۇرت سوراۋاتقان ۋەزىر يېتىپ كەپتۇ ۋە دادىسىنىڭ شاھلىق تەختىگە ئىسكەندەرنىڭ ئولتۇرۇشىنى ئېيتقانىكەن، ئىسكەندەر:

— مېنىڭ پادىشاھ بولۇشقا رايىم

يوق، مېنى ئۆز بېغىمدا تىنچ، خاتىرجەم كۈن ئۆتكۈزۈشكە قويۇڭلار، — دەپ پادىشاھ بولۇشنى رەت قىپتۇ.

ئىسكەندەر بىلەن گۈلزامان تۇلپارلىرىغا مىنىپ، نەچچە ئايلىق يولنى بىر كۈندىلا بېسىپ، مەلىكىنىڭ يۇرتىغا كېلىپ-تۇ. مەلىكە گۈلزاماننىڭ دادىسى گۈزەلشاھ پادىشاھ، ئانىسى، ئاچىسى ۋە ئوردا-ھەرەم خادىملىرى ئۇلارنى خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆكۈپ تۇرۇپ قارشى ئالىپتۇ. يۇرتقا خۇشاللىق تويى قىلىپ بېرىپتۇ.

مەلىكە بىلەن ئىسكەندەر بىر نەچچە كۈنلىرىنى داغدۇغا ئىچىدە ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، ئۆز بېغىغا قايتىش قارارىغا كەپتۇ. گۈزەلشاھ پادىشاھ:

— مەن قېرىپ قالدىم، مېنىڭ ئورنىمدا سەن تەختىمىدە ئولتۇرساڭ، — دەپ، ئىسكەندەرگە مەسلىھەت سالىپتۇ.

ئىسكەندەر بۇ تەلەپنىمۇ قوبۇل قىلماپتۇ. ئۆز بېغىدا ياشايدىغانلىقىنى ئىزھار قىلغاندىن كېيىن، گۈزەلشاھ پادىشاھ ئۇلارنى تۇتۇپ قالالمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، تۆۋەندىكى قوشاقنى ئوقۇپتۇ:

يۇرتتىن يىراق كېتىپ قانداق ئۆتەرسەن،
يار-يۆلەكسىز نېمە كۈننى كۆرەرسەن.
تىلسىم باغدا تەييارنى يەپ ئۆتسەڭمۇ،
يۇلتۇز ئوخشاش ئىزسىز ئېقىپ ئۆچەرسەن.

دەۋران سۈردۈم مۇراد تاپىپ ئارمانىم،
ۋۇجۇدۇمدا بار چاغىدا دەرمانىم
ئىككى قىزلىق بولۇپتىمەن ئوغۇل يوق،
تەقدىر شۇنداق بولسا نېمە ئامالىم.

تەقدىر شۇنداق بولسا نېمە ئامالىم،
يالغۇز ئۆتەر چېغى كەلمىش زاۋالىم.
ئويلاپتىمەن بوپ قالدىم دەپ ئوغۇللۇقنى
زەھەر بولدى قىلغان تاتلىق خىيالىم.

قىزىغا قاراپ مۇنداق قوشاق ئوقۇپتۇ:

گۈل بولسۇن دەپ سەن-چىرايىڭ، زاتىڭنى،
گۈلزامان دەپ قويغانىدىم ئاتىڭنى.
قىزىلگۈلگە قالغان چېغىڭ باغلانىپ،
بەرداڭ ئاڭا پۈتۈن ئەسۇ يادىڭنى.

جاھان كەزدىم دەپ سېنىڭلا كۆڭلۈڭنى،
تاپماق بولۇپ كۆڭلۈڭدىكى گۈلۈڭنى.
مۇرادىڭغا سەنمۇ يەتتىڭ جان قىزىم،
سەنسىز قانداق ئۆتكۈزەرمەن كۈنۈمنى.

كۆز قاراقسم ئىدىڭ بالام ئىچىدە،
گۈلزامان دەپ ئويغىناتتىم كېچىدە.
سەنسىز ئەمدى بولماس مېنىڭ خۇشلۇقۇم،
ئولتۇرسامۇ شاھانە تەخت ئۈستىدە.

مۇشۇ كەتسەڭ يەنە قاچان كېلەرسەن،
يا كېلەرسەن ياكى كەلمەي ئۆتەرسەن.
تىلسىم باغنىڭ راھىتىنى كۆرسەڭمۇ،
ئاخىر بىر كۈن يۇرت قەدىرىنى بىلەرسەن.

ئاق يول تىلەپ دۇئا بەرەي ئاتالىق،
جان ئاناڭمۇ دۇئا بەرسۇن ئانالىق.
قىزىلگۈلدەك كۈلۈپ ئۆتسۇن كۈنۈڭلار،
جۇپ پارىڭغا بولغىن قىزىم ۋاپالىق.

گۈزەلشاھ پادىشاھنىڭ ئاق يول ۋە بەخت تىلەپ بەرگەن دۇئاسىدىن كېيىن مەلىكە بىلەن ئىسكەندەر تۇلپارلىرىغا مىنىپ ئۆز قارارگاھلىرىغا قاراپ راۋان بوپتۇ.

ئۇلار بىر دەشتى بايawanغا كەلگەندە

كىيىملىرى جۇل-جۇل، قېرىلىقتىن بېلى مۈكچەيگەن، يول ئازابىدىن يىغا بېسىپ، ئاغزى ئۇمچەيگەن، ئۆشنىسىگە بىر خۇرجۇنى ئارتىپ، ھاسىغا تايىنىپ ئاران-ئاران كېتىۋاتقان بىر موماينى ئۇچرىتىپتۇ. ئىسكەندەر موماينىدىن نەدىن كېلىپ، نەگە كېتىۋاتقانلىقىنى سوراپتۇ.

— مەن بىر ئىگە-چاقسىز خوتۇنمەن. نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشۇمنى بىلمەيمەن، بېشىم قايغان تەرەپكە كېتىۋاتىمەن، — دەپ موماي كۆزىگە ياش ئاپتۇ.

موماينىڭ بىچارە، غېرىب ھالىغا ئىسكەندەرنىڭ ئىچى ئاغرىپتۇ، ئۇنى خىيال بېسىپ تۇ. «گۈلزامانىنىڭ مەندىن باشقا پاراڭلىشىدىغان ھېچقانداق ھەمراھى يوق. بولۇپمۇ مەن شىكارغا چىقىپ كەتسەم، ئۇ يالغۇزلا قالىدۇ. بۇ موماينى ھەمراھ قىلىپ بېرسەم زېرىكمەي ئولتۇرار...» دېگەن ئويلارغا كېلىپ خىيالىنى مەلىكە گۈلزامانغا ئېيتىپتۇ. مەلىكە ئىسكەندەرنىڭ سۆزىگە دەرھالا جاۋاب بەرمەي، موماينىڭ چىرايىغا، كۆزىگە تازا سەپسېلىپ قاراپتۇ. گۈلزامانغا موماينىڭ تەقى-تۇرقى، چىرايى ياسالمىدەك، بولۇپمۇ كۆزى قانداقتۇر بىر شۇملۇقنى يۇشۇرۇپ تۇرغاندەك بىلىنىپتۇ. گۈلزامان ئىسكەندەرنىڭ كۆڭلىنى ئايىپ:

— ئۆزىڭىز بىلىڭ، لېكىن بۇ موماينى ئۆزۈمگە ھەمراھ قىلغۇم يوق، كۆڭلۈم تارتماي تۇرىدۇ، — دەپلا قويۇپتۇ.

موماي قولىنى دۇئاغا كۆتۈرۈپ تۇرۇپ:

— ئوغلۇم، ئۇلۇغ، ياخشى ئادەمنىڭ بالىسىدەك قىلسەن. ئاناڭدەك رەھىمدىل بولۇپ، مەندەك يېتىم خوتۇنغا باشپاناھ بولغىن. مەن سېنىڭ ئىككى ئالەمنىڭ ھەققىگە دۇئا قىلاي، — دەپ كۆز يېشى قىپتۇ.

ئىسكەندەر نېرى-بېرىسىنى ئويلىمايلا تۇلپاردىن چۈشۈپ موماينى ئۆزىنىڭ ئوڭ-نىغا مىندۈرمەكچى بولغانىكەن، تۇلپار سەكرەپ، مۈدۈرۈپ، موماينى مىنگىلى قويماپتۇ. ئىسكەندەر خېلى ھەپىلىشىپ موماينى تۇلپارغا مىندۈرەلمەي جىلىلكىتە تۇلپارنىڭ قاتتىق بىر قامچا سېپتۇ. ئىسكەندەرنىڭ بۇ ئىشىدىن مەلىكە نارازى بولسىمۇ، يەنە ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئايىپ گەپ قىلماپتۇ. قامچا يېگەن تۇلپار ئىلاجسىز جىم بولۇپتۇ. موماي تۇلپارغا مىنىشىگە تۇلپارنىڭ كۆزىدىن ياش چىقىپتۇ. بۇنى مەلىكە كۆرۈپ، موماي-دىن تېخىمۇ يىرگىنىپتۇ. لېكىن يەنىلا زۇۋان سۈرمەپتۇ. ئۇزاق ئۆتمەي ئۇلار ئۆز-بېغىغا يېتىپ كەپتۇ. موماي باغقا كەلگەندىن كېيىن، ئىسكەندەر بىلەن گۈلزامانىنىڭ ئەتراپىدا پايپېتەك بولۇپ ئۇلارنىڭ خىزمەتىنى قىلىشقا باشلاپتۇ. ھەربىرىكەتلىرىمۇ چاققانلىشىپ كېتىپتۇ. موماينىڭ بۇ ئۆزگىرىشى مەلىكە گۈلزامانىنىڭ تېخىمۇ گۇمانىنى ئاشۇرۇپتۇ. شۇڭا ئۇ موماينى ئانچە چىراي ئاچماپتۇ. ئارتۇقچە گەپمۇ قىلماپتۇ. بەلكى ئۇنىڭ ھەربىرىكەتلىرىگە كۆز تىكىپ يۈرۈپتۇ. ئىسكەندەر بولسا «باققۇچىسىز قالغان موماي باشپاناھلىقىغا ئېرىشكىنىگە خۇشال بولۇپ، بىزنى رازى قىلىش مەقسىتىدە ئاۋارە بولۇۋاتىدۇ» دەپ ئويلاپ، گاھىدا موماي بىلەن مۇڭدىشىدىكەن. ھەتتا كەچۈرمىشلىرىنىمۇ سۆزلەپ بېرىدىغان بوپتۇ. بۇ موماي ئىسكەندەرنى سېھىرلەپ دەرەخكە بەنت قىلىپ قويغان جىننىڭ ئانىسى ئىكەن. ئۇ ئوغلىدىن ئىسكەندەر ھەققىدىكى گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، خىسلەتلىك ئۆزۈكنى قولىغا چۈشۈرۈۋېلىش نىيىتىدە، بىچارە-مىسكىن موماي سۈرىتىگە كىرىۋېلىپ، ئىسكەندەر بىلەن

گۈلزاماننىڭ ماڭىدىغان يولىغا چۈشۈۋالغانلىقىنى كەن. ئاق كۆڭۈل، ساددا ۋە رەھىمدىل ئىسكەندەر موماينىڭ ئەسلى قىياپىتىنى بىلمىگەچكە، ئۇنىڭغا بەزى سىرلىرىنى دەپ بېرىدىغان بولىتۇ. لېكىن موماي ئۇنىڭدىمۇ گۇمان قوزغاپ قويماسلىق ئۈچۈن خىسلەتلىك ئۇزۇك توغرىلىق ئالدىراپ گەپ ئېچىشتىن ئېھتىيات قىلىتۇ. ئۇ ئىسكەندەرنىڭ تولۇق ئىشەنچىسىگە ئېرىشىۋالغاندىن كېيىن، بىر كۈنى ئۇنىڭدىن:

— بۇ ئاجايىپ باغنى سەن قانداق تاپقان ياكى ئاتاڭ ساڭا ئاتاپ ياسىتىپ بەرگەنمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. موماينىڭ غەرىزىنى بىلمىگەن ئىسكەندەر ئۆزىنىڭ كېيىنكى كەچۈرمىشلىرى، ئاقساقال بوۋاي، گۈھەر كۆزلۈك ئۇزۇك، باغ، گۈلزامان... توغرىلىق قالدۇرماي سۆزلەپ بېرىپتۇ. موماي بىلىندۇرمەي ئىسكەندەرنىڭ بارماقلىرىغا قارايتۇ. لېكىن ئۇزۇكنى كۆرەلمەپتۇ. ئۇنىڭ پۈتۈن ئېسى-يادى قانداق قىلىپ ئۇزۇكنىڭ نەدىلىكىنى بىلۈۋېلىشتىلا قاپتۇ. بىر كۈنى موماي ئىسكەندەردىن ئۇستىلىق بىلەن:

— ئوغلۇم، ئۆزۈڭ ياخشى ئادەمنىڭ پۇشتى بولغاچقا، خىزىر بەشىنى سىيلاپتۇ. جەننەتتىكى باغنىڭ ئىگىسى قىپتۇ. جەننەت ھۆرلىرىدەك بىر قىزنى ساڭا ئاشىقى بىقارار قىلىپ، ئىككى دۇنيالىق جۈپتۈڭ قىپتۇ. بۇنىڭ ھەممىسى خىزىر بەرگەن خىسلەتلىك ئۇزۇكنىڭ كارامىتى ئىكەن. ئۇزۇكنى پۇختا ساقلا. ھەتتا ئۆزۈڭ بىلەن بىللە ئۆلۈپ يۇرمە. ئۇنى باشقىلارنىڭ نەزىرى چۈشمەيدىغان يەرگە تىقىپ قوي. كېرەك بولغاندىلا ئېلىپ، ھاجىتىڭ بەجا كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنلا يەنە تىقىۋەت. — دەپ نەسىھەت قىلغان بوپتۇ. ئۇ ھەرقانچە تىل يالىمىلىق ۋە كازىزاپلىق قىلىپمۇ خاسىيەتلىك ئۇزۇكنىڭ نەگە قويۇلغانلىقىنى توغرىلىق ئىسكەندەردىن زادى سۆز ئالالماپتۇ. چۈنكى خاسىيەتلىك ئۇزۇك توغرىلىق مومايغا پەقەت گەپ قىلماڭ دەپ، گۈلزامان ئىسكەندەرنى ئاگاھلاندۇرغانىكەن. لېكىن موماينىڭ سۆزلىرى ئىسكەندەرگە كۆيۈنۈشلۈك تۇيۇلۇپ كېتىپ، خاسىيەتلىك ئۇزۇكنى باشقا بەرگە تىقىپ قويۇشنى ئويلاپ، ئەسلىدىكى ئورنى — ئىچكەركى ئۆيدىكى ساندۇقتىن ئۇزۇكنى ئاپتۇ، موماينىڭ يېقىنىدىن بۇيان ئىسكەندەرگە بەكلا يېپىشىپ يۈرگىنىگە دىققەت قىلغان گۈلزامان ئىسكەندەرنىڭ بىرەر بەھەستىلىك قىلىپ قويۇشىدىن ئەندىشە قىلىپ يۈرگەنىكەن.

— ئۇزۇكنى نەگە ئاپىرىسىز؟ — دەپ ھەلىكە ئىسكەندەردىن سوراپتۇ.

— ئۇزۇكنى مېنى بەنت قىلىپ قويغان چوڭ چىنارنىڭ بىر تۆشۈكىگە تىقىپ قويايمىكىن دەيمەن، — دەپتۇ ئىسكەندەر.

— بوپتۇ شۇنداق قىلىڭ، ئەمما، مېنىڭچە ئۇزۇكنىڭ كىچىك كۆزىنى ئېلىۋېلىپ، ئۇنى ئۆز يېنىڭىزدا ساقلاڭ. ھەر ھالدا ئېھتىيات قىلايلى، — دەپتۇ ھەلىكە. ئىسكەندەر ئۇزۇكنىڭ كىچىك كۆزىنى ئاجرىتىۋېلىپ، ئاندىن ئۇنى ھېلىقى چوڭ چىنارنىڭ بىر تۆشۈكىگە تىقىپ قويۇپتۇ. ئىسكەندەرگە يوشۇرۇن كۆز تىكىپ يۈرگەن «موماي» ئۇنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئەمدى ئۇزۇكنى ئېلىپ قېچىشنىڭ پەيتىنى كۈتۈپتۇ. بىر كۈنى ئىسكەندەر ھەلىكەن گۈلزامان بىر-بىرىنىڭ كۆڭلىنى دەپ مەيشارابنى جىقراق ئىچىپ قويۇپ تەڭلا كەيپ بولۇپ، غەرق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. «موماي» مۇ دەل مۇشۇنداق پەيتىنى كۈتۈپ

تۇرغانىكەن. ئۇ يۇگۈرگىنىچە چوڭ چىنارنىڭ تۈۋىگە بېرىپ كامارىدىن ئۆزۈكنى ئاپتۇ-دە، ئۆز هالىتىگە قايتىش ئۈچۈن يەرگە دومىلاپتۇ، جىن هالىتىگە قايتىماپتۇ. ئۇ بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلەلمەي تىت-تىت بوپتۇ. ئىسكەندەر بىلەن گۈلزامانىنىڭ مەستلىكتىن پىشىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ تۇلپارنىڭ بىرەرسىنى مىنىپ قېچىش خىيالىغا كېلىپ، ئۇ تۇلپارنى تۇتماقچى بولسا، تۇلپار چاپچىپ، چىشلەپ يېقىن كەلتۈرمەپتۇ. بۇ تۇلپارنى تۇتماقچى بولسا، بۇمۇ چىشلەپ، تېپىپ يېقىن كەلتۈرمەپتۇ. ئىككى تۇلپارنىڭ ئارىسىدا خېلى تېپىك يەپ ژاي جېنى چىقىپتۇ. ئاخىرى ئىلاجسىزلىقتىن پىيادە قېچىپتۇ. ئىسكەندەرنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كېلىشىدىن قورقۇپ، يول بىلەن ماڭماي تاغ ئىچى بىلەن، جىمرا-جىلغىلاردا مېڭىپتۇ، نەچچە تاغ-بەلدىن ئېشىپتۇ. تولا مېڭىپ هېرىپتۇ. هالىدىن كېتىپتۇ. بىرئاز دېمىنى ئىلىۋېلىش ئۈچۈن بىر تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ قولىدىكى پارقىراپ تۇرغان ئۆزۈكنى قارايتۇ. ئىچ-ئىچىدىن خۇشاللىقى تۇتۇپ، ئۆزۈكنى قايتا-قايتا سىلايتۇ. ئۆزۈككە قارىغىنىچە شېرىن خىيالىغا پېتىپتۇ: «قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئۆزۈكتىن ئۆزۈمگە جەننەتتەك باغ، هەشمەتلىك پادىشاھ ئورىدىسى تەلەپ قىلىمەن. ئىسكەندەرنىڭ بېغىنى. جىنلار پادىشاھىنىڭ ئوردىسىنى شۇ تۇرقىدىلا تاشقا ئايلاندۇرغۇزۇۋېتىمەن. ئۆزۈم جىنلار ئىقلىمىنىڭ شاھىنشاھى، خانى شاھ ئايىم بولىمەن...» ئۇ ئەنە شۇنداق شېرىن خىيالىنىڭ لەززىتىدە مەستخۇش بولۇپ، ئاستا-ئاستا ئۈيقۇغا كېتىپتۇ. ئۇيقۇسىدا چۈش كۆرۈپتۇ. ئۆزۈكنىڭ هېكمىتى خاسىيىتى بىلەن بىر گۈزەل كاتتا شەهەر بىنا بولغانمىش. ئۆزى خانشاھ ئايىم بولۇپ ئالتۇن تاجنى كىيىپ ئالتۇن تەختتە ئولتۇرغانمىش. ئۇنىڭ سول يېنىدا ۋە ئارقىسىدا ئوندىن ئوتتۇز لەشكىرى مۇلازىملىرى ئايىپالتىسىنى تۇتۇپ مۇھاپىزەتتە تۇرغانمىش... ئالدىدا جىنلارنىڭ بۇرۇنقى پادىشاھىنى چەمبەرچەس قىلىپ باغلىغىنىچە ئېلىپ كىرگەنمىش. لېكىن بۇرۇنقى پادىشاھ ئۇنىڭغا ئازراقمۇ هۆرمەت قىلىپ قويماي، شاهانە قىياپەتتە غادىيىپ تۇرغانمىش. جۇدۇنى ئۆرلىگەن شاھ ئايىم جاللات! دەپ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىغانمىش...» موماي ۋارقىرايمەن دەپ ئورنىدىن تۇرغىنىچە ئويغىنىپ كېتىپتۇ. «چۈشۈمدە بولغان ئىش چوقۇم ئوڭۇمدىمۇ بولىدۇ» دەپ، ئۆز-ئۆزىگە پىچىرلاپ ئۆزۈككە هەۋەس بىلەن قاراۋاتقانىدا، بىر نەرسە يېقىنلا يەردە قورقۇنۇچلۇق هۇۋلاپتۇ. موماي ئۈيقۇلۇق كۆزىنى ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا، نۇرغۇنلىغان چېكىتتەك ئوتلار كۆرۈنۈپتۇ. «بۆرە» دېگەن قورقۇنچلۇق تۈيغۇ چاقماق تېزلىكىدە كاللىسىدا پەيدا بوپتۇ. ئۆزۈكتىن بۆرىلەرنى تاشقا ئايلاندۇرۇۋېتىشنى تىلەپتۇ، تىلىكى بەجا بولماپتۇ. چۈنكى ئۆزۈكنىڭ كىچىك كۆزى بولمىسلا، ئۆزۈكنىڭ رولى بولمايدىكەن، يېڭى نەرسىمۇ يوقتىن بار بولمايدىكەن، بار نەرسىمۇ يوقالمايدىكەن، شۇنداقلا باشقا نەرسىگىمۇ ئۆزگەرمەيدىكەن. موماينىڭ بۇنىڭدىن خەۋىرى بولمىغاچ، ئۆزۈكنى قولغا چۈشۈرگىنىگە خۇش بولۇپ كېلىۋەرگەن ئىكەن. كەمپىر ئالدىدىكى بۆرىلەرگە قاراپ قورقۇپ، ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشىلىشىگە ئاچ بۆرىلەر ئۇنىڭغا تەكلا ئېتىلىپ كېلىپ ئېغىز ساپتۇ... «نېمىتى يامانىنىڭ قازىنى تۆشۈك» دېگەندەك «موماي» جىن ئۆزىنىڭ يامان نېمىتى بىلەن

بۆرىلەرگە يەم بوپتۇ. خاسىيەتلىك ئۇزۇك-مۇ ئۇنى بۆرىگە يەم بولۇشتىن قۇتۇلدۇرۇپ قالالماپتۇ.

ئىسكەندەر بىلەن مەلىكىگە كەلسەك، ئۇلار شۇ ياتقىنىچە ئەتىسى چۈشكىچە خۇددى بىلمەي يېتىپتۇ. بىر چاغدا كەيپلىكتىن يېشىلىپ، مومايىنى چاقىرسا، ئۇنىڭدىن شەپە يوقمىش. ئۆيدىن چىقىپ قاراپتۇ، باغلارنى ئارىلاپتۇ، يوقمىش، گۈلزامانىنىڭ كۆڭلى بىر نەرسىنى تۇيغاندەك بوپتۇ ۋە ئىسكەندەرگە «ئۇزۇك بارمۇ-يوق قاراپ بېقىڭ» دەپتۇ. ئىسكەندەرمۇ كۆڭلى ئۆيگەندەك بولۇپ ئىتتىك بېرىپ چىناردىكى ھېلىقى كامارغا قارىسا، ئۇزۇك يوق تۇرغۇدەك. ئىسكەندەر بىلەن گۈلزامان ئېغىر غەمگە چۆكۈپتۇ. مەلىكە گۈلزامان يىغلاپ تۇرۇپ:

— سىز شورى قۇرغۇر شۇم مومايغا بەكلا ئىشىنىپ، يېپىشىپلا قالدىڭىز. مەن باشتىلا ئۇنىڭدىن بىر شۇملۇقنىڭ پۇراپ تۇرغىنىنى ئېيتقاممۇ گېپىمگە قۇلاق سالمىدىڭىز. تۇلپار چېغىدا ئۇنى ياماق كۆرۈپ مىندۇرمىگىنىدىنمۇ ھېچنەرسىنى خىيالىڭىزغا كەلتۈرمىدىڭىز. ئەكسىچە تۇلپارنى ئازارلىدىڭىز. ئاقىۋەتتە شۇم مومايى بىزنىڭ بىرىدىنبىر تايانچىمىز بولغان خاسىيەتلىك ئۇزۇكنى ئوغرىلاپ قېچىپتۇ. ئەمدى بىز قانداق قىلىمىز؟ — دەپتۇ. ئىسكەندەر سەۋەنلىكىنى بويىنغا ئېلىپ:

— مەلىكەم، جىمى گۇناھ مەندە، مەن ئۇنىڭسۈزىگە ئىشىنىپ كېتىپتىمەن. بولغۇلۇق بولدى، ئەمدى قانچە قاقشىساقمۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ. ئۇزۇكسىزمۇ كۈنىمىز ئۆتەر بېغىمىزدا ھەممە نەرسىمىز تەلغۇ، — دەپ گۈلزامانغا تەسەللى بېرىپتۇ.

ئۇلار ئۈزلىرىگە شۇنداق تەسەللى بېرىشىپ بىرنەچچە كۈن خاتىرجەم ئۆتكەندەك قىلسىمۇ، لېكىن يەنە قانداقتۇر بىرەر پىشكەللىكنىڭ شەپىسى كېلىۋاتقاندەك كۆڭۈللىرى غەمدىن خالى بولالماپتۇ. ئاردىدىن ئۇزاق ئۆتمەي ئۇلارنىڭ بېغىغا بىر توپ كارۋانلار كېلىپ چۈشۈپتۇ. ئون خېچىرغا ئون كوزا يۈكلەنگەن، ھەربىر خېچىرنىڭ كەينىدە بىردىن ئادەم بولۇپ، كارۋان بېشى بىلەن ئونبىر كىشى ئىكەن. ئۇلارنىڭ چىرايلىرى سۈرلۈك، كۆزلىرى ئالاق-جالاق قورقۇنچلۇق، ھەربىرى بىردىن خەنجەر، بىردىن قىلىچ ئېسىۋالغانىكەن. كارۋان باشلىقىنىڭ ئىسمى يۈسۈپ ئىكەن. ھەمراھلىرى ئۇنى گاھىدا «يۈسۈپ پالۋان» دېسە، گاھىدا «يۈسۈپ قاۋان» دەپ ئاتايدىكەن. يۈسۈپ قاۋان مەلىكىنى كۆرۈپلا، ئۇنىڭغا ياماق كۆزى بىلەن تىكىلىپ قاراپتۇ. مەلىكە ئۇنىڭ كۆزىدىكى قارا نىيەتنى سېزىپ، بەدىنى شۇركىنىپ كېتىپتۇ. مەلىكە يۈسۈپ قاۋاندىن ئۆزىنى تارتىپ، ئۇنىڭغا كۆرۈنمەي يۈرۈپتۇ. ئىسكەندەر ئۇلارغا ساھىبخانلىق قىلىپ ئېسىل تائام، ئېسىل شارابلارنى كەلتۈرۈپ مېھمان قىپتۇ. ئىككىلا ئادەم بار بۇ ماكاندا بۇنچىلىك ئېسىل نەرسىلەرنىڭ بارلىقىدىن بىر نەرسىنى ئويلاپ قالغان يۈسۈپ قاۋان سىر ئېلىش غەرىزىدە ئىسكەندەرگە:

— ئۇچ تەرىپى چەكسىز چۆل، بىر تەرىپى تاغ بىلەن توسالغان، ئادەمزاتتىن ناھايىتى يىراق بۇ ماكاندا بۇنچىلىك ئېسىل نەرسىلەرنى نەدىن ئالسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ. ئىچكىرىكى ئۆيدە تۇرۇپ بۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ھەرىكىتىنى كۆزىتىپ تۇرغان گۈلزامان يۈسۈپ قاۋاننىڭ سوئالىنى ئاڭلاپ، ئىسكەندەر

جاۋابقا ئېغىز ئېچىپ بولغۇچە، ئىچكەركى ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ‌تۇ. يۈسۈپ قاۋان باشلىق كارۋانلار تەڭلا گۈلزامانغا قاراپتۇ- دە، هوشىدىن كەتكىلى تاس قاپتۇ. چۈنكى، بۇ قېتىم گۈلزامان ئۇلارنىڭ مەستلىكتە ئەلەسلەشكەن كۆزىگە جەننەت پەرىسىدىنمۇ گۈزەل كۆرۈنۈپ كېتىپتۇ. ئۇلار تەقى- تۇر- قى، ئېسىۋالغان قىلىچ خەنجەرلىرى ۋە مەي- شاراب، نازۇ- نېمەتلەرگە ئاچكۆزلۈك بىلەن ئۆزىنى ئۇرۇپ تۇرۇشلىرىدىن ئادەتتىكى كارۋانلارغا ئوخشىمىغۇدەك. گۈلزامان ئۇلار- دىن سىر ئېلىپ تېگى- تەكتىنى بىلىپ بېقىش مەقسىتىدە ئۆزى ساھىبخانلىق قىلىپ، ئۆز قولى بىلەن مەي قۇيۇپتۇ. ئۇلارنى مەي ئىچىشكە، نازۇ- نېمەتلەرنى يېيىشكە ئارقا- ئارقىدىن تەكلىپ قىپتۇ. كارۋانلار شارابنىڭ ياخشىلىقىنى ماختىشىپ هەدەپ ئىچىۋېرىپتۇ. ئەمما يۈسۈپ قاۋان ئىچمەي، يەپلا ئولتۇ- رۇپتۇ. ئىسكەندەر ئۇنى مەيگە تەكلىپ قىل- غانىكەن، ئۇ بايىقى سوئالىنى يەنە تەكرار- لاپتۇ. ئىسكەندەر جاۋاب بەرگىچە گۈلزامان سىر ئېلىش هەم يۈسۈپ قاۋاننى قورقۇتۇش ئۈچۈن ئەتەي مۇنداق دەپتۇ:

— بىزدە بىر خاسىيەتلىك قىلىچ بار. ئۇنىڭدىن نېمىنى تەلەپ قىلساق، شۇ ئان ئۇ نەرسىلەرنى تەل قىلىپ بېرىدۇ. باغنى تاغ، تاغنى باغ قىلالايدۇ، ئادەمنى هايۋان ۋە دەل- دەرەخكە ئايلاندۇرۇپ قويالايدۇ. ياۋ بىلەن ئېلىشىپ قالغىنىمىزدا بىر شىل- تىسەك يەتمىش غۇلاچ ئۇزىرايدۇ. مۇشۇ باغ، ئالدىڭلاردىكى نازۇ- نېمەت بىلەن ئېسىل شارابلار شۇ قىلىچنىڭ خاسىيىتىدىن پەيدا بولغان.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ كارۋانلار كۆزىنى چۆچەكتەك قىلىپ بىر- بىرىگە قورقۇنچ بىلەن قارىشىپتۇ. يۈسۈپ قاۋانمۇ قورقۇپتۇ، لېكىن قورقمىغانلىقىنى بىلىندۈرمەسلىك ئۈچۈن بېپەرۋا قىياپەتتە ئولتۇرۇپتۇ. ئانچە- مۇنچە يەپتۇ- يۇ، زادى ئىچمەپتۇ. ئۇنى قىلىپ، بۇنى قىلىپ كۆڭ كەچ بولغانىدا زىياپەتتىن تارقىشىپتۇ. ئىسكەندەر بىلەن مەلىكە هۇجرىسىغا كىرىپ، بۇ كېچە ئۇخلىماي سەگەك تۇرۇشنى مەسلىھەتلىشىپتۇ.

يۈسۈپ قاۋان باشلىق بۇ ئونبىر كىشى ئەسلىدە كارۋان بولماستىن، كارۋان قىياپىتىگە كىرىۋالغان يول توسار ياۋۇز قاراقچىلار ئىكەن. ئۇلار بۇ يەرگە غەنىيمەت ئىزدەپ كېلىپ قالغانىكەن. ئۇلار بۇ گۈ- زەل، باي، مەئىشەتلىك ماكاننىڭ خوجايىنىمۇ، پۇقرالىرىمۇ ئىككىلا ئادەملىكىنى بىلگەندىن كېيىن، يۈسۈپ قاۋان ئىسكەندەرنى ئۆل- تۈرۈۋېتىپ، گۈلزامانىنى ئولجا ئورنىدا ئېلىپ قېلىشنى، باغنى ئۆزلىرىنىڭ ماكانى قىلىۋېلىشىنى ئويلىغانىكەن. گۈلزامانىڭ خاسىيەتلىك «قىلىچ» توغرىسىدىكى گەپنى ئاڭلاپ، ئۇلارغا قول سېلىشتىن قورقۇپ، بىر ئامالىلاپ گۈلزامانىنى ئېلىپ قېچىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ. يۈسۈپ قاۋان تۈن نىسپى بولغاندا سىرلىق ئۇسۇلىنى ئىشقا سېلىپ، بىهوشلاندۇرۇش دورىسى بىلەن ئىسكەندەرلەر ياتقان ئۆينى دېرىزىسىدىن ئىسلاپتۇ. ئىسكەندەر بىلەن گۈلزامانىڭ بۇرنىغا غەلىتە، ئەمما خۇش بۇي بىر نەرسە- نىڭ پۇرىقى گۇپپىدە ئۇرۇلۇپتۇ. ئۇلار بۇ پۇراقنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئاڭقىرىپ بول- غىچە بىردىنلا بېشى قېيىشقا، كۆزى قاراڭ- غۇلىشىشقا باشلاپتۇ. بەدەنلىرى بوشىشىپ، پۇت- قوللىرى جانسىزلىشىپتۇ. قىسقىسى، ئۇلار تىرىك مۇردا بولۇپ، هەيكەلدەك قېتىپ قاپتۇ... مەلىكە گۈلزامان كۆزىنى

ئاچسا، ئۆزى نامەلۇم بىر غارنىڭ ئىچىدە، يۇسۇپ قاۋانىنىڭ ئالدىدا تۇرغۇدەك. ئۇ نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلەلمەي ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپ «ئىسكەندەر! ئىسكەندەر!» دەپ توۋلاپتۇ.

— ئىسكەندەرنىڭ بېغىدا تىرىك مۇرىدا بولۇپ قالدى. ئەمدى مەن سىزنىڭ ئىسكەندەرنىڭىز، بېگىڭىز بولىمەن. ئۇنى ئۇنتۇپ كېتىڭ، ھېلىقى قىلىچنىڭمۇ قولغا چۈشۈردۇم. ئۇنىڭ كارامىتىنى ئەمدى مەن كۆرسىتىمەن،— دەپتۇ يۇسۇپ قاۋان. ئۇ «قىلىچ» توغرىسىدىكى گەپكە ئىشىنىپلا قالغانىكەن. ئۇنىڭ بۇ ئاجىزلىقىنى بىلۋالغان گۈلزامان ئەقلىنى ئىشقا سېلىپ، ئۇنى يەنە بىر قورقۇتماقچى بوپتۇ — دە:

— يالغان سۆزلەۋاتسەن! ئۇ «قىلىچ» ھەرگىز سېنىڭ قولۇڭغا چۈشمەيدۇ. ئۇ سېھرىلەنگەن قىلىچ. سېھىر سۆز ئېيتىلمىغىچە ئېلىشقا سۇنۇلغان قولنى قايرىلىپ كېلىپلا چورتلا كېسىپ تاشلايدۇ. سەن ئۇ سېھرىي سۆزنى بىلمەيسەن. سەن ئىسكەندەر بىلەن ئېكىسمىزنى بەھوش قىلىپ قويۇپ، مېنى بۇلاپ كېلىپسەن. ئىسكەندەر تىرىك، ئۇ ھوشىغا كېلىپلا قىلىچنى ئېلىپ، مېنى ئىزدەپ چىقىدۇ. سېنى چوقۇم تاپىدۇ. ئۇنىڭ تۇلپارىنىڭ ئىز پۇراش خۇسۇسىيىتى بار. سەن جاھاننىڭ ئۇ چېتىگە بېرىۋالساڭمۇ چوقۇم تاپىدۇ. سېنى ئامان قويمايدۇ! — دەپتۇ.

يۇسۇپ قاۋان مەلىكە گۈلزامانىنىڭ بۇ گېپىگىمۇ ئىشىنىپتۇ، ئۇنى قاتتىق قورقۇنچ ۋەھىمىسى بېسىپتۇ. «ئىسكەندەر راستىنلا ئىز پۇرار تۇلپارىغا مىنىپ، كېلىپ قالسا قانداق قىلارمەن؟» دەپ غەمگە چۈشۈپتۇ. بىردىنلا ئۇنىڭ كالىسىغا گۈلزامانىدىن پايدىلىنىپ سېھرىلىك «قىلىچ»نى قولغا چۈشۈرمەمسەن، دېگەن ئوي كەپتۇ — دە، گۈلزامانىغا زورلۇق قىلىش، ياخشىلىقچىمۇ، يامانلىقچىمۇ خوتۇن قىلىش نىيىتىدىن ھازىرچە ۋاز كېچىپ، «قىلىچ»قا دەيدىغان «سېھرىي سۆز»نى بىلۋالماقچى بوپتۇ. يۇسۇپ قاۋان دەسلەپ گۈلزامانىنى «سېھرىي سۆز»نى ئېيتىپ بەرسە، ئۆز جېنىغا يەتكۈزۈپ قويىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئالداپ بېقىپتۇ. گۈلزامانىدىن كۈتكىنىدەك جاۋاب ئالالمىغاچ قورقۇتۇپتۇ. گۈلزامان بۇ قارا نىيەت قاۋاننى بىر نەمىلەر دەپ كۈلۈپ ئۆرلاتماقچى بوپتۇ. لېكىن يەنە ئۆزىنىڭ گېپىنى راست دەپ ئىشىنىپ قالغان يۇسۇپ قاۋاننىڭ «سېھرىي قىلىچ»نى قولغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ بېغىغا بارىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئىسكەندەرگە زىيان زەخمىتى يەتكۈزۈپ قويۇشىنى ئويلاپ، «سېھرىي سۆزنى مەن بىلىمەن، ئەمما ساڭا ھەرگىز ئېيتىپ بەرمەيمەن» دەپتۇ.

ئالداش ۋە ئادەتتىكى قورقۇتۇش بىلەن مەقسىتىگە يېتەلمەسلىكىگە كۆزى يەتكەن يۇسۇپ قاۋاننىڭ راستىنلا قاۋانلىقى، ياۋۇزلۇقى تۇتۇپتۇ. گۈلزامانىنى ئېسىپ قويۇپ قىل ئارغامچا بىلەن ئۇرۇپتۇ. گۈلزامان ئازابقا چىداپ، چىشىنى چىشىغا بېسىپ، زادىلا ژۇۋان سۇرمەپتۇ. ۋەھشىيلىكى ھەددىدىن ئاشقان قاۋان گۈلزامانىنى يالىڭاچلاپ، قوتاز تاسمىسىدا ياسالغان قامچا بىلەن ئۇرۇپتۇ. ئۇرغاندىمۇ كۆز ئالدىنى قاراڭغۇلىق پەردىسى قاپلاپ، كۆزىگە ھېچنەرسە كۆرۈنمىگەن دەرىجىدە تەلۈلەرچە ئۇرۇپتۇ. قامچا زەربىسىدىن گۈلزامانىڭ پۈتۈن بەدەنلىرى تىتىلىپ، قىزىل، كۆك بولۇپ قان ئۇيۇپ قاپتۇ. شۇنداق

بولسمۇ مەلىكە گۈلزامان ئىسكەندەردىنى، سۆيگۈ مۇھەببەتنى سېتىۋېتىشنى، قىزىل-گۈلنى نابۇت قىلىۋېتىشنى ئۆزىگە زادى راۋا كۆرمەپتۇ. تاياق، قامچا بىلەن گۈلزامانىڭ ئىراددىسىنى بويسۇندۇرالمىغان يۈسۈپ قاۋان باشقا يول تۇتماقچى بولۇپ، گۈلزامانىنى كۈندە ئون چاقىرىم يەردىن بىر كۆتۈرۈم تىكەن ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇپ، كەينىگە چاكىرىدىن بىرنى سېلىپ قويۇپتۇ. ئۇ چاكىرىغا گۈلزامانىدىن بىر ئامالسلاپ «سېھرىي سۆز» توغرىلىق گەپ ئېلىشنى تاپىلاپتۇ. گۈلزامان تىكەن توشۇپ بەش كۈن بولغاندا قامچا زەربىدىن تىتىلغان تەنلىرىگە تىكەن سانجىلىپ تېخىمۇ ئازابلىنىپتۇ. بەدىنىڭ ساق يېرى قالماپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ بۇ ئازابقىمۇ چىداپتۇ، زادىلا ۋايسىماپتۇ. يۈسۈپ قاۋاننىڭ ئاتارمىنى بىر ئېغىزمۇ گەپ ئالالماپتۇ. ئۇ ئەھۋالنى يۈسۈپ قاۋانغا ئېيتىپتۇ. يۈسۈپ قاۋاننىڭ يەنە ۋەھشىيلىكى تۇتۇپ، شۇ كېچىسى گۈلزامانىنى تېخىمۇ قاتتىق ئازابلاشنى كۆڭلىگە پۈكۈپتۇ. كۈن پاتارغا يېقىن ئۇنىڭ بۇلاڭچىلىققا كەتكەن ئادەملىرى ئېلىپ كەلگەن ئالتۇن-تىللا، ئۇنچە-مەرۋايىت ۋە نۇرغۇن مالىلارنى بىرنەچچە ئات، قېچىرغا ئارتىپ قايتىپ كەپتۇ. ئولجىنىڭ كۆپلۈكىدىن بەكمۇ خۇشاللىنىپ كەتكەن يۈسۈپ قاۋان ئاۋۋال ئاخشامدىلا ئۆلتۈرۈلگەن كىيىك، جەرەنلەرنى قازانغا پۈتۈن-پۈتۈن سېلىپ، ھاراق-شاراب ئىچىشكە باشلاپتۇ. تۈن يېرىم بولمايلا قاراقچىلار غەرق مەست بولۇپ، ئۆلۈكتەك يېتىشىپتۇ. پۇرسەتنى غەنىمەت بىلگەن گۈلزامان غاردىن چىقىپتۇ-دە، باغلاقلىق ئاتنىن بىرنى مىنىپ قېچىپتۇ. ئەتىسى

چۇشكه يېقىن يۇسۇپ قاۋان مەستلىكتىن يېشىلىپ قاپسا گۈلزامان يوق. سرتقا چىقىپ قاراپ ئاتتىن برىنىڭ يوقلۇقىدىن گۈلزامانىنىڭ قاچقانلىقىنى بىلىپ، ئىز بېسىپ قوغلاپتۇ. كەچكە يېقىن قاراقچىلار گۈلزامانغا يېتىشۇۋېلىپ تۇتۇۋاپتۇ. ئۇنى غارغا يانداۋرۇپ ئەكىلىپ ئاسماقتا ئېسىپ قويۇپ قېنىناپتۇ. گۈلزامان بىر ئېغىزمۇ «ۋاي» دېمەپتۇ. ئۇنىڭغا بىر كېچە - كۈندۈز يا بىر بۇردا نان ياكى بىر يۇتۇم سۇ بەرمەپتۇ. شۇ ۋەقەدىن كېيىن يۇسۇپ قاۋان گۈلزامانىنى ۋەھشىيلەرچە قىينايدىغان بوپتۇ. ئاچ - زارلىق، قىيىن - قىستاق ۋە تاياق زەربىسى ۋە ئۇنىڭغا جۈپتىگارى ئىسكەندەرنىڭ جۇدالىق دەردى قوشۇلۇپ، گۈلزامانىنىڭ ھالى كۈندىن - كۈنگە ئېغىرلىشىپتۇ. يۈزىدە قان دېدارى قالماي سارغىيىپتۇ. ئورۇقلاپ بىر تېرە، بىر ئۈستەخان بولۇپ قاپتۇ. قىسقىسى، بۇرۇنقى گۈلزامان رەڭگى - روھى ئۆزگىرىپ كۈلسامانغا ئايلىنىپ قالغاندەك بوپتۇ.

بىر كۈنى ئۇ غارنىڭ ئاغزىدا سۈزۈك كۆك ئاسمانغا قاراپ ياتقان كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئۇچۇپ يۈرگەن بىر تۇپ تاغ كەپتەرلىرىنى كۆرۈپتۇ. توساتتىنلا كەپتەرلەر غۇژمەكلىشىپتۇ. گۈلزامان بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ تۇرسا، كەپتەرلەرنىڭ ئەتراپىدا ئەگىپ يۈرگەن بىر لاچىنىنى كۆرۈپتۇ. لاچىن كەپتەرلەرنى پارچىلاشقا ھەم ئۇلارنىڭ ئۇستىگە ئۆرلەپ چىقىۋېلىشقا ئۇرۇنغانسېرى كەپتەرلەر تېخىمۇ زىچ غۇژمەكلىشىپ، بارغانسېرى يۇقىرى ئۆرلەپ، لاچىنغا زادىلا بوي بەرمەپتۇ. لاچىن ئىلاجسىز پەسلەپ باشقا تەرەپكە ئۇچۇشقا باشلاپتۇ. دەل شۇ ئارىلىقتا ئىككى كەپتەر پەيدا بوپتۇ. باياتىن نەپسىنى قاندۇرالماي تاقىتى تاق بولغان لاچىن توپىدىن ئايرىلىپ قالغان ئىككى يېتىم كەپتەرگە ئۆزىنى ئېتىپتۇ. كەپتەرلەر ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈپتۇ. لاچىنىنىڭ كۆتكىنىمۇ شۇ ئىكەن. كۆزىنى يۇمۇپ ئاچقىچە بولغان ۋاقىتتا ئىككى كەپتەرنىڭ بىرىنى قاماللىغىچە پەسكە شۇڭغۇپ كېتىپتۇ. توپ كەپتەرنىڭ لاچىنغا بوزەك بولمىغانلىقى، بەلكى لاچىننى قۇيرۇقىنى قىسىپ كېتىشكە مەجبۇر قىلغانلىقى، توپتىن ئايرىلغان يالغۇز كەپتەرنىڭ بولسا لاچىنغا ئوڭايلا يەم بولۇپ كەتكەنلىكى گۈلزامانىنى چوڭقۇر ئويغا سالىپتۇ. يۈرتىدىن چىقاردا داددىسىنىڭ:

يۈرتتىن يىراق كېتىپ قانداق ئۆتەرسەن،
يار - يۆلەكسىز نېمە كۈننى كۆرەرسەن.
تىلسىم باغدا تەييارنى يەپ ئۆتسەكمۇ،
يۇلتۇز ئوخشاش ئىزسىز ئېقىپ ئۆچەرسەن.

دەپ ئېيتقان قوشىقى ئېسىگە كەلىپتۇ. يۈرت قەدىرىنىڭ، ئەھلى قوۋم قەدىرىنىڭ تېگىگە يەتكەنىدەك بوپتۇ. «بولار ئىش بولدى، ھەرقانچە پۇشايمان قىلساممۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ. ئىسكەندەرگە بولغان ئەقىدە، ۋاپادارلىقىمنى ساقلاپ، پاك پېتىم ئۆلۈپ كەتسەم مەيلى، ئەمما قاراقچىلارغا ھەرگىز باش ئەگمەيمەن.» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ ۋە ئىچىدە تۆۋەندىكى قوشاقنى ئوقۇپتۇ:

باھار كەتتى، ياز كەلدى،
كۆل بويىغا غاز كەلدى.
كېچە كۆرگەن چۈشۈمدە،
غايىبتىن ئاۋاز كەلدى.

يۇرتنى تاشلاپ چىققانسم،
بۇ كۆرگۈلۈك ئاز كەلدى.

قىزىلگۈلۈم، قىزىلگۈل،
كۆز ئالدىمدا سىياقى.
دىماقىمدىن كەتمەيدۇ،
ئۇنىڭ خۇش بۇيى پۇراقى.
سۆيگۈمنى ئۇزەلمەدى
قاراقچىنىڭ قىيناقى.

يۇسۇپ قاۋان ھەرقانچە قىلىپمۇ گۈلزامانىدىن «قىلچ» توغرىلىق بىر ئېغىزمۇ سۆز ئالالماپتۇ. ياكى ئىسكەندەردىن كۆڭلىنى يانىدۇرالماپتۇ. قاراقچىلىق پەيلىگە ئېلىپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىشنىمۇ ئويلاپتۇ. لېكىن ئۇنىڭ مال - دۇنياغا تويماس نەپسى گۈلزامانىنى قۇرۇقتىن قۇرۇق ئۆلتۈرۈۋېتىشكە قويماپتۇ. بەلكى ئۇنىڭ گۈزەل ھۆسن - جامالىدىن پايدىلىنىپ ئاز - تولا نەپ ئۇندۇرۇۋېلىشقا ئۇندەپتۇ. ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، ئۇنى سېتىپ پۇل تېپىۋېلىش قارارىغا كەپتۇ. گۈلزامانىنى شۇ ئەتراپتىكى بازارغا ئېلىپ بېرىپ ھاممامدا يۇيۇندۇرۇپتۇ، چېچىنى قىرىق ئۆرۈم قىلىپ ئۆرۈپ، زىبۇ - زىننەتلەرنى تاقاپتۇ. تاۋار - تورۇقىدىن ئۇستىباش كىيدۈرۈپ ياساندۇرۇپتۇ. ئاندىن ئۇنى تاردىمىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى ئاۋات بىر شەھەرگە ئېلىپ بېرىپ مىڭ تىللا باھا قويۇپ بازارغا سالپتۇ. نۇرغۇن خېرىدارلارنىڭ گۈلزامانىنى سېتىۋالغۇسى كەلسىمۇ باھاسىنىڭ ئېغىرلىقىدىن قۇربى يەتمەي ئالالماپتۇ. بۇ شەھەر سۇلايمان شاھ دېگەن پادىشاھنىڭ دىيارى بولۇپ، ئۇنىڭ شىرئەلى ئىسىملىك بىر ئوغلى بار ئىكەن. يۇسۇپ قاراقچى گۈلزامانىنى بازارغا سالغان كۈنى شاھزادە شىرئەلى شەھەر سەيلىسى قىلىپ خاس يېگىتلىرى بىلەن كوچىغا چىققانىكەن. ئۇ شەھەر كوچىلىرىنى ئارىلاپ يۇرۇپ گۈلزامانىنى كۆرۈپ قاپتۇ، گەرچە گۈلزامانىنىڭ رەڭگى - رويى سەپرىق، بەكلا ئورۇق بولسىمۇ، تېگى - تېگىدىن ساھىبجامالىلىقى مانا مەن دەپ تۇرغان چىرايىغا، ئەقىل - پاراسەت

يېغىپ تۇرغان كۆزىگە قاراپلا ئۇنى كېنىزەكلىككە سېتىۋېلىشنى ئويلاپتۇ. ئۇزۇگە ياراپ قالغان مالنى باھا تالاشماي سېتىۋالىدىغان شاھزادە مىڭ تىللاغا گۈلزامانىنى سېتىۋاپتۇ. گۈلزامان كۆڭلىدە ئوغرىدىن قۇتۇلۇپ قاراقچىنىڭ قولىغا چۈشكەنىدىمەنمۇ؟ دەپ ئۆزىنىڭ كېيىنكى تەقدىرىدىن ئەندىشە قىلىپ شىرئەلىگە قاراپتۇ. شىرئەلىنىڭ كۆزى ۋە چىرايىدىن رەھىمدىل، مۇلايىملىقنىڭ شولىسىنى كۆرگەنىدەك بولۇپ، كۆڭلى بىرئاز خاتىرجەم بوپتۇ.

شىرئەلى گۈلزامانىنى ئەگەشتۈرۈپ ئوردىغا قايتىپ، گۈلزامانىنى مەخسۇس مۇلازىملارغا تاپشۇرۇپتۇ. ئوبدان كۇتۇلۇشتىن گۈلزامان كۈندىن-كۈنگە ئۆز ئەسلىگە كېلىشكە باشلاپتۇ. ئارىدىن بىر ئاي ئۆتكەندە ئۇ تولۇق ئەسلىگە كېلىپ، ئورىدىكى ھەرقانداق ساھىبجامال كېنىزەكلەردىن چىرايلىقلىشىپ كېتىپتۇ. شىرئەلى گۈلزامانىنىڭ ھۆسن-جامالىغا قاراپ، ئۇنى قۇللۇقتىن ھۆرلۈككە چىقىرىپ، باش كېنىزەكلىك مەرتىۋىسىگە كۆتۈرۈلۈپتۇ. بۇ ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي شاھزادە شىرئەلى گۈلزامانغا ئۆيلىنىش مەقسىتىنى بىلدۈرۈپ خاس كېنىزەكلەردىن بىرسىنى كىرگۈزۈپتۇ. گۈلزامان شاھزادىنىڭ تەلىپىنى رەت قىپتۇ. شىرئەلى ئىنكىئانىسىنى كىرگۈزۈپتۇ. گۈلزامانىنىڭ بۇ قېتىمۇ تەلىپىنى رەت قىلغانلىقىنى ئاڭلىغان شاھزادە ئەجەبلىنىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۆزى سۆزلەشمەكچى بولۇپ گۈلزامانىنىڭ يېنىغا كىرىپتۇ.

— مەن سىزنى مىڭ تىللاغا سېتىۋالدىم، قۇللۇقتىن ئازاد قىلىپ ھۆرلۈك بەردىم، باش كېنىزەكلىك مەرتىۋىسىنى بەردىم. يەنە ئوردا مەلىكىسى قىلىۋالاي دېسەم نېمىشقا ماقۇل كۆرمەيسىز؟— دەپ سوراپتۇ.

— سىز مىڭ تىللاغا مېنىڭ قارا كۈچۈمنى سېتىۋالدىڭىز، ئەمما مېنىڭ كۆڭلۈمنى، مۇھەببىتىمنى سېتىۋالمىدىڭىز. كۆڭۈل پۇلغا سېتىۋالىدىغان مال ئەمەستۇ. مەن سىزگە قۇل بولۇپ ئىشلەشكە رازى، لېكىن ئۆزۈمنى سىزگە قوبۇل قىلالمايمەن،— دەپ شاھزادىنىڭ تەلىپىنى گۈلزامان چىرايلىق گەپ بىلەن رەت قىپتۇ.

— مەن سىزدىن تىلەي، تەلىپىمنى ماقۇل كۆرسىڭىز،— دەپتۇ شىرئەلى.

— كۆڭۈل تىلىۋالىدىغان نان ئەمەستۇ. مېنى تەڭلىك قىلماڭ. بۇ ھەقتە ماڭا قايتا ئېغىز ئاچمىسىڭىز،— دەپ گۈلزامان كۆزىگە لىققىدە ياش ئاپتۇ ۋە:

— بىر ئەرنىڭ بىرنەچچە خوتۇن ئېلىشىغا بولىدۇ، ئەمما بىر ئايالنىڭ بىر نەچچە ئەرگە تەگكىنى بارمۇ؟— دەپتۇ. ئاندىن ئۇ ئۆزىنىڭ ئېرى بارلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئېرىگە ئەقىدە ساقلايدىغانلىقىنى، بۇنىڭ ئۈچۈن ھەرقانچە ئازاب، خورلۇق بولسىمۇ چىدايدىغانلىقىنى ئېيتىپ يىغلاپتۇ.

— ئېرىڭىزنىڭ ئىسمى نېمە؟ ئۇ ھازىر نەدە؟ قانداقسىگە قۇل بولۇپ قالدىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ، گۈلزامانىنىڭ سۆزىدىن تەسىرلەنگەن شاھزادە شىرئەلى ئۇنىڭدىن.

گۈلزامان شىرئەلىگە ئۆزى ۋە ئىسكەندەر توغرىلىق ھەممىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. يۈسۈپ قاراقچىنىڭ زۇلۇم-زوراۋانلىرىنى بىرمۇ-بىر دەپ، تارتىنىپ تۇرۇشنىمۇ ئۇنتۇپ بەدەنلىرىدىكى يۈسۈپ قاراقچى قاراڭغۇ جاراھەت ئىزلىرىنى كۆرسىتىپتۇ.

ئەسلىدە كۆڭلى يۇمشاق، رەھىمدىل شەرـ ئەلى گۈلزاماننىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئاڭلاپ، بەدەنلىرىدىكى قامچا، تاياق ئىزلىرىنى كۆرۈپ كۆڭلى ئېزىلىپتۇ. تەن جاراھىتى ئۇستىگە تۇز سەپكەندەك، ئۆز كۆڭلىنى دەپ گۈلزاماننىڭ يۈرەك يارىسىنى قوزغاپ قويغانلىقىغا خىجىل بولۇپ، گۈلزاـ مانغا ئۆيلىنىش تەلىپىنى زادى قويمايددـ غانلىقىنى، يۈسۈپ قاراقچىدىن چوقۇم ئىنـ تىقام ئېلىپ بېرىپ، ئېرى ئىسكەندەرگە ئۆز قولى بىلەن تاپشۇرۇپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيـ تىپتۇ. مەلىكە گۈلزامان:

— ئۇ ياۋۇز قاراقچىنىڭ جاجىسىنى خۇدايىم ئۆزى بېرەر. ھازىر ئىنتىقام ئېلىشقا ۋاقىت يوق، بىر كۈن بولسىمۇ ئىسكەندەرنى تاپسام دەيمەن، ئۇ ھازىر تىرىكمۇ، ئۆلۈكمۇ؟ تىرىك بولسا قايسى كۈنلەرنى كۆرۈۋاتقاندۇ ...— دەپتۇ.

شاھزادە شىرئەلى ئۆز لەۋزىگە ئەـ مەل قىلىپ، ئىككى كۈن تەييارلىق قىلـ ۋالغاندىن كېيىن، ئىسكەندەرنى تېپىش ئۈچۈن ئاۋۋال ئۇنىڭ يۈرتىغا قاراپ مەـ لىكە گۈلزامانىنى ئېلىپ، بىرقانچە ھەمراھـ لىرى بىلەن يولغا چىقىپتۇ.

ئەمدى گەپنى ئىسكەندەردىن ئاڭلايلى.

ئىسكەندەر ئىككى كۈندىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ قارىسا، گۈلزامان يوق تۇرغۇدەك. باغقا چىقىپ قارىسا ئۇ يەردىمۇ يوق، كارۋانلارمۇ يوقمىش. گۈلزامانىنى كارۋانلارنىڭ ئېلىپ كەتكەنلىكىنى جەزم قىپتۇ. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ئوت بولۇپ يېنىپتۇ. كۆزى قاراڭغۇلىشىپ، يۈرەك ـ باغرى ئازابقا تولۇپتۇ. خاسىيەتلىك ئۈزۈكتىنمۇ، گۈلزاماندىنمۇ ئايرىلىپ قالغانلىقىنى ئويـ لاپ، ئىچ ـ ئىچىدىن بۇقۇلداپ يىغلاپتۇ.

ئىككى كۈن ئىچىدىلا باغمۇ ئەسلىدىكى گۈزەللىكىدىن كېتىۋاتقاندەك، گۈللەر پۇراق چاچمايدىغان، مېۋىلەر پىشماي تۇرۇپلا تۆكۈلۈپ كېتىدىغان ھالەتكە قالىتۇ، بولۇپمۇ قىزىلگۈل سولاشقاندەك بولۇپ قالىتۇ. ئۇ ئۆيدە بار، يېگىلى بوـ لىدىغان نەرسىدىن ئۈزۈقلۇق غەملەپ، ئازـ راق پۇل ـ پۇچەك ئېلىپ، گۈلزامانىنى ئىزدەپ، «ياربەببىم» دەپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ گۈلزامانىنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى بىلمىگەچكە، ئۇدۇل ئۆز يۇرـ تىغا قاراپ مېڭىپتۇ. بىر ئايدەك يول يۈرۈپ، يۇرتىنىڭ قارىسى كۆرۈنگەندە دەرۋىشچە كىيىنىپ يالغان ساقال ـ بۇرۇت بىلەن تۇسىنى ئۆزگەرتىپتۇ. شەھەرگە كىـ رىپ بىر ھەپتىگىچە تىنىڭ ـ تىنچلاپ، گۈلـ زامانىنىڭ بۇ تەرەپكە كەلمىگەنلىكىنى بىلىپتۇ، كارۋان ئارقىلىق ئاتىسىنىڭ يۇرـ تىغا بېرىپ قالدىمكىن، دەپ گۈلزاماننىڭ يۇرتىغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئىسكەندەر مېڭىسر جاپالار بىلەن گۈلزاماننىڭ يۇرتىغا بېرىپ ئۇقۇشقۇدەك بولسا، ئۇ بۇ تەرەپلەرگىمۇ كەلمىگەن، گۈلزامانىنى قانداق تېپىش، نەگە بېرىشنى بىلمەي بېشى قېتىپتۇ. «سېھرىي بەنتتىن، مەخلۇقاتلىقتىن قۇتۇلدۇرغان ۋاپادار شەپقەتچىمنى ئىزدەپ تاپمىسام، ياكى مەيلى تاپالاي ياكى تاپالماي، ئىزـ دىمەيدىغان بولسام، ۋاپانى ئۇنتۇغان بولىمەن. ئىككىلا ئالەمدە قارا يۈز، تۇزـ كور بولىمەن» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپ، قانداق قىلىپ بولمىسۇن گۈلـ زامانىنى چوقۇم ئىزدەپ تېپىش ئىرادە كەمىردىنى باشقىدىن چىڭ باغلاپتۇ. ئۇ شۇ ئىرادە بىلەن شەھەرمۇ شەھەر، مەھەللە، سەھرا ـ قىشلاقلارنى ئارىلاپتۇ. ياتىدىغان

جايى بولمسا تاشلاندۇق ئۆيى، قەبرىستانلىقلاردا تۇنەپتۇ. قورسقى ئاچقاندا تىلەپتۇ. ئۇ كەزمىگەن دەشت - چۆل، ئاشمىغان تاغ - داۋان قالماپتۇ. چاچلىرى ئۆسۈپ يەلكىسىگە، ساقاللىرى مەيدىسىگە چۈشۈپتۇ. كىيىملىرى تىتىلىپ ئەت - يانلىرى ئېچىلىپلا قاپتۇ. پۇتىنىڭ تاپان، ئالقانلىرى چاك - چاك يېرىلىپتۇ، شۇنداق بولسىمۇ ۋاپادارى گۈلزاماننى ئىزدەش ئىرادىسىدىن يانماپتۇ. ئىسكەندەر ئۇيان مېڭىپ، بۇيان مېڭىپ، چەت چېكى كۆرۈنمەس پايانسىز جەزىرە قۇملۇققا كىرىپ قاپتۇ، قۇملۇقتا بىر كۈن مېڭىپتۇ، ئىككى كۈنمۇ مېڭىپتۇ، قۇملۇقنىڭ چېتى كۆرۈنمەپتۇ. ئۈچ كۈن بولدى دېگەندە چاڭقاپ، ئاغزىدا نەم دىدارى قالماپتۇ. كالپۇك تىللىرى قۇرۇپ، بىر - بىرىگە يېپىشىماس دەرىجىسىگە يېتىپتۇ، ئاچلىقتىن ھالسىزلىنىپتۇ، ماڭغۇدەك مادارى قالماپتۇ. بولالماي يىقىلىپتۇ، تىرەچەب ئۆمىلەپ بېقىپتۇ. ئىسكەندەرنىڭ ۋاپادار شەپقەتچىسى گۈلزامان بىلەن قايتا دىدارلىشىشقا كۆزى يەتمەپتۇ، ھەتتا ھاياتىدىنمۇ ئۈمىدى ئۈزۈلۈپتۇ. ئۇ يەنە گۈلزاماننى، ئىككىسىنى بىر - بىرىگە باغلىغان قىزىلگۈلنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپتۇ. گۈلزامانىڭ دادىسىنىڭ:

يۈرتتىن يىراق كېتىپ قانداق ئۆتەرسەن،
يار - يۆلەكسىز نېمە كۈننى كۆرەرسەن.
تىلسىم باغدا تەييارنى يەپ ئۆتسەڭمۇ،
يۇلتۇز ئوخشاش ئىزسىز ئېقىپ ئۆچەرسەن.

دېگەن قوشاق - نەسىھىتىنى ئويلاپتۇ. تەييار راھەت - پاراغەت تۇرمۇشنى دەپ ئەل - يۇرتتىن يۈز ئۆرىگەنلىكىگە ئېچىنىپ، پۇشايمان قىپتۇ. «يۇرتۇمدا شاھ بولماي ئاددىي پۇقرا بولۇپ ئۆتسەمۇ بېشىمىزغا كۈن چۈشكەندە ياخشىلىق قىلىدىغان يار - يۆلەكلەر چىقاتتى، ئۆلسەم يۇيۇپ - كېپەنلەپ ئۇزىتاتتى. مانا ئەمدىچۇ؟! راستىنلا ئىزسىز ئۆچىدىغان بولدۇم، كۆز زۇمنى قاغا - قۇزغۇنلار يەيدۇ» دەپ ھەسىرەتلىنىپتۇ.

ئەمدى شىرئەلى بىلەن گۈلزامانغا كەلسەك، ئۇلار ئىسكەندەرنى ئىزدەپ ئالدى بىلەن تىلسىملىق باغقا كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، باغ بۇرۇنقى ھۆسنىدىن كەتكەن، قىزىلگۈلمۇ سولاشقان، گۈللىرى ئېچىلىپ تۇرسىمۇ، بۇرۇنقىدەك چاقنىشى يوق، غۇنچىلىرىنىڭ بەرگلىرى قۇرۇشقا باشلىغان. باغنىڭ پۈتۈنلەي نابۇت بولۇپ كەتمەي بار - يوقنىڭ ئارىسىدا بولۇپ قېلىشى، خىسلەتلىك ئۇزۇكنىڭ كېچىك كۆزىنىڭ باغدا قېپقالغانلىقىدىن ئىكەن. ئەگەر ئۇنداق بولمىغاندا باغ ۋە بۇ يەردىكى بارلىق نەرسىلەر غايىب بولۇپ كېتىدىكەندۇق. بۇنى گۈلزامان ئويلاپ يېتىپتۇ. ئۇلار باغدىن ئىسكەندەرنى تاپالماپتۇ. ئۇنىڭ گۈلزامانىنى ئىزدەپ چىقىپ كەتكەنلىكىنى جەزم قىلىپ، گۈلزامان بىلەن شىرئەلى ئۇنى ئىزدەپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار ئۇنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلىپ يۇرتمۇ-يۇرت كېزىپ بىر يىل ئىزدەپتۇ. زادى ئۇنىڭ خەۋىرىنى ئالالماپتۇ. ئېھتىمال، قايتىپ باغقا بېرىپ قالغان بولۇشى مۇمكىن، دەپ ئويلىشىپ، تىلسىملىق باغقا قايتماقچى بوپتۇ. ئۇلار ئۆز يولىدا بۇرۇن كۆرۈپ باقمىغان قۇملۇققا كىرىپ قاپتۇ. بۇ ۋاقتى چۈش مەزگىلى بولۇپ، ئاسمان چوغ، يەر قوغ بولغاندەك تومۇز ئىسسىقىنىڭ

قىيامىغا چىققان ۋاقتى ئىكەن. ئات ـ قېچىرلىرىمۇ ئىسسىقتا چىدىيالماي قاپتۇ. ئۇلار سالقىن چۈشكەندە ماڭماقچى بولۇپ، چېدىر ـ سايىۋەنلىرىنى تىكىپتۇ. مەلىكە گۈلزامان غەم ـ تۇمانى باسقان كۆزلىرىنى بىپايان جەزىرىنىڭ يىراق جايلىرىغا تىكىپ يارى ـ جۈپتى ئىسكەندەرنى خىيال قىلىپ ئولتۇرسا، يىراق بىر جايدا قاغا ـ قۇزغۇن، سارغا ئوخشاش قاناتلىق نەرسىلەر بىر نۇقتىنى ئەگىپ يۇرگۈدەك. شۇئان يۇرىكى بىر شۇملۇقنى سەزگەندەك ئەنسىز سوقۇپ كېتىپتۇ. ئۇ ئورنىدىن چاچراپ قوپۇپ قېچىرغا مىنىپتۇ ـ دە، ھېلىقى تەرەپكە مېڭىپتۇ. شىرئەلى بۇ ھالەتتىن بىر پەسكە ھەيران قاپتۇ. كۆزى يىراقتا پەس ئەگىپ يۇرگەن قاغا، سارلارنى كۆرۈپ ئۇمۇ ئېتىنى مىنىپلا گۈلزامانىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپتۇ. ئۇلار خېلى مېڭىپ، بىر قوم بارخىنىدىن ئۆتۈپلا بىر جەسەتنى كۆرۈپتۇ. ئات ـ قېچىرلىرىدىن چۈشۈپ جەسەتكە قاراپتۇ. قاغا، سارلار جەسەتنىڭ كۆزىنى ئويۇپ يەپتۇ. ئەت ـ گۆشىنى غاجاپ تۈگىتىپ، ئۇستىخانلىرىنىلا قويغاچقا، تونۇشقا ئامالسىز قاپتۇ. لېكىن ئۇستىخانىنىڭ قۇرۇپ كەتمىگىنىگە قاراپ، ئۆلگىنىگە بىر ـ ئىككى كۈن بولغانلىقىنى پەرەز قىپتۇ. گۈلزامان ئەتراپقا قارىپ، جەسەتنىڭ يېنىدا قۇمغا كۆمۈلۈپ قالغان لاتىنىڭ چىقىپ قالغان ئۇچىنى كۆرۈپ، لاتىنى تارتىپ ئېلىپ قاراپلا «ئىسكەندەر!» دەپلا جەسەتكە ئۆزىنى ئېتىپ ھوشىدىن كېتىپتۇ. شىرئەلى لاتىنى قولىغا ئېلىپ قارىسا، تېخى تولۇق ئېچىلىپ بولمىغان بىر جۈپ قىزىلگۈل پورىكىنىڭ سۈرىتى كەشتىلەنگەن چۈچىلىق يىپەك ياغلىق ئىكەن. شىرئەلى ئەھۋالنى چۈشىنىپ زاپاس قېچىرغا غانجۇغىلىغان قاپاقتىكى سۇ ـ دىن گۈلزامانىڭ يۈزىگە ئۈچ قېتىم چاچقاندىن كېيىن گۈلزامان ھوشىغا كەپتۇ.

ـــ بولار ئىش بوپتۇ، ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ ـــ دەپ سوراپتۇ شىرئەلى. گۈلزامان پەس ئاۋازدا ئارانلا:

ـــ باغقا ئېلىپ بارايلى، ـــ دەپتۇ.

شىرئەلى ۋاقتىنى سوزماسلىق، گەپنى ئۇزارتىپ گۈلزامانىڭ ئاران چىداپ تۇرغان يۈرەك ئازابىغا ئازاب قوشماسلىق ئۈچۈن، ئۇن ـ تىنسىز ھەرىكەت قىلىپ ئىسكەندەرنىڭ جەسەت سۆڭەكلىرىنى سايىۋەنگە ئاۋايلاپ يۆگەپ قېچىرغا تېڭىپتۇ. ئۇلار يولغا چىقىپ باغقا يېتىپ كەلگىچە بىرەر ئېغىز ئۇ ـ بۇ گەپ قىلىشمايتۇ. ئۇلار باغقا كەلگەن كۈنىلا ئىسكەندەرنىڭ سۆڭەكلىرىنى ئاق يىپەك رەختتە كېپەنلەپ قىزىلگۈل تۆۋىگە دەپنە قىپتۇ. بىر نەچچە كۈن قاتتىق قايغۇ ـ مۇسىبەت بىلەن ئۆتۈپتۇ. بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن قانداق قىلىدىغانلىقىنى سوراپتۇ.

ـــ سىز كېتىڭ، مەن باغدا قالىمەن!ـــ دەپتۇ گۈلزامان. شىرئەلى ئارتۇق گەپ قىلمايلا باغدىن كېتىپ، بىر ھەپتىدىن كېيىن بىرنەچچە كېنىزەك ۋە مۇلازىم خادىملارنى بىللە ئېلىپ قايتىپ كەپتۇ.

ـــ سىز ئۆمرىڭىزنى ئىسكەندەرىڭىزنىڭ تۇپرىقىنى تاۋاپ قىلىپ ئۆتكۈزمەكچى، يالغۇز قالسىڭىز بولمايدۇ. بۇ كېنىزەكلەر خىزمىتىڭىزدە بولسۇن، ـــ دەپ بىر كۈنمۇ تۇرماي، كەلگەن كۈنىلا قايتىپ كېتىپتۇ.

گۈلزامان شىرئەلىگە چەكسىز مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ، ئاقىيول تىلەپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ، شىرئەلى كەتكەندىن كېيىن، گۈلزامان كېچە ـ كۈندۈز ئىسكەندەرنىڭ

قەبرىسىدىن نېرى بولماپتۇ. ئۇنىڭ روھىغا ئاتاپ كۆندە ياغ پۈرىتىپتۇ. ئىسكەندەرنىڭ ئۆلۈمى پاجىئەسى، چۆلدە قالغان جەسەت، قاغا ـ قۇزغۇنلار غاجاپ، ئاقارتىپ قويغان سۆڭەك ... بۇلار گۈلزامانىنىڭ مېڭە ـ ئەسەبلىرىگە قاتتىق تەسىر قىلغاچقا، كۈنلەر ئۆتكەنسېرى، ئىسكەندەردىن باشقا ھېچقانداق نەرسە ئۇنىڭ ئۈي ـ خىيالىغا كىرمەيدىغان بوپتۇ. ھەتتا ئاتا ـ ئانىسىنى، قوۋم ـ قېرىنداشلىرىنىمۇ ئويلىمايدىغان بوپتۇ. ئادەملەرنى يۈزۈپ قاۋانداق قاراقچى، ياۋۇز، دەپ قارايدىغان، شۇنداق ياۋۇز، ئادەم سىياقىدىكى مەخلۇقلارنى ئۆز باغرىدا بېقىپ يۈرگەن بۇ دۇنيادىن تېزرەك كېتىشنى ئويلايدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئۇ مۇشۇ نىيەتتە كۈندە خۇدادىن ئۆلۈم تىلەپ يىغلايدىكەن. يىغا ـ ئىلتىجا بىلەن ئون يىل ئۆتۈپتۇ. يېشى ئوتتۇزغا بېرىپلا دەرد ـ ئەلەم، جۇدالىق، قايغۇ ـ مۇسىبەتتە قېرىپ، بەللىرى مۈكچىيىپتۇ، چاچلىرى قاردەك ئاقىرىپتۇ. كېچە ـ كۈندۈز يىغلاۋەرگەچكە، كۆز يېشىمۇ قۇرۇپتۇ. بۇ ئون يىل ئىچىدە باغدىكى دەل ـ دەرەخلەرمۇ بىرنىڭكەيىندىن بىرى قۇرۇپتۇ، گۈللەر قورايغا ئوخشاپ قاپتۇ. باغ ئاستا ـ ئاستا چۆلدەرەشكە باشلاپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ گۈلزامان بۇ باغنى بۇرۇنقىدەكلا جەننەت ئورنىدا كۆرۈپ، كۆڭلىگە تەسەللى بېرىپ كەپتۇ. گۈلزامان ئوتتۇز ياشقا تولغان كۈنى ئۇنىڭ ئاھۇ ـ زارلىق ئىلتىجاسى خۇداغا يېتىپ بېجا بوپتۇ. تۇنجى قار ياغقان بىر كۈنى ئىسكەندەرنىڭ قەبرىسىنىڭ يېنىدىلا بۇ دۇنيادىن جىم ـ جىملا ئەبەدىي خوشلىشىپتۇ. كېنىزەك ـ خىزمەتكارلار يىغا ـ زار ئىچىدە ئۇنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى تەلىپى بويىچە ئىسكەندەرنىڭ قەبرىسىنىڭ يېنىغىلا دەپنە قىپتۇ.

گۈلزامان كۆز يۇمغان يىلى ئەتىيازدىن باشلاپ بۇرۇن يىلىۋىيى ئېچىلىپ تۇرىدىغان قىزىلگۈل باھارىدىلا ئېچىلىپ، بىر مەزگىلدىن كېيىن توزۇپ كېتىدىغان بولۇپ قاپتۇ. بۇرۇن يىلىۋىيى بەرگ. يوپۇرماقلىرىدا شەبنەم كۆمۈشتەك يالتىراپ تۇرىدىكەنتۇق. بىر جۈپ ئاشىق ـ مەشۇقلارغا تولا يىغلاب كۆز يېشى قۇرۇغانىدەك يوپۇرماقلىرى قۇرغاقلىشىپ قاپتۇ. قىزىلگۈل توغرىسىدىكى بۇ رىۋايەت ـ چۆچەك ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا پاك ـ مۇھەببەتنىڭ، شەپقەت ـ ۋاپادارلىقنىڭ نامايەندىسى بولۇپ، خۇددى تارىم سۈيىدەك ئۇزۇلمەي ئېقىپ كەلدى. بوۋام دادامغا ئېيتىپ بەرگەنىكەن، دادام ماڭا ئېيتىپ بەرگەن. مەن سىلەرگە ئېيتىپ بەردىم.

ئېيتىپ بەرگۈچىلەر: **ھېيت ئاخۇن، تۇراخان.**

رەتلەپ نەشرگە تەييارلىغۇچى: **مويىدىن سايىت.**

(چۆچەك)

ئۇتكەن زاماندا زىيۋەر شاھ ئاتلىق بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇ ئۆز ئەتراپىدىكى باشقا يۇرتلارنىمۇ ئۇرۇش قىلىپ قولغا كىرگۈزۈۋاپتۇ. ئۇنىڭ مال-دۇنياسى ھەددى - ھېسابسىز ئىكەن. ئۇ: «ئەمدى ئارمانغا يەتتىم، جاھاندا ماڭا يېتىدىغان ھېچقانداق كىشى بولمىسا كېرەك» دەپ بەخت تەلىيىدىن مەغرۇرلىنىپتۇ. ھەمدە «مېنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرىمۇ شۇنداق بەختلىك ۋە غالىب ئۆتەرمۇ؟» دەپ ئويلاپ پالچى ۋە مۇنەججىملەرنى يىغىپ قۇرئى سالدۇرۇپتۇ. قۇرئىدا: «پادىشاھى ئالەمنىڭ پۈتۈن ئەۋلادى بەختلىك ئۆتۈدىكەن، لېكىن 20 - ئەۋلادى بىر قىز بولۇپ، ئۇ مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى مۇشۇ يۇرتلارغا كېلىپ سەرگەردان بولۇپ، نۇرغۇن قېيىنچىلىق تارتىدىكەن، ئەگەر ئۇنىڭغا بىرەر يارەمچى چىقسىلا بەختلىك بولۇپ كېتىدىكەن...» دېگەنلەر چىقىپتۇ.

زىيۋەر شاھ بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئوردىدىكى بارلىق دانىشمەنلەرنى، ئۆلىمالارنى، يۇرت چوڭلىرىنى يىغىپ مەسلىھەتلىشىپتۇ. ئاخىرى پادىشاھ خەزىنىنىڭ ئىشكىنى پېچەتلەپ، 20 - ئەۋلاد قىز نەۋرىسىگە ئاتاپ خەت مۆھۈر قىلىپتۇ. شەھەرنى تۇغرىسىغا كېسىپ ئۆتكەن دەريانىڭ ئۇستىنى يېپىپ، بىرلا بۇلاقنى ئوچۇق قالدۇرۇپتۇ. بەش - ئون ئۆيلۈك ئادەمنى شۇ بۇلاقنىڭ سۈيىنى ئىچىپ جاھانداركىلىق قىلىشقا بۇ يەردە قالدۇرۇپتۇ. ئاخىرى بۇ گۈزەل يۇرتنى چۆل - جەزىرە، خارابىلىققا ئايلاندۇرۇپ قويۇپ، ئۆزى باشقا جايغا يۇرت بىنا قىلىپ، جاھان سوراپ ئۆتۈپتۇ. ئۇنىڭ باشقا ئەۋلادلىرىمۇ زىيۋەر شاھ كېيىن بىنا قىلغان شۇ يۇرتتا ئۆتۈپتۇ.

پەلەك چاقى ئايلىنىپ زىيۋەر شاھنىڭ 20 - ئەۋلادىغا شاھلىق نۆۋىتى كەپتۇ. بۇ شاھنىڭ ئىسمى نەۋرۇز ئىكەن. نەۋرۇز شاھنىڭ گۈزەللىكتە ئايىنى خىجىل قىلغۇدەك بىر قىزى بار ئىكەن. ئۇ قىزنىڭ ئىسمى ئايجامال ئىكەن. ئايجامال بالاغەتكە يەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭغا نۇرغۇن شاھزادە، بەگزادىلەر، باتۇر يىگىتلەر ئەلچى ئەۋەتكەن بولسىمۇ، قىزنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالالماپتۇ. ئاخىرى قىزغا ئەلچى كەلمەيدىغانمۇبولۇپتۇ. بىر كۈنى ئايجامال سەيلىگە چىقماقچى بولۇپ دادىسىدىن رۇخسەت سوراپتۇ. نەۋرۇز شاھ شەھەر خەلقىغە: «بۈگۈن قىزىم سەيلىگە چىقىدۇ. پۈتۈن شەھەر خەلقى ئۆزىنى چەتكە ئالسۇن. بولمىسا، ئۆز ئۆۋالى ئۆزىگە» دېگەن مەزمۇندا پەرمان چىقىرىپتۇ، شۇ كۈنلەردە باشقا يۇرتتىن خوجا ئەزىز ئىسىملىك بىر سودىگەر يىگىت بۇ يۇرتقا كېلىپ قالغانىكەن. ئۇ كوچىلاردا يۈرسە توساتتىن كوچىدا قىيا - چىيا

كۆتۈرۈلۈپ، قاچ ـ قاچ بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇمۇ دەرھال ئۆزىنى بىر دالدىغا ئاپتۇ. دەل شۇ ۋاقىتتا مەلىكە ئولتۇرغان مەپە ئۇنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەپتۇ. بۇ چاغدا بىر شامال چىقىپ مەپىنىڭ مىلەڭزىسى كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ. قىز خوجا ئەزىزنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئۇنىڭ كۆزىدىن چىققان ئوت، دەل خوجا ئەزىزنىڭ يۈرىكىگە تۇتىشىپتۇ. ئايجامالمۇ شۇ كۈندىن باشلاپ ساماندەك سارغىيىشقا باشلاپتۇ. ئىنكىئانىسى قىزنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ، بىر نەرسىنى پەملىگەندەك قىپتۇ. بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئايجامال قاتتىق ئاغرىپ يېتىپ قاپتۇ. پۈتۈن شەھەردىكى تېۋىپلارمۇ ئۇنىڭ كېسىلىگە داۋا تاپالماپتۇ. بىر كۈنى ئىنكىئانىسى ئايجامالغا:

ــ بالام، سىلىنىڭ كېسىلىدىگە بىر گۇمانىم بار، ــ دەپتۇ.

ــ قانداق گۇمانلىرى بار؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئايجامال.

ــ قىزىم، سەيلىگە چىقىپ پالانى يەرگە بارغاندا مەپىنىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ كېتىپ بىر ئىسسىق شامال كېلىپ پېشانىلىرىگە تېگىپتۇ. ئەمدى بۇنىڭغا بىر ئامال ئىزدەيلى، ــ دەپتۇ ئىنكىئانا.

ــ دەل كۆڭلۈمدىكىنى تاپتىڭىز ئانا، ــ دەپ خۇشال بوپتۇ ئايجامال.

ئەمدى گەپنى سودىگەر يىگىت خوجا ئەزىزدىن ئاڭلايلى، خوجا ئەزىز ئايجامالنى كۆرگەندىن كېيىن پۈت ـ قوللىرى بوشاشقان، رەڭگى ـ روھى تاتارغان ھالدا سارايغا قايتىپ كەپتۇ. شۇندىن باشلاپ مەيدىسىنى نەم يەرگە يېقىپ، يىلانىدەك تولغىنىپ بىھوش بولۇپ يېتىپ قاپتۇ. بىر كۈنى ئىنكىئا ئايجامالغا ۋە كېنىزەكلەرگە زىبۇ ـ زىننەت، كىيىم ـ كېچەك ئالغىلى بازارغا بېرىپتۇ. ئۇ ئايلىنىپ يۈرۈپ خوجا ئەزىز چۇشكەن كارۋان سارىيىغا كېلىپ قاپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، يۈزى ئاپتاپتەك نۇرانە، قامىتى سەرۋىدەك كېلىشكەن بىر يىگىت كېسەل ھالەتتە ياتقۇدەك. مومای: «ئايجامال قىزىم كۆيۈپ قالغان ھېلىقى يىگىت شۇبۇ يىگىت بولۇپ قالمىغاي يەنە» دەپ ئويلاپ:

ــ بالام، مەن باش ئاغرىقى دورىسى ئىزدەپ كېلىۋىدىم، ئۆزلىرىدە بارمىدۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ موما، ــ دەپتۇ خوجا ئەزىز، مەن بۇ يەرگە مۇساپىرمەن، مەندە دورا نېمىش قىلسۇن، مانا كۆرۈڭ ھالىم يوق ياتسەمەن.

ــ ھەي بالام، مەن پادىشاھنىڭ قىزى ئايجامالنىڭ ئىنكىئانىسى بولىمەن. قايسى كۈنى سەيلىگە چىققاندا تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشىدا مەلىكىنىڭ مەپىسىنىڭ مىلەڭزىسى قايرىلىپ كېتىپ شامال تېگىپ قالغان ئىكەن، شۇنىڭغا دورا ئىزدەپ يۈرىمەن، ــ دەپتۇ مومای مەنىلىك قىلىپ.

خوجا ئەزىز «ھە، بۇ مومای مېنىڭ ئاشىقىمنىڭ دوردىسىنى ئىزدەيدىكەن ـ دە،» دەپ ئويلاپ ھوشىنى تېپىپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ ۋە:

ــ ھەي موما، شۇ قىزنىڭ ۋەسلىگە يېتىشىم ئۇچۇن سىز ماڭا ياردەم قىلسىڭىز... ــ دەپتۇ. مومای يىگىتنى مەقسىتىگە يەتكۈزۈشكە ۋەدىلەر بېرىپ، ئۇنىڭدىن نۇرغۇن ئالتۇن ـ كۈمۈشلەر ئېلىپ قىزنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ۋە كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىنى باشتىن ـ ئاياغ بايان قىلىپ بېرىپتۇ. قىز بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ھوشىغا كەپتۇ. ھەمدە ئاستا ـ ئاستا ئەسلىگە كەپتۇ. يىگىتمۇ بۇ ئىشتىن خەۋەردار بولۇپ، خۇشال بولۇپ ئوڭشىلىپتۇ.

قىز بىر كۈنى «ئەمدى يىگىت دادامغا ئەلچى‌قويسۇن، چۈنكى دادام‌كىمنى خالىساڭ شۇنىڭغا بېرىمەن، دېگەن. مەن بۇ يىگىتنى ئىختىيار قىلدىم» دەپتۇ ئىنىكىسىغا.

بىر نەچچە كۈندىن كېيىن خوجا ئەزىز شەھەردىكى مۆتىۋەرلەردىن بىرقانچىسىنى ئوبدان رازى قىلغاندىن كېيىن، ئۇلارنى نەۋرۇز شاھنىڭ قىزىغا ئەلچىلىككە ئەۋەتىپتۇ. پادىشاھ يىگىتنىڭ ئەسلى نەسەبىنى سۈرۈشتە قىلسا ئۇمۇ بىر ئېسىلزادەلەرنىڭ ئەۋلادى ئىكەن. ئۆيدىكىلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ باقاي، دەپ ئەلچىلەرنى قايتۇرۇپتۇ. ئاندىن قىزىنى بۇ ئىشتىن خەۋەرلەندۈرگەنىكەن، ئايجامال دەرھال ماقۇللۇقىنى‌بىلدۈرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن‌پادىشاھنىڭ‌ئايجامالنى خوجا ئەزىزگە نىكاھلاپ، قىرىق كېچە-كۈندۈز توي قىلىپ ئۇلارنى مۇرادىغا يەتكۈزۈپتۇ.

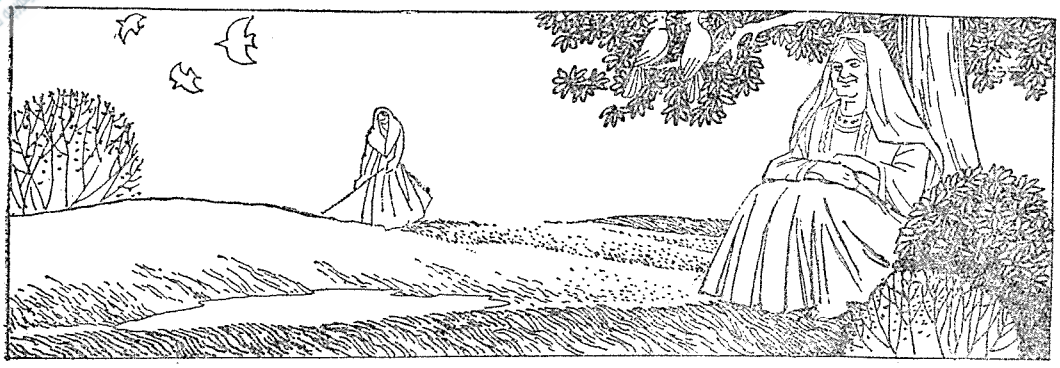
ئايلار ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ. بۇلاردىن بىر قىز پەرزەنت تۇغۇلۇپتۇ. ئۇنىڭ ئىسمىنى ھۆسنىبانۇ قويۇپتۇ. ھۆسنىبانۇ بارا-بارا چوڭ بوپتۇ. ئاتا-ئانىسى ئۇنى موللىغا ئوقۇغىلى بېرىپتۇ. ھۆسنىبانۇ ناھايىتى تىرىشچان ۋە ئەقىللىق بولغاچقا پات ئاردا نۇرغۇن بىلىملەرنى ئىگىلەپتۇ. ئۇ بارا-بارا جان-جانىۋار ۋە قۇشلارنىڭ تىلىنىمۇ ئۆگىنىۋاپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە خوجا ئەزىز يۇرتىدىكى ئاتا-ئانىسىنى كۆرۈپ كېلىشكە قېيىن ئاتىسىدىن رۇخسەت سوراپتۇ.

خوجا ئەزىز پادىشاھنىڭ رۇخسىتى بىلەن خوتۇنىنى، قىزىنى ۋە ئىنىكىسىنى بىللە ئېلىپ ئۆز يۇرتىغا راۋان بوپتۇ.

خوجا ئەزىز نەۋرۇز شاھنىڭ شەھرىدىن چىقىپ نەچچە زامان يول يۈرگەندىن كېيىن ئۆز شەھىرىگە يېتىپ كەپتۇ. بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى بۇرۇن نەۋرۇز شاھ بىلەن بولغان ئۇرۇشتا ئېغىر زەربە يەپ، ئىچىدە ئاداۋەت ساقلاپ يۈرگەنىكەن. خوجائەزىزنىڭنەۋرۇزشاھقا كۈيئوغۇل بولغانلىقىنى ئاڭلىغان پادىشاھ قاتتىق غەزەپلىنىپ خوجا ئەزىزنىڭ ئاتا-ئانىسىنى چېپىپ تاشلىغانىكەن. ئەمما خوجا ئەزىز بۇ ئەھۋاللاردىن خەۋەرسىز ئىكەن. پادىشاھ خوجا ئەزىزنىڭ ئايالىنى ئېلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ «ئۇلار كەلگەن ھامان چېپىپ تاشلانسۇن!» دەپ بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ. تاڭ سەھەردە خوجا ئەزىز بالا-چاقىسىنى ئېلىپ شەھەر دەرۋازىسىغا يېقىن كەپتۇ. بۇ چاغدا ھۆسنىبانۇ ئىنىكىسىنى بىلەن بىللە ھاجەتكە كېتىپتۇ. دەل شۇ چاغدا توساتتىن پادىشاھنىڭ جاللاتلىرى يېتىپ كېلىپ، شاھنىڭ پەرمانىنى ئوقۇنداپتۇ. بۇ ئەھۋالنى يىراقتىن كۆرۈپ تۇرغان ئىنىكىسانا بىلەن ئايجامال دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، ئۆزلىرىنى دالدىغا ئاپتۇ.

ئايلار ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ. ھۆسنىبانۇ بىلەن ئۇنىڭ ئىنىكىسىنى كېچەكۈندۈز خۇداغا ناله-زار قىلىپ يىغلاپ يۈرۈپ بىر خارابلىكتىكى كۆكلەمزارلىققا كېلىپ قاپتۇ. قارىسا زۇمرەتتەك سۈپسۈزۈك بىر بۇلاق تۇرغۇدەك. ئۇلار بۇلاق بويىدا ئولتۇرۇپ ئارام ئاپتۇ. قىزنىڭ پۇت-قوللىرىدىن ماغدۇر كېتىپ تولىمۇ ھالسىزلىنىپ كەتكەنىكەن. بۇلار بۇلاق يېنىدا قونۇپ قاپتۇ. ئەتىسى تاڭ سەھەردە ئۇلار ئىككى قاغىنىڭ بىرى-بىرى بىلەن چوقۇشۇپ، ئۇچۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. بىردەمدىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىن بىر نەرسە پىلدىرلاپ يەرگە چۈشۈپتۇ.

ھۆسنبانۇ بىرىپ قارىسا گىياھنىڭ بىر تال يوپۇرمىقى ئىكەن. ئۇ «بۇ يوپۇرماقتا بىر خاسىيەت بولمىسا ئىككى جانۋار بۇنچىۋالا تالاشماس ئىدى» دەپ يوپۇرماقنى ئېلىپ ئېغىزىغا ساپتۇ. قاغىلار بىر - بىرىسىگە ئاچچىقلاپ: «بىزئاران ئېلىپ چىققان نەرسە خەقنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتتى. ئەمدى خاسىيەت شۇلارغا بولىدىغان بولدى» دېيىشىپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. ئەتىسى بۇ يەرگە ئىككى شاتۇتى ئۇچۇپ كېلىپ چىنارنىڭ شېخىغا قونۇپتۇ ۋە دەرەخ ئاستىدا ئولتۇرغان ئىككى ئادەمزاتنىڭ كۆرۈپ: «بۇمۇ تىلسىم دەرەخ، بۇ بۇلاقنىڭ ئاستى ناھايىتى چوڭ دەريا، مۇشۇ چىنار تۈۋىدىن كۆنچىقىشقا قاراپ يەتتە قەدەم ماڭىسا يەر ئاستىدا خەزىنە بار...» دېيىشىپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. قىز قۇشلارنىڭ تىلىنى بىلىدىغان بولغاچقا بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئىنىكئانىسىنى ئېلىپ ھېلىقى دەرەخ تۈۋىدىن كۆنچىقىشقا يەتتە قەدەم مېڭىپ بىر قوم دۆۋىسىنى كۆرۈپتۇ. قىز قوم دۆۋىسىگە قولىنى تىققانىكەن بىر گۈرجەك چىقىپتۇ. ئۇ قوم دۆۋىسىنى كولاۋېرىپتۇ. بىر چاغدا چوڭ بىر دەرۋازا كۆرۈنۈپتۇ. دەرۋازىغا مۇشتۇمدەك قۇلۇپ سېلىنغان بولۇپ، ئاچقۇچى قۇلۇپنىڭ يېنىغا ئېسىقلىق تۇرغۇدەك. ئىشىككە «بۇ قۇلۇپنى ھۆسنىبانۇدىن باشقا ئادەم ئاچالمايدۇ» دېگەن خەت يېزىقلىق ئىكەن. ھۆسنىبانۇ دەرۋازىنى ئېچىپ ئىچىگە كىرىپتۇ. بۇنىڭ ئىچى ئۇنچە - مەرۋايىت، ئالتۇن - كۈمۈش، گۆھەر - ياقۇتلار لىق تولدۇرۇلغان بىر خەزىنە ئىكەن. ھۆسنىبانۇ مومايغا:

— سىز بىرىپ بازاردىن ماڭا بىر قۇر ئەرەنچە كىيىم ئېلىپ كېلىڭ، — دەپ بىر يامبۇنى تۇتقۇزۇپ پىيولغا ساپتۇ.

قىز ئەرەنچە ياسىنىپ، شەھەرگە كىرىپتۇ. شەھەردىن بىناكارلىق ئۇستىلىرىنى، نەققاشلارنى ۋە نۇرغۇنلىغان مەدىكارلارنى باشلاپ كېلىپ، ئۆز پىلانى بويىچە بۇ خارابلىكنى باغ - بوستانلىق شەھەرگە ئايلاندۇرۇپتۇ. نۇرغۇنلىغان كەمبەغەل - مۇسا - پىرلار بۇ شەھەرگە كېلىپ ماكانلىشىپتۇ. بۇ شەھەر كۈندىن - كۈنگە ئاۋاتلىشىپتۇ. ھۆسنىبانۇ بۇ شەھەرگە پادىشاھ بوپتۇ.

نەۋرۇز شاھ قىزى بىلەن كۆيۈنگەنى يولغا سېلىپ قويۇپ، ئۇلارنىڭ تېز - رەك قايتىپ كېلىشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈپتۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ ھېچقانداق ئىز - دېرىكى ياكى خەۋىرى بولماپتۇ. پادىشاھ ئامراق قىزى ۋە ئوماق نەۋرىسىدىن ئايرىلىپ كېچىسى كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەيدىغان،

يېگەن غىزاسى سىڭمەيدىغان بولۇپ قاپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى ۋەزىرلىرى پادىشاھىنى ھاۋا يېدۈرۈپ كۆڭلىنى ئېچىپ كېلىش ئۈچۈن شىكارغا ئېلىپ چىقىپتۇ. ئۇلار توساتتىن ھۆسنىبانۇ شاھلىق قىلىۋاتقان يېڭى شەھەرگە كېلىپ قاپتۇ. ئۇلار بۇ يەرنىڭ ئەسلىدە ۋەيرانە بىر قاقاسلىق ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە، «بۇ نېمە كارامەتتۇ» دېيىشىپ ھەيران قالغىنىچە شەھەر دەرۋازىسىدىن كىرىپتۇ. ئۇلار ئايلىنىپ ـ ئايلىنىپ پادىشاھنىڭ سارىيىغا كېلىپ قاپتۇ. ھۆسنىبانۇ سارايغا كىرىۋاتقان شاھ بوۋىسى ۋە ئۇنىڭ مۇلازىملىرىنى تەخت ـ ئۈستىدە ئولتۇرغۇزۇپ تونۇۋاپتۇ. ئۇ ۋەزىر باشلىق بىرقانچە مۇلازىملارنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىرىپ، مېھمانخانىغا باشلاپ بارىدۇ. مېھمانلارنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىنىپ ئېسىل نازۇ ـ نېمەتلەر تارتىلىپتۇ. تاماقتىن كېيىن ھۆسنىبانۇ مېھمانلارنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ. نەۋرۇز شاھ ياشىنىپ قالغانلىقى شۇنداقلا ھۆسنىبانۇ ئەمدىلا 5 ـ 6 ياش چېغىدا ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇنى زادىلا تونۇيالماپتۇ.

ھۆسنىبانۇ نەۋرۇز شاھتىن:

ـ ئەي پادىشاھىي ئالەم، سىلىنىڭ ھۆسنىبانۇ ئىسىملىك بىر نەۋرىلىرى بارمىدى؟ ـ دەپ سوراپتۇ. شاھ كۆزىگە ياش ئالغان ھالدا:

ـ ئەي ئوغلۇم، مەن ئۇ يۇرەك پارەمدىن ئايرىلغاندىن كېيىن كۆزۈم خىرە، يۈرىكىم زېدە بولدى. ئەگەر ئۇنىڭ بىرەر خەۋىرىنى ئاڭلىسام، ئۆلسەممۇ كۆزۈم يۇمۇلغان بولار ئىدىم. قېنى ئوغلۇم، ئېيتە، مېنىڭ ئۇ كۆز نۇرۇم، بۇلبۇلۇم بۇ دۇنيادا بارمۇ؟ ـ دەپتۇ.

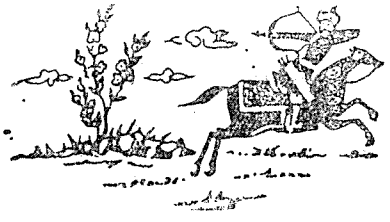
ھۆسنىبانۇ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن سەپەرگە چىقىپ، ئاتا ـ ئانىسىدىن ئايرىلغىنىدىن باشلاپ يۈز بەرگەن ۋەقەلەرنى بىرمۇ ـ بىر سۆزلەپتۇ. ئاخىردا ئۇ بېشىدىكى سەللىسىنى ئالغانىكەن، قىزىق تال كوكۇلىسى يېلىنىدەك يامراپ چۈشۈپتۇ. نەۋرۇز شاھ ئالدىدا تۇرغان بۇ قىزنىڭ ئۆز قىزى ئايجامالغا قۇيۇپ قويغانىدەك ئوخشاشلىقىنى كۆرۈپ، بۇ قىزنىڭ ئۆزىنىڭ نەۋرىسى ھۆسنىبانۇ ئىكەنلىكىگە راستىنلا ئىشىنىپتۇ.

ـ ئاھ، جېنىم بالام، ـ دەپ پادىشاھ ھۆسنىبانۇنى باغرىغا بېسىپتۇ.

نەۋرۇز شاھ ھۆسنىبانۇنى تەخت ۋارىسى دەپ جاكارلاپتۇ. ھۆسنىبانۇ ئىككى شەھەرنى بىرلەشتۈرۈپ بىرقانچە ۋاقىت بوۋىسى بىلەن بامەسلىھەت يۈرت سوراپتۇ. كېيىن ئۇ خەلقىپەرۋەر، بىلىملىك، باتۇر بىر يىگىتنى تاللاپ ئۇنىڭغا ياتلىق بوپتۇ. ئۇلار يۇرتنى ئادىللىق بىلەن سوراپ، خەلقىلەرنى بايـ شات تۇرمۇشقا ئېرىشتۈرۈپتۇ. ئۆزلىرىمۇ ئىناق، بەختلىك ھالدا ئۆمۈر ئۆتكۈزگەنىكەن.

ئېيتقۇچى: جامال.

توپلاپ رەتلىگۈچى: تۇرسۇنمۇھەممەت ساۋۇت.

ئۇيغۇر كتاب توربىتى
www.uyghurkitap.com

بېلىقچى بوۋاي بىلەن سۇپەرىسى

(چۆچەك)

بۇرۇنقى زاماندا بىر بېلىقچى بوۋاي ئۆتكەنىكەن. ئۇ بېلىق تۇتقىلى چىقسا دائىم توردىغا بىر جۈپ بېلىق چىقىدىكەن. ئۇ بېلىقلارنىڭ بىرىنى مومىيى بىلەن ئىككىسى پىشۇرۇپ يېسە، يەنە بىرىنى سېتىپ تۇرمۇش راسخوتى قىلىدىكەن.

بىر كۈنى بوۋاي دەريا بويىغا بېرىپ ئادەتتى بويىچە دەريانىڭ تور تاشلاپتۇ، ئەمما تورغا ھېچ نەرسە چىقماپتۇ. ئۇ كەينى-كەينىدىن ئۈچ قېتىم تور تاشلاپتۇ. ئۇچىنچى قېتىمدا تورغا بىر تال ئالتۇن بېلىق ئىلىشىپ چىقىپتۇ. بوۋاي بېلىقنى قولىغا ئېلىشىغا توساتتىن بېلىق زۇۋان كىرىپ:

— ھەي بوۋاي، ماڭا رەھىم قىلىپ مېنى قويۇۋەتسەڭ، مەن سېنىڭ بۇ ياخشىلىقىڭنى ھەرگىز ئۇنۇتمايتتىم، — دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بوۋاينىڭ بېلىقنى ئېچى ئاغرىپ، ئۇنى دېڭىزغا قويۇۋېتىپتۇ.

بوۋاي ئەتىسى يەنە دېڭىزغا بويىغا بېرىپ تور سالغانىكەن، يەنە ھېلىقى ئالتۇن بېلىق تورغا چۈشۈپتۇ. بۇ قېتىممۇ ئۇ بوۋايغا يېلىنىپ، يالۋۇرۇشقا باشلاپتۇ. بوۋاي بېلىقنى يەنە قويۇۋېتىپتۇ. ئۈچىنچى كۈنى بوۋاينىڭ تورىغا يەنە شۇ ئالتۇن بېلىق چىقىپتۇ. بۇ چاغدا بوۋاي بېلىققا:

— ھەي بېلىق، ئۈچ كۈندىن بېرى مەن سېنى قويۇۋەتكەچكە مومىيىم بىلەن ئىككىمىز ئاچ قالدۇق. بۇگۈن سېنى ھەرگىز قويۇۋەتمەيمەن، — دەپتۇ.

— مەن مۇشۇ دېڭىزدىكى بېلىقلارنىڭ پادىشاھى بولىمەن، — دەپتۇ ئالتۇن بېلىق، — مېنىڭ كۈندە بىر قېتىم سۇ يۈزىگە چىقىپ سەيلى قىلىدىغان ئادىتىم بار ئىدى. ئەمما ئۈچ كۈندىن بۇيان ھەر كۈنى سېنىڭ تورۇڭغا چۈشۈپ قېلىۋاتىمەن. ئەگەر سەن مېنى بۇگۈنمۇ قويۇۋەتسەڭ، مەن سېنى مۇرادىڭغا يەتكۈزەر ئىدىم.

بوۋاي بېلىقنى قويۇۋېتىپتۇ. بېلىق ئۇنى ئۆزىنىڭ ئوردىسىغا تەكلىپ قىپتۇ. بوۋاي بېلىقنىڭ كەينىدىن دېڭىزغا چۈشۈپتۇ. بىر چاغدا ئۇ ئۆزىنى تاملىرى مەرمەردىن قوپۇرۇلغان ھەشەمەتلىك بىر ئوردا ئىچىدە كۆرۈپتۇ. پۈتۈن ئەتراپ ئالتۇن-كۈمۈش، گۆھەر، سەدەپلەر بىلەن زىننەتلەنگەن، ئالتۇن كۆرسىلارغا ياقۇت كۆزلەر ئورنىتىلغانىمش. بوۋاي ئوڭدا تۇڭۇل چۈشىدىمۇ كۆرۈپ باقمىغان بۇ نەرسىلەرگە تويماي قاراپ تاماشا قىپتۇ. بىر چاغلاردا بېلىق پادىشاھ:

— ھەي بوۋاي، بۇ مېنىڭ ئوردام بولىدۇ. بۇ يەردە ھەممە نەرسە بار. نېمىنى خالىساڭ تارتىنماي دېگىن. مەن سېنى رازى قىلاي، — دەپتۇ.

— نېمە بەرسەڭ مەيلى، — دەپتۇ بوۋاي.

— ئۇنداق بولسا، مەندە بىر ساندۇق بار، ئۇنىڭ ئىچىدە سۇ پەرىسى دەپ ئاتىلىدىغان، بېلىقمۇ، ئادەممۇ بولالايدىغان، ئەقىل - پاراسەت، ھۆسن - جامالدا يەر يۈزىدە تەڭدىشى يوق بىر قىز بار. مەن شۇ ساندۇقنى ساڭا بېرەي. سەن ئۇنىڭ بىلەن تۇرمۇش غېمىدىن خالاس بولسەن. ئەمما سەن يەر يۈزىگە چىققاندىن كېيىن چوقۇم ساندۇقتىكى قىزنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئىش تۇتۇشۇڭ كېرەك، — دەپتۇ بېلىق پادىشاھ.

بېلىق پادىشاھى بوۋايغا يەنە نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى سوۋغا قىلىپ ئۇنى يەر يۈزىگە چىقىرىپ قويۇپتۇ. بوۋاي يەر يۈزىگە چىققاندىن كېيىن ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ئېچىپتۇ. قارىسا ساندۇق ئىچىدىن ئاي دېسە ئاغزى بار، كۈن دېسە كۆزى بار ئاجايىپ چىرايلىق بىر قىز چىقىپتۇ. بوۋاي قىزنىڭ گۈزەل ھۆسن جامالىغا قاراپ ھاڭ - تاڭ قاپتۇ. ئۇ: «ئەگەر مەن ياش يىگىت چېغىمدا بۇ قىز ماڭا ئۇچرىغان بولسا، مەن بۇنى ئۆز ئەمرىمگە ئالغان بولاتتىم. مەن ھازىر يىگىت ھالىتىمگە قايتىپ قالسام نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى - ھە.» دېگەنلەرنى ئويلاپتۇ.

— ئەي سۇ پەرىسى، — دەپتۇ بوۋاي، — بېلىق پادىشاھى سىزنى ۋە بۇ دۇنيا - دەپلەرنى ماڭا ھەدىيە قىلدى. ئەگەر مەن ياش بولغان بولسام سىزنى ئۆز ئەمرىمگە ئېلىپ، خۇشال - خۇرام، بەختلىك ئۆمۈر ئۆتكۈزگەن بولاتتىم. بىراق مەن ياشنىپ، بىر پۇتۇم گۆرگە ساڭگىلىغان ئادەممەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە مېنىڭ بىر ياشانغان ئايالىم

بار. بۇنداق ئەھۋالدا سىزنى ئېلىپ شەھەرگە بارسام، سىزگە باشقىلارنىڭكۆزى چۈشىدۇ. ئۇلار سىزنى مال - دۇنيالىرىم بىلەن بۇلاپ كەتسە قانداق قىلىمەن؟

— ئەگەر رۇخسەت قىلسىڭىز مېنىڭ بىر ياخشى مەسلىھىتىم بار، - دەپتۇ سۇ پەرىسى.

— قېنى سۆزلەپ بېقىڭ، — دەپتۇ بوۋاي.

— مەن ياشنى قېرى، قېرىنى ياش قىلالايمەن. مەن سىزنى ياش يىگىت ئەسلىڭىزگە قايتۇراي. ئاندىن بىز ئۆيىڭىزگە كېتەيلى، يولدا بىرەرسى ئۇچراپ قالسىمۇ ماڭا يامان كۆزدە قاراشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. ئۆيگە بارغاندىن كېيىن مەن موماي ئىككىڭىزلەرنىڭ ئۆمۈر بويى خىزمىتىڭىزلەرنى قىلاي، — دەپتۇ سۇ پەرىسى.

— ئۇنداق بولسا، دېگىنىڭىزدەك بولسۇن، — دەپتۇ بوۋاي ئالدىراپ.

— لېكىن بىر شەرتىم بار، مەن بىلەن تۇيى قىلىشنى تەلەپ قىلمايسىز، مومىيىڭىزنى ھەرگىز تاشلىۋەتمەيسىز، - دەپتۇ سۇ پەرىسى.

بوۋاي ئەگەر ياش ھالىتىگە كەلسىلا ئۆزىنىڭ مومىيىنى تاشلىۋەتمەيدىغانلىقىغا سۇ پەرىسىگە يامان كۆزدە قارىمايدىغانلىقىغا توغرىسىدا ۋەدە بېرىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن سۇ پەرىسى بوۋايغا:

— كۆزىڭىزنى يۇمۇڭ، - دېگەنىكەن، بوۋاي كۆزىنى يۇمۇپتۇ، سۇ پەرىسى بىر ئۇچۇم سۇنى بوۋايغا چېچىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن بوۋاينىڭ بەدىنى ئاستا - ئاستا قىچىشقاندەك، پەيلىرى تارتىشقاندەك بولۇپ بەدەنلىرى قىزىپ، چىڭىپتۇ. بىر چاغدا بوۋاي كۆزىنى ئېچىپ شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، ئۆزىنىڭ مۆكچەيگەن بەللىرى تۆزلىنىپ يۆزى كۆزلىرىدىكى قورۇقلار يوقاپ، ساقال - بۇرۇتلىرى قارىيىپ، ۋۇجۇدىدا كۈچ - قۇۋۋەت ئۇرغۇپ تۇرغۇدەك.....ئىشقىلىپ بوۋاي بىر دەمدىلا خۇددى 25 ياشلاردىكى بىر نەۋقىران يىگىتكە ئايلىنىپ قاپتۇ. شۇ چاغدا ئۇ بۇ ئىشلارغا ھەيران بولۇپ قىزغا قاراپتۇ. قىز ئۇنىڭ كۆزىگە بۇرۇنقىدىنمۇ نەچچە ھەسسە چىرايلىق ۋە يېقىملىق كۆرۈنۈپتۇ. يۈرىكىدە قىزغا چوڭقۇر ئىشقى - مۇھەببەت پەيدا بوپتۇ. بېلىقچى بوۋاي مومىيى ۋە قىزغا بايانىن بەرگەن ۋەدىسى ئېسىگە كېلىپ قىزغا ھېچ نەرسىنى سەزدۈرمەي، ئۇنى ئەگەشتۈرۈپ ئۆيگە بېرىپتۇ. موماي ئېرىنى پەقەتلا تونۇيالماپتۇ. بېلىقچى بوۋاي ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى خوتۇنىغا سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن، خوتۇنى ئېرىگە سەپسېلىپ قارىسا راستىنلا ئۆز ئېرىنىڭ ياش ۋاقتىغا بەكمۇ ئوخشاپتۇ. موماي ئېرىنىڭ نۇرغۇن مال - دۇنيا ۋە بىر خىزمەتچىسى قىز ئېلىپ كەلگەنلىكىگە ناھايىتى خۇشال بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بايلىقات تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ. قىز ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىپتۇ، بېلىقچى بوۋاي ھەشەمەتلىك ئايۋان - ساراي، گۈزەل باغ ياسىتىپتۇ. پات ئاردىدىلا بۇ يېڭى بايىنىڭ نام - شۆھرىتى ۋە سۇ پەرىسىنىڭ داڭقى پۈتۈن شەھەرگە پۇر كېتىپتۇ.

بىراق بېلىقچى بوۋاينىڭ سۇ پەرىسىگە بولغان ئىشتىياقى بارغانسېرى كۈچەيىپتۇ. سۇ پەرىسىنى ئۆز ئەمرىگە ئېلىش، بېلىقچى بوۋاينىڭ بىردىنبىر ئارزۇسى بولۇپ قاپتۇ. ئاخىرى بىر كۈنى ئۇ سۇ پەرىسىگە:

— ئىككىمىز توي قىلساق قانداق؟ — دەپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان سۇ پەرىسىنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كېلىپ:

— ھەي بېلىقچى، پادىشاھىمىز ساڭا مېنى ۋە نۇرغۇن مال - دۇنيانى ھەدىيە قىلىپ، سېنى بىر دەمدىلا كاتتا بايغا ئايلاندۇردى. باشقىلارنىڭ بۇزەك قىلماسلىقى ئۈچۈن مەن سېنى ياش يىگىتكە ئايلاندۇردۇم ۋە سېنىڭ خىزمىتىڭنى قىلىپ كەلدىم، سەن مۇشۇ كۈنلىرىڭگە شۈكرى قىلمامسەن؟ ئەگەر سەن ۋەدەڭدە تۇرماي، بۇ سۆزنى ئىككىنچى تەكرارلىساڭ، مەن سېنى ئەسلى قېرى ھالىتىڭگە كەلتۈرۈپ قويۇپ بېلىق پادىشاھىنىڭ قېشىغا كېتىمەن، — دەپتۇ.

بۇ سۆز بىلەن بېلىقچى بوۋاي بىر-ئاز پەسكويغا چۈشۈپتۇ. ئەمما سۇ پەرىسى ئۇنىڭ كۆزىگە كۆندىن - كۈنگە چىرايلىق كۆرۈنۈپ، موماي بولسا بارغانسېرى سەت، تېخىمۇ قېرى كۆرۈنۈشكە باشلاپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى موماي ئاغرىپ يېتىپ قاپتۇ ۋە ئۆزۈن ئۆتمەي ۋاپات بوپتۇ. بوۋاي كۆڭلىدىكى خۇشاللىقىنى چاندۇرماي يالغان يىغلاپتۇ. سۇ پەرىسى بوۋاينىڭ قەدىنىسىدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىغا ئىچ ئاغرىتىپ ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار مومانىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىپتۇ، مومانىڭ قىرىق ۋە يىل نەزىرلىرىنى ناھايىتى چوڭ ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ. بۇ كۈنلەردە بوۋاي ئۆزىنى سۇ پەرىسىنىڭ ئالدىدا تولىمۇ بىچارە ھالەتتە كۆرسىتىپتۇ. ھەممە ئىشلار بېسىققاندىن كېيىن بىر كۈنى بوۋاي سۇ پەرىسىگە توي قىلىش تەلىپىنى قويۇپتۇ.

بۇ قېتىم سۇ پەرىسى بىر ھازا ئويلىنىپ كېتىپ ئاخىرى ماقۇل بوپتۇ.

بىر كۈنى بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى ئوۋغا چىقىپتۇ. ئۇلار بېلىقچى بوۋاينىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، پادىشاھنىڭ قولىدىكى قارچىغىسى بوۋاينىڭ ھويلىسىغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. پادىشاھ قارچىغىنى ئېلىپ كېلىشكە ۋەزىرىنى ئەۋەتىپتۇ. ۋەزىر بوۋاينىڭ دەرۋازىسىغا كېلىپ دەرۋازىنى ئۇرۇپتۇ. بۇ چاغدا ئۆيدىن سۇ پەرىسى چىقىپ ئىشىكنى ئېچىپتۇ. ۋەزىر قىزنىڭ بوي- تۇرقى ۋە چىرايى - شەكلىگە بىر قۇر قارىغاندىن كېيىن، قارىچىغىنى ئېلىپ، كەينىگە يېنىپتۇ. ئۇ دەرھال پادىشاھنىڭ قېشىغا بېرىپ، ھېلى كۆرگەن ساھىبجامالنىڭ تەرىپىنى قىلىپ شۆلگەيلىرى ئېيتىپ كېتىپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان پادىشاھ ۋەزىرىگە:

— سەن بېرىپ ئۇ نازىنىنىنى دەرھال ئېلىپ كەل، — دەپ بۇيرۇپتۇ.

ۋەزىر بېرىپ بېلىقچى بوۋاينىڭ ئىشىكىنى چەكەكىنىكەن، بوۋاي چىقىپ ۋەزىرنى ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن ئۆيگە باشلاپتۇ. ۋەزىر بوۋاينىڭ ھەشەمەتلىك ئايۋان - سارايى، باغلىرىنى كۆرۈپ ئاغزى ئېچىلىپلا قاپتۇ.

— مەن پادىشاھنىڭ ۋەزىرى بولىمەن. پادىشاھ مېنى بۇ ئۆيدىكى قىزغا ئەلچىلىككە ئەۋەتتى... ، — دەپتۇ ۋەزىر.

— بۇ ئۆيدىكى قىز مېنىڭ خوتۇنۇم بولىدۇ، پادىشاھ بۇ نېيىتىدىن يانسۇن، مەن بايلىق جەھەتتە پادىشاھتىن قېلىشمايمەن، پادىشاھقىمۇ ھەرگىز ھاجىتىم چۈشمەيدۇ، — دەپتۇ بېلىقچى بوۋاي.

بۇ گەپلەرنى ۋەزىر ئېقىتماي - تېمىتماي پادىشاھقا يەتكۈزۈپتۇ ۋە ئۇنىڭغا مەسلىھەت بېرىپ:

www.uyghurkitap.com

ــ ئەگەر ياخشىسى، هېلىقى ئادەمنى مېھمانغا چاقىرايلى. يەپ ـ ئىچىپ راسا قىزىغاندا ئۇنىڭغا مۆكۈشمەك ئۈيناش توغرىسىدا تەكلىپ بەرسىلە. قايسىمىز تاپالمىساق شۇنىڭ خوتۇنى ۋە مال ـ مۈلكى تېپىۋالغان تەرەپنىڭ بولىدۇ، دەپ شەرت قويىسلا. ئۇ ياخشىلىقچە ماقۇل دېسە مەن سىلىنى سېھرى ئىشلىتىپ، ھېچكىم تاپالمايدىغان جايغا يوشۇرۇپ قويىمەن. ئۇ چاغدا ئۇنىڭ خوتۇنى ۋە مال ـ مۈلكى شەكسىز سىلىنىڭ بولىدۇ. ئەگەر مۆكۈشمەك ئۈيناشقا ئۇنىمىسا، بىز ئۇنى زورلۇق كۈچى بىلەن ھامان ماقۇل دېگۈزىمىز، ــ دەپتۇ.

بۇ مەسلىھەت پادىشاھقىمۇ يېقىپتۇ. ئەتىسى ۋەزىر بېلىقچى بوۋاينى چاقىرغىلى كەپتۇ. سۇ پەرىسى ئەھۋالنىڭ يامانلاشقانلىقىنى سېزىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېلىقچى بوۋاي بىلەن بىللە بېرىپتۇ. پادىشاھ قىزىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندىن كېيىن ئۇ قىزغا ئاشىقى شەيدا بولۇپ، ھوشىنى يوقتىپلا قويۇپتۇ. پادىشاھ ئۇ كۈنى كەچكىچە نازۇنېمەتلەر بىلەن ئۇلارنى مېھمان قىپتۇ. كەچ كىرگەندە بېلىقچى بوۋايغا مۆكۈشمەك ئويناش تەكلىپىنى قويۇپتۇ ۋە ھېلىقى شەرتىنى دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان سۇ پەرىسى دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ ئەگەر ئاشۇنداق شەرت بىلەن مۆكۈشمەك ئويناماقچى بولساڭلار ئالدى بىلەن پۈتۈن ئوردا ئەھلىنى گۇۋاھ قىلىڭلار، ھەم ئۇلار بۇ ئويۇننى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرسۇن، ــ دەپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ كۆپچىلىك ئالدىدا بېلىقچى بوۋاي بىلەن ھۆججەتلىشىپتۇ ۋە پادىشاھ بىرىنچى بولۇپ مۆكۈپتۇ. سۇ پەرىسى بېلىقچى بوۋايغا:

ــ پادىشاھنىڭ ئۈيىنىڭ تېمىغا بىر ئالتۇن توقماق يۆلەكلىك تۇرىدۇ. سىز ئۇنى ئېلىپ پادىشاھنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىڭ، ئۈينىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا مەرمەردىن ياسالغان بىر تۆۋرۈك بار. توقماق بىلەن تۆۋرۈكنى كۆچمىگىنىڭ بارىچە بىرنى ئۇرسىڭىز پادىشاھ تۆۋرۈكنىڭ ئىچىدىن چىقىدۇ؟ ــ دەپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن بېلىقچى بوۋاي سۇ پەرىسىنىڭ دېگىنى بويىچە پادىشاھنى تېپىپتۇ. ئەمدى مۆكۈش نۆۋىتى بېلىقچى بوۋايغا كەپتۇ. سۇ پەرىسى بوۋاينى دەرھال سۇغا ئايلاندۇرۇپ ئىچىۋاپتۇ.

پادىشاھ ۋەزىردىن مەسلىھەت سوراپتۇ، ۋەزىر ھەر قانداق قىلىپمۇ بېلىقچى بوۋاينىڭ نەدىلىكىنى زادى بىلەلمەپتۇ. پادىشاھمۇ ئوردىنىڭ ھەممە يېرلىرىنى ئىزدەپ ھېچنەدىن تاپالماپتۇ، شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ يېڭىلىپتۇ. لېكىن ئۇ ۋەدىسىدە تۇرماي، ئۇچ قېتىمدىن مۆكۈشنى تەلەپ قىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ھەر ئىككىلا قېتىمدا بوۋاي پادىشاھنى تېپىۋاپتۇ، پادىشاھ بوۋاينى پەقەت تاپالماپتۇ.

ئاخىرى ھۇجۇمەت بويىچە پادىشاھنىڭ قىرىق خوتۇنى، مال ـ مۈلكى ۋە تاجۇ ـ تەختى بېلىقچى بوۋايغا مەنسۇپ بوپتۇ. بېلىقچى بوۋاي سۇ پەرىسىدىن:

ــ ئەمدى مەن قانداق قىلىمەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ سىز پادىشاھلىق ئورنىدا ئولتۇرۇڭ، مەن سىزگە مەسلىھەت بېرىپ يول كۆرسىتىمەن. پادىشاھتىن قالغان قىرىق خوتۇنغا كەلسەك، سىز ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئۆيىدە بىر كۈندىن تۇرىسىز. قىرىق بىرىنچى كۈنى مېنىڭ قېشىمغا كېلىسىز، ــ دەپتۇ سۇ پەرىسى.

شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ ھەر كۈنى

كەچتە يېڭى خوتۇنلرىنىڭ برى بىلەن بىللە بوپتۇ. ئۇچ ئايغىچە سۇ پەرىسىگە قاراپمۇ قويماپتۇ. بىر كۈنى سۇ پەرىسى بوۋايغا:

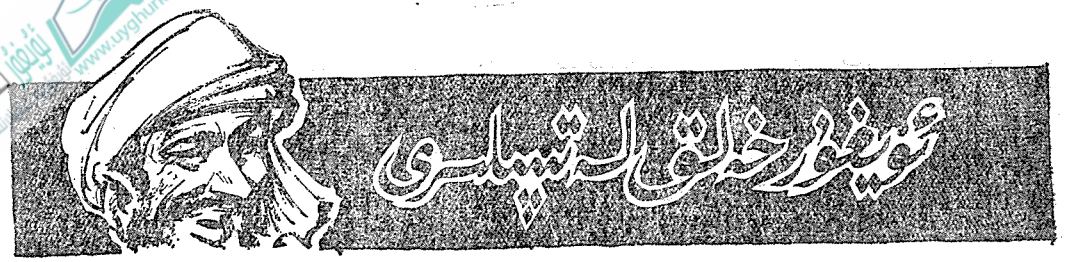
— ئەي كەرەملىك پادىشاهى ئالەم، سىز مېنى ئۇنتۇپ قالدىڭىزمۇ نېمە؟ — دېگەنىكەن، يېڭى پادىشاه سۇ پەرىسىگە غەزەپ بىلەن بىر قاراپتۇ — ده:

— مەن كىم، سەن كىم؟ ئەمدى ماڭا ئاقساقاللىق قىلىۋەرمە! نۆكەر! بۇ خوتۇنىنى دەرهال ئوردىدىن قوغلاپ چىقىرىڭلار، — دەپ ۋارقىراپتۇ. نۆكەرلەر سۇ پەرىسىنى ئوردىدىن چىقىرىۋېتىپتۇ، بېلىقچى بوۋاينىڭ ئۆزگىرىپ مۇشۇ هالغا كەلگەنلىكىگە ناهايىتى ئاچچىقى كەلگەن سۇ پەرىسى، ئاخشىمى تۇيدۇرماي ئوردىغا كىرىپ يېڭى پادىشاهنىڭ خوتۇنلىرى بىلەن ياتقان يېرىگە بېرىپتۇ ۋە ئەپسۇن ئوقۇپ، پادىشاهنى ئەسلىدىكى قېرى بېلىقچى هالىتىگە كەلتۈرۈپ قويۇپ، بېلىق پادىشاهىنىڭ يېنىغا كېتىپتۇ. پادىشاه ئەتىسى ئويغىنىپ قارىسا ساقال - بۇرۇتلىرى قارداك ئاقارغان، بېلى مۆكچەيگەن، ئەسلىدىكى قېرى بوۋاي هالىتىگە كېلىپ قالغان. يېڭى خوتۇنلىرى بۇ ئاتونۇش قېرىنى كۆرۈپ قورقۇپ، قىيا - چىيا قىلىشىپتۇ. شۇ چاغدا نۆكەرلەر كىرىپ، بېلىقچى بوۋاينىڭ «مەن پادىشاه» دېگىنىگە قۇلاقمۇ سالماي هالىدىن كەتكىچە ئۇرۇپتۇ ۋە ئۇنى ئوردىدىن هەيدەپ چىقىرىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن بېلىقچى بوۋاي ئۆزىنىڭ مال - دۇنيا ۋە سۇ پەرىسىگە شۈكرى قىلماي، ئاقۇەت مۇشۇ هالغا چۈشۈپ قالغانلىقىغا قاتتىق پۇشايمان قىپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى: ئابدۇغۇپۇر ئابدىكېرىم

توپلاپ رەتلىگۈچى: مۇھەممەتئىمىن ئابدۇللا

سەلەي چاقان① لەتىپىلىرىدىن

قۇش بېقىش

يېڭىساردا بىر دەردەمەن كىشى سەلەي چاقانغا ئۆزىنىڭ ھال-ئەھۋالىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئۇ كىشى ئەسلىدە باينىڭ قۇش باققۇچىسى ئىكەن: باي «قۇشۇمنى ئاچ قويدۇڭ...» دېگەن باھانە-سەۋەب بىلەن ئۇنى ئۆيدىن ھەيدەپ چىقىرىپ ئىش-ھەققىگە ھېچ نەرسە بەرمىگەنىكەن.

ئۇزۇن ئۆتمەي باينىڭ بازارغا قۇشچى ئىزدەپ چىققانلىق خەۋىرى ئاڭلىنىپتۇ. سەلەي چاقان دەرھال باينىڭ ئالدىغا كەپتۇ:

— ھەي، نېمە ئادەمسەن؟ قەيەرگە بارىسەن؟ — دەپتۇ باي.

— ئوپالدىن كەلدىم، قەيەرگە بېرىشىمنى بىلمەيمەن، — دەپتۇ سەلەي چاقان.

باي ئۇنىڭدىن:

— سەن قۇش باقالامسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— باقىمەن. دادام رەمىتى ئۆچى ئىدى. قۇشنى مەنلا باقاتتىم، — دەپتۇ سەلەي چاقان.

باي مۇنداق ياۋاش قۇشچىنى ئۇچراتقانلىقىدىن خۇشال بولۇپ ئۆيىگە ئېلىپ كەپتۇ. ئۇ پەيتتە بايغا ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىدىن توي باغىقى كەپتۇ. ئۇ مېڭىش ئالدىدا سەلەي چاقانغا:

— قۇشقا ئوبدان قارا، ياخشىراق باققىن، مايىقىغا قاراپ ئوزۇقىنى يەڭگۈشلەپ تۇر، — دەپ جېكىلەپتۇ.

سەلەي چاقان بايىنى راسا بابلىماقچى بولۇپ، بىر ئاپقۇر قېتىق ئېلىپ كېرىپتۇ-دە، قۇشقا بېرىپتۇ. قۇش ئىچمەپتۇ. ئۇ قۇشنىڭ ئاغزىنى يېرىپ ئىچۈرگەنىكەن، قۇش ئۆلۈپتۇ.

قۇشقا ھېرىسمەن باي كەچقۇرۇنلۇقى قايتىپ كېلىپ ئاتتىن چۈشەر-چۈشمەيلا قۇشنىڭ يېنىغا كېرىپتۇ. قارىسا بىر قۇش ئۆلۈك ياتقۇدەك. باي تېرىكىپ سەلەي چاقاننى ئۇرماقچى بوپتۇ. لېكىن سەلەي چاقان تەمكىنلىك بىلەن:

— باي ئاكا، كايىمسىلا، ئۆزلىرى «قۇشنىڭ مايىقىغا قاراپ ئوزۇق بەر» دېگەن ئىدىلە. مايىقى ئاق ئىكەن. «قۇش ئاق نەرسە يەيدىكەن» دەپ پەملەپ قېتىق بېرىۋىدىم، بىرسى ئۆلۈپ قالدى. ئۆزلىرى

① «سەلەي ئەسلىدە چاقان (كۆك كۆز) ئىدى. شۇڭا «چاقان» ئەمەس، «چاقان» دەپ لەقەم ئالغان» دېگەن مەلۇماتلارمۇ بار.

دەپ باقمسلا، قۇش نېمە يەيتتى؟ بۇنـ
دىن كېيىن ئوبدان باقاي، — دەپتۇ.

* *

قۇش دەرددە ئىچى ئېچىشقان باي
بىر كۈنى سەلەي چاقـقانىنى ئەگەشتۈرۈپ
ئوۋغا مېڭىپتۇ.

— «ئات مىنى، ئاتقا خۇرجۇن سال!
قۇشنى كۆتۈر، مەن ئالدىڭدا مېڭىپ كۆزـ
تىمەن، ئەگـەر بىرەر نەرسە ئۇچرىسا ۋارـ
قىرايمەن، قۇشنى سال!» — دەپ جىكىلەپـ
تۇ باي سەلەي چاقـقانغا.

— خوپ، — دەپتۇ سەلەي چاقـقان.

جاڭگالغا بارغاندا باي ئۇزاپ كېتىپـ
تۇ، ئۇ بىر جايغا بېرىپ قارىسا، ئالدىغا
بىر توشقان ئۇچراپتۇ. باي سەلەي چاقـ
قانغا قاراپ:

— سال! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان سەلەي چاقـقان قۇشنى
پۈكلەپ خۇرجۇنغا سالىتۇ. قۇشنىڭ كۆرۈنـ
مىگەنلىكىنى كۆرگەن باي يەنە:

— چاپسان سالمامسەن! — دەپ ۋارقـ
راپتۇ.

— خاتىرجەم بولسىلا، — دەپتۇ سەـ
لەي چاقـقان خۇرجۇنىدىكى ئاللىقاچان تۇنـ
جۇقۇپ ئۆلگەن قۇشنى كۆرسىتىپ، — قۇشـ
نى نېۋاخ سېلىپ بولغىلى.

ھەممىگالار دۆت

سەلەي چاقـقان يەكەنگە بارغان كۈنـ
لىرىنىڭ بىرىدە ئۇچىسىغا مەللە تون كىيىپ
ياماۋلىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپتۇ. ئۇنىڭ ياماۋل
ئىچىگە سەپسالغانلىقىغا كۆزى چۈشكەن
چىرىك:

— ھەي مەللە دۆت، بۇياققا ئۆت! —
دەپ ۋارقىراپتۇ. غەزەپلەنگەن سەلەي چاقـ
قان چىرىككە تىكىلىپ:

— سەن تېخى ئۆزۈڭچە مەنلا دۆت
دەۋاتامسەن؟! يالغۇز سەنلا ئەمەس مۇشۇ
دەرۋازا ئىچىدىكى ھەممىڭ دۆت! —
دەپتۇ.

قەسەم ئىچتىم

سەلەي چاقـقان بەگنىڭ خىزمەتكارى
بولۇپ يۈرگەن چاغلىرىدا، بەگ بىلەن بىر-
گە بىر چوڭ مەرىكىگە بېرىپتۇ. بەگ تۆر-
دىن ئورۇن ئېلىش ئۈچۈن، ئاتنىڭ چۈل-
ۋۈرىنى سەلەي چاقـقانغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ
ئالدىراپ ئۆيگە مېڭىپتۇ. توي تۈگىگىچە
سەلەي چاقـقاننىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالغىلى
ھېچ كىشى چىقماپتۇ. قورساقلىرى ئېچىپ
تاقىتى - تاق بولغان سەلەي چاقـقاننىڭ تا-
زا غەزىپى كەپتۇ. كەچ كىرگەنىدە بەگ
تويدىن قايتىپتۇ. سەلەي چاقـقاننىڭ ئەلپا-
زىنى كۆرگەن بەگ:

— سەلەي، بۈگۈنكى تويدا ساڭا بىر
نەرسە تەگمىدىمۇ - يوق؟ — دەپ سوراپتۇ.

— تەگمىدى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ
سەلەي چاقـقان، — جانابىڭلىرىدىن ئاشـقان
سۆڭەكنى ئېلىپ چىقىپ ئازگالغا تۆككەنىدە
چاچراپ كېلىپ يوتامغا تەگدى.

— ھەي تەرسا، — دەپتۇ بەگ، —
بىرەر نەرسە يېدىڭمۇ - قانداق، دەۋاتىمەن!

— يېدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ سە-
لەي چاقـقان.

— ئانداق بولسا نېمە يېدىڭ؟

— بېگىمنىڭ ئىشتېھاسى چوڭ، قور-
سىقى يوغان ئىدى. تويغانمىدۇ، تويمىغانـ
مىدۇ؟ — دەپ غەم يېدىم.

— مېنىڭ سوراۋاتقىنىم، — دەپ تېرىكىپتۇ بەگ، — سېنىڭ بىر نەرسە ئېچىكەن ياكى ئېچمىگەنلىكىڭ!

— ئېچتىم بېگىم، — دەپتۇ سەلەي چاقچاق، — «بۇنىڭدىن كېيىن بېگىم بىلەن توي - مەرىكىگە ئەسلا بىللە بارمايمەن» دەپ قەسەم ئېچتىم.

گەپدانلىك گىلىمى

بىر گەپدان كىشى سەلەي چاقچاق بىلەن گەپتە بەسلەشمەكچى بولۇپ ئىزدەپ بېرىپتۇ. ئىشكىنى چەكەنىكەن سەلەي چاقچاقنىڭ ئۆيىدىن ئون ياشلار ئەتراپىدىكى ئوغۇل بالا چىقىپتۇ.

— داداڭ ئۆيدە بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ئۇ كىشى بالىدىن.

— يوق، — دەپتۇ بالا، — نېمە ئىشىڭىز بار ئىدى؟

— مەندە قىزىق ھارۋىغا يۆكلەپ، ئاران تەستە يۆتكەپ كەلگەن بىر پارچە گىلەم بار ئىدى. شۇنى سېتىپ پۇل قىلىپ بېرەرمىكىن دېگەن ئوي بىلەن داداڭنى ئىزدەپ كېلىۋىدىم.

— ناھايىتى ياخشى گەپ ئىكەن، — دەپتۇ بالا، — ئۆيدىكى گىلىمىمىزنىڭ بىر ئۇچىدىن كىچىكىنە جايغا ئوت چاچراپ كۆيۈپ قالغانىدى. دادام شۇنىڭغا ياماق بولغۇدەك گىلەم ئىزدەپ، بايىلا بازارغا چىقىپ كەتتى. بىردەم توختاپ تۇرغان بولسا، سىزنىڭ گىلىمىڭىزنى سېتىۋېلىپ ياماقلىق قىلارىكەنمىز.

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان گەپدان: «ئۇنىڭ كىچىككىنە بالىسى شۇنچىلا سۆزمەن بولغان يەردە، ئۆزى قانداقتۇ» دەپ ئويلاپ سەلەي چاقچاقنىڭ يولۇقماستىنلا كېتىپ قاپتۇ.

شويلا يېگەندە

كۆنىلەرنىڭ بىرىدە سەلەي چاقچاق بەگ بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇرۇپ قاپتۇ. ئاچكۆز بەگ قىزىق شويلىنى بايقىمايلا يەپ كېكىردەكلىرى كۆيۈپ قاپتۇ - دە، توختىماستىن يۆتىلىپ، داستىخانغا ھەدەپ شۆلگەيلىرىنى چاچرىتىشقا باشلاپتۇ. بۇنىڭغا ئاچچىقى كەلگەن سەلەي چاقچاق دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ بىر چەينەك چاينى ئېلىپ بەگ ئولتۇرغان كۆرپىگە تۆكۈۋېتىپتۇ.

— بۇ نېمە قىلغىنىڭ، سەلەي، — دەپ كايىپتۇ بەگ.

— بېگىم، — دەپتۇ سەلەي چاقچاق، — قىزىق شويلا كېكىردەكلىرىنى كۆيدۈرۈۋەتتى. ئۇچەيلىرىدىن چىققان ئوت كۆرپىنى مۇ كۆيدۈرۈۋەتمىسۇن، دەپ سۇ تۆكۈۋەتتىم، — دەپتۇ سەلەي چاقچاق.

ئېگىز تەرىپىنى كەستىم

سەلەي چاقچاق ئىشىك ئالدىدا كەكە بىلەن قوزۇق ئۇشلاپ ئولتۇرسا، بىر ئىشان كېلىپ:

— سەلەي ئاخۇن، ياغاچچىلىقنىمۇ بىلىدىكەنسىز، مۇنۇ ھاسام بىر غېرىچ ئېگىز ئىكەن، زىيادىسىنى كېسىپ بەرسىڭىز، — دەپتۇ.

سەلەي چاقچاق ھاسىنى ئۆيىگە ئېلىپ كىرىپ كېتىپ، ئۇستى تەرىپىدىكى ئەگمە تۇتقۇچتىن بىر غېرىچ كېسىپ تاشلاپتۇ - دە، ئېلىپ چىقىپ ئىشاننىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ. ئىشان ھەيران بولۇپ:

— سەلەي ئاخۇن، تۇتقۇچىنى كېسىپ تاشلاپ بىر تاياق قىلىپ قويۇپسىزغۇ، — دەپ رەنجىپتۇ.

— ئېگىز دېدىلە، شۇڭا ئېگىز تەرىپىنى كەستىم، — دەپتۇ سەلەي چاقچاق.

چۈنمۇ كەلمەيتتى

يۇرت چوڭلىرىدىن بىرى مېھماندار-چىلىقتا سەلەي چاقىنىنى چۈمۈن قورۇشقا مەسئۇل قىلىپ قويۇپتۇ. قانچە ئۇركۈتسىمۇ، چۈمۈن داستىخانىدىن نېرى بارغىلى ئۇنىماپتۇ. ئاچچىقى كەلگەن سەلەي چاقىنان داستىخانىنى يۇلۇپلا ئېلىپ ئوتقا تاشلاپتۇ.

— ھەي، بۇ نېمە قىلىق؟! — دەپتۇ سورۇنداشلار.

سەلەي چاقىنان ئۇلارغا:

— مۇشۇ داستىخان بولمىسا، چۈمۈنمۇ بولمايتتى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بېدە بولمىسا بولامدۇ...

بىر كۈنى بەگ يۇرت چوڭلىرىنى زىياپەتكە چاقىرىپتۇ. چاقىرتىلغانلار ئىچىدە سەلەي چاقىنامۇ بار ئىكەن.

مېھمانلار ئارقا-ئارقىدىن جەم بولۇشۇپتۇ. سەلەي چاقىنان سەل كېچىكىپرەك كىرىپتۇ-دە، مېھمانلار بىلەن سالاملاشقاندىن كېيىن ئولتۇرۇپتۇ. بەگ ئۇنى بىر ئوسال قىلىش نىيىتىدە:

— ھە سەلەي، كېچىكىپ قالدىڭغۇ، ئاشۇ بىر باغ بېدىدەك ساقلىڭنى كۆتۈرۈپ بولالماي ھايال بولدۇڭمۇ نېمە؟ — دەپتۇ.

— توغرا ئېيتتىلا بېگىم، — دەپتۇ سەلەي چاقىنان، ئېشەك بار يەرگە بېدە ئالغاچ كېلىش كېرەك-تە.

ئاناڭنىمۇ دوراپسەن

شەنگەننىڭ ئارزۇلۇق ئوغلى كوچىدىن ئۆتكەن چوڭ-كىچىك كىشىلەرگە تاش، چالما ئېتىۋاتقانىكەن. سەلەي چاقىنان ئۇنىڭغا:

— ھەي، سەن شەنگەننىڭ بالىسىغۇ، نېمانچە ئەدەبسىزلىك قىلىسەن! — دەپتۇ.

— سېنىڭ نېمە كارىڭ، — دەپتۇ بالا كۆزىنى قىسىپ، — يولۇڭغا ماڭ.

— ھوي، سېنى داداڭدىن ئادەم ئۇرۇشنىلا ئۆگەنمىگەن دېسەم، ئاناڭدىن كۆز قىسىشنىمۇ ئۆگىنىۋاپسەن-دە، — دەپتۇ سەلەي چاقىنان.

يالىڭاچ بارمىز

سەلەي چاقىنان بىر كۈنى جامەگە نامازغا بېرىپتۇ. ئىمام جامائەتكە:

— تەرەت، كىيىم-كېچەك، نامازئوقۇيدىغان ئورۇن تازا بولۇش لازىم. نامازئۆتىگەندە نىجاسەت چاچراپ كەتكەن كىيىمنى كىيىۋالغان قىيامەت كۈنى دوزاخنىڭ ئوتى ئاشۇ نىجاسەت يۇقان جايدىن تۇتىشىدۇ، — دەپتۇ.

— ئاخۇنۇم، — دەپتۇ سەلەي چاقىنان، — بىز ئۇ دۇنياغا بارغاندا بۇ ئالەمدە كىيگەن نىجاسەت يۇقى كىيىملەرنى سېلىۋېتىپ، يالىڭاچ بارىمىزغۇ؟!

دەڭنى چاقمەن

سەلەي چاقىنان ئاغىنىسىدىن سوراپ ئالغان ئاتنى مىنىپ بازارغا بېرىپتۇ. ئۇ ئېتىنى دەڭگە باغلاپ قويۇپ سودا-سېتىق قىلغىلى چىقىپ كېتىپتۇ. ئىشىنى تۈگىتىپ قايتىپ كەلسە، دەڭدە نۇرغۇن ئاتلار باغلاقلىق تۇرغۇدەك، ھەممىنىڭ دېگۈدەك ئىگەر، كۆرپىلىرى بار. سەلەي چاقىنان قايسى ئۆزى مىنىپ كەلگەن ئات ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتەلمەي قاپتۇ.

ئۇ دەررۇ دەڭنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ:

— هەي خالايمق، مەن هازىر دەڭنى چاقىمەن. ئات ـ ئۇلاغلىرىڭلارنى ئېلىپ كېتىڭلار، ئەگەر خەتەرگە ئۇچرىسا مەن ئىگە ئەمەس! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

ھەر تەرەپتىن كەلگەن كىشىلەر ئات ـ ئۇلاغلىرىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. دەڭدە بىرلا ئات قاپتۇ. سەلەي چاققان: «ھە، مەن مىنىپ كەلگەن ئات مۇشۇ ئىكەن» دەپ ئۇ ئاتنى مىنىپ قايتىپتۇ.

ئامبالنىڭ خوتۇنى

سەلەي چاقچان يامۇلىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، خىزمەتكارلىرى بىلەن باغ ئىشىكىدە تۇرۇپ تاماشا كۆرۈۋاتقان ئامبالنىڭ خوتۇنى ئېچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا گەپ تاشلاپتۇ:

— ئەجەب تېز مېڭىپلا، پۇتى كۆيگەن توخۇدەك؟

سەلەي چاقچانمۇ بوش كەلمەي:

— ئۆزلىرىمۇ ئىشككە يۆلىنىپ تۇرۇپ قاپىتىلاغۇ، سولىشىپ قالغان خوخىدەك، — دەپتۇ.

— ۋىيەي، قاراڭلار بۇنىڭغا، بۇرۇتىنى دىڭگايتىۋاپتۇ جىگدىلىكتىكى شوخىدەك، — دەپتۇ ئامبالنىڭ خوتۇنى قاقاقلاپ كۈلۈپ.

— نېمە؟ ئۇنداق ئالدىراپ ھەجايمىسلا، خېنىم، ئۆكلىۋەتكەن چوقىدەك، — دەپتۇ سەلەي چاقچان.

— ھوي، بويۇڭ نېمانچىلا ئۇزۇن كاردىن چىققان سوقىدەك.

— بويۇمنى دېسلە چىنارىدەك، بوينۇمنى دېسلە جۇۋازنىڭ ئوقىدەك.

— ھەي سەلەي، سەن تولا چوڭچىلىق قىلما، ئەپتىڭگە قارىسا، شۇنچىلا سەت نېمىسەن، شاپاق يېگەن بوقىدەك.

— ھەي خېنىم، كىمنى كۆرسىلە چاپلىشۋالمىسلا كۆرۈك توخۇنىڭ پوقىدەك.

سەلەي چاققاننىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلىغان خوتۇن ئىزا تارتقىنچە باغقا يۈگۈرۈپ كىرىپ كېتىپتۇ.

كىچىك بالىنى دوراش

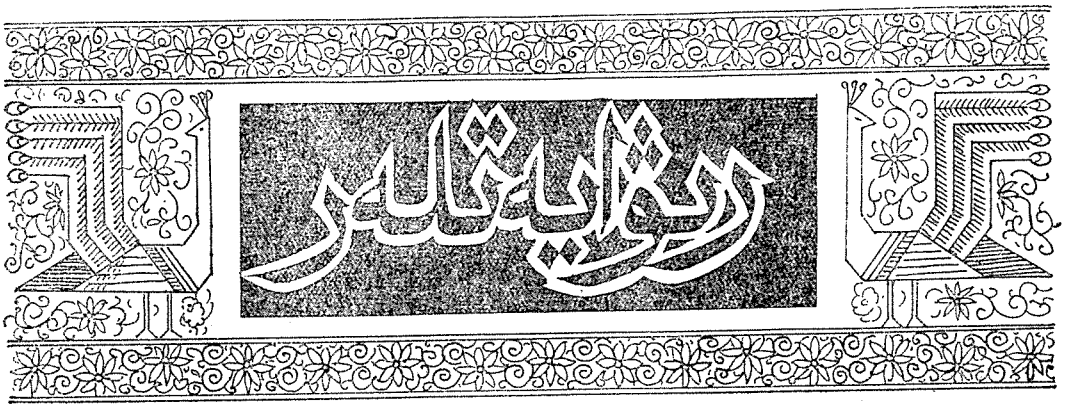
بەگ، قازى، ئاخۇنلار بەدۆلەتنىڭ ئوردىسىغا يىغىلىپ زىيافەت ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۇلار سەلەي چاقچاننىڭ بىر قىزىقچىلىق قىلىپ بېرىشىنى تەلەپ قىپتۇ.

— بولىدۇ، — دەپتۇ سەلەي چاقچان، — ھۆرمەتلىك مېھمانلارغا قانداق قىزىقچىلىق قىلىپ بەرسەم بولىدىكىن؟

مېھمانلار كىچىك بالىنىڭ كۈلكىلىك قىلىقلىرىدىن بىرەرسىنى دوراپ بېرىشىنى ئۆتۈنۈپتۇ.

سەلەي چاقچان مېھمانلارنىڭ زىيافەتكە كەيىپ كەلگەن يېگى تون ـ سەرپاي ۋە ئاپئاق سەللىلىرىنى ئارىيەتكە ئاپتۇ ـ دە، ئۆز كىيىملىرىنى سېلىۋېتىپ، ئارىيەتكە ئالغان تونلارنى ئۈستى ـ ئۈستىلەپ كىيىپتۇ، سەللىلەرنىڭ ھەممىسىنى بېشىغا يۆگەپتۇ. ئاندىن ئۇ پېشايۋان ئالدىدىكى يۇنسىدا ئازگىلىغا پالاقىدە سەكرەپتۇ ـ دە، پىلتىڭلاپ ئۆزۈشكە باشلاپتۇ. قان، قارا لايغا مىلەنگەن سەللە تونلىرىنى كۆرگەن قازى، بەگ ۋە ئاخۇنلار بۇنىڭغا چىدىماستىن ۋارقىرىشىپ كېتىپتۇ.

توپلاپ رەتلىگۈچى: تۇرام ئىسلام.

ھازىر جاۋاب مىرئەلى

(تۈركمەن خەلقىنىڭ ئەلىشىر نەۋائى ھەققىدىكى رىۋايەتلىرى)

مۇھەررىردىن: تۈركمەن خەلقى ئەلىشىر نەۋائىنى «مىرئەلى»، ئۇنىڭ دوستى ھۈسەيىن بايقارانى «سۇلتان سۈيۈن» دەپ ئاتىشىدۇ. ئۇلارمۇ خۇددى ئۇيغۇر، ئۆزبېكلەرگە ئوخشاش نەۋائىنى ئۆز كىلاسسىكلىرى قاتاردا سۆيۈدۇ ۋە ھۆرمەتلەيدۇ. ناخشىچىلار ئۇنىڭ غەزەللىرىنى نەپىس ئاھاڭلىرى ئارقىلىق كۈيلەيدۇ. تۈركمەنلەرنىڭ نەۋائى ئىجادىيىتىگە، ئۇنىڭ يۈيۈك ئوبرازىغا بولغان سەمىمىي ھۆرمىتى ئەسىرلەر داۋامىدا يارىتىلىپ، خەلق ئارىسىغا تارقىلىپ كەتكەن رىۋايەتلىرىدىمۇ ئىپادىلىنىدۇ.

قەدىمىي ئەنئەنىلەرگە باي تۈركمەن فولكلورىنىڭ ئۆسلوبى ئاساسىدا يارىتىلغان بۇ رىۋايەتلەردە مىرئەلىنىڭ ئەقىل - پاراسەتتە كامالەتكە يەتكەنلىكى، ھازىر جاۋابلىق ۋە چېچەنلىكتە تەڭداشسىزلىقى، مېھنەتكەش خەلق بىلەن دىلداشلىقى، غايەت كەمتەرلىكى ۋە پاراسەتلىك سۆز ئۇستىسى ئىكەنلىكى تەسۋىرلىنىدۇ. بىز تۆۋەندە ئاشۇ رىۋايەتلەردىن بىر قىسمىنى كىتابخانلارنىڭ ھۆزۈرىغا تەقدىم قىلدۇق.

پىيى يۇلۇنقان توخۇ

قەھرىستان قىش كۈنلىرىنىڭ بىرىدە سۇلتان سۈيۈن ئۆزىنىڭ ۋەزىر - ۋۇزرالىرى بىلەن شەھەر سەيلىسىگە چىقىپتۇ. ئۇلار كوچىدا قاتتىق شۇمۇرغانغا پەرۋا قىلماي ئۆتۈۋاتقان ياماپ ئولتۇرغان ھۈنەرۋەنىنى كۆرۈپتۇ. دۆلەت ئەربابلىرى مۇزدۇزنىڭ يېپىندىن ئۆتۈۋاتقاندا باش ۋەزىر مىرئەلى سۇلتان سۈيۈنگە قاراپ:

— شاھىم، ئىجازەت بەرسىلە، مۇشۇ ئۇستامغا ئۆتۈنۈكىنى يامىتىۋالسام... — دەپتۇ.

— شۇنىمۇ سوراپ يۈرەمسىز، بىمالال يامىتىۋېرىڭ. بىز بىرەم كۈتۈپ تۇرىمىز. بىرەر يەرگە بېرىشقا ئالدىراۋاتقىنىمىز يوق، — دەپ مىرئەلىگە رۇخسەت بېرىپتۇ پادىشاھ.

مىرئەلى موزدۇزنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئورۇندۇققا ئولتۇرۇپتۇ. سالاملىشىپ بولغاندىن كېيىن مەقسىتىنى بايان قىلىپ، ئۆتۈكىنى يامىتىش نىيىتىدە كەلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. ھال - ئەھۋال سورىشىشتىن باشلانغان

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

سۆھبەت مۇددىشىشقا ئايلىنىپ كېتىپتۇ. مىرئەلى سوئال سوراپتۇ، موزدۇز جاۋاب قايتۇرۇپتۇ.

مىرئەلى:

— شۇنچە قاتتىق سوغۇقتا ئىشلەپ ئولتۇرۇپسىزغۇ، ئۇچىگىز تۆتكە يەتمەيۋاتامدۇ ئۇستام؟

موزدۇز:

— ھەي... نېمىسىنى سورايسىز، قانچىلىك تىرىشساممۇ ئۇچىم تۆتكە يەتمەيۋاتىدۇ — دە.

مىرئەلى:

— ئىست، ۋاقتىدا تېرىمىغان ئىكەنسىز — دە؟

موزدۇز:

— تېرىشنىغۇ تېرىغان، لېكىن باشقىلار ئورۇپ ئالدى.

مىرئەلى:

— دوستلىرىڭىز بىلەن مۇناسىۋىتىڭىز ياخشىمۇ؟

موزدۇز:

— دوستلىرىم ئاللىقاچان دۇشمەنگە ئايلىنىپ كەتكەن.

مىرئەلى:

— ئۇزىقىڭىز① قانداقراق؟

موزدۇز:

— ئۇزىقىمنىڭ يېقىن بولۇپ قالغىنىغا ئۇزاق بولدى.

مىرئەلى:

— ئىككىڭىزنىڭ ئەھۋالى قانداق، ئۇستام؟

موزدۇز:

— ئىككىمنىڭ ئۈچ بولغىنىغا كۆپ يىللار بولۇپ قالدى.

مىرئەلى:

— بىر تۇخۇ ئەۋەتسەم پىشىسىنى بۇلالامسىز؟

موزدۇز:

— بۇنچىلىك ئىشنى ئەلۋەتتە قىلالايمەن.

مىرئەلى:

— ئەمىسە مالنى ئەرزان سېتىۋەتمەكچى، ھە!

موزدۇز:

— خاتىرجەم بولۇڭ بېگىم، ئەرزان سېتىۋەتمەيمەن.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ سۆھبىتى ئاخىرلىشىپتۇ. ئۇنىڭغىچە موزدۇزمۇ مىرئەلىنىڭ ئۆتۈكىنى ياماپ بولغانىكەن. مىرئەلى موزدۇز بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن غەلىتە سۆھبەتنى ئاڭلاپ ھەيران بولۇپ تۇرغان ھەمراھلىرىنىڭ ئالدىغا قايتىپ كېلىپتۇ. ئۇلار يولنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. سۇلتان سۈيۈن يولدا كېتىۋېتىپ مىرئەلىنىڭ چىرايىغا ھەيرانلارچە كۈلۈمسىرەپ قاراپتۇ — دە، بايىقى سىرلىق سۆھبەتنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ.

مىرئەلى ئالدىدا كېتىۋاتقان ۋەزىرلەردىن بىرىنى ئىشارەت قىلىپ كۆرسىتىپ: «ئاشۇ ۋەزىرنىڭ بۇ گەپلىرىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنەلمىدىكىن، شۇنى بىلىش ئۈچۈن موزدۇز بىلەن ئاشۇنداق سىرلىق گەپلەشتىم» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

سۇلتان سۈيۈنمۇ زېرەك ئادەم بولغانلىقتىن دەرھال گەپنىڭ مەنىسىگە چۈشىنىپتۇ. چۈنكى بۇ ۋەزىر بەكمۇ قارا نىيەت ئادەم بولۇپ، مىرئەلىنىڭ ئەل — يۇرت ئارىسىدىكى ئابرويىنىڭ كۈندىن — كۈنگە

① ئۇزىقىمنىڭ — ئۇزاق. (مۇساپىنى كۆرسىتىدۇ)

ئېشىپ كېتىۋاتقانلىقىغا چىدىمايى، ئۇنى پادىشاھقا چېقىشتۇرۇپلا تۇرىدىكەن. سۇلتان سۆيۈن ئاشۇ ۋەزىرگە قاراپ:

— مىرئەلى بىلەن بايىقى موزدۇز نېمە توغرىسىدا گەپلەشتى؟ ئۇلارنىڭ سۆھبىتىدىن نېمىنى چۈشەندىڭىز، قېنى، ئېيتىپ بېقىڭا، ئاڭلايلى، — دەپتۇ.

ۋەزىر بۇ كۆتۈلمىگەن سوئالنى ئاڭلاپ ھودۇقۇپ كېتىپتۇ. تىلى گەپكە كەلمەي، دۇدۇقلاپتۇ.

پادىشاھ ئۇنىڭغا:

— ئاشۇ سۆھبەتنىڭ مەنىسىنى يەشسەك، قۇتۇلسەن. ناۋادا يېشەلمىسەك، پېشانەڭدىن كۆر. ئۇ چاغدا سارايىغا قەدەم باسما. ئۇچ كۈن ئىچىدە بىلىپ كەلمىسەك مېلىڭنى تالان - تاراج قىلىپ بېشىڭنى ئالمەن!— دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ.

ۋەزىر ھېيلىگەرلىكتە تۈلكىگىمۇ دەرس بېرەلەيدىغان ئادەم ئىكەن. بۇ قېتىممۇ مۇغەمبەرلىك قىلماقچى بولۇپ، ھېچ ئىشتىن خەۋىرى يوق ئادەمدەك مىرئەلىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ - دە، ئۇنىڭ موزدۇز بىلەن قىلىشقان گېپىنىڭ مەنىسىنى بىلىش ئارزۇسىدا كەلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. مىرئەلى ئۇنىڭغا:

— ئەڭ ياخشىسى، سىز ئاشۇ ئۇستىنى ئىزدەپ تېپىڭ. ئۇنىڭ ئالدىغا بارسىڭىز مەندىنمۇ ياخشىراق چۈشەندۈرۈپ قويىدۇ،— دەپتۇ.

ۋەزىر ئامالسىز موزدۇزنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. موزدۇز ھېچ نېمىنى بىلمىگەن ئادەمدەك خاتىرجەم ھالدا ئۆز ئىشىنى قىلىپ ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. ۋەزىر ئۇنىڭغا ئىگىلىپ سالام بېرىپتۇ. موزدۇزمۇ ئۇنىڭغا سالام قىلىپ:

— ھە، كېلىڭ ئۇكام. بۇ ياققا ئۆتۈپ ئولتۇرۇڭ. ئۆتۈكىڭىزنى ياماتقىلى كېلىپسىزدە، — دەپ تەكەللۇپ قىلىپ قويۇپتۇ. چۈنكى ئۇ بۇ ئادەمنىڭ مىرئەلى ئەۋەتمەكچى بولغان «سېمىز توخۇ» ئىكەنلىكىنى ئاللىقاچان بىلگەنىكەن.

ۋەزىر مۇساپىرنىڭ مۇشۇكىدەك بويىنىنى قىسىپ، بىچارە قىياپەتتە:

— ياق، ئۆتۈكۈم ساپساق، تاغا. مەن بۇ يەرگە سىزنىڭ مىرئەلى بىلەن قىلغان سۆھبىتىڭىزنىڭ مەنىسىنى بىلگىلى كەلدىم، — دەپتۇ.

— ياقەي، بىز ئۇنچىۋالا چۈشەنگىلى بولمايدىغان گەپلەرنى قىلىشمىغان ئىدۇقمۇ! ئەگەر بىرەر ئېغىز گەپ - سۆزگە چۈشەنمەي قالغان بولسىڭىز بىمالال سوراڭ.

— گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتاي، تاغا، سىلەرنىڭ سۆھبىتىڭلاردىن بىرەر ئېغىز گەپكىمۇ ئەقلىم يەتمىدى. مىرئەلىنىڭ سوئالىلىرىنىمۇ، سىزنىڭ جاۋابىڭىزنىمۇ چۈشەنمىدىم. پادىشاھ بولسا «ئاشۇ سۆھبەتنىڭ مەنىسىنى بىلىپ كەلمىسەك بېشىڭنى مېلىڭنى تالان - تاراج قىلىمەن» دەپ زۇلۇم سېلىۋاتىدۇ. ئەمدى پۈتۈن ئۈمىدىم سىزدە قالدى. ھالىمغا يېتىپ، جېنىمنى قۇتقۇزۇڭ، تاغا، — دەپ يېلىنىپتۇ ۋەزىر.

موزدۇز قېيىن ئەھۋالدا قالغان بىر كالتە پىكىم ۋەزىرنىڭ ھازىر ھەرقانداق شەرتكە كۆنىدىغانلىقىنى پەملەپ:

— ئۇنداق بولسا گېپىمگە قۇلاق سېلىڭ، ئۇكام. دانالار ھېكمەتلىك گەپ ئالتۇندىن قىممەت، دېگەن. ھېكمەتلىك سۆزلەرنىڭ قەدىر - قىممىتىگە يەتمىسىڭىز ھېچكىم سىزگە ئۇنىڭ مەنىسىنى يېشىپ بېرەلمەيدۇ، — دەپتۇ سۆزلىرىنىڭ ھېكمەتلىك

ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى.

ئۇ ئۆزىنىڭ ئىسمىنى ئېيتىپ، ئۆزىنىڭ ئىككى يىل ئىلگىرى ئۇيغۇر ئېلىدىن چىققانلىقىنى، ئۇ يەردە ئۆزىنىڭ ئاتا-ئانىسى، ئۇرۇق-تۇغقانلىرى بارلىقىنى، ئۇلارنى ئىككى يىلدىن بېرى كۆرمىگەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ ھازىر ئۇيغۇر ئېلىدىكى ئەھۋالىنى بىلمەيدىغانلىقىنى، ئۇلارنى ئىنتايىن سېغىنىدىغانلىقىنى، ئۇلارنى كۆرۈش ئۈچۈن ئۇيغۇر ئېلىگە قايتىپ بارماقچى بولغانلىقىنى، ئەمما ئۇ يەرگە بېرىشنىڭ ئىمكانىيىتى بولمىغانلىقىنى، يەنى، ھەممىسى ئۆز ئائىلىسىنىڭ غېمىنى بىلەن بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ بەردىم. كېيىن مىرئەلى چىشلىرىمغا قىزىقتى. مەن ئۇنىڭغا چىشلىرىم ئاللىقاچان چۈشۈپ كەتكەن، بىرەر نەرسىنى چاينىسام ئاغرىتىپ جېنىمنى قاقشىتىدۇ، دەپ چۈشەنىدۇرىدۇم. مىرئەلى كۆزلىرىمنىڭ يېراق-يېقىنىنى كۆرۈش كۆرمەسلىكىنى بىلمەكچى بولغانىدى، مەن كۆزلىرىمنىڭ نۇرى ئۆچۈكەنلىكىنى ئېيتىتىم. شۇنىڭدىن كېيىن مىرئەلى پۈت - قولۇمنىڭ ماغدۇرى بار - يوقلۇقىنى سوريدى. مەن قولۇمغا ھاسا ئالماستىن يېراق - يېقىنغا بارالمايدىغان بولۇپ قالغىنىمغا ئۇزاق بولغانلىقىنى ئېيتتىم. ئەھۋالىمنىڭ ناچارلىقىنى بىلگەن مىرئەلى ماڭا ئىچ ئاغرىتىپ، بىر تەرەپ ئەۋەتسەم پېيىنى يۇلالامسەن، دەپ سوريدى. مەن، بۇنچىلىك ئىشنى قىلالايمەن، دېدىم. مانا، مىرئەلىنىڭ ئېيتقىنىدىنمۇ ئاشۇرۇۋەتتىم. تەرەپنىڭ بىرەرتال پېيىنىمۇ قالدۇرماي يۇلدۇم.

خىجىللىقتىن ۋەزىرنىڭ چىرايى پاختىدەك ئاقىرىپ كېتىپتۇ. شۇنداقتىمۇ يەنە مۇزدۇزغا مۇراجىئەت قىلىشقا مەجبۇر بولۇپتۇ.

— ھە، بەزىدە شۇنداقمۇ بولۇپ قالىدىكەن. ئەمدى ئاخىرقى سوئال - جاۋابنىڭ مەنىسىنى ئېيتىپ بېرىڭ، تاغا.

— شۇنىڭغىمۇ ئەقلىڭ يەتمىدىمۇ، نادان! ھالىڭ شۇنچىلىك تۇرۇقلۇق يەنە تېخى مىرئەلىدەك ئادەمنىڭ پۈتىغا ئېسىلىپ يۈرگىنىڭنى قارا! بۇنىڭ چۈشەنمىگۈدەك نېمىسى بار! مىرئەلىنىڭ مېلىڭنى ئەرزان ساتىمامدېگىنى، بۇ سوئال - جاۋابلارنىڭ مەنىسىنى بىلمەكچى بولۇپ كەلگەن كىشىدىن ناھايىتى جىق پۇل ئال، دېگەنلىك بولىدۇ. مانا، زادىلا كەم قالدۇرماي ھەربىرىگە يۈز تىللادىن ئالدىم. ئەرزان بولۇپ كەتمىگىنە! ئاڭلىدىڭمۇ! بىزنىڭ مىرئەلى بىلەن قىلغان سۆھبىتىمىزنىڭ مەنىسى شۇ. بۇ ئۆزىدىن باشقىلارنى ئەر ھېسابلىمايدىغان سەندەك بايۇەتچىلەر ئۈچۈن ساۋاق. قوپ، ئەمدى يولۇڭغا ماڭ.— دەپتۇ مۇزدۇز.

پېيى يۇڭدالغان تۇخۇدەك بولۇپ قالغان نادان ۋەزىر شۇمشەيگىنىچە سارايغا قاراپ مېڭىپتۇ.

دارامەتنىڭ خەجلىنىشى

مىرئەلى بىلەن سۇلتان سۆيۈن يېرىم كېچىدە زىياپەتتىن قايتىپ كېلىشۋاتقان ئىكەن. بۇ چاغدا پۈتۈن شەھەر قاراڭغۇلۇققا چۆككەن بولۇپ، پەقەت بىرلا ئۆينىڭ دېرىزىسىدىن يورۇق كۆرۈنۈپ تۇرغانىكەن. ئۇلار: «شۇ چاغقىچە ئۇخلىماي چىراغ يېقىپ ئولتۇرغان كىمدۇ، بۇ يەردە بىر سىر بارەكى تۇرىدۇ» دېيىشىپ، شۇ ئۆي تەرەپكە مېڭىپتۇ. ئۇلار بېرىپ قارىسا، بىر مويسېپىت كىشى مۆكچىيىپ ئولتۇرۇپ نېمىدۇر بىر نەرسە ياساۋاتقانىكەن. بۇنىڭدىن ئەجەبلەنگەن سۇلتان سۆيۈن مىرئەلىگە قاراپ:

— بۇ ئادەمنىڭ كەسپى نېمىكىن، نېمىشقا كېچىسىمۇ تىنىم تاپماي ئىشلەيدىغاندۇ؟ كۈندۈزى ئىشلىسىمۇ تىرىكچىلىكىنى قامداپ كەتكىلى بولىدۇغۇ! سىز بۇ بۇۋايدىن دارامەتنى نېمىگە خەجلەيدىغانلىقىنى سوراپ بېقىڭ،— دەپتۇ.

مىرئەلى «جان ئىلىم بىلەن ئورۇنىدايمەن» دەپتۇ-دە، بۇۋاينىڭ ھويلىسىغا كىرىپ ئىشىكنى چېكىپتۇ. بۇۋاي بىر-ھەل ئىشىك قاققان مېھماننىڭ ئالدىغا چىقىپ، ئۇنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىپتۇ. ئۇلار سالام-لىشىپ، ئەھۋال سورىشىپتۇ. چاي ئىچىشىپ، تاغدىن-باغدىن گەپلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. مىرئەلى گەپ ئارىسىدا:

— تاغا، سورىغانىڭىز ئەيىبى يوق، دەپتىكەن. ئۇزۇن كېچىلەردە كىرپىك قاقماي ئىشلەيدىكەنسىز. كۈندۈزى ئىشلەپ تاپقىنىڭىز قازان قاينىتىشقا يەتمەمدۇ؟ كىرىمىڭىز قانداقراق، ئۇنى نېمىگە خەجلەيسىز؟— دەپ سوراپتۇ.

— بېگىم، مەن بىر بىچارە ھۈنەرۋەنمەن. كېچە-كۈندۈز تىنىم تاپماي ئىشلەپ ئاران تۆت ئابباسى① پۇل تاپالايمەن. بىر ئابباسىنى قەرزگە تۆلەيمەن. بىرسىنى سۇغا تاشلۇۋېتىمەن. يەنە بىرىنى قەرزگە بېرىمەن. قالغىنىنى خوتۇنۇم بىلەن يەپ-ئىچىمەن،— دەپتۇ بۇۋاي.

سۇلتان سۆيۈن ئىشىكنىڭ ئارقىسىدا بۇلارنىڭ سۆھبىتىنى ئاڭلاپ تۇرغانىكەن. بۇۋاينىڭ گەپلىرىدىن ھەيران بولۇپ: «توۋا، بۇ قانداق ئىشتۇ، ئادەم دېگەن پېشانە تەرىنى تۆكۈپ ئىشلەپ تاپقان پۇلىنىمۇ سۇغا تاشلۇۋېتەمدۇ؟» دەپ ئويلاپتۇ ئۆزىچە.

شۇ پەيتتە مىرئەلى سۆھبەتدىشى بىلەن خەيرىلىشىپ، تاشقىرىغا چىقىپتۇ. ئۇ كوچىدا ئۆزىنى كۈتۈپ تۇرغان سۇلتان سۆيۈنگە قاراپ:

— شاھىم، ئەمدى كېتەيلى، بۇ بۇۋاي دارامىتىنى قانداق خەجلەيدىغانلىقىنى راسا ئېزىپ چۈشەندۈردى،— دەپتۇ.

سۇلتان سۆيۈن مىرئەلى بىلەن يانمۇيان كېتىۋېتىپ:

— مەن ھەممە گەپلەرنى ئاڭلىدىم، مىرئەلى،— دەپتۇ، — بەكمۇ غەلىتە بۇۋايكەن ئۇ. كېچە-كۈندۈز تىنىم تاپماي ئىشلەيدىكەنۇ، جاپا تارتىپ تاپقان پۇلىنى سۇغا ئاققۇزۇۋېتىدىكەن. راستىنى ئېيتسام، بۇۋايىنىڭ گەپلىرى مېنى ئويغا سېلىپ قويدى. بۇ گەپنىڭ مەنىسىنى بىلەلمەيۋاتىمەن.

— شاھىم، ئۇ كىشىنىڭ ياشانغان ئاتا-ئانىسى بار ئىكەن. ئۇ «قەرزىمنى تۆلەيمەن» دېيىش ئارقىلىق، قېرىپ، بىلىدىن كۈچ-قۇۋۋىتى كەتكەن ئاتا-ئانىسىنى بېقىۋاتقانلىقىدىن

① ئابباسى-پۇل بىرلىكى.

بېشارەت بەردى. نېمىشقا دېسىڭىز، ئۇلارمۇ ئۆز ۋاقتىدا ئۇنى يېگۈزۈپ - ئىچكۈزۈپ بېقىپ چوڭ قىلغان. ئەمدى ئۇنىڭ مۇ بېشىدا ئائىلە غېمى بار. بىر ئوغۇل، بىر قىز چوڭ قىلىپتۇ. سىز سۇغا تاشلانغان پۇللار، دېگەن سۆزدىن ئەجەبلەنمەڭسىزغۇ، بۇ ئاشۇ قىز ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان خىراجەتلەرنى كۆرسەتمدۇ. چۈنكى «قىز بالا — خەقنىڭ بالىسى» دېگەن گەپ بار. قىز بالىنى بېقىپ چوڭ قىلغاندىن كېيىن ياتلىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئۆز ئائىلىسىنىڭ، بالا - چاقىسىنىڭ غېمى بىلەن بولۇپ كېتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇۋاي قىزى ئۈچۈن سەرپ قىلغان پۇللىرىنى سۇغا تاشلىغان بىلەن باراۋەر، دەپ ھېسابلىغان. ئۇنىڭ «قەرزگە بەردىم» دېگىنى يالغۇز ئوغلىغا سەرپ قىلغان پۇللارنى كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ئاتا-بوۋىلارنىڭ قايتىدىغان دۇنيا، دېگەن سۆزى بار. بۇۋاي ئۆزىنىڭ قەبرىپ، پۈت - قولىدىن ماغدۇرى كەتكەندە، ئۆز ئاتا - ئانىسىغا قىلغان ياخشىلىقى ئوغلىدىن قايتىدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ. ئاخىرقى پۈلنىڭ يېمىگە ئىشلىتىلىشى چۈشىنىشلىك بولسا كېرەك، — دەپ سۆزىنى تاماملاپتۇ مىرئەلى.

تاشتىن تەلەپەك تەككىلى بولامدۇ؟

بىر كۈنى سۇلتان سۇيۇن مىرئەلىنى گەپتە لەت قىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئەقىلىغا سىغمايدىغان بىر ئىشنى تاپشۇرۇپتۇ.

— سىزگە ئۈچ كۈن مۆھلەت بېرىمەن. شۇ ئۈچ كۈن ئىچىدە تاشتىن تەلەپەك تەكىپ كېلىسىز.

— ھەزرىتىم، ئەگەر يېپىنى ئۆزىڭىز تېپىپ بەرسىڭىز ئۈچ كۈندە ئەمەس ئۈچ سائەتتىلا تەكىپ بېرىمەن، — دەپتۇ مىرئەلى.

— قانداق يېپ؟ — دەپ سوراپتۇ سۇلتان سۇيۇن يېڭىلىشنى خالىمايى.

— تالنىڭ كۈلىدىن ئېشىلگەن يېپتە، شاھىم.

— بەك داناكەنسىزغۇ! تالنىڭ كۈلىدىن قانداقمۇ يېپ ئەشكىلى بولىدۇ؟

— ئۇنداق بولسا تاشتىن تەلەپەك تەككىلى بولامدۇ، شاھىم؟ — دەپتۇ مىرئەلى.

مىرئەلىنىڭ ھازىر جاۋابلىقىدىن خىجىل بولغان سۇلتان سۇيۇن لام - جىم دېيەلمەپتۇ.

«شەرق يۇلتۇزى» ژۇرنىلىنىڭ 1989 - يىللىق 2 - سانىدىن ئېلىندى.

ئۆز بەكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: روزىمۇھەممەت جۇمە.

باغدا ئۇنتۇلۇپ قاپتۇ
خامان سورۇغان ئارى.①
كەمباغ توقۇلۇپ قاپتۇ،
يارغا ئاتىغان شايى.

قاشلىرىڭ ئەجەب قارا،
كۆزلىرىڭگە كۆيدۇم مەن.
بوينۇڭغا گىرە سېلىپ،
لەۋلىرىڭگە سۆيدۇم مەن.

ئىشىك ئالدى قوش تېرەك،
قوشۇلغىچە ئويناىلى.
ياردىم بىلەن ئىككىمىز
ئېچىلغۇچە ئويناىلى.

ھاۋانىڭ بۇزۇقلۇقى،
ئاسماندا ئاينىڭ يوقلۇقى.
بۇ مېنىڭ خامۇشلۇقۇم،
يانىمدا يارنىڭ يوقلۇقى.

گۈل ئېچىلسا نىم بولۇر؟
نەغەز ئېچىلسا نىم بولۇر؟
بىر قېتىم قىلغان گۇناھىدىن
ياردىم ئۆتسە نىم بولۇر؟

ناخشىنى تولا ئېيتتىم،
يۈرەكنى تازا دەمسەن؟

گەپ قىلسام قارىمايسەن،
ئۆزۈڭنى مازا دەمسەن؟

ئالمىنىڭ شېخى تولا،
ئېگىلىپ سۇنمايدىكەن.
يارنىڭ ۋەدىسى تولا،
گېپىدە تۇرمايدىكەن.

قىل بىلەن تۇگكەن تۇگۈننى،
قول بىلەن بولماس يېشىپ.
بىرلىشىپ كەتكەن كۆڭۈلنى،
تىغ بىلەن بولماس كېسىپ.

ئۆگزەڭگە قوناق ياپىدىم،
ئويناپ، كۈلۈپ چاچمىغىن.
قىلغان ۋەدىمىز ۋەدە،
مەندىن مۇنداق قاچمىغىن.

دەرۋازىڭىز بولغان بىلەن
ئۆيىڭىزنىڭ تېمى پەس.
ۋەدىڭىز بولغان بىلەن
كۆڭلىڭىز بىزدە ئەمەس.

يامغۇرمۇ تولا ياغسا،
مۇز داۋانمۇ پەسلەيدۇ.
يار ئۆزەڭگە ئاگاھ بول،
دۇشمەن بىزنى قەستلەيدۇ.

---

① ئارى — ئارا (بىر خىل سايمان نامى).

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
ئۇيغۇرچە كتابلار بىكى تورىنى
www.uyghurkitap.com

مىنىپ كەلگەن ئېتىڭىز
بېدە يەمدۇ، سامانمۇ؟
ئەل ئويىنسا گەپ يوق ئىكەن،
بىز ئويىنساق يامانمۇ؟

ئۆستەڭ بويلاپ مېڭىپسىز،
ماڭغان سىزنىڭ ئىزىڭىز.
مەن ئۆزۈمچە كۆيمەيتتىم،
كۆيدۈرۈۋالغان ئۆزىڭىز.

ئارقىدىكى كاۋىنى،
ئېلىپ قويدۇم باراڭغا.
ئەگەشمەيمەن، پەندىيات،
كۆڭۈل دېگەن ساراڭغا.

ئىككى يورغا بىر يولدا،
ئىككى چۈلۈۋۇر بىر قولدا.
قىزىلگۈلنى تۈتسەمەن
كۆڭلۈم خالىغان يارغا.

سۈزۈك ئاققان تاغ سۈيى،
تەنگە داۋا ئەمەسمۇ؟
بىرگە ياشاپ، بىرگە ئۆلسەك،
بىزگە راۋا ئەمەسمۇ؟

ئىللىق شامال، چىمەنلىك،
ئىككى تاغنىڭ ئارىسى.
نېمىدېگەن يېقىملىق
كۆزىڭىزنىڭ قارىسى.

سۈيىڭىز ئاز ئېقىپتۇ،
ئېرىقىڭىز بەك تارمۇ؟
نەزەر سېلىڭ ئالەمگە
مەندىن ياخشى يار بارمۇ؟

ئاسماندىكى يۇلتۇزنىڭ
سۇغا چۈشتى شولىسى.
بىزنى كۆيدۈرگەن قىزنىڭ
نەدە ئىكەن هويلىسى.

يېڭىساردىن ئات ئېلىپ،
مىنىپ كەلدىم يۈگەنسىز.
مەن سىزگە تولا كۆيدۈم،
چىرايىمدىن بىلگەنسىز.

مەن چۈشمەيمەن ئۆتەڭگە،
خەت يازمايمەن خوتەنگە.
يېڭىياچە يار تۇتسام،
جىگدە سالدى بۆكەمگە.

دەريادا سالقىن شامال
ئېغاڭلىتار يەلكەننى.
ئۇنتۇپ قالمىغىن يارىم،
مەن قۇچاقلاپ سۆيگەننى.

كانۋاي كۆڭلىكىم بولسا،
بايرام كۈنلىرى كىيىمەم.
يارىم قېشىمدا بولسا،
دۇشمەن ئالدىدا سۆيىمەم.

ئۆيىڭىز يىراق يارىم،
ئاتلىق بارغۇدەك بولدۇم.
ئوتىڭىز يامان ئىكەن،
كۆيەككە ئۆلگۈدەك بولدۇم.

بېغىمدىكى ئېتىزلىق
چۆرىسىدە بېدە بار.
يۈرىكىمنى يېرىپ باق،
ساڭا كۆيگەن زېدە بار.

يار بىلەن شاراب ئىچتىم،
پىيالىدە، جوزىدا.
خۇمار كۆزلۈك شۇ يارنىڭ،
كىم باردۇر خىيالىدا.

ئاققىنە كەپتەر بولۇپ،
پېشايۇڭنىڭدا سايرىسام.
كېچە ئايدىڭدا يېتىپ،
ماڭغان يولۇڭغا قارىسام.

ئېتىزلىقتا ئاتلىرىم
بېيده چاپىناپ يۈرگۈدەك.
قارا كۆزلۈك مېنىڭ ياردىم،
باغدا ئويناپ يۈرگۈدەك.

ئۆگزەمگە تولا چىقىپ،
ئۇستىنى كامار قىلماڭ.
يېڭىياچە يار تۇتتۇم،
مېنىڭدىن تەمە قىلماڭ.

قەشقەر يولى قورايلىق،
ئەنجان يولى بىر ئايلىق.
نەدە ئويناپ يۈرگەندۇ،
مېنىڭ ياردىم چىرايلىق؟

يولدىكى شۇ چار يىلانىنىڭ
بوينىغا زەنجىر سالاي.
مېھرىبان يار كۆڭلىنى
ئەمدى مەن قانداق ئالاي؟

ئاق جۇۋان، ئاپئاق جۇۋان،
چىلگە پۇرايدۇ قوينىڭىز.
ئەتە ـ ئاخشام بارمىسام،
قانداق چىداپدۇ كۆڭلىڭىز؟

ئۆيۈڭنىڭ ئارقىسى دەريا،
ئېقىپ بارسام كۆرەرسەنمۇ؟
ئوتۇڭدا مەن ئۆلۈپ كەتسەم،
نامازىمغا كېلەرسەنمۇ؟

ئۆستەڭنىڭ ئىچى تاختا،
ئېتىزدا ئېچىلغۇر پاختا.
سەن ياردىمنى ئويلىسام،
يىغلايمەن سەھەر ۋاقتا.

ئالمىنى يۇيۇپ يەيمەن،
بېھىنى سويۇپ يەيمەن.
سەندەك بۇۋاپا ياردىن،
ئايرىلىپ كېتەي دەيمەن.

ئاسماندا قارا بۇلۇت،
ياغمىدىكىن قار بولۇپ.
ئەجەبمۇ سېغىنىدىم، يار،
بىر كۆرۈشكە زار بولۇپ.

چېچىڭ قارا قۇندۇزمۇ؟
كۆزۈڭ چولپان يۇلتۇزمۇ؟
سەن يارنى سېغىنغاندا،
كەچ بارايمۇ كۇندۇزمۇ؟

بېشىمدىكى دوپپامنى
قانداق يېپتا يۆمەيمەن؟
قارا كۆزلۈك سەن يارنى
قاچانغىچە كۆرمەيمەن؟

قوغۇن، تاۋۇز تېرىدىم،
قاتار ـ قاتار چۆنىكى.
ئەجەبمۇ يامان ئىكەن
قارا كۆزنىڭ كۆيىكى.

بېغىڭدىكى شاپتۇلنىڭ
شاخلىرى بەك پەس ئىكەن.
چىقمايسەن تالا ـ تۈزگە،
سېنى كۆرمەك تەس ئىكەن.

ئۇۋا سالدى قارلىغاچ
بىزنىڭ ئۆيگە، بەش يەرگە.
مەشۇقۇمدىن سورىماي
بارالمايمەن ھېچ يەرگە.

ئاتنى باغلاپ سېپىدىگە،
قويۇپ بەردىم بېدىگە.
ئۆزۈم كىچىك تۇرۇپلا،
قالدىم يارنىڭ دەردىگە.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

گۈل بولمسا بۈلبۈللار
گۈل شېخىدا سايرامدۇ؟
كۆڭلى بولمسا يارنىڭ
باغقا كىرىپ مارامدۇ؟

قاغا قونۇپ تېرەككە،
نامازشامدا «ۋاق» دەيدۇ.
يارىمنى سۆيۈڭ دېسەم،
ناز قىلىدۇ، «ياق» دەيدۇ.

يۈرۈڭ ياردىم مەن بىلەن،
چىللاپ كەلدىم سەيلىگە.
مېنى ھەرگىز قاقشاتماڭ،
كىرىپ دۇشمەن كەينىگە.

كېۋەزلىكمۇ بىزنىڭ يەر،
قوغۇنلۇقمۇ بىزنىڭ يەر.
ئۆلمەي تۇرۇپ ئايرىلساق،
خەلقى ئالەم نېمە دەر؟

يارنىڭ كېيگەن كۆڭلىكى،
قىزىل دۇردۇن - تاۋاردۇر.
شۇ يارىمدىن ئايرىلسام،
ئۆلمەك ماڭا راۋادۇر.

پەردار قىلىپ چىقىپسەن،
چوڭ بازارغا ماڭدىڭمۇ؟
ماڭا قاراپ قويمايسەن،
ئەقىدەڭدىن يانىدىڭمۇ؟

قاغا پېپىي ياستۇقتا
پەي بولارمۇ بولماسمۇ؟

كەچكىسىدە تۇتقان يار
ئەي بولارمۇ، بولماسمۇ؟

تالدى بىلكىم تالدى،
خېنىمنىڭ چاقمنى چۆرۈپ.
كۆڭلۈمنى ئۇتۇپ ئالدى،
بېشىمدىن تۇمار ئۆرۈپ.

باغدىكى بۈلبۈل بولۇپ،
قونايمۇ بىلەكىڭگە.
ئۇتۇڭ بەك يامان ئىكەن،
ئۆلەيمۇ كۆيەكىڭگە؟

تاللىقىڭ يوقمۇ، خېنىم،
تالنى بىدىشكە ئالغىلى؟
ئامرىقىڭ يوقمۇ، خېنىم،
ئىندەپ قولغا ئالغىلى؟

ئەجەبمۇ ياراشسىتۇ،
ئالا ئاتنىڭ تۇمارى.
كېچە بولسا ئۇيقۇ يوق،
سەن يارىمنىڭ خۇمارى.

ئوڭ قولۇمغا ئۆزۈڭ سالدىم،
بېغى ئالتۇن، تىللا كۆز.
مېنى بەكمۇ كۆيدۈردى
قەلەم قاشلىق، خۇما كۆز.

ئەجەب ئايدىڭ بولۇپتۇ
يار بىلەن كۆرۈشكۈدەك.
قاپاق تېرەك دالدىسىدا،
قۇچاقلاپ سۆيۈشكۈدەك.

توپلاپ رەتلىگۈچى: جاپپار ئەھەت.

چاغاتایچه لۇغەت

عبدالجليل تۇران كۇتۇبخانىسى
مكتبة عبدالجليل تۇران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

«ر»

تۇزگۇچى: ئابلىمىت ئەھەت

* *

رابتە [رابطه] (ئە) ئالاقە، مۇناسىۋەت؛ باغلىنىش؛ تەرتىپ، قائىدە:
ئىشىم بولدى كۇندىن قەۋى زابتە،
تۇتار بولدى چوڭلار ماڭا رابتە.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.
بۇ دەۋان ئىنشا ئاللاھكىم، بۇ رابتە بىرلەكىم مەزكۇر بولۇپ مۇرەتتەب بولغاي ۋە بۇ رابتە بىرلەكىم، مەستۇر يولۇپ ئىپھيا تاپقاي.
— قەدىرخان يەركەندى.

رابىئ [رابع] (ئە) تۆتىنچى (دەرىجە سان):
سالىسىنى ھەيا گۇلشەنىغە بوستان بىل،
رابىئىنى ۋەلايەت بەدەنىغە جان بىل.
— نەۋائى.

راتىبە [راتبه] (پ) 1› كۇندىلىك نورما، كۇندىلىك تەمىنات؛ ماياش، ئىش ھەققى؛ نەپەقە؛ 2› مەرتىۋە، ئابروي:
زەيدغە راتىبەكى بولدى دەقىق،
نان ئىككى قۇرس ئىدى سۇۋ بىر ئىبرىق.
— نەۋائى.

راجى [راجى] (ئە) ئۇمىد؛ ئۇمىد قىلغۇچى، تەلەپ قىلغۇچى:
جەمالىڭ شەمئى ياقساڭ بەزمى ئۇششاق ئىچرە، ئەي دىلبەرە
خەياللىڭغە كەلۇرمۇ بىر دەمەك گۇمنام راجىم بار.
— گۇمنام.

راجىھ [راجع] (ئە) ئارتۇق، ئۇستۇن؛ مۇۋاپىق، لايىق:

ئۇيغۇر كتاب توربىتى www.uyghurkitap.com

ۋائىزى ئولكىم ئايتۇرۇ قىلماس،
ئېرۇر ئول ۋائىزىك مۇڭا راجېھ.
— نەۋائى.

راجېھ ئەتمەك — ئەۋزەل بىلمەك، مۇۋاپىق دەپ قارىماق.

جېۋ [راجع] (ئە) 1› قايتىش؛ قايتقۇچى:
ئەسلىگە راجېئ بولۇر ھەر شەيئ مۇسەللەمدۇر بۇ سۆز
ئەسلى ھەر شەيئىنىك قارادۇر كۆيدۈرۈپ كۆر ئاشكار.
— تەجەللى.

2› باغلىق، تېگىشلىك:
ھاۋ، دېسە شاھغە نۇقس راجېئ ئىدى،
يوق، دېمەك خۇد خىلافى ۋاقېئ ئىدى.
— نەۋائى.

راجېئ بولماق — 1› تېگىشلىك بولماق، باغلانماق، باغلىق بولماق؛ 2› قايتماق، يانماق؛

راجېئ قىلماق — قايتۇرماق، نېرى قىلماق؛ يوقاتماق:
فەلەكدىن مېھرى ئەنۋار بولدى تالېئ،
قارائغۇلۇقنى كۆزدىن قىلدى راجېئ.
— لۇتفى.

راز [راز] (پ) 1› سىر، ئەسرار:
جانا، فىراقىك خەلق ئارا كۆكلۈمنى رەسۋا قىلغۇسى،
جاندا ياشۇرغان رازنى ياشىم ھۇۋەيدا قىلغۇسى.
— لۇتفى.

2› يوشۇرۇن، مەخپىي، كۆرۈنمەيدىغان:
كۆكۈل ئېرۇر بۇلبۇلى بوستانى راز،
قۇدس ھەرسىدە بولۇپ راز جىلۋەساز.
— نەۋائى.

راز ئايتماق — سىر ئېيتماق، سىرنى ئاشكارا قىلماق:
خۇداغە كۆكلىدە راز ئايتار ئېردى،
مۇنى ھەم كۆكلىدە ئاز ئايتار ئېردى.
— ناقىس.

راز ئەھلى — سىرداشلار، سىر ساقلىغۇچىلار؛

راز ئەيلەمەك — ئېيتماق، بايان قىلماق؛ «راز ئايتماق» قا قارالسۇن.
كۆكۈل مۇددەئاسىنى راز ئەيلەبان،
كى قۇللۇغدا ئەرزۇ نىياز ئەيلەبان.
— ئا. نىزارى.

راز دېمەك — «راز ئايتماق» قا قارالسۇن؛

راز دىل — «راز دىلى» غا قارالسۇن.

ئەي، ئەسىرى غەيرىدىن راز دىلىڭنى ئاسراغىل،
غەمنى غەمخارىڭغە ئايغىل، ئايماغىل غەممازغە.
— ئەسىرى.

راز دىلى — يۇرەك سۆزى، مەخپىيەتلىك، سىر:
پادىشاھىغە ۋەزىرى بەردى پەندى سودەمەند،
راز دىلى ئايتۇرغە ئۆزدىن ئۆزگە مەھرەم يوقتۇرۇر.
— مەشھۇرى.

رازى پىنھان — يوشۇرۇن سۆز، مەخپىيەتلىك؛ ئۇمىد، ئارزۇ، ئارمان:
ئەي سەبا، بارساڭ ئاڭا دۇشمەندەك ئەيلەپ ئېھتىيات،
رازى پىنھانىمنى ئايتۇر چاغدا ھەريانغە قارا.
— مەھزۇن.

رازى پىنھانىي — يوشۇرۇن سىر، «رازى پىنھانى» غا قارالسۇن.

رازى دىل — «راز دىلى» غا قارالسۇن.
تاپمادىم ئىستەپ قەلەندەر، دەھر ئارا باشدىن ئايالغ،
دېگەلى رازى دىلىم بىر ساھىبى ئەسرارنى.
— قەلەندەر.

رازى رەمۇز — سىر، مەخپىيەتلىك؛ يۇرەك سۆزى:
بىرى بىرگە دېدى رازى رەمۇزىن،
بىلىشتى ھەر ئىككى ھەم دەردى سۆزىن.
— خىرقەتى.

رازى نۇھۇفت — سىر، مەخپىيەتلىك؛

رازى نىھان — «رازى پىنھان» غا قارالسۇن.
«ھە» ھەياتىم بارىچە، سەن شاھ، قۇلدۇرمەن ساڭا،
ھەرنە بۇ كۆڭلۈمدىكى رازى نىھانىم سەنمۇ سەن؟
— مۇللا سالىھ.

دۇرى راز — سىر دۇردانىلىرى، سىر ئۇنچىلىرى؛ يۇرەك سۆزلىرى:
دېدى ئەۋۋەل نەدىمى نۇكتە پەرداز،
تۆكۈپ گەنجىنەئى دىلدىن دۇرى راز.
— ناقىس.

مەھرەمى راز — سىرداش؛
ھاسىلى راز — 1) سىر توشۇغۇچى؛ 2) سىر ساقلىغۇچى؛
ئىسمائى راز — سىر ئاڭلاش.

رازەلىق [رازەلىق] تاش يونۇغۇچى:
مەۋلانا سالىھىي ... ئەۋۋەل رازەلىق سەنئەتىغە مەنسۇب ئىدى.
— نەۋائى.

راز پەرداز [رازپرداز] (پ) مەخپىي، سىرلىق.

ئۇيغۇر كتاب توربىتى www.uyghurkitap.com

رازجو [رازجو] (پ) سىر، مەخپىيەتلىك ئىزدىگۈچى:
كەيفىيەت سوردىكى نە ھال ئېيتدى بۇ،
شەيخ ئايتدى: كى ئەي رەفىقى رازجو.
— نەۋائى.

رازدار [رازدار] (پ) 1› سىرداش، مۇڭداش:
شاد ئېيرۇرمەن جانۇ كۆڭلۈم بىرلە بەرسەڭ مۇژدەئى،
رازداردىم، مېھىربانىم، غەمگۇسارىمدىن ماڭا.
— مەھزۇن.

2› خەۋەردار؛ 3› ئىشەنچلىك.

رازۇلۇغ [راضولوغ] رازىلىق، «رازى» غا قاراڭ:
بەرمەگىلى نەھەد تۇرۇر كەلسە قەزاغە رازۇلۇغ،
قانغالى ئارزۇسىغە كۆرمەدىلەر رەۋا چېچەك.
— مولا سالىھ.

رازى [راضى] (ئە) باش ئەگكەن، قوبۇل قىلغان، ئىتائەت قىلغان:
ئەندەلىبغە خاردىن مەجنۇنغە ئەتفال تاشىدىن،
رازىدۇر يۈز جەۋرى يەتسە خار ئىلە خاراسىغە.
— مولا سالىھ.

رازى بولماق — كۆنمەك، قانائەت قىلماق، باش ئەگمەك، ئىتائەت قىلماق:
ئەرزى دىلىمنى ئىشتىبان رەھم ئەيلەسە مەن زارغە،
گۈل سۆيگەلى بولسە بەھەم رازى بولۇرمەن خارغە.
— مولا سالىھ.

رازىق [رازق] (ئە) رىزىق بەرگۈچى، رىزىقلاندۇرغۇچى، تويدۇرغۇچى (تەڭرىنىڭ سۈپىتى):
جەمئى جەھاننىڭ ئېيرۇر خالىقى،
ھەمە زى نەفەسنىڭ ئېيرۇر رازىقى.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

رازىيانە [رازيانه] (پ) ئارپابەدىيان.

راست [راست] (پ) 1› چىن، ھەقىقەت؛ توغرا؛ ئوڭ:
... فەرەڭ ئەلچىسى ۋەزىرىنىڭ سۆزى راست چىقىپ ۋە ئانى ئىشقا قىلىپ، شاھ ۋەزىرنى زىندانىدىن خەلاس قىلىپ ۋە شاھ قەفەسدەكى ئىككى كىشىنىڭ ھالىنى تەجەسسۇس قىلغانىدا، خاجە نائىلاجلىقىدىن باشىغە كەلگەن سەرگۈزەشتىن بەيان قىلغانى.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

2› ئۇدۇل، تۈپتۈز:
كېلۈر بىر كارۋان ئول يول بىله راست،
يولۇقۇشتى شەھەنشاه بىرله بىخاست.
— لۇتفى.
3› لايىق، مۇناسىپ؛ ئوخشاش، ماس؛ خۇددى:
ئەگەر راست بولساڭ ئاڭا مۇئتەقىد،
كى زىندانغه بارغىل بولۇپ مۇستەئىد.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.
4› تازا، پاكىزە:
خىزردىن ئىبلىس ئېرۇر ئەئما كەبى،
راست زۇمۇررەد بىله ئەفئا كەبى.
— نەۋائى.
5› مۇزىكا كۈيلىرىدىن بىرى؛
راست ئەيلەمەك — راسلىماق، تەييارلىماق:
بۇ شەھ ئەمر قىلدى تەبەھكارنى،
ئاسىڭ راست ئەيلەپ ئىگىز دارنى.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.
راست قىلماق — 1› سازلىماق (چالغۇ ئەسۋابلىرىنى):
سەن مەي ئىچىبۇ راست قىلىپ ساز ئىله ئاھەڭ،
مەن قان يۇتۇبۇ تارتىبان ئەفغان ئىله ناله.
— نەۋائى.
2› تەييارلىماق، راسلىماق، «راست ئەيلەمەك» كە قارالسۇن:
غەلەت، كەمنى يارانلار سىز قىلىڭ راست،
ئېرۇر دەرخاست بىزدىن قويماڭىز كاست.
— خىرقەتى.
راست كەلتۈرمەك — توغرىلىماق، توغرا كەلتۈرمەك؛
راست كەلمەك — ماس كەلمەك، توغرا كەلمەك؛ راست چىقماق؛
راستى - رەستى — «توغرا بولساڭ، قۇتۇلسەن» مەنىسىدىكى ئىبارە.

راست بەسەر [راست بصر] (پ + ئە) توغرا كۆڭۈل:
تۈز كۆرگۈچى پاك نەزەر، ھۈنەر كۆرگۈچى راست بەسەر.
— نەۋائى.

راست رەۋ [راست رو] (پ) توغرا يۈرگۈچى، توغرا، ھالال.
راست رەۋلىق [راست روىق] توغرىلىق، ھالاللىق.
راستكار [راست كار] قۇتۇلۇش؛ ئاقلىنىش، پاكلىنىش:
ئاڭا راستى - رەستى كەلگەي بەكار،
قاچان راست بولماي بولۇر راستكار.
— نەۋائى.

راستگار بولماق ــ قۇتۇلماق.

راستگام [راست كام] توغرا يۈرگۈچى، توغرا قەدەم تاشلىغۇچى.

راستگو [راستكو] (پ) توغرا سۆزلۈك، توغرىسىنى، ھەق گەپنى قىلغۇچى:

راستگو كىرسە بولماغاي ئاڭا جۇش،
سۈيى بەرگەي ھەۋاسى چەشمەئى نۇش.

ــ نەۋائى.

راستگوي [راستكوى] (پ) «راستگو» غا قاراڭ:

تاپىلماي ئالەم ئىچرە بىر مۇۋافىق يار، مەگەر تاپتىم،
ئۆزى سافۇ سۆزى ساف راستگويلىغدە ئەيان كاغەز.

ــ خۇشھال غەربى.

راست مانەند [راست مانند] (پ) راستقا ئوخشاش.

راسۇ [راسو] (پ) سۆسەرلەر ئائىلىسىدىن بولغان يىرتقۇچ كىچىك ھايۋان.

راسخ [راسخ] (ئە) [كۆپلۈكى: راسخىن] 1› مۇستەھكەم، تەۋرەنمەس، بەرقارار، دائىمىي، مەھكەم تۇرىدىغان؛ 2› بىلىدىغان، ياخشى بىلگۈچى؛

راسخ بولماق ــ بەرقارار بولماق، مۇستەھكەم بولماق؛
راسخ تۇتماق ــ مۇستەھكەم قىلماق، بەرقارار تۇتماق.

راغ [راغ] (پ) 1› ئوتلاق، ياپلاق؛ دالا:

نە مەشرىق، نە مەغرىب، نە شەھرۇ نە راغ،
كى بىر سائەت ئولماي بۇ ئىشتىن فەراغ.

ــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

قىلىپ راغنى باغ ــ ئىلە بوستان،
كى جارى قىلىپ ئاندا ئابى رەۋان.

ــ ئا. نىزارى.

2› باغ، باغچە؛ باغ ــ بوستان:

يەتتى سۇلتانغە بۇ سۆز باشىدىن ئاياغ،
تىيرە بولدى كۆزلەرىگە باغۇ راغ.

ــ زەلىلى.

راغب [راغب] (ئە) خالىغۇچى، تەلەپ قىلغۇچى؛ مايىل؛ خاھىش:

ئەگەر راغب ئىسەم دىل باغىغە ۋەسلى قەدەم قىلماق،
بەكىت كۆڭلۈڭگە ئىتلار مېھرىنى راغب قۇياشمىدۇر.

ــ گۇمنام.

راغب بولماق ــ خالىماق، مايىل بولماق:

بۇلبۇل سەبادىن گۈلنىڭ ۋەسفىنى ئاڭلاپ، كۆڭلى گۈلغە تالىب بولۇپ، بارۇرغە راغب بولۇپ، سەبادىن بىرنەچچە سۆئال سوراغانى.

ــ خىرقەتى.

راغب ئولماق ــ تەلەپ قىلماق، «راغب بولماق» قا قاراڭ.

رافەت I [رأفت] (ئە) ئەسلى «رەئفەت» بولۇپ، ۋەزن ئېتىبارى بىلەن «رافەت» بويىچە ھەم ترانسكرىپسىيە قىلىنىدۇ؛ «رەئفەت» كە قارالسۇن:

بولدى سەركەشلىكدىن ئانىڭ ئافەتى،
ئەجزۇ تۇفراغلىق بۇ بىرىنىڭ رافەتى.

— نەۋائى.

رافەت II [رافت] (پ) يېقىنلىق؛ «رەئفەت» كە قارالسۇن.

رافېئ [رأفح] (ئە) يۇقىرى كۆتۈرگۈچى، يۇكسەلدۈرگۈچى.

راقىم [راقم] (ئە) خەت يازغۇچى، كاتىپ:

... دېۋان تەكمىلىسىغە مايىل بولغاي ۋە يەنە داغى لەتافەت شىئار نازىملار زەرىفى ۋە زەرافەت دىسار راقىملار لەتايىفى ھەريان ئىستىمائ تۇشەركىم، كۆڭرەك مەتبۇئ ۋە مەقبۇل ۋە مەئنى دەرياسىدا مۇنچە غەۋۋاس ئاراسىدا بەيابانغا خۇي قىلغان دېۋانە لىسانىدىن داغى بىگانە بولدى.

— قېيدىرخان يەركەندى.

راقىي [راقى] (ئە) دۇئاخان؛ سېھىرگەر، سېھىر قىلغۇچى:

يانە راقىيۇ ساھىرى ھۇنەرى،
دەفئ ئېتەردۇك زىيانى دېۋۇ پەرى.

— نەۋائى.

راك [راك] ئۇيغۇر مۇقاملىرىدىن بىرى:

ھەجرىدە مەن ئوقۇپ غەزەل راك ئىلە مۇختەلىف نەغمن،
بەلكى نەۋادا قىچقىرىپ خەلق ئارا بىنەۋا بولاي.

— مولا سالىھ.

راك، ئوشاق ۋە ئوشاقنىڭ مەرغۇلەلارىنى ئىجاد ۋە كەشف قىلىپ ئالەمگە يايغان، شاگىردلارىغە تەئلىم قىلغان ئېردى.

— مۆجمزى.

راكىب [راكب] (ئە) ئاتلىق، ئات (ئات، تۆگە، ئېشەك قاتارلىق ئۇلاغلارنى) مىنىپ يۈرگۈچى:

مىنسە ئەبرەش ئول قۇياش، كۆيمەي نېتەيكىم، بابىرا،
مېنى كۆيدۈرمەككە يەلدۇر مەركەب، ئوتدۇر راكىبى.

— بابىر.

راكىب بولماق — «راكىب ئولماق» قا قارالسۇن:

چۇ شەھ باد پەيماغە راكىب بولۇپ،
تەقى ماھ بارماقغە راغىب بولۇپ.

— ئا. نىزارى.

راكىب ئولماق — بىرەر ئۇلاغقا مىنمەك؛ ئاتلانماق.

راكېئ [راكع] (ئە) رۇكۇ قىلغۇچى، بېشىنى ئەگكۈچى، ئىككى پۇكۈلگۈچى:

ئۇيغۇر كتاب توربىتى www.uyghurkitap.com

ئەي نەۋائى، ئىستەسەك بەرگۈ نەۋا بۇ باغ ئارا،
گۈلدەك ئول راكىبۇ، كىبچە بۇلبۇل كەبى بىدار سۇبھ.
— نەۋائى.

راكىبۇ ئولماق — ئېگىلمەك، پۈكۈلمەك.

رام [رام] (پ) پەرمانبەردار، بويسۇنۇش، ئىتائەت قىلىش:
كۆڭۈل ئىشقىك بىلە بولدى بەسى رام،
نى يەرگە يەتكۈسى ئاخىر سەرەنجام.
— سەيىد ئەھمەد.

رام ئەيلەمەك — 1) جەلىپ قىلماق، ئۆزىگە تارتماق:
دانەنى ئادەمگە سەن دام ئەيلەدىك،
نەفسنى ئول دانەغە رام ئەيلەدىك.
— خەراباتى.

2) ئىتائەت قىلماق، ئىتائەتكار بولماق؛

رام بولماق — مايىل بولماق، بويسۇنماق:
تەسەللىي خاتىر دېدىم ياخشى سۆز،
بولۇپ ئەندەكى رام بۇ قىز ئاچتى كۆز.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

رام قىلماق — «رام ئەيلەمەك» كە قارالسۇن؛

رام ئولماق — «رام بولماق» قا قارالسۇن:
نېتكۈك، ئەي جان، گەرچە ئىستەر بۇتى ئارامدك سېنىك،
رام ئولغان كۆپدىن ئوق ئارامى جانىم بولسە بەس.
— ئەرشى.

رامش [رامش] (پ) 1) پاراغەت؛ رەھمەت قىلىش؛ 2) ناخشا، مۇزىكا:
كى ئول ئۇن بىلە ئەيلەگىل رامشى،
كى يەتكەي ماڭا بىردەم ئارامشى.
— نەۋائى.

رامش ئەيلەمەك — كۆيلىمەك، مۇزىكا چالماق.

رامشگەر [رامشكر] (پ) ناخشىچى؛ مۇزىكانت:
زۇھرە داغى فەخر ئېتىپ بولمىش ئىدى رامشگەرى،
خىزمەتىدە خەم قىلىپ قەددىنى چەرخى چەنبەرى،
.....
— ئەرشى.

رامشى [رامشى] (پ) كۆيلىگۈچى، (مۇزىكا) چالغۇچى.

رامە [رامح] (ئە) 1) (ھەربىكەتتىكى) ئاتلىق ئەسكەر؛ 2) نەيزە تۇتقان، نەيزىلىك؛ 3) يۇلتۇز نامى؛
سىماقى رامە — ئەسەد بۇرجى (ئون ئىككى بۇرجنىك بىرى) دىكى بىر يۇلتۇزنىك نامى؛ «بۇرج» قا قارالسۇن:
ئوتاغەلەردىن نەسرى تايىرغە زەم، نەيزەلەردىن سىماقى رامە يۇزى دەرھەم.

— نەۋائى.

ران [ران] (پ) سۆزلەرگە قوشۇلۇپ «يۇرگۈزگۈچى، ماڭغۇزغۇچى، كەتكۈز — گۈچى» قاتارلىق مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ:

زەئفران — كۆچسىزلىكنى، ماغدۇرسىزلىقنى كەتكۈزگۈچى؛ كۆچكە، ماغدۇرغا كىرگۈزگۈچى.

راھ I [راح] (ئە) 1) شادلىق؛ 2) مەجھۇل م: مەي، شاراب:

ئىچۈرگەچ غۇسسە راھىن مېھر ئايىغى،
شەفەق يۈزىگە چىقمىش كۆڭلى قانى.

— ئەرشى.

راھى رەيھانىي — كۆكۈش ۋە خۇش بۇي مەي؛

راھى گۈلفام — گۈل رەڭ، ئەتىرگۈل رەڭلىك مەي، قىزىل مەي، قىزىل رەڭلىك شاراب:

تۈمەن جىلۋە بىرلە ئالىپ جامنى،
كى پۈر ئەيلەبان راھى گۈلفامنى.

— ئا. نىزارى.

راھى نەھرۇن - نىجات — نىجاتلىق دەريانىڭ شارابى، ئاسايىشلىق مەيى.

كى بولسۇن ماڭا راھى نەھرۇن — نىجات،
تاپاي زەۋقىدىن جاۋىدانى ھەيات.

— ئا. نىزارى.

راھى ۋەسل — ۋىسال شارابى، ئۇچرىشىش مەيى:

ئايا ساقىيا، تۇت ماڭا راھى ۋەسل،
بولاي زەۋقى — شەۋقىدە مىسباھى ۋەسل.

— ئا. نىزارى.

راھ II [راه] (پ) يول؛ مەسلەك؛ ئېتىقاد:

يەئنى تەرىقەت يولى تۇرفە راھى مۇستەقىم،
ئاندا قەدەم راست قويكىم خەتەر بولماسا.

— زەلىلى.

راھى ئەدەم — يوقلۇق يولى:

ئەي گۆرىستان ئەھلى بىر — بىر تۇتۇگمىز راھى ئەدەم،
كىم مەلۇل ئولماڭ بۇ كۈن تاڭلا قىيامەت ئەنقەرىب.

— زەلىلى.

راھى راست — توغرا يول:

يا رەبا، ھەركىم مۇنافىق بولماغاي،
راھى راست بەرگىلكى، فاسىق بولماغاي.

— خەراباتى.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uygurkitap.com

ئەزمى راھ ــ يولغا چىقىش:
زەمىن تۇفراغى ھەم بەغايەت سىياھ،
ئانىڭدىن تۇشۇپ ئەيلەدىم ئەزم راھ.
ــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

تۇشە راھى ــ سەپەر ئۈزۈقى، يول ئۈزۈق ــ تۇلۇكلىرى:
ياشلىقىمدا گەۋھەرى تائەتنى بەرباد ئەيلەدىم،
تۇشە راھى ئاخىرەت بىلكۇل ئەدا بولدى، دەرىغ.
ــ شەۋقى.

تۇشەئى راھ ــ «تۇشە راھى» غا قارالسۇن:
كېتەر يولۇڭغە نە لازىم كۆزۈڭنى ئاچ غافىل،
نەدۇركى تۇشەئى راھىڭ ئاخىرنى قىلغىل ياد.
ــ شەۋقى.

خاكى راھ ــ يولنىڭ توپا ــ تۇپرىقى؛ يولنىڭ چاڭ توزىنى:
خارلىق ھەددىن ئاشۇرماڭ، چۈنكى ئىززەت يولدادۇر،
ئاتىڭمۇ نەئىلىنىدە بىزنى خاكى راھ ئەيلەپ ئۆتۈڭ.
ــ لۇتفى.

شاھ راھ ــ پادىشاھلىق يولى، خان يولى؛ كاتتا يول:
شاھ راھ شەرئىنى تا ئۆلگۈچە تەرك ئەتمەگىل،
قەۋلى پەيغەمبەر دۇرۇر ئۇممەتكە دەستۇرۇل ــ ئەمەل.
ــ زەللى.

راھەت [راحت] (ئە) تىنچلىق، ھۇزۇر، لەززەت، دەم ئېلىش:
يا كۆڭۈلنىڭ راھەتى يوق يا بەدەننىڭ قۇۋۋەتى،
ئول گۈلى ئەسفەر كەبى چېھرەم قالىپدۇر سارغەرىپ.
ــ مولا سالىھ.

راھەت سىرىشت ــ راھەت ئارىلاش:
رەۋزەئى فىردەۋس ئىچرۇر ھەرقانچە كىم راھەت سىرىشت،
يوقتۇرۇر مەشھۇرىدە جۇز ئازرۇيى ۋەسلى بار.
ــ مەشھۇرى.

راھەتۇ ئىشرەت ــ راھەت ۋە ھۇزۇر ــ ھالاۋەت:
مىڭ دېدىم ئەرزىمنى، بىرى بولمادى باۋەر ساڭا،
كۆرمەدى ھەرگىز جەھانىدە راھەتۇ ئىشرەت يۈزىن.
ــ قەلەندەر.

راھەتى دەۋران ــ دەۋرنىڭ راھەت، پاراغىتى:
تا كۆڭۈل بەردىم ساڭا، ئەي مەھۋەشى ھۇرى زەمان،
راھەتى دەۋران يۈزىنى بىر زەمانى كۆرمەدىم.
ــ قەلەندەر.

راھەتەين [راحتين] (ئە) ئىككى راھەت؛

ئەل - يەئسۇ ئىھدەر - راھەتەين — ئۇمىدسىزلىك ئىككى راھەتنىڭ بىرى:
ساقىيا، كۆپ ۋەئدە قىلدىڭ، راھ ئىلە راھەت يېتۇر،
يوقسە قىل مەئيۇسكىم، ئەل - يەئسۇ ئىھدەر - راھەتەين.
— نەۋائى.

راھبەر [راھبر] (پ) باشقۇرغۇچى؛ يول كۆرسەتكۈچى، يولباشچى، يېتەكچى:
دېدىم: يەتسە ناگاھ بۇلاردىن زەرەر،
مەنى ناتەۋانغە بولۇڭ راھبەر.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

راھرەۋ [راھرو] (پ) يولۇچى، سایاھەتچى:
كۇفرۇ ئىمان راھرەۋغە كىش ئەمەس،
ئەسل يولدا بەند راھى بىش ئەمەس.
— نەۋائى.

راھزەن [راھزن] (پ) ئوغرى؛ يول توسار، قاراقچى:
مەستانە نەۋا بىرلە قويايى كەئبە ساری يۈز،
كىم يولدە مېنى مۇغبەچەئى راھزەن ئىستەر.
— تەجەللى.
كى بىر ئوق بىلە ئەلنى قىلدى خەلاس،
ھەمە راھزەنلەردىن ئالدى قىساس.
— ئا. نىزارى.

راھشۇناس [راھشناس] (پ) يول تونۇغۇچى، يول بىلگۈچى.
بولدۇڭ چۇ بەلادە راھشۇناسىم،
باردۇر ساڭا مۇنچە ئىلتىماسىم.
— نەۋائى.

راھنەما [راھنما] (پ) «رەھنەما» غا قارالڭ.

راھنەمۇن [راھنمون] (پ) «رەھنەما» غا قارالڭ.

راھنەۋەرد [راھنورد] (پ) «رەھنەۋەرد» كە قارالڭ.

راھۋار [راھوار] 1) يولۇچى، يول يۈرگۈچى:
ئايدى يەتىم: ئەي، ئەرەبى راھۋار،
ئۆزگە شۇتۇرنىڭكى ئاياغلەرى بار.
— زەللى.

2) يول يۈرمەك، ئاتلانماق، ماڭماق:
كى ئاندىن بولۇپمىز يەنە راھۋار،
قىلىپ ئىختىيارۇ ۋىدائۇ دىيار.
— ئا. نىزارى.

راھىب [راھب] (ئە) [كۆپلۈكى: رۇھبان] خرىستىئان دىنىدىكى تەقۋادارلار،

ئۇيغۇر كتاب توربىتى www.uyghurkitap.com

زاهىد، موناخ؛ تەركى دۇنيا قىلغانلار:
ياراماس قۇلغە ئالۇر ساهىبى،
كېتەر ئۆز يېرىگە ئەمەس راهىبى.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

راهىبى جاۋىد ئەتمەك — يولباشچىلىق قىلماق:
كۆڭلۈڭنى زەمان بەهرەسىدىن نەۋمىد ئەت،
نەفسىڭگە بۇ ئىشنى راهىبى جاۋىد ئەت.
— نەۋائى.

راهىلە [راحلە] (ئە) ئات — ئۇلاغ، يۈك هايۋانلىرى:
كىم قىلسە سەفەر يۈك بىلە، خەۋفۇ خەتەرى بار،
نې مال، ئۇزۇقۇ راهىلە، بىخەۋفۇ خەتەرمەن.
— گۈمنام.

راهىم [راحم] (ئە) باشپاناهىم، مېهرىبانىم، شەپقەتچىم (تەڭرىنىڭ سۈپىتى):
قەلەندەرغە بېرىپسەن ئىلمۇ فەزلى دەۋلەت، ئەي راهىم،
ئەتا قىلغىل يەنە ئاخىر دەمىدە نۇرى ئىمان هەم.
— قەلەندەر.

راۋەند [راوند] (پ) بىر تۈرلۈك دورا ئۆسۈملۈكى:
بىلە دورى، راۋەند، نىلپەر، كۈن دورى،
سۆرۈنجان، خۇللەنجان، كىبابە، سەلىخ.
— موللا بىلال.

راۋي [راوى] (ئە) رىۋايەت قىلغۇچى، قىسسە ئېيتقۇچى. نەقىل كەلتۈرگۈچى؛ خەۋەر، مەلۇمات بەرگۈچى:
قۇلاق تۇتقىل رىۋايەت قىلسا راۋي،
ئىشتىكىل بۇ غەزەلنى دەر هەۋائي.
— سەيىد ئەهمەد.

راۋىيى نۇكتەدان — هېكمەت سۆزلىگۈچى، رىۋايەتچى:
رىۋايەت قىلۇر راۋىيى نۇكتەدان،
كى ئۆتكەن زەماندىن نەچە داستان.
— ئا. نىزارى.

راۋيان [راويان] (ئە) [بىرلىكى: «راۋىي»] 1) «راۋىي» غا قارالسۇن؛ 2) رىۋايەت، قىسسە:
كەل، ئەي ژەنگۈي، ئەيلەگىل راۋيان،
قىلىپ ئاقسۇدىن ئەمدى بىر داستان.
— موللا شاكىر.

رائىز [رائض] (ئە) تەربىيىلىگۈچى، ئۆگەتكۈچى؛ مەشق قىلدۇرغۇچى؛ «رايىز» غا قارالسۇن:
كۆڭۈلكىم، ئەسرۇ تەۋسەن ئىبردى زۇهد ئايىنىدە، كۆڭۈل،

كى ئىشقىنىڭ رائىزىدىن نې زەبۇنلەردەك يۇڭاشىپدۇر.
— نەڭائى.

رائىي [راعى] (ئە) باشچى، سەركەردە، ھۆكۈمران:
رائىي ئول دېھقانكى نان بەرگەي رىيا،
بولغاي ئول مەھشەر كۈندە روسىيا.
— خەراباتى.

رائىيە [رائيە] (ئە) ئاخىرى «ر» ھەرپلىك سۆز:
رائىيە قەسىدەسى — قاپىيىسى ياكى رادىپى «ر» بىلەن تۈگىگەن قەسىدە؛
قەسىدەئى رائىيە — «رائىيە قەسىدەسى» گە قاراڭ.

راي I [راى] (ئە) 1) پىكىر، ئوي، قاراش؛ ئەقىل، پەم، پاراسەت:
ئانىڭ رايى بىرلە تۈزەلدى جەھان،
كى ئاباد بولدى بۇزۇلغان مەكان.
— ئا. نىزارى.

2) ئىرادە، خاھىش؛ ئىختىيار:
كېرەك ئۆلتۈر، كېرەك ئەرسە قۇلۇڭىمەن،
مۇبارەك بۇيرۇغۇڭدۇر قۇتلۇ رايىم.
— سەيفى سەرايى.

3) قارام، تەۋە:
فەلەك شەمئى رايى مۇنىرى ئانىڭ،
مەلائىك چىراغى زەمىرى ئانىڭ.
— نەڭائى.

4) يول:
سەھەر ۋەقتى بىر راي تاپتى سەۋاب،
ئالىپ غەيب دوشىزەسىدىن نىقاب.
— نەڭائى.

رايى ئالەم ئاراي — ئالەمنى بېزىگۈچى (بېزەتكۈچى) پىكىر؛
رايى ئەلىل — خاتادىن خالى بولمىغان چۈشەنچە، قاراش؛
رايى ئەئزەم — ئۇلۇغ پىكىر؛ كاتتا ئىختىيار، چوڭ ھوقۇق:
خاجەنى رايى ئەئزەم پادىشاھ دارغا ئاسقالى بۇيرۇغان
ھالەتتە پادىشاھغە كېسەل ئارىز بولۇپ، مەھىبۇسلارنى قويا
بەرگىلى بۇيرۇغانى.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

رايى پاك — توغرا پىكىر؛
رايى خىرەد — ئەقىل، ئىدراك ئىلاجى:
دىماغ ئىچرە خەبت ئولدى بەھەددۇ ئەد،
فۇتۇر ئولدى ئايىنى رايى خىرەد.
— نەڭائى.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

رايى دىلىمەزىر ــ كۆڭۈلگە ياقمىدىغان سۆز، پىكىر؛
رايى رەڧىۋ ــ يۈكسەك، ئۇلۇغۋار پىكىر؛
رايى سايىسىز ــ توغرا پىكىر، توغرا، ھەققانىي پىكىر؛
رايى سەۋاب ــ توغرا ئوي، توغرا قاراش، پىكىر.
رايىغە كىرمەك ــ بىراۋنىڭ پىكرىگە قوشۇلماق، سۆزىگە كىرمەك؛
رايى گەردۇن ــ قىسمەت، تەقدىر:
رادي گەردۇنغە دەست تاپقۇسىدۇر،
كۆكنى ئالىدە پەست تاپقۇسىدۇر.
ــ نەۋائى.
راي مەزبۇت ــ خاتىرىسى ياخشى؛ ئەستە مەھكەم ساقلىنىدىغان ئوي- پىكىر:
يىگىچكە فىكر بىرلە رايى مەزبۇت،
خوتۇنى ھۇسن بىرلە خەتتى مەنقۇت.
ــ ناقىس.
خۇد راي ــ بىر سۆزلۈك، ئۆز پىكرىنى راست قىلىدىغان؛ ئۆز بېشىمچە؛
ھۇمايۇن راي ــ قۇتلۇق پىكىر، ياخشى ئوي.

راي II [راى] ھىندى پادىشاھلىرىنىڭ ئۇنۋانى.

رايەت [رايت] (ئە) [كۆپلۈكى: رايات] بايراق:
رايەتى گەردۇنساي ــ ئاسمانغا، كۆككە تۇتاشقان بايراق.

رايزەن [راى زن] (ئە + پ) 1› پىكىر قىلغۇچى؛ بىلدۈرگۈچى؛ سۆزىنى ئۆتكۈزگۈچى؛ سۆزى ئۆتكۈر:
تۈزۈپ ھېكمەت ئەھلى بىلە ئەنجۇمەن،
بولۇر ئىبردى بۇ ئەمردە رايزەن.
ــ نەۋائى.
2› دانا، ئەقىللىق؛ مەسلىھەتگوي.
رايزەن بولماق ــ پىكىرلەشمەك، مەسلىھەتلەشمەك، پىكىر ئالماشتۇرماق.

رايگان [رايكان] (پ) پۇلسىز؛ تېپىشۋالغان، بىكارغا كەلگەن نەرسە:
بېرۇرسەن ئاندا قۇشنى رايگانە،
تاپالماي بەرمەشكگە ھېچ بەھانە.
ــ ناقىس.

رايىج [رايج] (ئە) ئىستېمالدىكى، قوللىنىلىۋاتقان؛ ئۆتىدىغان (پۇل، ئاقچا):
ئۆز سۆلۈكىغە نەتايىج ئىستەدى،
قىلماق ئۆز نەقدىنى رايىج ئىستەدى.
ــ نەۋائى.

رايىجە [رايجه] (ئە) «رايىج» غا قاراڭ.

رايىز [رايض] (ئە) ئات چاپتۇرغۇچى، ئات ئۆگەتكۈچى، چەۋەندەز؛ «زائىز» غا قاراڭ.

رايىھە [رايحه] (ئە) ھىد، ئىس، بۇي.

رەئايا [رعايا] (ئە) [بىرلىكى: رەئىيەت] «رەئىيەت» كە قارالسۇن.
تۇرغۇزۇبان شەھر ئىچىدە تۇرت ئاي،
خىزمەت ئېيتىپ بەگۇ رەئاياۋۇ باي.
— زەللى.

رەب [رب] «رەببۇل» گە قارالسۇن.
تەلەبدىن قالما شەۋقى ئىزدە رەبدىن،
دەرى رەھمەت ئاچىلغاي ئىرتىھال شەيخ.
— شەۋقى.
قەزاراكى بىر كۈن ئىدى نىمشەب،
قىلىپ بەندىلىك مەن بەدەرگاھى رەب.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

رەبا [ربا] (پ) قوشما سۆز تەركىبىدە «تارتقۇچى، ئالغۇچى، كۆتۈرگۈچى» مەنىلىرىدە كېلىدۇ:
دېدى پىر: بۇ بەچچە ماڭا ئەقرەبا،
كۆرۈپ خۇب بۇت ئەتمىش دىللىنى رەبا.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.
پەردە رەبا ئولماق — پەردىنى كۆتۈرمەك.

رەباب [رباب] (پ) راۋاب (چالغۇ ئەسۋابى):
قىلمادى جەمشىدۇ ئىسكەندەرگە بۇ دۇنيا ۋەفا،
چالغىل، ئەي مۇترىب، رەبابۇ قانۇنۇ سەتارىنى.
— قەلەندەر.

رەبات [رباط] (ئە) [كۆپلۈكى: رەباتات] مۇساپىرخانا، كارۋان سارىسى، يولۇچىلار قونالغۇ قىلىدىغان ئۆتەڭ:
تازە تاپىپ تەندە دىلۇجان، ھەيات،
يول يۈرۈدۈڭ تا تەرەفى قۇم رەبات.
— زەللى.
رەباتى ئالىي — ئالىي قونالغۇ جاي، ئالىي كارۋان ساراي؛
ئەسكى رەبات — كۆچمە م: دۇنيا.

رەباي [رباى] (پ) «رەبا» غا قارالسۇن:
ھۇشرە باي — ھۇشسىزلاندۇرغۇچى.

رەبايەندە [رباينده] (پ) ئۆزىگە تارتىدىغان، جەزىبىدىلىك:
ئىككىنچى قىسىم ئولدۇركى، جەمئى ھالاتى ۋەناخۇش
خەيالاتى ئۆزىگە پىسەنىدىدە ۋە رەبايەندە، مۇستەھسەن ۋە
خۇشايەندە كۆرۈنگەي.
— نەۋائى.

ئۇيغۇرچە كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

رەپب [رب] (ئە) تەڭرى، خۇدا، پەرۋەردىگار، ئاللا:
ئەجەب ئېرمەس كەرەمدىن ئەتائى شەۋقىغە،
خۇدايى رەببىيۇ ھەسبى قازىيۇل ـ ھاجات.
ـــ شەۋقى

رەببى رەھىم ـ ناھايىتى شەپقەتلىك تەڭرى، پەرۋەردىگار:
ئاسراغاي بارچە ياماناتلىقدىن سېنى رەببى رەھىم،
تەر چېكىپ ئوتدەك يانىپسەن مەي ئىچىپ ھەستانە سەن.
ـــ قەلەندەر.

رەببى غەفۇر ـ (گۇناھلارنى) كەچۈرگۈچى، ئەپۇ قىلغۇچى ئاللا.

رەببانىي [ربانى] خۇداغا مەنسۇپ:
ئۇلۇمى فەيزى رەببانىي ئەتا قىلمىش خۇدا سانىسىز،
ۋۇجۇدۇڭ ئېردىلەركىم ئىلمى ھېكمەت بابىدىن يەنبۇئ.
ـــ شەۋقى.

رەببەنا [ربنا] (ئە) ئەي، بىزنىڭ پەرۋەردىگارىمىز؛ تەڭرى:
نەچچە كۈن ياتتىم پۇتۇم ئاغرىق بولۇپ، يالغۇز خەفا،
رەببەنا، دۇشمەنگە كۈلكۇ قىلماغىل، دوستىغە تەفا.
ـــ موللا سالىھ.
تىلەرمەن كېچە ـ كۈندۈز زار بىرلە،
تىلىمغە جارى ئەيلەپ «رەببەنا» نى.
ـــ خىرقەتى.

رەببۇل ـ جەلىل [رب الجليل] (ئە) ئۇلۇغ تەڭرى:
«زەلەمنا» دېبان يىغلادى نەچچە يىل،
كەرەم ئەيلەدى باز رەببۇل ـ جەلىل.
ـــ غەربىي.

رەببۇن [ربون] تەڭرى، ئاللاھ:
زىيارەتكە سەبەبدۇر نېئمەتى كۇبراغە شۇكر ئەتمەك،
بەسەندەست «ئۇممەتۇن مۇزنىبەتۇن رەببۇن» فۇر مەزكۇر.
ـــ شەۋقى.

رەببەكە [ربك] (ئە) ئىگەڭ، پەرۋەردىگارىڭ، تەڭرىڭ:
بۇيى گۇلىنڭ ئانھەزرەتى رەببەكە ئەلادۇر،
بۇ گۇلنى قىلاي تۇھفە ئۇ زىبا سەنەممگە.
ـــ موللا سالىھ.

رەببىل ـ فەلەق [رب الفلق] (ئە) سۇبھىنىڭ پەرۋەردىگارى، تاڭ سەھەرنىڭ يارىتقۇچىسى:
يۇز گىرىھ دەۋراندىن ئولخاچ ئەيلەمىش كوڭلۇم قەلەق،
شايەد ئەتكەي دەفئ بۇ مۇشكىللەرىم رەببىل ـ فەلەق.
ـــ ئەرشى.

رەببىل - ئىززەت [رب العزه] (ئە) قۇدرەت ئىگىسى؛ شەرەپ ئىگىسى:
باشىدىن ئەۋرۈلۈپ قىلسام ئىكەنمەن جانىمە قۇربان،
كېلىپىدۇر رەببىل - ئىززەتىدىنكى «كۇللۇمەن ئەلەيھافان».
— مۇللا سالىھ.

رەببىئۇل - ئەئلا [رب الاعلى] (ئە) ھەممىدىن يۇقىرى خۇدا، مەرتىۋىلىك ئاللا، خۇدا:
تەلبە مەشرەب يىغلايۇر يا رەببەنا،
«رەببىئۇل - ئەئلا» دېسەم بولغايمۇكەن.
— مەشرەب.

رەبت [ربط] (ئە) 1› باغلىنىش، تۇتىشىش؛ 2› ئالاقە، ئالاقىدارلىق:
تۇز كۆرگۈچى پاك نەزەر، ھۇنەر كۆرگۈچى راست
بەسەر، ئۇلكىم، دىماغىدا خەبت — سۆزىدە يوق رەبت.
— نەۋائى.

3› قائىدە، ئىنتىزام:
مۇلك ئىشى زەبتۇ رەبتسىز بولدى،
سەلتەنەت ئەمرى زەبتسىز بولدى.
— نەۋائى.

رەبت ئەيلەمەك — باغلانماق؛ ئالاقە قىلماق؛
رەبت بەرمەك — ئالاقىلاشتۇرماق، ئۇچراشتۇرماق.

رەبۇد [ربود] (پ) ئىپلىنغان، تارتىلغان:
مۇسلىھ تىلەغمل رەبۇد دۇشمەنلىغىھ،
لېبك ئەتمە تەلەب ھەسۇد دۇشمەنلىغىھ.
— نەۋائى.

رەبۇدە [ربوده] (پ) «رەبۇد» قا قارالسۇن.
رەبۇدە ئەيلەمەك — تارتماق، ئۆزىگە قاراتماق.

رەبئ [ربع] زېمىن، جاي:
رەبئۇ ئەتلال — ئاۋات، پاراۋان تۇرار جاي.

رەبىئ [ربيع] (ئە) باھار، كۆكلەم:
فەسلى رەبىئ — باھار مەۋسۇمى:
گويىيا يەر ئۈزرە گۈللار كۆرسەتۇر فەسلى رەبىئ،
سەفھەدە ئەرشى ئاچىلدۇرمىش گۈلى ئەشئارەلەر.
— ئەرشى.

رەبىئۇل - ئاخىر [ربيع الاخر] (ئە) تۆتىنچى ئاي (ھىجرىيە يىل ھېسابىدا).

رەبىئۇل - ئەۋۋەل [ربيع الاول] (ئە) ئۈچىنچى ئاي (ھىجرىيە يىل ھېسابىدا).
مۇھەررەم يەۋمى ئاشۇرا بىلەن ساھىبقىران كەلمىش،
سەفەر غەمدىن رەبىئۇل - ئەۋۋەل ئاخىر شادمان كەلمىش.
— شەۋقى.

ئۇيغۇر كتاب توپلىغۇچى www.uyghurkitap.com

رەتب [رطب] (ئە) يېڭى؛ ھۆل، نەم؛ يۇمشاق، مۇلايىم؛ ئېگىلىشچان.

رەتل [رطل] (ئە) 1› رەتل (ئىغىرلىك بىرلىكى بولۇپ 449.3 گرامغا تەڭ)؛ 2› قەدەھ، پىيالە:

چۇ بىر رەتل نوش ئەيلەبان مەست ئولۇپ،
كى ساقىي ئاياغىدا ـ ئوق پەست ئولۇپ.

ـــ نەۋائى.

رەتلى گەران ـ 1› قىممەت باھا بىر قاداق (نەرسە)؛ 2› ۋەزنى تەخمىنەن بىر قەدەھ كېلىدىغان مەي، بىر پىيالە مەي.

رەجا [رجا] (ئە) ئۈمىد، تىلەك:

رەجا ئەتمەك ـ ئۈمىد قىلماق، تىلىمەك؛

رەجايى جاۋىدان ـ دائىمىي تىلەك، دائىمىي ئۈمىد.

رەجە [رجە] ئۆلچەم، مۆلچەر، پىلان، بەلگىلىك تەرتىپ، قائىدە، رېجە:

تا رەجە چەكمەس يېرىگە باغبان،
باغ ھەمانۇ زېبىدە جاڭگال ھەمان.

ـــ نەۋائى.

رەجە تارى ـ رېجە يېپى، تەرتىپ تانىسى.

رەجەب [رجب] (ئە) يەتتىنچى ئاي (ھىجرىيە يىل ھېسابىدا).

رەجەب تەئزىم مەئنى بىرلە شەھرۇللاھ ئەسەمدۇرلەر،
كىشى جەڭگۇ جەدەلنى ئىشتىمەگەندىن ئەلئەمان كەلمىش.

ـــ شەۋقى.

مۇنى بىلگىل بۇ مەئنى بىرلەن شەئبان شۇئىبىدىن مۇشتەق،
ئانى شەھرۇر ـ رەسۇل دەرلەر رەجەبكە تەۋ ئامان كەلمىش.

ـــ شەۋقى.

رەجەز [رجز] (ئە) ئەرۇز بەھرىلىرىدىن بىرىنىڭ نامى:

رەجەزى مۇسەددەسى مەخبۇنى مەھبۇن ـ ئەرۇز ۋەزنىدىكى رەجەز بەھرى تۆرگۈمىنىڭ بىر ۋەزنى.

رەجئەت [رجعت] (ئە) قايتىش، ئارقىغا قايتىش، چېكىنىش.

بۇ تەئەججۇبلىق سەفەردىن چۇن تەئەققۇل قىلدى ئۇد،
سەير ئارا قىلغان كەبى زاھىر ئەتارۇد رەجئەتىن.

ـــ نەۋائى.

رەجىم [رجم] (ئە) لەنەت قىلىنغان، قوغلاندى:

نەفى ئىسبات ئوقىدىن لەشكەرى شەيتانى رەجىم،
قاچقۇسى مۇلكى خىتاي، ھىندى، ئوروس شەھرى لاداق.

ـــ شەۋقى.

رەجۇلىيەت [رجولیت] (ئە) ئەرلىك، مەرتلىك؛ باتۇرلۇق:

ره‌جۇلىيه‌ت چۇ سه‌لب بولدى ته‌مام،
خاجه ده‌رگاهى ساڕى ئۇردۇم گام.
— نه‌ۋائى.

ره‌خ [رخ] (پ) سىزىق، چاك، يېرىق:
ره‌خ - ره‌خ — يول - يول، چاك - چاك.

ره‌خت [رخت] (پ) 1) نه‌رسىله‌ر، ئه‌سۋاب - ئۇسكۇنىله‌ر، جابدۇقلار؛ كىيىم - كېچه‌كله‌ر:
ئېلىپ بارغىل ۋۇجۇدۇڭ ره‌ختىنى بازارى مه‌هشه‌رگه،
كه‌ساد ئولماسدا ره‌ختىڭ ئانچۇنانكىم، ئېئتىبار ئه‌يلەپ.
— شه‌ۋقى.

2) بېزه‌كلىك تۆشه‌ك (يوتقان - كۆرپه)، گىلەم:
قويۇپدۇر بۇ ئه‌يۋان ئارا تۇرفه ته‌خت،
سالىپ ئاستىغه هه‌م نه‌چه نه‌ۋئى ره‌خت.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

3) مال، بايلىق؛ ره‌خت:
جۇمله ره‌ختى ئاخىره‌ت قىلدىڭ بۇ شه‌يتان ئه‌لچىسى،
ده‌فته‌رى ئىشقىڭنى سه‌رف ئه‌تكه‌ن خه‌يالاتىڭ قانى؟
— مه‌شره‌ب.

ره‌خت باغلاماق — يۈك باغلاماق، سه‌په‌ر جابدۇقلىرىنى يىغىشتۇرماق، يولغا هازىرلانماق؛ كېتىشكه ته‌يياڕلانماق:
باغلاغىل ره‌ختى سه‌فه‌ر بارماق ئۈچۈن ئاماده بول،
قالماغاي ئۇشبۇ جه‌هان ئىچىنده ئاخىر هېچ شه‌ي.
— قه‌له‌نده‌ر.

ره‌ختى سه‌فه‌ر باغلاماق — سه‌په‌ر يۈكىنى تاڭماق، مېڭىشقا ته‌يياڕلانماق.

ره‌خش [رخش] (پ) 1) يۈگۈرۈڭ ئات، ئالا ئات، تۇلپار:
ئىتده‌ك ئىرىشىپ ره‌خش ئىزىن سۈرمه قىلىپ،
باش ئىشكىگه قويغان ياڕى غاڕىم كېلەدۇر.
— گۇمنام.

2) نۇر، يورۇقلۇق؛ چاقماق:
ئاياغىڭ ره‌خشىنى فه‌رخۇنده ئۆزره كۆزله‌ڕىم سۈرتۈپ،
هه‌ياتى تازه تاپىمىش نۇشىدىن سامى گۈلاب ئه‌يلەپ.
— ئه‌رشى.

ره‌خش خىرامى — ئاتنىڭ يورغىلاپ يۈرۈشى؛
ره‌خش سۈره‌ڭ — ئات سالماق، هۇجۇم قىلماق؛
ره‌خشى تېزته‌ڭ — چاپقۇر ئات، يۈگۈرۈڭ ئات؛

ئۇيغۇرچە كتاب تورىكتى www.uyghurkitap.com

رەخشى گەۋھەر ـ پارلاق، نۇرلۇق گۆھەر.

رەخشان [رخشان] (پ) جىلۋىلىنىپ تۇرىدىغان، يالتىراق، پارلاق:

كىم كۆرۈپىدۇر دەھر ئارا سەندەك پەرىزادى زەمان،
زۇلفى سۇنبۇل، خالى مۇشكىن، ئارەزى رەخشان يېگمت.

ـــ قەلەندەر.

رەخشان بولماق ـ پارلىماق، يالتىرىماق، نۇر چاچماق؛

رەخشان شىھاب ـ جۇلالىق چېقىن:

قارا تۇن كەلدى كۆلبەم سارى ئول گۈلرۇخ شتاب ئەيلەپ،
ئېرۇركىم قەترە ـ قەترە خۇيلاردىن رەخشان شىھاب ئەيلەپ.

ـــ مەشھۇرى.

رەخشان قۇياش ـ پارلاق قۇياش؛

رەخشان ياساماق ـ يورۇتماق؛ كۆركەم قىلماق، پارقىراتماق؛

خۇرشىد رەخشان ـ نۇرلۇق قۇياش، پارلاق قۇياش:

تەلئەتىك چۇن ۋەززۇھادۇر ساچلارىك مانەندى شەب،
ھەم شەرافەت ئەۋجىدە خۇرشىد رەخشان سەنمۇسەن.

ـــ مولا سالىھ.

شەمئى رەخشان ـ نۇرلۇق چىراق، نۇرلۇق شام:

ئەرشى ئاغنار ئۆلمەلىك قۇشدەك نەچۈككىم يارسىز،
بولماسۇن پەرۋانە، يا رەب، شەمئى رەخشاندىن جۇدا.

ـــ ئەرشى.

لەئلى رەخشان ـ يالتىراق گۆھەر، نۇرلۇق ياقۇت:

سىمى ئەشكىم لالەگۇندۇر لەئلى رەخشانىن كۆرۈپ،
خاتىرىم ئاشۇفتەدۇر زۇلفى پەرىشانىن كۆرۈپ.

ـــ ئەرشى.

مېھرى رەخشان ـ كۆڭلى نۇرلۇق:

كاكۇلۇڭ جان ئۇقدەسىدۇر ھەم ئىسى مۇشكى خوتەن،
مېھرى رەخشان يا تەجەللى يا مەھى تابانمۇ سەن؟

ـــ ئەرشى.

رەخشەندە [رخشنده] (پ) «رەخشان» غا قارالسۇن.

قۇياش ئېرمەس فەلەكدە يارنىك رۇخسارەسى دەرلەر،
كۆزى رەخشەندەسىكىم، شۇئلەدىن سەييارەسى دەرلەر.

ـــ زەللى.

رەخشەندە بەرق ـ يالتىراق، پارلاق چاقماق؛

رەخشەندە كۆزگۈ ـ مەشرەقەنىك پارلاق جامالى؛

رەخشەندە مېھر ـ پارلاق قۇياش، يورۇق ئاپتاب؛

مەھى رەخشەندەسى — ئاي جىلۋىسى، ئاي نۇرى:
فەرش ئولغان خىشتلارىكىم كويىدا قىلمان بەدەل،
ئەيلەسە گەر ئەرز ئۆزىن كۆكنىڭ مەھى رەخشەندەسى
— ئەرشى.

رەخنە [رخنە] (پ) 1) دەز، يېرىق، تۆشۈك، چاك:
ۋەسل قەسرىدۇر بەلەند، ئانداغ فەلەكنىڭ رەخنەسى،
يارنى قايدىن كۆرەر ئاشىق ئىنسانىيەت بولماسا.
— مەشھۇرى.

2) زەرە، جاراھەت:
كۆز ئۇچى بىرلە باقتى تەگدى تېرە مىژگانى،
سىنەم ئۆزرە پەيكانى رەخنە قىلدى ۋەيران قىز.
— نەۋبەتى.

رەخنە تۇشمەك — زەرەرلەنمەك؛
رەخنە سالماق — 1) بوشاشتۇرماق، سۇسلاشتۇرماق؛ 2) تەشمەك، دەز كەتكۈزمەك.

رەخنە ـ رەخنە [رخنه رخنه] دەز، يېرىق، چاك ـ چاك:
ئىشق ئېلىنىڭ تۆئىمەسى غەم تىغىدىن قانمۇ ئېكىن،
رەخنە ـ رەخنە ھەر تەرەف چۈن لالە خەندانمۇ ئېكىن.
— گۇمنام.

رەد [رد] قايتۇرۇش، ئىنكار قىلىش؛ قوبۇل قىلماسلىق:
بۇ ئالەم زىيىندىن بولغىل مۇجەررەد،
فەنا ئەھلى قىلىپدۇرلار ئانى رەد.
— ئەرشى.

«يېرىم ئىقلىم» دەپتۇر بىخىرەددۇر،
ئەگەر «بىر» دېسە ھەم يۈز قاتلا رەددۇر.
— ناقىس.

رەد ئەتمەك — «رەد ئەيلەمەك» كە قارالسۇن؛
رەد ئەيلەمەك — قايتۇرماق؛ ئىنكار قىلماق؛
رەد قىلماق — «رەد ئەيلەمەك» كە قارالسۇن:
دۇنى تارتىپ ئانى رەد قىلماسام يوقتۇر ئەجەب،
قۇتى دىل ھەم قۇۋۋەتى رۇھى رەۋانمىدۇر چىلىم.
— ئەرشى.

رەدد [رد] (ئە) «رەد» كە قارالسۇن:
قەبۇلىدۇر نە يەئنى بەسكى سور دەپ،
ئانىڭ رەددىدە تەجرىد ئەھلى بەھەد.
— ئەرشى.

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلار يىغىش تورى

رەددۇ بەدەل ــ رەت قىلىش؛ تالاش ــ تارتىش:
هەسەددىن بۇلار ئىچرە بولدى جەدەل،
بۇلار سۆزلەرى بولدى رەددۇ بەدەل.
ــ غەربىي.

رەددۇ قەبۇل ــ رەد قىلىش ۋە قوبۇل كۆرۈش:
ئالىمنى زالىم ئەيلەدى، فاسىقنى پەرسا،
رەددۇ قەبۇل بىرلە ئەجەب كارخانەدۇر.
ــ زەلىلى.

رەددى باب ــ ئىشىكتىن قايتۇرۇش، ئىشكتىن كىرگۈزمەسلىك:
سېنى مەئشۇقلاردىن سۆيمەكىم تاڭلاپ گۈناھ ئېركەن،
نېدۇر ئوششاقلار سىلكىدىن ئايرىپ رەددى باب ئەتتىڭ.
ــ گۈمنام.

رەددى بەلا ــ بالانى قايتۇرۇش:
زىنھار، ئەي مۇسافىر، شام ئولدى بىر دۇئا قىل،
رەددى بەلا دېدىلەر ھەر سۇھبەتى خۇدايى.
ــ زەلىلى.

رەدىف [ردیف] (ئە) 1) ئاتقا مىنگەشكۈچى، ئەگىشىپ، سۈكىدىشىپ بارغۇچى؛
2) شېئىر تۈزۈلۈشىدە مىسرا ۋە بېيىتلاردا قاپىيەدىن كېيىن تەكرارلىنىدىغان سۆز، رادىپ:
بۇ قائىدە ۋە رەدىف سۇلتان ساھىبقىرانىنىڭ ئىختىرائىدۇر.
ــ نەۋائى.

رەز [رز] (پ) تەك، ئۈزۈم:
لەبلەرىڭدۇر شەھدۇ شەككەر يادۇرۇر كانى نەبات،
ياكى جاننىڭ شىرەسىدىن رەز چىقاربدۇر قانات.
ــ قەلەندەر.

رەز چەمەنى ــ تەكزار، ئۈزۈمزار؛
رەز سۇيى ــ مەي، مۇسەللەس؛
رەز فەرزەندى ــ مەي، شاراب؛
رەز قىزى ــ ئۈزۈم، تەك قىزى؛ مەي، مۇسەللەس:
مەشھۇرى يۇرۇر خۇمار تارتىپ،
رەز قىزىغە ئىنتىزار تارتىپ.
ــ مەشھۇرى.
فەرزەندى رەز ــ «رەز فەرزەندى» گە قارالسۇن.

رەزالەت [رذالت] (ئە) پەسلىك، پەسكەشلىك، تۆۋەنلىك، پەس تەبىئەتلىك، رەزىللىك:

بىلۇركى، روزى ئاڭا ھەق بېرۇر، ئۆزىدەكنىڭ،
بولۇر چۇ بەندەسى، بائىس ئېرۇر رەزالەت ئاڭا.
— نەۋائى.

رەززاق [رزاق] (ئە) رىزىق بەرگۈچى، رىزىقلاندۇرغۇچى:
كەرەمىڭ كەڭرۇ ئەھلى ئالەمگە،
لۇتف ئېھسان بىلەن ئەجەب رەززاق.
— شەۋقى.
بەندە ئاجىزغە يېتىشسە نامە ئەئمال ئوڭ تەرەپ،
چەپ تەرەپدىن ساقلاغان سۇلتانى رەززاقىمغە ئەرز.
— شەۋقى.

رەزم [رزم] (پ) ئۇرۇش، جەڭ؛ غەۋغا:
چۇ بەندەر ئىچىدە تۇغەپ كارى رەزم،
ۋەتەن ساری يانماق ئىشىن قىلدى ئەزم.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.
ماڭا قەتل ئىشىنى قىلىپدۇركى جەزم،
تاپىپ خالى يەرنى ئىكەۋ تۇزسە رەزم.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.
رەزم ئەيلەمەك — جەڭ قىلماق، ئۇرۇشماق؛
رەزم تۇزمەك — ئۇرۇشماق، ئۇرۇش قىلماق، جەڭ قىلماق؛
رەزم سالماق — ئۇرۇش ئاچماق؛
رەزم مەيدانى — جەڭ مەيدانى؛
رەزمۇ كىن — ئۇرۇش ۋە جاڭجال (ئاداۋەت)؛
رەزم ئىچىندە تەلەفى ئولماق — جەڭدە نابۇت بولماق، قۇربان بولماق؛ يوقاتماق.

رەزمساز [رزمساز] (پ) 1) جەڭچى؛ 2) جەڭگىۋار:
تۇمەن مىڭ قانىنىڭ ئولسام رەزمسازى،
سېنىڭ قانىڭغە بولغايمۇ مۇۋازى.
— نەۋائى.

رەزمگاھ [رزم گاه] (پ) ئۇرۇش جايى، جەڭ مەيدانى:
بۇ يەڭلىغ سپاھ باشلابان ئىككى شاھ،
كى بىر كۈنچىلىك قالدى يول رەزمگاھ.
— نەۋائى.

رەزمگەھ [رزم كه] (پ) «رەزمگاھ» قا قارالسۇن.

رەزىل [رذيل] (ئە) پەس، تۆۋەن؛ قەبىھ، ناكەس:
رەزىلى دەنىي — پەس، پەسكەش، بىۋاپا دۇنيا؛

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

رەزىلى دۇنيا — «رەزىلى دەنيا» گە قارالسۇن.

رەزىلۇەش [رذيل وش] (پ) پەسكەش، يىرگىنچلىك.

رەزىن [رزين] (ئە) مەھكەم، قەتئىي؛ مۇھىم:
رايى رەزىن — قەتئىي پىكىر.

رەس [رسى] (پ) سۆزلەرگە قوشۇلۇپ «قىلغۇچى، يەتكۈچى، يېتىشكۈچى؛ كۆرگۈچى» قاتارلىق مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ:
چارە رەس — بىرەر ئىشنىڭ چارىسىنى ئويلاپ يەتكۈچى، ئىلاجىنى قىلغۇچى؛
فەريادرەس — (بىراۋنىڭ) داد — پەريادىنى ئاڭلىغۇچى، رەھىم قىلغۇچى؛ قۇلاق سالغۇچى:
نەچچە شامى غەمدە ئۇلسام، بولمايمن فەريادرەس،
شاد ئولۇپ ئىلكىن قاقار بىللاھ ئول مەھرۇ كۆرۈپ.
— ئەرشى.

رەسا [رسا] يېتىش، يېتىشچانلىق (يېتىشۈچانلىق):
گەرچە تەرىقەتتە ئەمەسمەن رەسا،
تۇشە قىلاي سەبرۇ تەۋەككۇل ئەسا.
— زەللىلى.
نەھەددى كىمسەنىڭ باردۇر بىلىشدە ساڭا تەڭ ئولغاي،
فلاتون ئافەردىن ئەيلەر سېنىڭ ئەقلى رەسايىگىغە.
— قەلەندەر.

رەسا ئولماق — يەتمەك، يېتىشمەك.

رەساس [رصاص] (ئە) 1) قوغۇشۇن؛ 2) ئوق:
گەر شىكەستىم بولسا پەست ئەغياردىن تەئىن ئەتمەگىز،
كىم، شىكەستىغە سەبەب ئالماسنىڭ باردۇر رەساس.
— بابىر.

رەسان [رسان] (پ) سۆز بىرىكمىلىرىدە «يەتكۈزگۈچى، كەلتۈرگۈچى، ئېلىپ كەلگۈچى» مەنىلىرىنى ئىپادىلەيدۇ:
مۇجدە رەسان — خۇشخەۋەر كەلتۈرگۈچى، ئېلىپ كەلگۈچى؛
نەفئ رەسان — پايدا يەتكۈزگۈچى.

رەسائىل [رسائل] (ئە) «رەسايىل» غا قارالسۇن:
ھەر يەردەكى ئول دەبان مەسائىل،
ئاندىن فۇقەھا يازىپ رەسائىل.
— نەۋائى.

رەسايىل [رسايل] (ئە) [بىرلىكى: رسالە] رىسالىلەر، كىتابچىلار؛ مەكتۇبلار.

رەسەد I [رصد] (پ) ئۆلچەش، ھەسسە:

ۋە ئاساردىن رەسەددۇركىم، بابىلدە ياساپىتۇركىم، ھالا
تەللى ئەقەرقۇن دەرلەر.
— نەۋائى.

رەسەد II [رصد] (ئە) كۆزىتىش جەدۋىلى تۈزۈش؛ ئاسترونومىك جەدۋەل:
رەسەد باغلاماق — ئاسترونومىك جەدۋەل تۈزمەك، سەييارىلەرنى
ھېسابقا ئالماق؛
رەسەد قىلماق — كۆزەتمەك.

رەسەد بەند [رصد بند] (ئە + پ) ئاسترونوم؛ مۇنەججىم:
سۇ ھەيلا ھىكمەت ئايىنى رەسەد بەند،
كى ئول بولغۇسى مەندىن سوڭغى فەرزەند.
— نەۋائى.

رەسەن [رسن] (پ) 1) ئارقان، ئارغامچا؛ تاسما، يىپ:
بەرابەر ئەيلەدىڭ قاشىڭ بىلە زۇلفۇڭنى، ئەي دىلبەر،
قانى مەنسۇرى ۋەقتى كۆرگەلى دارى رەسەن پەيدا.
— زەللى.
2) ئۆرۈم، چاچ ئۆرۈمى؛ كۆچمە م: يار:
دۇد سالدىم كىرفىڭ ئىلە كەلمەكىن ئىستەر رەسەن،
جەمئ ئولۇپ كەلمىش پەرى ھەر ساردىن خۇشبۇ كۆرۈپ.
— ئەرشى.
رەسەن ئالماق — تاسما، يىپ ئالماق.

رەست [رست] (پ) قۇتۇلۇش، نىجات، تېپىش.

رەستە [رستە] (پ) 1) قۇتۇلغان، نىجات تاپقان؛ خالاس قىلىنغان؛ 2) سەپ
قاتار:
شەيخۇل — ئىسلام دەپتۇركى، يەر — كۆك ئەھلىدە ھەركىمدىن
رەستە بولغايسەن، سۇد قىلغايسەن.
— نەۋائى.
رەستە بولماق — قۇتۇلماق؛ خالاس بولماق.

رەستگار [رست كار] (پ) قۇتۇلغۇچى، خالاس تاپقۇچى؛ خالاسلىق؛ قۇتۇلماق،
خالاس تاپماق
رەستگار بولماق — قۇتۇلماق، خالاس تاپماق

رەسم [رسم] (ئە) قائىدە، قانۇن؛ يولىيورۇق:
نېگە بەس قىلدىڭ جەفا رەسمىن ۋەفا ئايىن ئولۇپ،
مەن قاچان دېدىم: قوي ئەمدى مۇنچە ئازار ئولسە بەس.
— ئەرشى.
بۇ ئالەم رەسمى بىرلە ئول چېكەر باش،

ئۇيغۇرچە كتاب تورىكتى www.uyghurkitap.com

تەئەززۇرسىز بولۇر ئىش بولغۇسى پاش.
— ناقىس.

رەسمۇ ئايىن — قائىدە — يۇسۇن:
جەھاندا قويدى ياخشى رەسمۇ ئايىن،
تۇزەتتى دۇنيىنى سەر تا بەپايىن.
— لۇتفى.

رەسمى ئادەت — ئەدەب — قائىدە، قائىدە — يوسۇن:
ئۇمىد ئولدۇركى ساھىبخانەدىن ئەئزار كۆرگەيمىز،
چەرا تەئزىمى مېھمان رەسمى ئادەت خۇيى شان ھادىس.
— شەۋقى.

رەسمى ئىسلام — ئىسلام دىنى قائىدە — يوسۇنى، ئىسلام دىنى ئەدەب — قائىدىسى:
كېلىپ بەردى سەلامى رەسمى ئىسلام،
سەلامىغە جەۋابىن ئەيلەدۇك خام.
— ناقىس.

رەسۇل [رسول] (ئە) [كۆپلۈكى: رۇسۇل] ئەلچى، پەيغەمبەر:
بەھەققى ئالى نەبى ھۇرمەتى سەھابە كىبار،
رەسۇلغە ئوخشە يەنە ساھىبۇل — ئەلەم بولماس.
— شەۋقى.

رەسۇلى ئەرەب — ئەرەبلەردىن چىققان ئەلچى؛
رەسۇلى ئەمىن — ئىشەنچلىك، راستچىل ئەلچى (پەيغەمبەر سۈپىتى)؛
رەسۇلى خىرەد پىشە — ئەقىل — ئىدرەكلىك، دانا ئەلچى؛
رەسۇلى مۇستەفا — تاللانغان ئەلچى، پەيغەمبەر:
يوق ئىدۇك بار ئەيلەدىك لۇتفۇڭنى ئىزھار ئەيلەدىك،
ئەۋۋەلا خەلق ئەيلەدىك نۇرى رەسۇلى مۇستەفا.
— شەۋقى.

ئەسھابى رەسۇل — پەيغەمبەرنىڭ ساھابىلىرى:
بەندە ئاجىزغە شەفىئ شايەدكى ئەسھابى رەسۇل،
تابىئىنلەر سەرۋەرى ئول شاھ نۇئمانىمغە ئەرز.
— شەۋقى.

رەسۇلانە [رسولانه] (ئە + پ) پەيغەمبەرانە، ئەلچىلەرگە خاس؛ ئەلچىلىككە يارىشا:
رەسۇلانە نۇزۇل — ئەلچىلەرگە ئوخشاش بېرىش.

رەسۇلۇللاھ [رسول الله] (ئە) تاللانغان ئەلچىسى، پەيغەمبەر؛ مۇھەممەد پەيغەمبەر:
رەسۇلۇللاھ بىلەن زىينەت بېرىپ ئول ئەنبىيالارغە،
تەمامى ئەھلى جەننەتلەرگە سەرۋەر باغىبان كەلمىش.
— شەۋقى.

رەسۋا [رسوا] (پ) رەسۋا، شەرمەندە؛ رەسۋالىق، شەرمەندىلىك:
ھېچ كىشى مەندەك سېنىڭ ئىشقىڭدا شەيدا بولمادى،
چىقتى مەجنۇن، لېك مەندەك ئەلگە رەسۋا بولمادى.
— قەلەندەر.

رەسۋايى ئالەم — پۈتۈن ئالەمنىڭ رەسۋاسى، شەرمەندىسى:
گەرچە ئاشىق لازىمى ئالەمدە رەسۋالىقدۇرۇر،
ئىشق ئارا بابىر كەبى رەسۋايى ئالەم بولماسۇن.
— بابىر.

رەسۋايى جەھان — جاھاننىڭ رەسۋاسى، جاھاننىڭ شەرمەندىسى:
ئىشق ئارا قاچتىم خالايىقتىن داغى مەجنۇن بولۇپ،
كىم مەلامەت بىرلە رەسۋايى جەھان قىلغان فەلەك.
— ئا. نىزارى.

رەسۋايى دەھر — زامان، دەۋرنىڭ رەسۋاسى، شەرمەندىسى:
بىر سېنىڭدەك كۆرمەدىم، كۆردۈم ئەگەرچە نەچچە شەھر،
ئاقىبەت مەندەك بولۇر شەك يوقتۇركىم رەسۋايى دەھر.
— قەلەندەر.

رەسۋايى دەۋران — دەۋرلەرنىڭ رەسۋاسى، شەرمەندىسى:
ھەر زەمان يۈز ناز ئىلە، ئەي شوخ، جەۋلان ئەيلەمە،
ئىشق ئېلىنى دەھر ئارا رەسۋايى دەۋران ئەيلەمە.
— قەلەندەر.

رەسۋايى ئىشق — سۆيگۈ رەسۋاسى، مۇھەببەت شەرمەندىسى:
ماڭا ئوخشە يوقتۇرۇر ئالەمدە بىر شەيدايى ئىشق،
بولماغان مەندەك كىشى دۇنيادا بىر رەسۋايى ئىشق.
— قەلەندەر.

رەسىدە [رسيده] (پ) يېتىشكەن، ئېرىشكەن، يېتىلگەن:
نارەسىدە — ۋايىغا يەتمىگەن، بويىغا (بالاغەتكە) يەتمىگەن، نارسىدە؛
نەۋرەسىدە — يېڭىدىن يېتىلگەن، ئۆسمۈر.

رەشاد [رشاد] (ئە) توغرا يول تېپىپ، شۇ يولدىن مېڭىش.

رەشاشە [رشاشه] (ئە) 1) شەبنەم؛ 2) يامغۇر تامچىسى.

رەشەھات [رشحات] (ئە) [بىرلىكى: رەشھە] تامچىلار:
..... ئۇل چەشمە رەشەھاتىدەك ئەشكى رۇدىن.
— نەۋائى.

رەشك [رشک] (پ) ھەسەت، قىزغىنىش:
سەبا بۇلبۇلغە نەسىھەت قىلىپ ئاۋۇتقانى،

ئۇيغۇرچە كتاب تورىكتى www.uyghurkitap.com

رەشك ئوتنى ساۋۇتقانى.

— خىرقەتى.

لەبلەرى رەشكى لەئل ئولۇپ، لالە داغى ئېرۇر خىجىل،
سۆزلەردىن چۇ دۇر تامار، كۆپدۇر ئانىك نەزاكەتى.

— ئەرشى.

رەشك تەرىقى — ھەسەت يوللىرى؛

رەشكى جەننەت — جەننەتنىك رەشكى:

كويىدۇرمۇ رەشكى جەننەت يا مەلائىككە مۇتەۋف،
يا كۆڭۈللەر خىلۋەتى يا مەسجىدى ئەقسامۇدۇر.

— ئەرشى.

رەكشى قەمەر — ئاينىك قىزغىنىشى،

رەشە [رشح] (ئە) سىزىش، تېمىش.

رەشىە [رشحە] (ئە) [كۆپلۈكى: رەشەھات] تامچە، سىزىپ چىقىقان سۇ تامچىلىرى:

ئۆزى دەريايى رەھمەتتۇر خىرامى مەۋجى رەھمەتتۇر،
ئىكى ئالەم لەبىدە رەشىە لۇتفى ئەتاسىدۇر.

— مەشھۇرى.

رەشىد [رشىد] (ئە) 1› مەرت، باتۇر؛ كامالىغا يەتكەن، ۋايىغا يەتكەن:

يەنە فەرھاد بولمىش نەۋجۇۋان ھەم،
خىرەدمەندۇ رەشىدۇ پەھلەۋان ھەم.

— نەۋائى.

2› توغرا يول تاپقان؛ 3› خاس ئىسىم.

رەغبەت [رغبت] (ئە) خاھىش، مەيل، قىزىقىش، ئارزۇ:

رەغبەت ئەتمەك — خالىماق، قىزىقماق؛ ئورۇنماق؛ ئارزۇ قىلماق؛

رەغبەت ئەيلەمەك — «رەغبەت ئەتمەك» كە قارالسۇن؛

رەغبەت قىلماق — «رەغبەت ئەتمەك» كە قارالسۇن.

رەغبەتنەماي [رغبت نماى] (ئەپ) رىغبەتلەنگۈچى، خالىغۇچى، قىزىققۇچى:

نې مەنزىلغە كىم بولسە ئىشرەتفەزاي،
تەبىئەت كېرەك بولسە رەغبەتنەماي.

— نەۋائى.

رەغم [رغم] (ئە) بىرەر ئىشنىك ئەكسىنى قىلىش، ئەكسىچە ئىش كۆرۈش؛ قارىماستىن، ئېتىبار بەرمەستىن، ھېسابلاشماستىن:

رەغمىغە — قارشىسىغا، ئەكسىگە.

رەف [رف] كۆچمە م: قىسىلىش، سىقىلىش، تۇنجۇقۇش:

قويمە يۈزىكنى نىقاب ئىچىندە،

رەف ئولدى ئادەم ھىجاب ئىچىندە.
— نەسىمى.

رەفاقەت [رفاقت] (ئە) 1› دوستلۇق، يولداشلىق؛ مېھرىبانلىق؛ ئېتىبار بېرىش، كۆيۈنۈش:

چىقىپ ئالدىغە مەرھەبا ئەيلەدى،
رەفاقەت روسۇمىن ئەدا ئەيلەدى.
— ئا. نىزارى.

ئەگەر ئىككى كىشى تاپسە رەفاقەت،
بۇ ئىككەۋدىن ئىدى نەقلى ھېكايەت.
— ناقىس.

2› سەپداش، دوست:

چۇ بەندەر بارۇرغە خەيال ئەيلەدىم،
رەفاقەتلەرىمگە سىگال ئەيلەدىم.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

رەفاقەت ئەيلەمەك — دوستلۇق، مېھرىبانلىق كۆرسەتمەك؛ ئېتىبار بەرمەك، كۆيۈنمەك:

ئايا فەرھادۇ شېرىن، ئەيلەگىز بىزگە رەفاقەتلىك،
كى ھىجران ئوتى ھەرگىز بەرمەدى تەسكىن قەرارىمغە.
— ئا. نىزارى.

رەفاھىيەت [رفاهیت] (ئە) پاراۋانلىق، تۇرمۇش بايلىقچىلىقى؛ ياخشى ئەھۋال.

رەفئەت [رفعت] (ئە) يۇكسەكلىك، ئېگىزلىك:

ھەم رەفئەت ئەرشى بارىندە مەكان،
ھەم بۇراقىڭغە خۇلدى بارىندە چەرا.
— نەۋائى.

رەفتار [رفتار] (پ) 1› ئادەت، رەسىم:

ئەي ستەمگەر بىمۇرۇۋۋەت چەرخى كەج رەفتار فەلەك،
ئۇزدى بۇ غۇنچەمنى كۆردى بۇەفا غەددار فەلەك.
— موللا سالىھ.

2› يۈرۈش، يۈرگۈچى:

قايسى كۆز بىرلە سېنىڭدىن ئۆزگىنى مەن كۆزلەيىن،
قايسى پايىم بىرلە سەنسىز كوچىدا رەفتار ئېتەي.
— موللا بىلال.

رەفتار ئەتمەك — يۈرمەك؛

رەفتار ئەيلەمەك — «رەفتار ئەتمەك» كە قارالسۇن.

كۆر نەزاكەت گۇل كەبى تاك يېلىدىن گۇلبەرگىكىم،

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
ئۇيغۇرچە كتابلار بىكى تورىدىن
www.uyghurkitap.com

مەيلى رەفتار ئەيلەسە زاھىر قىلۇر يۈزدە ئەرەق.
— ئەرشى.

باد رەفتار — شامالدەك تېز يۈرەر؛
تېز رەفتار — تېز يۈرەر، يۈگرۈرۈك:
ياكى ئات بىرلە ئېشەك بولسە ئىدى تېز رەفتار،
مىنىبان ئۇستىگە ئەل سەيردە قىلسۇن نە ئىلاج.
— شەۋقى.

خۇش رەفتار — خۇش يۈرەر؛ ئەۋرىشىم:
بەندەلىكنى تەۋقىنى بويىنغە سالغاي شول زەمان،
كىمكى كۆردى قامەتى ئول سەرۋ خۇش رەفتار شەمئ.
— قەلەندەر.

رەفرەف [رەرف] (ئە) پەلەمپەي، شوتا؛ باسقۇچ؛ يۇقىرىغا چىقىش ياكى تۆۋەنگە چۈشۈش ئۈچۈن ياسالغان قۇرۇلما:
دېگەيلەر ئۇممەتى رەفرەف سەۋارىم روزى مەھشەردە،
ئۇممىدۇر بىنەسىب ئەتمەس شەفائەت رەمزىدىن ھەرگىز.
— شەۋقى.

رەفز [رفض] (ئە) 1) تاشلاپ كېتىش؛ 2) رەت قىلىش، ئىنكار قىلىش.

رەفئ [رفع] (ئە) 1) كۆتۈرۈش، يۇكسەلدۈرۈش؛ يۇكسۈلۈش:
نەدۇر مەندىن تەمەننايىڭ بۇ مۇشتاقانە بەزم ئىچرە،
قولۇم سۇندۇم سوراھى بويىنغە رەفئى ھىجاب ئەيلەپ.
— مەشھۇرى.

2) يۇقىرى، ئېگىز:
مۇھەببەت غەيرەتى گۈلگۈن ھەرىدىن قىلمىش ئانداغ رەفئ،
تۇن ئاقسام تۆكمەئى جەيبىغە گەر مەھكەم ئېرۇر ئىلمەك.
— ئەرشى.

3) يول قىلىش:
ئانى سېپقاراي ئەيلەي ئەندۇھ دەفئ،
داغى نەشئەسى ئەيلەسۇن غەمنى رەفئ.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى

رەفئ ئەتمەك — «رەفئ ئەيلەمەك» كە قارالسۇن؛
رەفئ ئەيلەمەك — كۆتۈرمەك، يوق قىلماق؛
رەفئ ئولماق — 1) كۆتۈرۈلمەك، يۇكسەلمەك؛ 2) يوق بولماق، غايىپ بولماق؛
رەفئى بولماق — «رەفئ ئولماق» قا قارالسۇن؛
رەفئى رەۋاق — يۇقىرى، ئېگىز كۆتۈرۈلگەن پەشتاق، راۋاق؛

رەڧئى مەقام ــ يۇقىرى جاي، يۇكسەك ماكان؛
رەڧئى ھىجاب ئەيلەمەك ــ ئاردىدىكى ئۇياتنى يوق قىلماق؛ پەردىنى كۆتۈرمەك، ئىچىپ تاشلىماق؛
رەڧئى ئولماق ــ «رەڧئ ئولماق» قا قارالسۇن.

رەڧىق [رڧيق] (ئە) ھەمراھ، يولداش، دوست؛ بۇرادەر؛ مەھبۇبە، سۆيگۈنى، سۆيۈملۈكى؛ ھەمدەرد، سىرداش، سۆھبەتداش:

تەقۇى ئەيلەپ دەير ئارا يول تاپمادۇق، كەل، ئەي رەڧىق،
مەست ئولۇپ مەيخارەلەر يەكلىغ بارالى ئۆزگەچە.
ــ ئەرشى.

ئىشتىك دوستلار، بۇ كۈن جۇدا بولدۇم نىگارىمدىن،
رەڧىقىم، ھەمدەمىم، ئول مېھرىبانىم، گۈلئۇزارىمدىن.
ــ مولللا سالىھ.

رەڧىق بولماق ــ ھەمراھ، دوست بولماق، ئورتاقلاشماق:

دېدى: كۆڭلىگىزدۇر مەلال، ئەي شەڧىق،
تەماشا قىلمىكى، بولالى رەڧىق.
ــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

رەڧىقۇ ئاشنا ــ دوست ۋە ئاشنا:

بىلە ئالىمان بۇ تۈلۈئ تالىبىمدۇر قايسى كەۋكەبدىن،
جەھان ئىچرە ماڭا ھەرگىز رەڧىقۇ ئاشنا يوقتۇر.
ــ ئەرشى.

رەڧىقۇ ھەمدەم ــ ھەمراھ، دوست؛
رەڧىقى جاۋىدانىي ــ ئۆمۈرۋايەت ئورتاق، دائىمىي يار؛
رەڧىقى رازجو ــ سىرداش؛
رەڧىقى زىبا چېھر ــ گۈزەل سىمالىق (كۆرۈنۈشلۈك) ھەمراھ؛
رەڧىقى مەھرەم ــ سىرداش دوست؛ سۆيگۈنى، سۆيۈملۈكى؛
رەڧىقى مەۋەددەت ــ مېھر ــ مۇھەببەتتە ئورتاق.

رەڧىئ [رڧع] (ئە) يۇكسەك، ئېگىز، بۇيۇك:

بار ئىبرىدىكى زىندان ئىچى كۆپ ۋەسىئ،
تەھى ھەم ئەمىقۇ شىكافى رەڧىئ.
ــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

رەڧىئ مەكان ــ يۇكسەك ئورۇنلۇق، يۇقىرى دەرىجىلىك؛
رەڧىئۇد ــ دەرەجات ــ يۇكسەك، بۇيۇك دەرىجىلەر.

رەقىبە [رقبە] (ئە) 1) گەدەن، بويۇن؛ 2) قۇل، چۆرى.

رەقەم [رقم] (ئە) 1) سان؛ بەلگە؛ يېزىق؛ يېزىش:

كۆرۈپ بارچەسىنىڭ گۈناھىن ئۆتۈپ،

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

ئەۋانلارغە بىر ـ بىر رەقەملەر پۈتۈپ.
ـــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

2› مەكتۇب، نامە:
كاشغۇل ـ ئەسرارلىق زاھىر قىلۇر نەرگىسلەرە،
ئەھسەنەت ـ تەقۋىم ئانىك شەئنىگە بىر مۇختەس رەقەم.
ـــ ئەرشى.

باشىم كېتسە بارادۇر يانماغاي بۇ سەۋدادىن،
ۋۇجۇد سەفھەسگە ئىشقىدىن رەقەم بولماس.
ـــ شەۋقى.

3› تەقدىر:
تىيىر ئىلگىدە نە قەلەم، نە رەقەم،
بەلكى رەقەم ئايەتى جەففەل ـ قەلەم.
ـــ نەۋائى.

رەقەم ئەتمەك ـ «رەقەم ئەيلەمەك» كە قارالغا؛
رەقەم ئەيلەمەك ـ يازماق، پۈتمەك؛
رەقەم تاپماق ـ يېزىلماق، پۈتۈلمەك؛ كۆرسىتىلمەك؛
رەقەم چەكمەك ـ ھۆكۈم چىقارماق؛ يازماق؛ يېزىشقا باشلىماق:
سەھەر خۇرشىدى شاھى تاغ ئۆزە زەررىن ئەلەم چەكتى،
داغى پەرتەۋ ساچىپ گەردۇن ئارا تۇرلۇك رەقەم چەكتى.
ـــ ئەرشى.

رەقەم قىلماق ـ يازماق، پۈتمەك:
بەييەنۇددەر، بەيان قەنى ئالىم، بە ئەمەل ھەممە،
فەتۋا ئۆزرە رەقەم قىلۇر مۇفتى ئەگەرچە تۇجرۇ.
ـــ زەلىلى.

روزى رەقەم ـ تەقدىر قىلىنغان كۈن:
كۆرۈپ بىرنى غەنى ئۆزىنى فەقىر، قىلما ھەسەدخورلۇق،
بىرىگە كۆپ، بىرىگە ئاز ئەتا روزى رەقەمدىندۇر.
ـــ مەشھۇرى.

رەقەمخان [رقم خوان] (ئە + پ) سىرداش:
يەنە بىر يان ئۇستادۇ پىرىك سېنىك،
رەقەمخانى لەۋھى زەمىرىك سېنىك.
ـــ نەۋائى.

رەقەمزەد [رقم زد] (ئە + پ) رەقەم چېكىش، يېزىش:
رەقەمزەد قىلماق ـ يازماق.

رەقەمزەدە [رقم زده] (ئە + پ) يېزىلغان، ئىنشا قىلىنغان:

لاجەرەم بۇ شەردىڭ سلسلەنىڭ مەناقىبى شەرھىن ۋە ئەھۋالىن ئالارنىڭ بەزىنى قۇدسىيا كەلىماتلارى بىلەكى، مەئاردىڭ نىگارخانەلەرىنىڭ رەقەمزەدەسى بولۇپتۇر، مىسكىيەتۇل ـ خىتام قىلىلدى.

ـــ نەۋائى.

رەقەمزەن [رقم زن] (ئە + پ) يازغۇچى، كاتىپ:

چىقاردى سەفھەيۇ كىلكىم قەلەمزەن،
ھەمۇل يەر سۇرەتىن بولدى رەقەمزەن.

ـــ نەۋائى.

رەقەمسەنج [رقم سنج] (ئە + پ) دانىشمەن، بىلىمدان.

رەقەمكار [رقم كار] (ئە + پ) 1) يېزىلغان، سىزىلغان؛ 2) رەقەم چەككۈچى.

رەقەمكەش [رقم كش] (ئە + پ) يازىدىغان، پۈتۈدىغان.

رەقەمى [رقمى] (ئە) رەقەملىك؛ يېزىلغان:

يا رەب، چېكىمىان كۆپ رەقەمى جۇرمۇ گۇناھ،
نامەمنى قارا قىلمىسۇ ئۇمرۇمنى تەباھ.

ـــ قىدىرخان يەركەندى.

رەقىبە [رقبه] (ئە) ئېرىدىڭ، ئۆستەڭ بويىدىكى يەر، سۇغا يېقىن يەر.

رەقس [رقص] (ئە) ئويۇن (تۇرلۇك شەكىلدىكى سەنئەت ئويۇنلىرى)؛ ئۇسسۇل:

جەننەت مەكىمز بىزە دېسە ئولدەم ئۆزىن جەھان،
رەقس ئۇردى ئاشقانە يۇرۇپ چەرخ چەنبەرى.

ـــ سەيفى سەرايى.

رەقسان [رقصان] ئۇسسۇلچى، ئۇسسۇل ئويىنىغۇچى:

ئىيدى ۋەسل بولماس بەھەم ئىشقىڭدا قۇربان بولمايىن،
جان قۇشۇڭ تاغىڭ ھەۋاسى ئۆزرە رەقسان ئولمايىن.

ـــ مەشھۇرى.

رەققاس [رقاص] (ئە) 1) ئويۇنچى؛ ئۇسسۇلچى:

سەمادا ئەيلەپ ئۇچۇپ تا بولدى رەققاس،
ئىكى قولدەك پەريدىن چىقتىلار قاس.

ـــ خىرقەتى.

قىلۇر ھەركىم بىلۇر ياخشى قىلىقلار،
غەزەلخانلىق بىلە ھەم رەققاسلىقلار.

ـــ خىرقەتى.

2) تەشۇشكە ياكى ھاياجانغا، ئىزتىراپقا چۈشكەن؛ تېنىچسىزلانغان؛ كۆڭلى غەش؛ بىتاقەت، بىئارام:

مېھمان بولماق ئىمىش جان ئۆيىدە،

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

يۆركۈم، كۆڭلۈم ئولۇپتۇر رەققاس.
— نەۋائى.

رەقىب [رقيب] (ئە) كۆزىتىپ يۈرگۈچى، پايلاقچى، دۈشمەن:
رەقىبىڭ ئولماسۇن مەقسۇدى ھاسىل،
ئەلىفدەك قەددىمى ئول سالدى داله.
— نەسىمى.
فىراقىڭ زۇلمىدە داد ئىستەرەم داد،
رەقىبىڭ دەستىدىن فەريادۇ فەرياد.
— سەيىد ئەھمەد.

رەقىق [رقيق] (ئە) مېھرىبان، شەپقەتلىك:
كىم قەلبى رەقىق ئېرۇر، ئاڭا مۇھتاج ئول،
توقلۇق چۇ كۆڭۈلنى قاتىق ئەيلەر ئاچ ئول.
— نەۋائى.

رەك [ركّ] (پ) «رەگ» كە قاراڭ:
ھېچ ئۇزۇيىم خالى ئېرمەس غۇنچە لەئلىڭ فىكرىدىن،
سۇ شەجەر تەھتىگە يەتسە، سىر بولغاي شاخۇ رەك.
— گۇمنام.
جەننەت ئەگەر بولسا تەكىدە دۇرۇر،
فەيزى فۇتۇۋ جان رەكىدە دۇرۇر.
— زەلىلى.

رەكئات [ركعات] (ئە) [بىرلىكى: رەكئەت] «رەكئەت» كە قاراڭ.

رەكئەت [ركعت] (ئە) ئۇتىلىۋاتقان نامازنىڭ بىر قىسمى، يەنى بىر قىيام (تىك تورۇپ ئوقۇش)، بىر رۇكۇ (ئىگىلىپ ئوقۇش)، سۇجۇت (يېتىپ باش قويۇپ ئوقۇش) قاتارلىقلار. مەسىلەن: پېشىن نامىزى ئون رەكەت، شام نامىزى بەش رەكەت دېگەندەك:
ئوقۇغىل تۆرت رەكئەت، ئەي بۇرادەر،
كى ھەر رەكئەتكە بىر قۇليا بەرابەر.
— «فەۋزۇن ـ نىجات»

رەكىك [ركيك] (ئە) سۇس، زەئىپ:
رەكىك گۇفتار ـ سۇس، خۇنۇك سۆز، گەپ.

رەگ [ركّ] (پ) تومۇر، قان تومۇر:
رەگى گۇل سىيمگۇندۇر شىشەئى شەبنەمنى نۇش ئەتكەچ،
چەمەن گويا مۇسىبەتخانەدۇر بۇلبۇل خۇرۇش ئەتكەچ.
— زەلىلى.
رەگ ئۇزمەك ـ تومۇر ئۇزمەك؛ ئالاقە ئۇزمەك.

ره‌گ - به‌ره‌گ [ركبرك] (پ) تومۇر - تومۇرلىرى:
قىلىچ زەخمى ئانداغ ئۆتۈپ ره‌گ - به‌ره‌گ،
بۇ ئەھۋالنى كۆردى بىچاره سەگ.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

ره‌گزەن [ركزن] (پ) 1) تومۇرغا نەشتەر ئورۇپ قان ئالغۇچى؛ 2) چالغۇ تارىنى چەككۈچى، مۇزىكا ئورۇنلىغۇچى، مۇزىكانت.

ره‌گ I [رنك] (پ) 1) ره‌گ، بوياق، تۈس:
زىبىبا سەنەمۇ بادەئى گۈل ره‌گسىز ئولماس،
ھەر كىمسەئى لۇتفۇ كەرەمى زۇلمىنەن ئىستەر.
— تەجەللى.

2) خىل، تۈر؛ 3) نەپ، پايدا:
ره‌گگى يوقتۇر چۈن قىزىل گۈلدىن ساڭا، ئەي ئەندەلىب،
ئەل قولاغىن ئەسرۇ كۆپ يالقىتما فەريادىڭ بىلە.
— نەۋائى.

4) يۈز، چىراي، بەشىرە؛ كۆرۈنۈش، ھالەت:
مەي ئىچكەن قىز كەبى تۇرسا قىزارىپ،
كېتەر ئۆزگە سۈچۈك ره‌گگى قاۋارىپ.
— خىرقەتى.

ئەزدى كۆڭلۈم جىلۋەگەر كۆرگەچ بۇ ره‌گ ئاقىل يىگىت،
بەرقدەك جەۋلان قىلۇردا ھەر تەرەف مايىل يىگىت.
— ئەرشى.

5) ئىنتىزام، يۈرۈش - تۇرۇش، تەرتىپ:
بۇ ره‌گ بارماغلىقۇ كەلمەگلىك ئاڭلاپ تىشلەبان بارماغ،
تەجەللى جىلۋە قىلدى باربان خۇرشىدى سان ئاندا.
— ئەرشى.

6) بايلىق؛ مەنسەپ، ئەمەل، ھۆكۈم؛ دەرىجە، مەرتىۋە، ئابرۇي:
ھەم ھۇسەينى سۆزىدىن ره‌گى غەرىب،
ھەم غەرىبى دەمىدىن بەيتى ئەجەب.
— نەۋائى.

7) كۆز بوياش، ئالداش؛ ئالدامچىلىق؛ 8) خىل، تۈر، قىسىم، يوسۇن:
ھىيلەگەر زاھىدنى كۆرگەچ ئىشق ئىبلى بولمىش بۇ ره‌گ،
قەسدى جان ئانداغكى بۇركۈت ئەيلەگەي تۈلكۈ كۆرۈپ.
— ئەرشى.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

رەڭ ئەتمەك ــ بويىماق، پەدەزلىمەك؛
رەڭ ئەيلەمەك ــ «رەڭ ئەتمەك» كە قارالسۇن؛
رەڭ تۇتماق ــ رەڭلەنمەك، بۇيالماق، قىزارماق؛
رەڭ قىلماق ــ «رەڭ ئەتمەك» كە قارالسۇن؛
رەڭگا ـ رەڭ ــ ھەرخىل تۈسلۈك، رەڭمۇ رەڭ؛
رەڭگى كاۋۇرىي ــ ئاپئاق رەڭلىك؛
رەڭگى گۈلنار ئولماق ــ ئانار گۈلىگە ئوخشاش رەڭدە بولماق؛
رەڭگى مەلبۇسات ــ ھەر خىل رەڭلىك كىيىم؛ نەقىشلىك؛
رەڭگىنى ياقۇت ئەتمەك ــ قىزارتۇرماق، پەدەزلىمەك، ياشناتماق.

رەڭ II [رنك] (پ) تاغ ئۆچكىسى:
بەلىغ سەيد ئەيلەبان ھەر يان نەھەڭى،
نېچۈككىم رەڭ سەيد ئەتكەي پەلەڭى.
ــ نەۋائى.

رەڭ ئامىز [رنك آمىز] (پ) 1) رەڭ، بوياقلارنى ئارىلاشتۇرغۇچى، نەققاش؛ 2) رەڭمۇ رەڭ، رەڭ ئارىلاشقان، تاۋلىنىدىغان؛
رەڭ ئامىزلىق ــ 1) نەققاشلىق، بوياقچىلىق؛ 2) كۆز بويامىچىلىق، ھىيلىگەرلىك.

رەڭ ـ بەرەڭ [رنك رنك] رەڭگا رەڭ، خىلمۇ خىل، تۈرلۈك:
جەھان ئەيۋانى ئىچرە باش چىقارمىش رەڭ ـ بەرەڭ گۈللار،
سېنىڭدەك چىقماغاندۇر ھېچ بىرى گۈلبەرگىدىن ھەرگىز.
ــ شەۋقى.

رەڭرىز [رنك ريز] بۇياقچى؛
رەڭرىزلىق ــ بۇياقچىلىق:
كۆرۈپ ئول رەڭرىزلىق ئىشلەرىنى،
تەراغ كۆلمەككە ئاچىپ تىشلەرىنى.
ــ نەۋائى.

رەڭگىن [رنكين] (پ) 1) رەڭدار، تاۋلىنىپ تۈرىدىغان؛ رەڭلىك؛ گۈزەل؛ رەڭمۇ رەڭ:
خەيالى شۇئلەئى رەڭگىن قۇياشىم قىبلەگاھىمدۇر،
دەمى فىكرى ھىلالى نازەنىنىم سەجدەگاھىمدۇر.
ــ ئەرشى.
2) بېزەكلىك، نەقىشلىك؛ 3) شېرىن، دىلكەش، يېقىملىق:
تۇشۇپ مەزمۇن رەڭگىنكىم، بۇ گۈل كۆڭلىگە سالغاچ بەرق،
گۈلىستانى سۇخەن ئىچرە بولۇر بىر نەۋئى گۈل يەكتا.
ــ ئەرشى.

رەڭگىن بولماق ـ بويالماق، قىزارماق؛
رەڭگىن قىلماق ـ رەڭدار قىلماق، بېزىمەك، زىننەتلىمەك؛
رەڭگىنلىڭ ـ گۈزەللىك، رەڭدارلىق:
لەئل يەڭلىڭ رەڭگىنلىڭ چىقمىش ئۆيىدىن ئافتاب،
بادەئى رەڭگىن مەي ئىچتى ئول لەبى سەرشارىدىن.
ـــ ئەرشى.
رەڭگىنلىق ـ «رەڭگىنلىڭ» گە قارالسۇن.

رەڭلىڭ [رنڭ لىڭ] چىرايلىق، رەڭلىك؛ مەنالىق؛ جەزىبىلىك.

رەم [رم] (پ) قورقۇش، چۆچۈش، ھۈركۈش، ھۈركۈپ قېچىش:
رەم ئۇرما زەللىلى مەئرىفەتدىن ھەرگىز،
دەرۇنش دۇنيايى ساھىب خەير ئەيلەر.
ـــ زەللىلى.
رەم ئەتمەك ـ چۆچۈپ قاچماق، چۆچىمەك، ھۈركىمەك؛
رەم بەرمەك ـ چۆچۈتمەك، ھۈركۈتۈپ قاچۇرماق؛
رەم قىلماق ـ «رەم ئەتمەك» كە قارالسۇن؛
رەم قىلىپ قاچماق ـ ھۈركۈپ قاچماق؛
رەم يېمەك ـ «رەم ئەتمەك» كە قارالسۇن.

رەمان [رمان] (پ) ھۈركۈگەن، ھۈركۈپ قاچقان:
ۋەھشەتىم دەشت ئۆزرە زاھىردۇر جۇنۇندىن ئانچەكىم،
ۋەھشكىم مەجنۇنغە رام ئىبردى، ئىبرۇر مەندىن رەمان.
ـــ نەۋائى.

رەمە [رمە] (پ) توپ، پادا (ئادەملەر توپى، قوي پادىسى دېگەندەك)؛ گۈرۇھ، جەمئىيەت، خەلق:
مۇلك ئەھلىغە مېھرىبانلىغ ئەيلە،
ئانداقكى رەمەغە شۇبانلىغ ئەيلە.
ـــ نەۋائى.

رەمەد [رمد] (ئە) كۆز ئاغرىقى:
قىلىپ نەرگىس ئۆز غۇنچەسىن بەيزەدار،
كى كۆزىنىدە ئىبردى رەمەددىن غۇبار.
ـــ نەۋائى.

رەمەزان [رمضان] (ئە) توققۇزىنچى ئاي (ھىجرىيە يىلى ھېسابىدا)، رۇزا ئېيى:
چىراكىم خەير بىسيار ھاسىل ئولغايلار بۇ ئاي ئىچرە،
مۇبارەك رەمەزانىنك جابدۇغىدىن يېگى جان كەلمىش.
ـــ شەۋقى.

رەمەق [رمق] (ئە) جان چىقىش ئالدىدىكى نەپەس، تىنىق، ئەڭ ئاخىرقى نەپەس:

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

ئوتخه تۈشسه مەھۇ ئولماي نېتكۈسى ناگاه قىل،
قايدا قالسۇن سوزىشى ئىشق ئىچره بۇ جاندىن رەمەق.
— ئەرشى.

رەمز [رمز] (ئە) [كۆپلۈكى: رۇمۇز] 1› ئىما، ئىشارەت، ئالامەت؛ ئۆزئارا كېلىشىلگەن يوشۇرۇن بەلگە، شىفىر:
خىلافى رەسم ئۇچۇن بۇ رەمزىدىن بولمىش كىشى ئاگەھ،
پەرىزادى پەرى ئاسىمدىن تەئۈمز تاپقاي ۋەھ.
— ئەرشى.

2› كىنايە:
شوخنىڭ تەبئىدە چۇ دىققەت ئىدى،
رەمز ئىله نۇكتەئى دەقىق دېدى.
— نەۋائى.

3› مەخپىيەت، مەخپىيەتلىك:
كى ئىستەرمەن بۇ رەمزىڭ ئاشكارا،
مەنى ياردىغه ئايغايسەن، نىگارا.
— ناقىس.

رەمل [رمل] (ئە) [كۆپلۈكى: رىمال] قۇم، قۇم بىلەن پال ئېچىش؛ پالچىلىق؛ رەمل مەشقى — پال ئېچىش ئۇچۇن قەغەزگە تۇرلۇك سىزىق ۋە نۇقتىلارنى سىزىپ مەشق قىلىش، پالچىلىق مەشقى.

رەممال [رمال] (ئە) پالچى، قۇم (تاش) بىلەن پال ئاچقۇچى.

رەمۇز [رموز] (ئە) ئىما — ئىشارەتلەر؛ «رەمز» گە قارالسۇن:
ناز قىلىپ رەمۇز ئىله قىلدى كۆڭۈلنى پۇر جۇنۇن،
بارمىدى ياكى بىلمەدىم لەيلى بىلەن قەرابەتى.
— ئەرشى.

رەمۇزات [رموزات] (ئە) «رەمز» گە قارالسۇن.

رەمىدە [رميده] (پ) ھۇركۈگەن، چۆچۈگەن، قورققان؛ چۆچۈپ قالغان، قورقۇپ قالغان؛ ھۇركۈپ قاچقان؛
رەمىدە ئەيلەمەك — ھۇركۈتۈپ قاچۇرماق؛ چۆچۈتمەك؛
رەمىدە بولماق — يىراقلاشماق، قاچماق؛
رەمىدە خاتىر — خاتىرى، كۆڭلى پەرىشان؛
رەمىدە ھۇش — ھۇشىدىن ئايرىلغان، بىھۇش.

رەمىم [رميم] (ئە) كونا، ئەسكى، قەدىمكى؛ ئەسكىرىگەن، چىرىگەن:
كەتمەگەي مېھرىڭ مېنىڭ باشىمدىن، ئەي ھۇرى زەمان،
قىلسە بۇ گەردۇنى دۇن سۆڭەكلىرىمنى گەر رەمىم.
— قەلەندەر.

ئەزمى رەسىم — چىرىگەن سۆڭەك.

رەنج [رنج] (پ) 1) مۇشەققەت، قىيىنچىلىق؛ مېھنەت:

سودىگەرگى يامبۇ بولسا نەچە تۈمەن،
بىرلەھزە يەتمەسە ئاڭا ھېچ رەنج — لەھەن.

— سەبۇرى.

يار ۋەسلىن ئىزدەسەڭ قويغىل بۇ ئالەم لەززەتىن،
رەنجى چەكمەي گەنج تاپماي كىم سەفا بولدى دەرىغ.

— شەۋقى.

2) زەخمەت؛ ئازاب، ئازار، دەرد، ئەلەم؛ ئاغرىق:

بۇ دەردنىڭ ھېچ دەۋاسى يوقتۇر.
بۇ رەنجنىڭ ھېچ شىفاسى يوقتۇر.

— مۇللا سالىھ.

بەرمەگىل قولدىن قەنائەت گەنجىنى،
بولغۇسى ئۇل گەنجى رەنجىڭگە ئىلاج.

— شەۋقى.

رەنج پەرۋەرد — مۇشەققەت بىلەن ئۆسكەن، كېسەلمەن؛
رەنج پەيماي — مۇشەققەت تارتقان، رەنجىگەن؛
رەنج پەيۋەەلىغ — قىينالغانلىق، مۇشەققەت تارتقانلىق؛
رەنج تاپماق — قىينالماق، مۇشەققەت چەكمەك؛
رەنج فەرساي — قايغۇلاندۇرغۇچى، غەم — قايغۇغا سالغۇچى؛
رەنج فەرسۇد — جاپا — مۇشەققەتتىن ھارغان، دەرد — ئەلەمدىن ھالسىزلانغان؛
رەنج كۆرمەك — «رەنج تاپماق» قا قارالسۇن؛
رەنجگە سالماق — ئازار بەرمەك، خاپا قىلماق؛
رەنجۇ ئەلەم — دەرد — ئەلەم، جاپا — مۇشەققەت:

ماڭا مۇنچە رەنجۇ ئەلەم قىلغۇچە،
تومۇغدىن فۇزۇنراق سىتەم قىلغۇچە.

— ئا. نىزارى.

رەنجۇ ئەنا — ئازاب — ئوقۇبەت، مېھنەت — مۇشەققەت، دەرد — ئەلەم؛
رەنجۇ تەئەب — كېسەللىك ۋە ھارغىنلىق:

مەن ئۆلسەم فەرەھلىك بىلە روز — شەب،
ساڭا يەتسە مۇنداقكى رەنجۇ تەئەب.

— ئا. نىزارى.

رەنجۇ رىيازەت — دەرد — ئەلەم، جاپا — مۇشەققەت:

نېكىم تەقدىر بولسا، ئۇل بولار تەھقىق بىلگەيسىز،

ئېرۇر مەڭگۈ جەدەل، رەنجۇ رىيازەت بارچە بېھۇدە.
— بابىر.

رەنجۇ زەلەل — مۇشەققەت ۋە خارلىق؛
رەنجۇ مۇشەققەت — جاپا — مۇشەققەت، دەرد — ئەلەم:
يۈزلەنسپ ئەمنۇ فەراغەت غۇسسەۋۇ غەم بولدى دەفئ،
ئەيشۇ ئىشرەت قىلدىيۇ رەنجۇ مۇشەققەت قالمادى.
— بابىر.

رەنجۇ مېھنەت — غەم — غۇسسە، جاپا — مۇشەققەت، دەرد — ئەلەم:
ساڭا بولدى شامى ھەجرىڭ ئاقىبەت سۇبھى ۋىسال،
گەرچە تارتتىڭ، ئەي قەلەندەر، رەنجۇ مېھنەت بۇ كېچە.
— قەلەندەر.

رەنجى خۇمار — خۇمار ئاغرىقى:
ئۆلتۈرۈر ھەردەم مېنى مەي ئىچمەسەم رەنجى خۇمار،
مەن نېچۈك بولماي ھەمىشە كۆلبەئى خۇممار ئارا.
— مەشھۇرى.

رەنجى رەۋان — جان ئازابى؛
رەنجى زەخمەت — جاراھەت، زەخمەت ئاغرىقى، دەردى:
ۋا دەرىغا، بىر كۈنى كەلگەي كەمىنگاھىدىن ئۆلۈم،
جان ھىسارى تەنگە ئۇرغاي رەنجى زەخمەت بىر تەرەف.
— شەۋقى.

رەنجى ھادىس — تۈيۇقسىز بالا — قازانىڭ دەرد — ئەلىمى:
ۋەلى بىر ئۆمۈر، بۇ گۈلشەندىن ھەۋادىس،
قىلىپ جانىمغە ھىجران رەنجى ھادىس.
— قىدىرخان يەركەندى.

رەنجان [رنجان] (پ) رەنجىگەن:
ئەزاسىدىن بولۇپ ھەر خەيل رەنجان،
يەنە ھەق مەۋھىبەت ئەيلەپ يېڭى جان.
— نەۋائى.

رەنجە [رنجە] (پ) رەنجىگەن، قىينالغان، ئازابلانغان، سقىلغان؛ خاپا؛
رەنجە ئەيلەمەك — قىينالماق، ئازابلانماق؛
رەنجە قىلماق — «رەنجە ئەيلەمەك» كە قاراڭ.

رەنجۇر [رنجور] (پ) كېسەلمەن، دەردمەن؛ ئېزىلگەن؛ كېسەل، كۈچسىز، ماغدۇرسىز:
ھەبىسىڭ ھۇرمەتىدىن شەۋقى ئىمانىنى مەھكەم قىل،

ئۆلەر ۋەقتىدە شەيتان غارەتىدىن قىلماغىل رەنجۇر.
— شەۋقى.
تاشىدۇر ھۇققەئى ياقۇت ئارا دۇر،
كۆرۈپ سېھھەت تاپار گەر بولسا رەنجۇر.
— خىرقەتى.
رەنجۇر بولماق — ئازابلانماق، قىينالماق؛ كېسەل بولماق، سقىلماق؛
دېدى گۈل بىزدىن ئۆتكەن بولسا مەئۇزۇر،
مەنى بىچارەدىن كۆپ بولما رەنجۇر.
— خىرقەتى.
رەنجۇرلۇغ — كېسەللىك، بېمارلىق؛
رەنجۇر ئولماق — «رەنجۇر بولماق» قا قارالسۇن.
يار رەنجۇر ئولدى مەن ئاندىن داغى رەنجۇرراق،
ھالەتىم دىشۋاز، ئەي پەرۋاردىگارا، بول تەبىب.
— زەللى.

رەنجىدە [رنجيده] (پ) رەنجىگەن، مۇشەققەت تارتقان، ئازاب چەككەن:
قەدىم رەنجىدە قىل كۆڭلۈم ئۈچۈن، ئەي يارىنىڭ ئوقى،
مېنىڭ بۇ ناتەۋان كۆڭلۈمگە چۈن دەرماندىن ئارتۇقسەن.
— بابىر.

رەھ [ره] (پ) يول، ئىز؛ «راه I» گە قارالسۇن:
يەئنى تەرىقەت يولى تۇرفە رەھى مۇستەقىم،
ئاندا قەدىم راست قويكىم، خەتەرى بولماسا.
— زەللى.
ئىت كەبى تەلمۈرۈبان خاك رەھىڭ باش قويۇبان،
شەھى ئىقلىم ھەمە مۇھتاجۇ گەدايان يەڭلىغ.
— شەۋقى.
رەھ ئاۋەرد — 1) سوۋغا؛ 2) مەسلەك، ئۇسۇل؛
رەھ رەۋان — يولغا راۋان بولۇش، يۈرۈپ كېتىش:
ئالىپ رۇخسەت ئاندىن بولۇپ رەھ رەۋان،
بۇ مەجمۇئىنى تاپماق ئۈچۈن بىر مەكان.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

رەھا [رها] (پ) خالاس بولغان، قويۇپ بېرىلگەن، بوشىتىلغان؛ قويۇپ بېرىش،
بوشىتىش؛ ئازات، ئەركىن:
نىشانىڭ ئوقىنى رەھا ئەيلەگەي،
كۆڭۈل مەقسەدىنى ئەدا ئەيلەگەي.
— ئا. نىزارى.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلار يىغىش ئۇرنى

دېدى: «پۇت ـ قولىنى قىلىڭلار رەھا،
كى ئەمرىمنى فىلھال كېتۈرسۇن بەجا».
ـــ ئا. نىزارى.

رەھبە [رەھبە] (ئە) سەھنە، ئويۇن ـ كۈلكە جايى؛ سۆپا:
مەۋلانا شەرەفىددىن ئەلى يەزدىي ... بىر رەھبەدە ئولتۇرۇپ ئىپرەمشىلەر.
ـــ نەۋائى.

رەھبان [رەھبان] (ئە) بۇتپەرەسلەر ئۇستازى، رەھبىرى، باشلىقى:
ئاندا نې رەھبان ئىدى نې بەرەھمەن،
لېيك بارى بۇتلەر ئىدى سېيىتەن.
ـــ نەۋائى.

رەھبەر [رەھبەر] (پ) يول كۆرسەتكۈچى، يېتەكچى؛ ئۇستاز:
رىزا باشىنى سۇئالىڭغە ئەيلەسەڭ رەھبەر،
سۇئال ئىچىندە كۆتۈر سەرۋى قامەتىڭنى پات.
ـــ شەۋقى.

خەيرۇ شەررۇ رىزقۇ ئۇمرۇ خارۇ ئىززەت جۇملەسى،
شەۋقى بىلسەڭ ھەقدىن ئۆزگە ھېچ رەھبەردىن ئەمەس.
ـــ شەۋقى.

رەھدار [رەھدار] (پ) يول ساقچىسى، يول نازارەتچىسى، يول كۈزەتچىسى.

رەھرۇ [رەھرو] (پ) يول يۈرگۈچى؛ مۇساپىر، «راھرەۋ» گە قارالسۇن.

رەھرەۋ
نەچچە تەشنە رەھرەۋنى سىيراب ئېتەر،
ئۇنىڭ سايەسىدە تېخى خاب ئېتەر.
ـــ زەلىلى.

رەھرەۋى جەھان پەيما ـ تېز يۈرگۈچى جاھانگەشتى؛
رەھرەۋى فەرزانە ـ دانىشمەن يولۇچى.

رەھزەن [رەزەن] قاراقچى، يول توسار؛ «راھزەن» گە قارالسۇن:
كېلىپ تەگدى رەھزەن بوران ياكى چاڭ،
پۇلىن بەردى ئەمما قۇتۇلدى ئاغاڭ.
ـــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

بۇ نېچۈك كۆز، بۇ نېچۈك تەرز، بۇ نېچۈك نازۇ نىگاھ،
ھەر بىرى يۈز كارۋانى ئەقلىنىڭدۇر رەھزەنى.
ـــ مەشھۇرى.

رەھشۇناس [رەھشناس] (پ) يول تونۇيدىغان، بىلىدىغان؛ يول بىلگۈچى، يول تونۇغۇچى:
بولۇپ ئەنجۇم ئەھۋالىغە رەھشۇناس،

تەبىئەتلەرنى داغى ئەيلەپ قىياس.
— نەۋائى.

رەھ قىلغۇچە [رەقكندە] يولغا، يەرگە تاشلانغان.

رەھكاۋ [رەكاو] (پ) «راھەرەۋ» گە قارالسۇن.

رەھكۆب [رەكوب] (پ) يول باسقۇچى، يول يۇرگۈچى:
رەھكۆب بولماق — يول باسماق، يول يۈرمەك.

رەھگۈزار [رەكذار] (پ) 1) قاتناش يولى، كاتتا يول، ئادەملەر ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان يول؛ 2) يولۇچى، ئۆتكۈنچى.
دېمە كويىدا ھەر ساري ئاچىلغان نەرگىسى شەھلا،
سەرا سەر رەھگۈزارنى لەشكەرى نەززارە ياستانمىش.
— ئەرشى.

رەھگۈزەر [رەكذار] (پ) «رەھگۈزار» غا قارالسۇن:
تەرىقەت ئەھلى بۇ كۈن بەرىلەر ئەجەب خەبەرى:
قەلەندەرانە ئۆتۈكلەر جەھان چۇ رەھگۈزەرى.
— زەلىلى.
ئۇشبۇ ئالەم گويىميا بىر رەھگۈزەر،
قىلماغىل زىنھار ئاڭا ئەندەك نەزەر.
— خەراباتى.

رەھل [رحل] (ئە) 1) ئەسۋاپ؛ يول (سەپەر) جابدۇقلىرى (يۈكى)؛ 2) سەپەرگە چىقىش؛ كۆچۈش؛ 3) ئوقۇش ۋاقتىدا كىتاب قويىدىغان تاختاي، ئورۇندۇق.

رەھم I [رحم] (ئە) رەھىم، شەپقەت، جان كۆيدۈرۈش؛ ئىچىنىش:
رەھمسى كەلمەس غەرىبنىڭ ئاھىغە،
كىرگەلى قويماس رەقىب دەرگاھىغە.
— غەيرەتى.
رەھم ئەتمەك — «رەھم ئەيلەمەك» كە قارالسۇن:
داغدىن جىسمىم ئارا ھەر ساري ئاچىلغان سۆگەك،
كۆرسە، رەھم ئەتكەي كۈلۈمسۈپ، شاد ئولۇر ئول باغرى تاش.
— ئەرشى.
رەھم ئەھلى — قېرىنداشلار، رەھىمدىللار؛ جان كۆيەرلەر؛
رەھم ئەيلەمەك — رەھىم قىلماق؛ ئىچىنىماق:
لۇتف ئىبتىپ مىسكىن رىزائى ھالىغە رەھم ئەيلەگىل،
بىر نەزەر قىلساڭ ماڭا ھېچ يوقتۇر ئارمانىم مېنىڭ.
— رىزائى.
رەھم قىلماق — «رەھم ئەيلەمەك» كە قارالسۇن:

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

ئىجابەتكە بولدى دۇئايىم قەبۇل،
ماڭا رەھىم قىلدى جەھان ئافەرىن.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

رەھىم II [رەھم] (ئە) بالا ياتقۇ:
رەھىم ئىچرە غىزا ھەم ئولكى مەنلۇم،
ھەۋايى دىلكۇشا ھەم ئولكى مەنلۇم.
— نەۋائى.

رەھمان [رەھمان] (ئە) رەھىم ـ شەپقەت قىلغۇچى، ئاللا:
يۇزىڭدە سۇرەتى رەھمانىنى كۆردۈم،
قاشىڭدە قاف ۋەل ـ قۇرئانىنى كۆردۈم.
— نەسىمى.
بەندە ئاجىزغە ئاغىر كەلتۈرسە مىزان پەللەسى،
ياخشى ئەئمال بىرلە شايەد زات رەھمانىمغە ئەرز.
— شەۋقى.

رەھمانى [رەھمانى] (ئە) خۇداغا، تەڭرىگە تېگىشلىك، خۇدانىڭ، خۇدادىن.

رەھمەت [رەھمت] (ئە) مەرھەمەت، مۇرۇۋۋەت؛ رەھمەت، تەشەككۇر:
مۇھەييا ئەيلەگەيلەر ئانچۇنانكىم ئابۇ نېئمەتدىن،
ئۇشۇل رەھمەت ئىلە ماھى مۇبارەك رەمەزان كەلمىش.
— شەۋقى.
ئىلاھا، قىل مېنى رەھمەت سىرىشتە،
سالىپ بوينۇمغە مېھرىڭ بىرلە رىشتە.
— خىرقەتى.

رەھمەتەن لىل ـ ئالەمىن — ئالەم ئۈچۈن رەھمەت:
چۇن ۋۇجۇدى رەھمەتەن لىل ئالەمىن،
سەجدەگاھ بولدى ماڭا رويى زىمىن.
— خەراباتى.

رەھمەت شەرابى ـ ئىلتىپات، تەشەككۇر شەرابى:
بوستان ئىچىندە تۇرلى چەچەك ئەنجۇمەن قۇرۇپ،
رەھمەت شەرابى بىرلە بولۇپ مەست ھەر بىرى.
— سەيفى سەرايى.

رەھمەت قىلماق ـ شەپقەت قىلماق، مەرھەمەت قىلماق؛
رەھمەتىغە بارماق ـ «رەھمەتىغە ۋاسىل بولماق» قا قارالسۇن؛
رەھمەتىغە ۋاسىل بولماق ـ دۇنيادىن ئۆتمەك، قازا قىلماق؛
رەھمەتى ھەق ـ ھەقتائالانىڭ رەھمىتى، ئاللانىڭ مەرھەمىتى:
تەۋبە ئوت، رەھمەتى ھەق بىرلە ئوتۇن بارچە گۇناھ،

تەۋبە رەھمەت ئوتىنىڭ شەرھىدە قىلسۇن نە ئىلاج.
— شەۋقى.

ئايەتى رەھمەت — رەھىم قىلىش، مەرھەمەت قىلىش تۇغرىسىدىكى ئايەت:
نەسىب ئەتكىل، ئىلاھا، ئول پەرىغە ئەيش ئىلە ئىشرەت،
ئانىڭ ھەققىدە نازىل بولدى گويا ئايەتى رەھمەت.
— قەلەندەر.

ئەھلى رەھمەت — رەھمەتكە لايىق كىشى:
ئىبرۇر تالىبغە تەڭ ئەيش ئولسا نېئىمەت،
باريغە شۇكر ئېيتەر بىل ئەھلى رەھمەت.
— خىرقەتى.

دەريايى رەھمەت — مەرھەمەت دەرياسى:
شەفائەت بىرلە ھەق دەريايى رەھمەتدىن ئۇمىد ئەتسەڭ،
تەكەببۇر قىلماغىل شەۋقى ئۆزۈڭنى ئەيلەگىل مەئجۇز.
— شەۋقى

دۇرى رەھمەت — رەھمەت ئۇنچىسى، تەشەككۇر ئۇنچىسى:
ئەخىر ئىشقۇ فەنادىن بەقا ئىبرۇر ھاسىل،
ئۇلانسەلەر دۇرى رەھمەتكە ئاندا ئابى ھەيات.
— شەۋقى.

رەھمەتفەزاي [رحمت فزای] (ئە + پ) رەھىم — شەپقەتلىك؛ مەرھەمەت قىلغۇچى.

رەھمەتۇللاھ [رحمة الله] (ئە) رەھمەتلىك، خۇدانىڭ رەھمىتىگە لايىق، مۆمىن (ۋاپات بولغان كىشى ھەققىدە):
ۋەئىدەئى لاتەقنەتۇمىن رەھمەتۇللاھىدىن ئۇمىد،
شەۋقى، نالان بولماغىل بەس فېئىلى شەيتانىڭغە ھەيىق.
— شەۋقى.

رەھن [رهن] (ئە) رەنە، گۆرۈ:
رەھن ئەتمەك — گۆرۈگە، رەنگە قويماق؛
رەھن ئەيلەمەك — «رەھن ئەتمەك» كە قارالسۇن.

رەھنەما [رهنما] (پ) يولباشلىغۇچى، يولباشچى، يول كۆرسەتكۈچى، يېتەكچى؛ رەھبەر، «راھنەما»غا قارالسۇن:
مېنى خەلق ئەيلەگەن قادىر خۇداسەن،
يولىن يوق ئەيلەگەنگە رەھنەماسەن.
— ناقىس.
تەلەبدە بولساڭ ئەگەر ياخشى رەھنەما ئۇچرار،
كۆڭۈلنىڭ زەڭگىنى ئاچغۇندەك ئاشنا ئۇچرار.
— شەۋقى.

ئۇيغۇر كتاب توپلىغۇچى www.uyghurkitap.com

رەھنەماي [رەھنماى] (پ) «راھنەما» غا قارالسۇن.

رەھنەمۇن [رەھنمون] (پ) يول كۆرسەتكۈچى، يېتەكچى؛ «راھنەمۇن» غا قارالسۇن:

تاپسۇ دانا مۇئەللىم زۇ فۇنۇنى،
جەمئىي ئەھلى دانىش رەھنەمۇنى.

— ناقىس.

رەھنەۋەرد [رەھنورد] (پ) يول يۈرگۈچى، يولۇچى، سايادەتچى، كەزگۈچى:

دېدىمكى، سۇرمە قىلاي گەردى رەھنەۋەردىڭنى،
فىغانكى، تاپمادى كۆز تۇتىياغە گەردىڭنى.

— نەۋائى.

رەھۋار [رەوار] (پ) تېز، راۋان:

ئول ئەشھەب گەردى پەست ئىبردى رەھۋار،
نېچۈككىم بولسە غەلتان دۇررى شاھۋار.

— نەۋائى.

رەھىق [رهيق] (ئە) ساپ، سۈزۈك (تىنىق) مەي، ياخشى مەي.

رەھىل [رحيل] (ئە) 1) كۆچۈش، كېتىش؛ يولغا چىقىش؛ 2) ئۆلۈش؛

رەھىل ئاغاز قىلماق — كۆچۈشكە باشلىماق؛ كېتىشكە تەمشەلمەك؛
رەھىل ئەتمەك — كۆچمەك، كەتمەك؛ يولغا چىقماق؛
رەھىل تۇتماق — كۆچمەك، سەپەر قىلماق؛

رەھىلكوش [رحيل كوش] (ئە + پ) 1) يولۇچى؛ 2) يولغا سالغۇچى:

سۆز ناقەسىنىڭ رەھىلكوشى،
بۇ نەۋئ چېكەر ھۇدى خۇرۇشى.

— نەۋائى.

رەھىم [رحيم] (ئە) مەرھەمەتلىك؛ رەھىملىك، رەھىم قىلغۇچى، مېھرىبان؛ مېھرىبان ئاللا:

ئەگەر يەتسە شەھدىن ماڭا بۇ سىتەم،
رەھىم سەن بۇ بەندەڭغە قىلغىل كەرەم.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

ئىلاھا، رەھىم ئېتىپ ئەرشى دۇئاسىن مۇستەجاب ئەيلە،
رەھىمى رەھنەما سەنسەن، ماڭا قىل مەغفىرەت ئەرھەم.

— ئەرشى.

رەھىمەھۇللا [رحم الله] (ئە) ئاللا ئۇنى ئەپۇ قىلسۇن، كەچۈرسۇن، گۇناھىدىن ئۆتسۇن:

... ۋە مەۋلانا ئەبدۇسسەلام شىرازىي رەھىمە ھۇللاھكى،
ئول زەماننىڭ ماھىر ھەكىمى ۋە ھازىق تەبىبى ئىبردى — بۇ
زەئىفغە مۇئالىج ئىبردى.

— نەۋائى.

رەۋ [رو] (پ) قوشما سۆز تەركىبىدە «يۇرگۈچى، كەزگۈچى» دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ:
رەھەرەۋ – يول يۇرگۈچى، كەزگۈچى، ساياھەتچى.

رەۋا I [روا] (پ) 1› لايىق، مۇناسىپ، ماس، مۇۋاپىق؛ 2› چىقىرىش؛ 3› يەتمەك، ئېرىشمەك؛
رەۋا ئەيلەمەك – مەقسەتكە يەتمەك (يەتكۈزمەك)، ئېرىشمەك (ئېرىشتۈرمەك)؛ ھەل قىلماق، ئاسانلاشتۇرماق:

مەيلى لەبىدىن ئەگەر ئەيلەسەم رەۋا كامىم،
كى نەقد، جانۇ جەھاننى ئاڭا فىدا قىلايىن.
— ئەرشى.

مېنىڭ بۇ دەردىمە، يا رەب، دەۋاقىل،
ماڭا لۇتفۇڭ ئىلە ھاجەت رەۋا قىل.
— خىرقەتى.

رەۋا بولماق – لايىق كەلمەك؛ مۇمكىن بولماق؛
رەۋا تۇتماق – لايىق كۆرمەك، مۇناسىپ كەلمەك؛
رەۋا كۆرمەك – «رەۋا تۇتماق» قا قارالسۇن.

بۇ گۈلشەندە مېنىڭ كۆڭلۈم خۇشى سەن،
نېچۈك مېھنەت رەۋا كۆرسەم ساڭا مەن.
— خىرقەتى.

رەۋا II [روا] (پ) «رەۋان» سۆزىنىڭ قىسقارتىلغان شەكلى يۇرگۈچى، ماڭغۇچى، كەتكۈچى.

رەۋاتسىب [رواتب] (ئە) [بىرلىكى: راتبە] بەلگىلەنگەن ھەق؛ مائاش، نەپىقە.

رەۋاج [رواج] (ئە) 1› ئىشلىتىلىش:

تاپماغاي ئىبردى رەۋاجى قىسسەئى ئابى ھەيات،
زۇلمەت ئىچرە نەچچە يىل خىزرۇ سىكەندەر بولماسا.
— زەللى.

2› قوللىنىلىش پۇل؛ 3› ئامال، چارە:

تاپالمام كېتەرنىڭ ئىلاجىنى ھەم،
بىلەلمەم تۇرارنىڭ رەۋاجىنى ھەم.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

رەۋاق [رواق] (پ) پىشايۋان؛ ئايۋان؛ راۋاق.

رەۋان I [روان] (پ) 1› مېڭىش، يۈرۈش، كېتىش:

چىقىپ مەن بۇ يەردىن تاڭ ئاتقان زەمان،
يۈرۈپ ئەھلى تۇججار قاشىغە رەۋان.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

ئۇيغۇر كتاب توربىتى www.uyghurkitap.com

2› ئېقىش، تامچىلاش، تۆكۈلۈش (كۆز يېشى):
ناۋەكى ئىشقىڭ تېگسە ئانداغ كۆڭۈل مەجرۇھدۇر،
ھەر قايان بولدى رەۋان ھەر قەترە قانىمدىن قىيان.
— ئەرشى.

3› دەرھال، دەررۇ، تېز؛ 4› سىلىق، سىپايە؛ 5› قىممەتلىك، قىممەتبаھا.

رەۋان ئايتماق — پاساھەت بىلەن سۆزلىمەك، سىلىق ئېيتماق؛
رەۋان ئەتمەك — بىجا كەلتۈرمەك، ئورۇنلىماق؛
رەۋان ئەيلەمەك — «رەۋان ئەتمەك» كە قارالسۇن؛
رەۋان ئولماق — يۈرمەك، ماڭماق، يولغا چىقماق؛ 2› كەتمەك قايتماق؛
رەۋان قەد — خۇش قامەت، بوي — تۇرقى كېلىشكەن؛
رەۋان قىلماق — 1› ئەۋەتمەك، يولغا سالماق:
ئاتاسى بۇ قىزنىڭ ئىشىتكەن زەمان،
دېدى: ھەر شەھەرگە قىلىڭ خەت رەۋان.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.
گەردى باد ئەيلەپ ۋۇجۇدۇمنى ئەدەم ۋادىسىدا،
كوھى غەم سەر مەنزىلى ساری رەۋان قىلغان فەلەك.
— ئا. نىزارى.

2› ئۇرماق، سالماق:
غەزەب بىرلە خەنجەرنى قىلدى رەۋان،
تېگسە دالۇسغە، كېسىلدى چاپان.
— ئا. نىزارى.

رەۋان II [روان] (پ) جان، روھ؛ ھايات، تىرىكلىك.
رەۋان ئاسا — جاندەك، جانغا ئوخشاش؛
رەۋان بەخش — جان بېغىشلىغۇچى، روھلاندۇرغۇچى؛
رەۋان تاپماق — جان تاپماق، تىرىلمەك؛
رەۋانى پۇر ئەنۋار — نۇرلۇق، پاكىزە روھ؛
رەۋان كىرگۈزمەك — جانلاندۇرماق؛
رەۋانى ھەشمەت — ئۇلۇغلۇق، ھەشەمەتلىك، دەبدەبە.

رەۋان ئاسا [روان آسا] (پ) راھەتبەخش؛ ناھايىتى راۋان.

رەۋانە [روانه] (پ) «رەۋان I» گە قارالسۇن:
رەۋانە ئەيلەمەك — كۆز يېشى قىلماق، تۆكمەك، ئاققۇزماق.

رەۋانپەرۋەر [روان پرور] (پ) ھايات بەخش.

رەۋان سۇ [روان سو] ئېقىن سۇ.

رەۋانى [روانی] دەرھال، تىزدىن، تېز سۈرئەت بىلەن.

رەۋايىيە [روايج] (ئە) يېقىملىق، خۇشپۇراق ھىدلار؛ «رايىھە» گە قارالسۇن.

رەۋەندە [روندە] (پ) 1) يۇرگۈچى، كەزگۈچى؛ كەتكۈچى؛ 2) مۇساپىر؛ 3) خەت توشۇغۇچى؛ چاپارمەن.

رەۋەندىسى سەما — ئاسمان كېزەر.

رەۋزە [روضە] (پ) 1) باغ، باغچا؛ گۈلشەن؛ 2) جەننەت:

ئىقامەت چۈنكى قىلدىڭ، بابىرا، ئول ھۇر كويىدا،
مەقامىڭ رەۋزەدىن ئەئلا، ئۆزۈڭ رىزۋاندىن ئارتۇقسەن.
— بابىر.

3) قەبرە، مازار، زىيارەتگاھ:

رەۋزەسىدە تەئبىيە قەندەلى نۇر،
رەۋشەن ئەيلەپ مىسلى تەجەللى زۇھۇر.
— زەلىلى.

4) باب، بۆلۈم، پەسىل.

رەۋزە بوستانى — جەننەت بوستانى؛

رەۋزە پاك — مۇقەددەس مەقبەرە، پاك قەبرە؛

رەۋزە مانەند — گۈلباغ، جەننەتتەك؛

رەۋزەئى جان — جان گۈلشىنى؛

رەۋزەئى جەننەت — جەننەت بېغى:

سۆيۈنۈپ دەرمەن ئانىڭكىم رەۋزەئى جەننەتدۇرۇر،
دەۋزەخ ئەر ئىچىندە بولسام لەئلى رەخشانىم بىلە.
— قەلەندەر.

رەۋزەئى جىنان — جەننەت باغلىرى؛

رەۋزەئى خەزرا — ياپ — يېشىل باغ، يېشىل بوستان؛

رەۋزەئى خۇلد — ئەبەدىي جەننەت، دائىم كۆكلەپ تۇرىدىغان باغ؛

رەۋزەئى دارۇل - بەقا — «رەۋزەئى خۇلد» قا قارالسۇن.

رەۋزەئى رۇھ ئەفزا — دىلنى شاتلاندۇرغۇچى باغ؛ جان بېغىشلىغۇچى گۈلشەن؛

رەۋزەئى رىزۋان — «رەۋزەئى جىنان» غا قارالسۇن:

مەگىز يا رەۋزەئى رىزۋانىمدۇر بۇ؟
ئاغىز يا غۇنچەئى خەندانىمدۇر بۇ؟
— ئاتايى.

رەۋزەئى زەركار — ئالتۇن بېزەكلىك بىنا؛

رەۋزەئى فىردەۋس — جەننەت بېغى:

رەۋزەئى فىردەۋس ئىبرۇر ھەرقانچە كىم راھەت سىرىشت،
يوقتۇرۇر مەشھۇرىدا جۇز ئارزۇيى ۋەسلى يار.
— مەشھۇرى.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

رەۋزەئي نەزم — شېئىرىيەت ببغى، نەزم گۈلشىنى؛
رەۋزەئى ئىرەم — ئىرەم ببغى (ئەپسانۋىي گۈزەل بىر باغنىڭ نامى).

رەۋزەن [روزن] (پ) تۆشۈك؛ تۆشۈك؛ دەرىزە:

قىلىپدۇرمەن دىلۇ جانىم نىساردىك،
تېنىمنى قىلدى رەۋزەن نىش خاردىك.
— خىرقەتى.

رەۋزەن ئەيلەمەك — تەشمەك، تۆشۈك ئاچماق؛ دەرىزە ياكى تۆشۈك ئاچماق؛

رەۋزەن - رەۋزەن — ئۆتمىتۆشۈك؛

رەۋزەن ئۆزرە رەۋزەن — ئۆتمىتۆشۈك، تۆشۈك ئۈستىگە تۆشۈك.

رەۋزەنە [روزنه] (پ) 1) «رەۋزەن» گە قارالسۇن؛ 2) ئۆزۈم بارمىغا ئىشلىتىلىدىغان بادىرا.

رەۋشەن [روشن] (پ) 1) روشەن، يورۇق، يارقىن؛ 2) سۈزۈك، غۇبارسىز، پاك؛ 3) غەمسىز؛ شات — خورام:

چىراغى تىيرە ئولسە ياغ قۇيماق،
كېلىپ رەۋشەن قىلىپ ئورنىغە بارماق.
— خىرقەتى.

رەۋشەن ئەتمەك — بىزەك بەرمەك، زىننەتلىمەك؛

رەۋشەن ئەيلەمەك — مەلۇم قىلماق، ئاشكارىلىماق؛

رەۋشەن چىراغ — نۇر چاچقۇچى؛ پەيز بەرگۈچى؛

رەۋشەن دىل — پاك قەلب؛ ئوچۇق كۆڭۈل؛

رەۋشەن قىلماق — يورۇتماق؛

رەۋشەن گۈۋاھ — ئوچۇق دەلىل؛

رەۋشەن ئولماق — نۇرلانماق، روشەنلەشمەك، پارلىماق.

رەۋشەن راي [روشن راى] (پ) مۇتەپەككۇر، دانا، پىكرى رەۋشەن.

رەۋشەن رەۋش [روشن روش] (پ) گۈزەل ئەخلاقلىق، شان — شەرىپىگە داغ تەككۈزمىگەن.

رەۋنەق [رونق] (ئە) 1) جىلۋە قىلىش، يالتىراش، پارلاش؛ 2) كۆركەم، گۈزەل؛

مەي ئىچەردە گۈل ۋەقتى رەۋنەقى چەمەن ياخشى،
تازە بولدى ھەر مەجلىس شەمئى ئەنجۈمەن ياخشى.
— زەلىلى.

3) روناق، راۋاج، تەرەققىيات:

گۈلىستانى چەمەندە رەۋنەقى ئابى تەراۋەت يوق،
تەرەننۇم ئەيلەگەيمۇ بۇلبۇلى باغى خىتا ئاخىر.
— زەلىلى.

رەۋنەق تاپماق ـ تەرەققى قىلماق، يۇكسەلمەك، يۇقىرىغا ئۆرلىمەك، راۋاجلانماق، روناق تاپماق؛
رەۋنەقلىق ـ كۆركەملىك، گۈزەللىك.

رەۋھ [روح] (ئە) ئارام، راھەت.

رەۋىش [روش] (پ) 1› يولىيورۇق؛ 2› ئادەت، قىلىق، مىجەز:
كىچىك ـ چوڭغە مۇنداغ رەۋىش خۇب ئەمەس،
ئىشتىمەي سۆزۈمنى ساڭا ئەرزىمەس.
ـــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

3› رەسمى ـ يوسۇن، قائىدە:
قىلىپ ئىشلارىمدا ئول ئاگاھلىق،
ئۆتۈپ بۇ رەۋىشدە شەھەنشاھلىق.
ـــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

4› ئىش:
ئىرۇر ئالتىنچى ھازىرلىق بۇئىشدە،
رىزا جويەندەلىقدۇر ھەر رەۋىشدە.
ـــ خىرقەتى.

رەئد [رعد] (ئە) 1› چېقىن ـ چاقماق ئاۋازى؛ گۈلدۈراما:
ياقام يىرتسەم، كۆكس تىرناپ، ساچسەم ئوت سوزى جانىمدىن،
گەر ئۆلسەم رەئد يەكلىغ مەنئى فەرياد ئەتمەدىك ھەرگىز.
ـــ گۇمنام.

2› ئوت چاچقۇچى قورال؛ توپ.
رەئد ئەسابى ـ ئوت چاچقۇچى قورال، توپ؛
رەئد تاشى ـ ئوت ئاتقۇچى قورالنىڭ تېشى، ئوقى؛
رەئد يايى ـ ئوت ئاتقۇچى قورالنىڭ يايى.

رەئس [رأس] (ئە) باش، باشلىق.
رەئسەن ـ بەرەئس ـ باشىمۇ ـ باش؛ تەڭ.

رەئشە [رعشه] (ئە) تىترەك، لەرزە.
رەئشە قىلماق ـ تىترەتمەك، لەرزىگە كەلتۈرمەك.

رەئفەت [رأفت] (ئە) مېھرىبانلىق، خەيرىخاھلىق، دوستلۇق؛ ھېسسىداشلىق:
ماڭا مەئلۇم ئولدى ئانىڭ ھىممەتى،
كۆڭۈلگە پەددار ئولۇپ رەئفەتى.
ـــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

رەئنا [رعنا] (ئە) 1› گۈزەل، چىرايلىق، يېقىملىق؛ زىيبا، زىننەتلىك:
دىلبەرىم، سەندەك جەھاندە ھېچكىم رەئنا ئەمەس،

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

فۇرقەتىگدە ھېچكىم مەندەك ساڭا شەيدا ئەمەس.
— نەۋبەتى.

2) بىر خىل گۈلنىڭ نامى:
ئەبرۇ ئەنبەرۇ رەئنايۇ سەۋسەن،
خوخاگۈل، ياسۇمەن ھەم مىسلى گۈلشەن.
— خىرقەتى.

رەئنايي جەھان — جاھان گۈزىلى:
كى رەئنايى جەھان مەئشۇق ۋەسلىدىن ئۇمىد ئەتكەچ،
قىزىلگۇل ئەشكى خۇندىن سەفھە رۇخسارىغە قان پەيدا.
— شەۋقى.

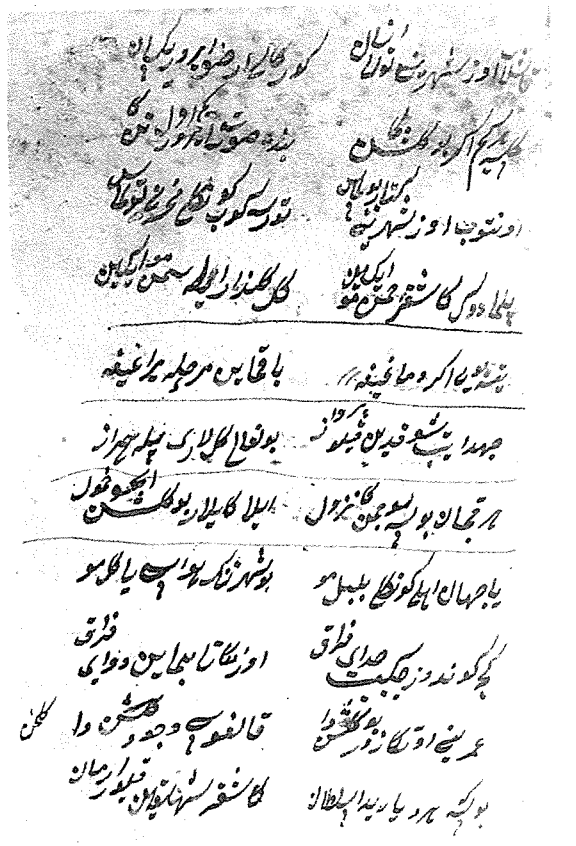
رەئنايي خوتەن — خوتەن گۈزىلى:
خىتا ئىقلىمى گەرچە مۇرغىزارى ھۇسن دەيدۇرلار،
كى رەئنايى خوتەنغە، ئەي كۆڭۈل، قىلمە تەقابۇل سەن.
— زەلىلى.

رەئنا سەفەتلىك — خۇشپېچىملىق، گۈزەللىك، زىيبالىق؛ يېقىملىق؛
رەئنا قەد — گۈزەل قامەت، سەۋرى قەد.
قىلىپ رەئنا قەدنىڭ يادىدىن سەھەردە ئانچە يىغلارمەن،
كۆزۈمنىڭ جويىبارى ئىچرە سەرۋى نارۋەن بولدى.
— سەككاكى.

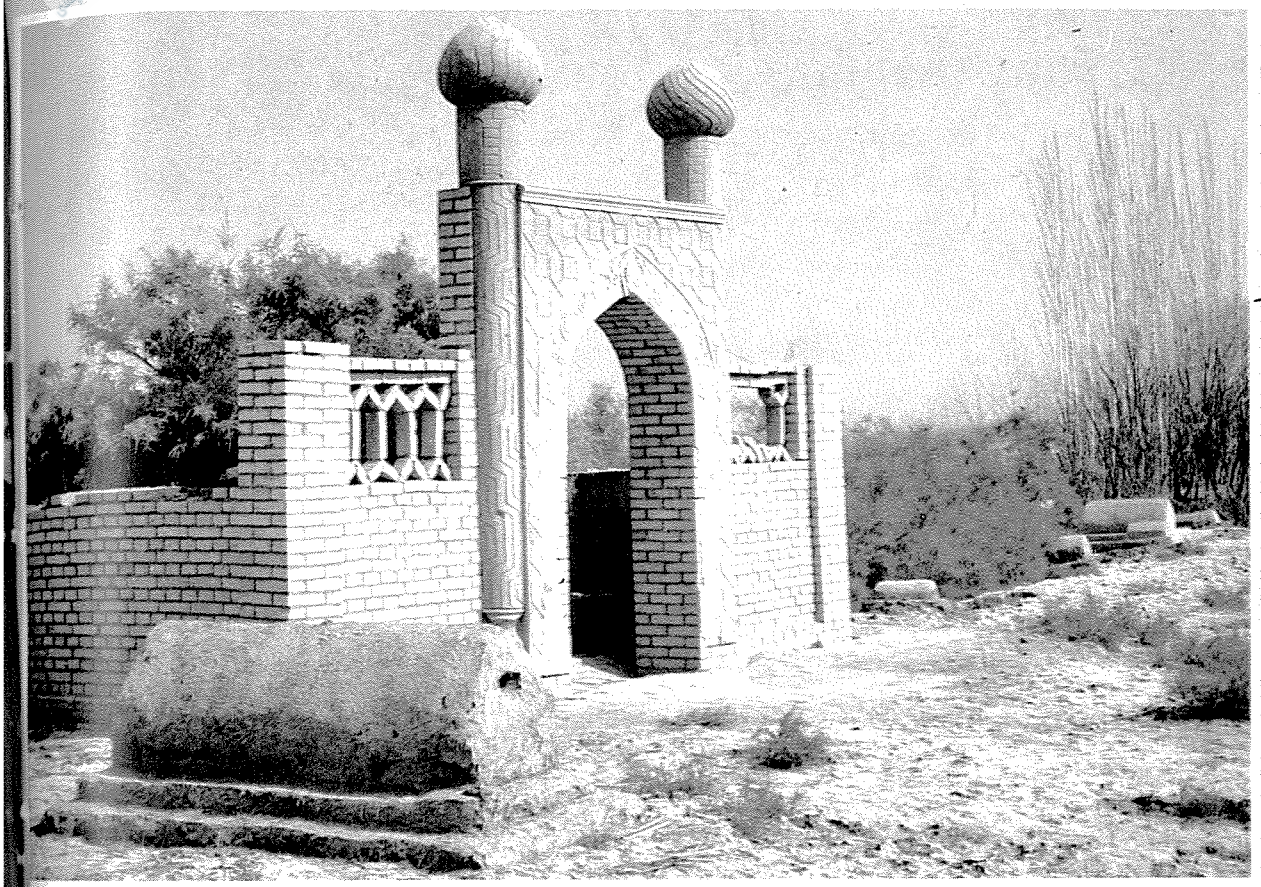
رەئنالىغ — خۇشقامەتلىك، گۈزەللىك؛ يېقىملىق؛ مەغرۇرلۇق؛
رەئنالىغ قىلماق — ئۆزىنى خۇشقامەت قىلىپ كۆرسەتمەك؛
رەئنالىق — «رەئنالىغ» قا قارالسۇن؛
رەئنا نىھال — گۈزەل قامەت، خۇش قامەت.

رەئىس [رئىس] (ئە) باش؛ باشلىق، سەردار؛ بىر دۆلەتكە ياكى بىرەر جەمئىيەتكە رىياسەتچىلىك قىلغۇچى:
ئەكابىر رەئىسلەر چىقىپ سەيرىگە،
ئويۇن تۇزدى باقماي شەرۇ خەيرىگە.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

رەئىسي شەرىف — ئەزىز رەئىس، شەرەپلىك رەئىس:
تۇتۇپ جامى زەررىن رەئىسى شەرىف،
قويۇپ ئالدىمىزغا غىزايى لەتىف.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com

源　泉（布拉克）（维吾尔文）总35期　بۇلاق（ئومۇمىي 35 - سان）（يەسىللىك ژۇرنال）
«MAGAZINE OF BULAK» (UIGHUR LANGUAGE) QUARTERLY

新疆人民出版社编辑出版
（乌鲁木齐市建中路54号）
新疆新华印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
中国国际图书贸易总公司国外发行
全国各地邮局订阅

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
（ئۇرۇمچى شەھىرى جىيەنجۈلۈك كوچىسى №54）
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۇرۇمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى
مۇڭگو خەلقئارا كىتاب سودىسى باش شىركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتىرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一刊号：　CN65－1063/1
本刊代号：　58－108定价：1.90元
国外代号：　Q1118

ھەملىكەت بويىچە برلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى：
ۋەكالەت نومۇرى：108－58　باھاسى：1.90 يۈەن
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋەكالەت نومۇرى：Q 1118